

Kädestä suuhun –

Makro- ja mikrotaloudellinen tarkastelu
suomalaisten kotitalouksien säästämisestä
ja sen mittaamisesta 1950-luvulla

Ilja Kristian Kavonius

Esipuhe

Aloitin jatko-opintoni Helsingin yliopistossa syksyllä 1999. Tällöin työskentelin Tilastokeskuksessa kansantalouden tilinpidon osastolla ja tein väitöskirjaani työni ohella. Silloisessa työssäni vastasin kotitaloussektorista ja perehdyin näin sekä menetelmällisesti että asiallisesti tutkimukseeni liittyvään aihealueeseen. Vuonna 2002 siirryin Yhdistyneiden kansakuntien Euroopan talousneuvoston (UNECE) palvelukseen ja pian tämän jälkeen vuoden 2003 alussa pysyvästi Euroopan keskuspankin palvelukseen. Päädyin kehittämään euroalueen integroituja tilejä nolasta, ja näin tutkimukseni keskeytyi. Sitä ennen ehdin kuitenkin kerätä kohtuullisen määrän tutkimuksessa sovellettuja aineistoja ja aloittaa niiden analysoimisen. Vuonna 2005 tohtori Jukka Jalava ja professorit Jari Eloranta ja Jari Ojala alkoivat tehdä kvantitatiivista taloushistorian kirjaa. Tässä yhteydessä tohtori Jalava soitti minulle muistellen, että olin kerännyt joitain aineistoja, ja pohti, saisiko niiden pohjalta kirjoitettua artikkelin. Lyhyen suostuttelun jälkeen suostuin. Jälkeenpäin katsottuna silloinen artikkeli oli raakile, mutta se pakotti minut ottamaan ensimmäisen askeleen aineiston systemaattisessa käsittelyssä. Tältä pohjalta jatkoin väitöskirjan tekoa, ja pari vuotta kirjan julkaisun jälkeen siirryin puoliaikaiseksi Euroopan keskuspankista viimeistelemään aloitettua työtäni.

Lukuisat henkilöt ja instituutiot ovat auttaneet minua tässä työssä. Ensin haluaisin kiittää professori Susanna Fellmannia ja professori Sakari Heikkistä heidän lukuisista hyödyllisistä kommenteistaan. Ilman niitä työ ei olisi sellainen kuin se on nyt. Professori Fellmannilla ei ollut helppo tehtävä syksyllä 2008 lähteä kommentoimaan 60–70 sivua tekstiä, jonka syntymisprosessia hän ei ollut aiemmin seurannut. Professori Heikkinen taas kommentoi työtä prosessin loppuvaiheessa eli vuoden 2010 kesällä. Kommentteja jouduin toki odottamaan, mutta tohtori Jalavan sanoja mukaillen voin todeta, että *vaikka kommentteja joutui odottamaan pirun pitkään, niin ne olivat myös sellaisia, joista oli suurta hyötyä*. Ne veivät työtä todella eteenpäin aimo harppauksin.

Lisäksi haluan kiittää esitarkastajiani emeritusprofessori Erkki Pihkalaa ja professori Visa Heinosta lukuisista kommenteista, joiden ansiosta työni on parantunut merkittävästi. Lisäksi haluan kiittää Jaakko Autiota, emeritusprofessori Reino Hjerppeä, emeritaprofessori Riitta Hjerppeä, Markku Kavoniusta, isääni Mauri Kavoniusta, dosentti Jaakko Kianderia, Pekka Marjamäkeä, Olli Piristä, tohtori Pekka Sauramoa ja erityisesti äitiäni Marja Wahrman-Kuusela, jotka ovat kaikki kommentoineet työtäni, siihen liittyviä osia prosessin eri vaiheissa tai työn ensimmäistä artikkeliversiota. Nämä kommentit ovat keskeisellä tavalla parantaneet tutkimustani. Lisäksi haluan kiittää Andrew Kanutinia englanninkielisen yhteenvedon kieliasun tarkistamisesta ja lukuisista kommenteista.

Haluan kiittää vuonna 2008 Göteborgissa järjestettyyn kolmanteen Pohjoismaiseen *Sound Economic History Work Shopiin*, vuonna 2009 Utrechissa järjestettyyn 15. taloushistorian maailmanpäivien *Working-class Saving in the Nineteenth and Early Twentieth Century* sessioon ja lisäksi Helsingin yliopiston politiikan ja talouden tutkimuslaitoksen talous- ja sosiaalishistorian seminaariin osallistuneita ihmisiä lukuisista kommenteista ja huomioista. Lisäksi esitän kiitokseni Valtion talouden tutkimuskeskukselle (VATT) ja erityisesti silloiselle ylijohtajalle, dosentti Seija Ilmakunnaselle ja tohtori Essi Eerolalle mahdollisuudesta pitää syk-

syllä 2010 seminaari tutkimusaiheestani VATT:issa sekä seminaariin osallistujille hyödyllisistä kommenteista ja mielenkiintoisesta keskustelusta.

Lisäksi työtäni ovat toisaalta hidastaneet, mutta samalla myös parantaneet lukuisat sivuprojektit lukuisien kollegoiden kanssa. Laajan monografian tekeminen on kuitenkin pitkä projekti ja oppimisprosessi, jossa myös muu tutkimustyö tukee monografian kypsymistä. Ilman näitä projekteja tästä työstä ei olisi tullut sellaista, millainen siitä nyt tuli. Haluankin kiittää tohtori Olli Castrénia, tohtori Jukka Jalavaa ja Veli-Matti Törmälehtoa lukuisista paperiprojekteista. Projektit ovat olleet antoisia ja olen oppinut niistä paljon sellaista, joka on myös auttanut tämän työn valmistumisessa.

Työni on pitkälle mahdollistunut juuri töissäni opitun kautta. Haluankin kiittää Tilastokeskusta ensinnäkin siitä, että sain tämän tutkimuksen aineistot käyttööni. Toiseksi haluan kiittää lukuisia kollegoita Tilastokeskuksessa, UNECE:ssä ja Euroopan keskuspankissa mahdollisuudesta työskennellä enemmän tai vähemmän aiheeseen liittyvien kysymyksien parissa ja oppia näin talouden ja hyvinvoinnin mittaamiseen liittyviä kysymyksiä. Kolmanneksi haluan kiittää Tilastokeskuksen tutkimuksia-sarjassa. Kiitän myös Euroopan keskuspankkia ja johtoani eli lähinnä Werner Bieriä, tohtori Gabriel Quirósta ja Remigio Echeverriaa siitä, että he suhtautuivat myönteisesti siihen ajatukseen, että viimeistelen työni 2,5 vuoden osa-aikaisen virkavapauteni aikana.

Lopuksi kiitokset Osuuspankki-Pohjola-ryhmän tutkimussäätiölle, Suomen kulttuurirahastolle ja Säästöpankkien tutkimussäätiölle siitä, että he ovat rahoittaneet tätä tutkimusta ja samalla mahdollistaneet virkavapaani Euroopan keskuspankista. Lisäksi haluan kiittää historiatieteiden tutkijakoulua eri seminaarimatkojen rahoituksesta.

Frankfurt am Mainissa, 17. huhtikuuta 2011

Preface

I started my PhD studies in autumn 1999. At that time I studied while working. I was employed in the national accounts' section in Statistics Finland. Among other things I was responsible for statistics on the household sector and this helped to get me interested in this topic. In 2002 I temporarily moved to the United Nations Economic Commission for Europe (UNECE) and, soon after that, at the beginning of 2003, permanently to the European Central Bank (ECB). As a result of needing to help the ECB develop integrated euro area accounts from scratch, I did not do any research on my PhD topic for several years. However, by then, I had already collected a large share of the source material used in this thesis. In 2005 Doctor Jukka Jalava, and Professors Jari Eloranta and Jari Ojala started prepare a book on cliometrics. Doctor Jalava called me and asked whether I could write an article for the book using the source material that I had already collected. I agreed. In hindsight I have to admit that the article is not particular good but it forced me to get back to the sources and to systematically analyse part of the source material. Writing the article also gave me also the impulse to continue this work. Thus, in 2008 I started to work part-time at the European Central Bank and finalise my PhD thesis.

Several people and institutions have helped me in this work. First of all, I would like to thank Professor Susanna Fellman and Professor Sakari Heikkinen for their multiple useful comments. Without these comments the thesis would not be as complete as it currently is. Professor Fellman, in particular, did not have an easy job to delve into such a new topic and comment upon 60–70 pages of text which she had never seen previously. Professor Heikkinen got involved in this process in summer 2010. I do have to admit that I had to wait for Professor Heikkinen's comments quite some time but following Doctor Jalava's advice to me I can summarise that *"even though I had to wait for the comments a bloody long time, they were really worth waiting for!"*. The comments really improved the work significantly.

I would like to thank my two pre-examiners Professor Emeritus Erkki Pihkala and Professor Visa Heinonen for their important input. Additionally, I would like to thank Jaakko Autio, Professor Emeritus Reino Hjerppe, Professor Emerita Riitta Hjerppe, Markku Kavonius, my father Mauri Kavonius, Docent (Associate professor) Jaakko Kiander, Pekka Marjamäki, Olli Pirinen, Doctor Pekka Sauramo and, especially, my mother Marja Wahrman-Kuusela for commenting either on parts of the work or the whole text at different stages on the path to completing the text. Many of these comments had a central role in improving this work. Additionally, thanks to Andrew Kanutin for checking and commenting upon the parts which are in English.

I would also thank the participants of the *3rd Nordic Sound Economic History Work Shop* which was organised in Gothenburg in 2008, the participants of the session *Working-class Saving in the Nineteenth and Early Twentieth Century* session in the 15th World Economic History Congress in Utrecht in 2009 and additionally, all who have participated in the University of Helsinki (Department of Political and Economic Studies) PhD seminar on Social and Economic History and all the commentators and opponents for their comments and remarks. Ad-

ditionally, I would like to thank the Government Institution for Economic Research (VATT) and especially Docent (associate Professor) Seija Ilmakunnas and Doctor Essi Eerola for the possibility of organising a seminar, held in autumn 2010, on this topic in the Institute's premises and I also thank all the participants there for their insightful comments and interesting discourse.

Several projects which I have been involved with concurrent to my drafting my PhD thesis have, on the one hand, slowed the process of finalising this project but on the other hand have also improved my thesis. Writing a comprehensive monograph is a learning process and contributing also to other research projects helps and makes the end result "more mature". Without these additional projects this work would not have been as comprehensive as it currently is. Therefore, I would like to thank Doctor Olli Castrén, Doctor Jukka Jalava and Veli-Matti Törmälehto for their forbearance when working together on several joint projects. The projects have been fruitful and I have also learnt much from them – also such issues which have helped me in the process of writing this thesis.

This thesis has been strongly supported by the skills and theory which I have learned in my work as well as the source materials which I have learnt about through my work. Therefore, I would like to thank Statistics Finland for allowing me to use the source material. Second, I would like to thank my many colleagues in Statistics Finland, the UNECE and the European Central Bank for allowing me to learn through my work issues which are related to the measure of economy and welfare and thus related to this topic. Several discussions during these years have brought me forward in this field. Third, I would like to thank Statistics Finland and especially, Docent (associate Professor) Timo Alanko for accepting my work to the research series of Statistics Finland. Moreover, I would like to thank the European Central Bank and my management, i.e. Werner Bier, Doctor Gabriel Quirós and Remigio Echeverría who have been supportive in allowing me to finalise my study and have supported my 2 and a half years of part-time working.

Finally, I want to thank institutions which have financed my studies. I want to thank the OP-Pohjola Group Research Foundation, the Finnish Cultural Foundation and the Finnish Savings Banks Research Foundation for the financing my research and thus, enabling me to stay on unpaid leave from the European Central Bank. Finally, I would like to thank the Finnish Doctoral School of History for financing my several conference visits abroad.

Frankfurt am Main, 17 April 2011

Tiivistelmä

Tämä tutkimus on jaettavissa kahteen osaan: menetelmälliseen ja kotitalouksiin säästämistä tarkastelevaan. Säästämisen käsite ja aineistot elivät 1950-luvulla murrosvaihetta. Kansantalouden tilinpidon kehitys oli keynesiläisen teorian myötä intensiivistä ja 1940- ja 1950-luvut olivat keskeistä aikaa kansantalouden tilinpidon kannalta. Tällöin säästämisen käsite kehittyi ja vakiintui. Vaikka säästäminen oli keskeisessä asemassa poliittisessa keskustelussa, niin käsite ei vielä aiemmin ollut vakiintunut. Säästäminen ymmärrettiin varsin yleisesti rahasäästämisenä eli pankkitilille tai sukanvarteen säästettyinä rahoina.

Kotitalouksia koskevat aineistot kehittyivät erillään talousteorian kehityksestä. Kotitalouksien mikro- tai kyselyaineistoja on tehty Suomessa aina 1900-luvun alusta lähtien. Tämän taustalla oli eräänlainen sosiaalitutkimuksen traditio. Keskeinen motiivi näillä tutkimuksilla oli tarkastella työväen hyvinvointia ja näin pyrkiä välttämään, että huonon elintason takia työväen keskuudessa ei pääsisi syntymään vallankumouksellisia ajatuksia. Elintason seuraamisen lisäksi tutkimuksia käytettiin kuluttajahintojen painojen korjaamiseen.

Taloudellisen analyysin ja yhteiskunnan tietotarpeiden kasvaessa talousteorialle perustuva kansantalouden tilinpito ja sosiaalitutkimuksen perinteelle perustuvat kotitaloustutkimukset alkoivat integroitua. 1950-luvun kotitalousaineistot olivat selvästi vielä erillisiä kansantalouden tilinpidosta, mutta vuoden 1966 tutkimus kattoi ensinnäkin koko väestön ja lisäksi tutkimuksessa erikseen korostettiin kansantalouden tilinpidon tarpeita ja säästämisen analysointia. Tämä integraatio on jatkunut näihin päiviin asti ja ottanut jälleen merkittävän askeleen, kun ns. *Stiglitzin, Senin ja Fitoussin komitearaportin* myötä kritiikki, jonka mukaan hyvinvoinnin tarkastelussa pitäisi keskittyä kotitalouksiin ja kotitalouksien tarkastelussa pitää ottaa huomioon sekä makro- että mikrotaloudellinen näkökulma, on otettu vakavasti.

Tässä tutkimuksessa sovelletaan tätä teoriaa 1950-luvun kotitaloustutkimuksiin. Nämä tutkimukset kattavat vuosien 1950–51 ja vuosien 1955–56 kaupungit ja kauppalat ja vuosien 1959–60 maaseudun palkansaaja- ja maanviljelijäväestön. Kotitalouksien säästämistä on analysoitu kolmella tasolla: kokonaistalouden, erilaisten perhetyyppien ja yksittäisten kotitalouksien tasolla. Näin on pyritty tarkastelemaan, miten 1950-luvun kotitaloudet säästivät ja kuluttivat ja miten nämä kehittyivät vuosikymmenen aikana.

Avainsanat: säästäminen, elintaso, hyvinvointi, kulutus, tulot, 1950-luku, säästämisen mittaaminen, tulokäsite, kulutuskäsite, kotitaloudet, kotitalouksien kulutusmenot, käytettävissä olevat tulot, makro-mikrolinkki, kansantalouden tilinpito

Abstract

This study is divided into two parts: a methodological part and a part which focuses on the saving of households. In the 1950's both the concepts, as well as the household surveys themselves, went through a rapid change. The development of national accounts was motivated by the Keynesian theory and the 1940's and 1950's were an important time for the development of the national accounts. Before this, saving was understood as cash money or money deposited in bank accounts, but the changes in this era led to the establishment of the modern saving concept.

Separate from the development of national accounts, household surveys were established. Household surveys have been conducted in Finland from the beginning of the 20th century. At that time surveys were conducted in order to observe the working class living standard and, as a result, these were based on the tradition of welfare studies. Also a motivation for undertaking the studies was to estimate weights for the consumer price index. A final reason underpinning the government's interest in observing this data was whether there were any reasons for the working class to become radicalised and therefore adopt revolutionary ideas.

As the need for the economic analysis increased and the data requirements underlying the political decision making process also expanded, the two traditions and thus, the two data sources, started to integrate. In the 1950s the household surveys were compiled distinctly from the national accounts and they were virtually unaffected by economic theory. The 1966 survey was the first study that was clearly motivated by national accounts and saving analysis. This study also covered the whole population rather than it being limited to just part of it. It is essential to note that the integration of these two traditions is still continuing. This recently took a big step forward as the Stiglitz, Sen and Fitoussi Committee Report was introduced and thus the criticism of the current measure of welfare was taken seriously. The Stiglitz report emphasises that the focus in the measurement of welfare should be on the households and the macro as well as micro perspective should be included in the analysis.

In this study the national accounts are applied to the household survey data from the years 1950–51, 1955–56 and 1959–60. The first two studies cover the working population of towns and market towns and the last survey covers the population of rural areas. The analysis is performed at three levels: macro economic level, meso level, i.e. at the level of different types of households, and micro level, i.e. at the level of individual households. As a result it analyses how the different households saved and consumed and how that changed during the 1950's.

Key words: saving, living standard, welfare, consumption, income, 1950's, measurement of saving, income concept, consumption concept, households, household consumption expenditure, disposable income, micro-macro link, national accounts

Sisällysluettelo

Esipuhe	3
Preface	5
Tiivistelmä	7
Abstract	8
1 Johdanto	11
2 Tutkimuksen tausta ja kysymyksenasettelu	15
2.1 Taloudellinen tilanne 1950-luvulla	15
2.1.1 Kansantalouden tila	15
2.1.2 Kotitalouksien taloudellinen tilanne	23
2.2 Tutkimusongelma ja -kysymys	24
2.3 Aineisto ja käsitteet	26
2.4 Aiempi tutkimus ja teoreettinen viitekehys	28
2.4.1 Aikaisemmat tutkimukset säästämisestä	28
2.4.2 Kansantalouden tilinpitoon ja kotitalouksiin liittyvä tutkimus	30
2.4.3 Säästämisen ja kuluttamisen teoriaa	36
3 Säästämisen käsitteellinen kehitys ja historialliset kulutusaineistot ...	41
3.1 Tulo- ja kulutuskäsitteistä säästämiseen	41
3.1.1 Säästäminen, tulot ja kulutus	41
3.1.2 Suomalainen säästämiskeskustelu 1950-luvulla	50
3.1.3 Kotitaloudet institutionaalisena sektorina	52
3.1.4 Säästämisen mittaaminen ja kansantalouden tilipidon tilit	55
3.2 Lähdeaineisto	58
3.2.1 Kulutustutkimukset 1950-luvulla	59
3.2.2 Kansantalouden tilinpito 1950-luvulla	67
4 Säästäminen ja kulutusaineistot	73
4.1 Säästämisen laskeminen kulutusaineistoilla	73
4.1.1 Kulutustutkimukset ja kotitaloudet sektorina	74
4.1.2 Mikroaineistojen käsittely	87
4.1.3 Säästäminen 1950-luvun kansantalouden tilinpidossa	91
4.2 Kulutus ja tulot 1950-luvulla	95
4.3 Käsitteiden soveltuvuus 1950-luvun yhteiskunnan kuvaamiseen	105
5 Oliko kotitalouksilla mahdollisuus säästää?	109
5.1 Säästämisen yleiskuva	109
5.2 Säästäminen ja kuluttaminen säännöstelyn aikana: 1950-luvun alku	112
5.3 Säästäminen ja kulutus tarjonnan normalisoituessa: 1950-luvun puoliväli	121
5.4 Maaseudun säästäminen ja kulutus 1960-luvun taitteessa	131
6 Loppupäätelmät	143

Lähdeluettelo	150
Arkistolähteet	150
Komiteamietinnöt ja hallinnolliset aineistot	150
Tilastolähteet	150
Käsikirjat	151
Kirjallisuus	151
English Summary	164

Liiteluettelo

1. Yksinkertaistettu kuvio reaali- ja rahoitustilipidon välisestä yhteydestä.	170
2. Sektoritilinpitojärjestelmän tilit tuotantotilistä pääomatiliin.	171
3. Sektoriluokitus 2000.	173
4. Tutkimuksessa esimerkkeinä käytettyjen perheiden kulutusmenojen osuus kokonaiskulutusmenoista ja palkkojen ja yrittäjätulojen osuus käytettävissä olevista tuloista.	174
5. Kotitalouksien tulotilit kotitaloustyypeittäin vuosina 1950–51.	175
6. Kotitalouksien kulutusmenot kotitaloustyypeittäin vuosina 1950–51.	176
7. Kotitalouksien tulotilit kotitaloustyypeittäin vuosina 1955–56.	177
8. Kotitalouksien kulutusmenot kotitaloustyypeittäin vuosina 1955–56.	178
9. Kotitalouksien (maanviljelijä- ja palkasaajaperheet yhteensä) tulotilit kotitaloustyypeittäin vuosina 1959–60.	179
10. Kotitalouksien (maanviljelijä- ja palkasaajaperheet yhteensä) kulutusmenot kotitaloustyypeittäin vuosina 1959–60.	181
11. Kotitalouksien (maanviljelijäperheet) tulotilit kotitaloustyypeittäin vuosina 1959–60.	182
12. Kotitalouksien (maanviljelijäperheet) kulutusmenot kotitaloustyypeittäin vuosina 1959–60.	184
13. Kotitalouksien (palkansaajaperheet) tulotilit kotitaloustyypeittäin vuosina 1959–60.	185
14. Kotitalouksien (palkansaajaperheet) kulutusmenot kotitaloustyypeittäin vuosina 1959–60.	187
15. Kotitalouksien ja voittoa tavoittelmattomien laitoksien tulotilit vuosina 1950–60.	188
16. Yksityiset kulutusmenot vuosina 1950–60	189

1 Johdanto

Säästäminen kuului toisen maailmansodan jälkeen Suomen talouspoliittisen keskustelun ydinkysymyksiin. Eräänlaiseksi tuon ajan talouspolitiikan symboliksi muodostui silloisen pääministerin ja sittemmin presidentti Urho Kekkosen (1952) kirjoittama kirja *Onko maallamme malttia vaurastua?*¹ Kuten kirjastakin käy ilmi, eräs huomattava ongelma investointitarpeiden toteuttamisessa oli riittävän rahoituksen saanti. Kansantalouden investointeihin voidaan yleensä käyttää ainoastaan kahta lähdettä: joko kotimaista säästämistä tai ulkomaista rahoitusta. Vielä 1950-luvulla ulkomaisten pääomien määrä oli varsin vähäinen ja pääomamarkkinoita kontrolloitiin huomattavasti. Mahdollisuudet ulkomaiseen rahoitukseen olivat muutoinkin hyvin rajalliset, etenkin kun Suomi oli kieltäytynyt Yhdysvaltain jakamasta Marshall-avusta.² Kutakuinkin ainoaksi mahdollisuudeksi jäi niin muodoin rahoituksen hankkiminen kotimaisista lähteistä. Tarvittavan rahoituksen keräämiseen oli kaksi talouspoliittista vaihtoehtoa: julkisen sektorin roolin vahvistaminen tai yksityisen sektorin toimintamahdollisuuksien kasvattaminen.

Ensimmäisessä tapauksessa julkinen sektori olisi toiminut investointien kordinoijana ja rahoittajana, jolloin rahoitus olisi perustunut pääosin verovaroihin. Tällöin rahoitusta olisi ollut mahdollista tukea myös sellaisilla veropoliittisilla ratkaisuilla, jotka olisivat edistäneet muiden sektoreiden investointeja.³ Toisessa

- 1 Kekkonen ei kirjoittanut kirjaansa täysin itse. Hän oli pohtinut 1950-luvun alussa Lapin teollistamis- ja kehittämismahdollisuuksia ja keskustellut näkemyksistään ainakin Ahti Karjalaisen, Kustaa Vilkun ja Kaarlo Tetrin kanssa. Tällöin virisi ajatus siitä, että pohdinnat saatettaisiin kirjan muotoon. Tarkoitus ei ollut keskittyä vain ahtaaseen alueelliseen näkökulmaan, vaan käsitellä ongelmaa paljon laajemmin, kuten teoksen työnimikin ”Investointitarpeemme ja Pohjois-Suomen rakentaminen” osoitti. Keskustelukumppaneista Tetri oli työnsä puolesta paneutunut aiheeseen parhaiten, ja siksi Kekkonen pyysikin häneltä apua materiaalin kokoamisessa ja tekstin pohjaksi tarvittavien selvityksien laatimisessa. Tetri on jälkepäin arvioinut, että 80–90 prosenttia teoksen tekstistä olisi hänen käsialaansa. Arvio voi olla yliampuva, mutta hänen osuutensa oli varmasti keskeinen. Olennaista on myös se, että teoksen keskeisin anti, sen Pohjois-Suomea käsittelevä osa, oli Kekkosen yksin kirjoittama, ja se valmistui vasta Tetrin jo siirryttyä ulkomaille. Lähde: Suomi 1990, 200–203.
- 2 Suomi otti toki myös velkaa jälleenrakennusta varten, mutta velkaantuminen ulkomaille ei ollut kovin suurta. Ragni Bärlund kirjoitti, että ”[j]oskin valtion ja Suomen Pankin jälleenrakennuskauden aikana saamat *pitkäaikaiset luotot* nousevat huomattaviin määriin, ei velkaantuminen kuitenkaan ole niin valtavaa, kuin ehkä nopeasti suoritettun elvyttämisen prosessin perusteella voisi olettaa. Oikean kuvan saamiseksi tilanteesta on uutta luoton määrää verrattava vanhojen samanaikaisiin takaisinmaksuihin.” Bärlundin tutkimuksesta löytyy myös nämä sarjat. Lähde: Bärlund 1951, 38–39.
- 3 Vuosina 1945–52 maksetuissa sotakorvauksista oli periaatteessa kysymys myös tästä. Kotitaloudet maksoivat veroja, ja julkinen sektori maksoi sotakorvaukset pääasiassa pääomansiirtoina. Pääomansiirrot ovat siinä mielessä verrannollisia investointien kanssa, että nämä kasvattavat sektorin (tässä tapauksessa julkisen sektorin) säästämistä. Tästä olikin helppo jatkaa ”pakko-säästämispolitiikka”, eli julkinen sektori jatkoi korkeiden verojen keräämistä ja rahoitti niillä investointipolitiikkaansa. Vaihtotaseessa sotakorvauksien käsittely poikkesi hieman tästä kansantalouden tilinpidon näkemyksestä. Bärlund raportoi, että alkuperäisissä laskelmista vuosilta 1945–47 otettiin sotakorvaussuoritukset mukaan varsinaisen taseen ulkopuolella, vaihtotaseen tuloina, joita vastasi pääomapuolella yhtä suuri pitkäaikaisen velan vähennys. Tämän jälkeen siirryttiin sellaiseen käytäntöön, että ne ilmoitetaan vientinä, jota vastaa yhtä suuri meno, *lahjoitus*. Tästä on seurauksena se, että sotakorvaussuorituksia ei näy lainkaan vaihtotaseen nettosummassa. Sitä vastoin Airikkala ja Sukselainen raportoivat vuosien 1950–74 maksutaseen osalta, että vastikkeettomien tulonsiirtojen merkitys on ollut hyvin pieni lukuun ottamatta 1950-luvun alkupuolta, jolloin sotakorvaukset syvensivät tulonsiirtotaseen alijäämää. Lähde: Bärlund 1951, 28–29. Airikkala ja Sukselainen 1976, 43. Grönlund ja Niitamo 1966, 30.

tapauksessa julkinen sektori olisi pyrkinyt minimoimaan asemaansa taloudellisen toimijana ja keräämään mahdollisimman vähän veroja. Samalla olisi maksimoitunut muiden toimijoiden taloudellinen liikkumavara ja etenkin yksityinen sektori ja kotitaloudet olisivat säästäneet siinä määrin, että laajempi investointien olisi ollut mahdollista. Ennen toista maailmansotaa Suomessa toteutettiin nimenomaan jälkimmäistä, markkinaliberalistista talouspolitiikkaa, ja vielä pitkään sodan jälkeenkin uskottiin, että talouspoliittinen linja palaisi aikanaan so-
taa edeltäneeseen käytäntöön. Todellisuudessa kävi kuitenkin niin, että julkinen sektori omaksui sodan jälkeen paljon aiempaa aktiivisemmän poliittisen aseman ja alkoi toimillaan tukea maan teollistamista.⁴

Tutkimuksessani tarkastellaan kotitalouksien toteutunutta säästämistä ja säästämiskäyttäytymistä. Tarkastelu kohdistuu palkansaaja- ja maanviljelijäperheisiin, sillä nämä edustivat valtaosaa suomalaisista – rikasta eliittiä ei tutkimuksen kohdeaikana maassa juuri ollut.⁵ Vaikka säästäminen oli keskeisessä asemassa talouspoliittisessa keskustelussa ja sitä pidettiin laajemminkin yhteiskunnallisena hyveenä, on yllättävää, miten vähän aihetta on tutkittu. Aikakauden suomalaisista tutkijoista Eino H. Laurila (1956) on kuvannut silloista säästämistutkimukseen tilaa varsin osuvasti: ” – säästämistä on tutkittu maassamme hämmästyttävän vähän. Sikäli kuin tutkimuksia on tehty, ovat ne kohdistuneet johonkin osaan kysymyskompleksista, tavallisesti ns. ’rahasäästämiseen’. Sen sijaan henkilökohtaisia mielipiteitä ja arvailuita kokonaissäästämisen kehityksestä ei ole suinkaan puuttunut. – Talouspoliittiset suositukset ja toimenpiteet, jotka perustuvat vain subjektiivisiin käsityksiin ja ’peukalotuntumaan’ asiasta, saattavat näet aiheuttaa varsin haitallisia seurauksia koko elinkeinoelämälle.”⁶

Säästämiskeskustelu oli pitkälti menetelmällistä pohdintaa, jota ohjasi keynesiläinen teoriakehikko ja kansantalouden tilinpidon kehitystyö. Aluksi keskustelu keskittyi kokonaistaloudelliseen säästämiseen sekä säästämisen ja investointien väliseen yhteyteen ja vasta myöhemmin eri talouden agenttien säästämiseen ja niiden säästämisen erityispiirteisiin. Menetelmällisessä keskustelussa oli aiemmin

---

4 Esimerkiksi Raimo Ilaskivi (1959) totesi, että toisen maailmasodan jälkeen julkinen säästäminen korvasi vapaaehtoista yksityistä säästämistä. Pääsyyksi tähän kehitykseen hän nimesi korkean verotuksen. Ilaskivi erotti paperissaan vain yksityisen ja julkisen säästämisen, ja tämän perusteella on mahdotonta sanoa, vaikuttiko verotus lähinnä kotitalouksien vai yritysten säästämiseen. On kuitenkin huomattava, että tämän tyyppinen analyysi on hieman harhaanjohtavaa, sillä toisen maailmansodan jälkeen kokonaissäästäminen kasvoi. Onkin todennäköistä, että ilman julkisen vallan ponnistuksia säästämisen lisäämiseksi, osa säästämisestä olisi jäänyt toteutumatta, ja siinä mielessä julkinen säästäminen ei välttämättä täysin korvaa yksityistä säästämistä. Tätä näkemystä tukee muun muassa Olavi Niitamon ja Jouko Paunion (1955) artikkeli.

5 Matti Alestalo ja Timo Toivonen ovat laskeneet, että johtajia (*managers*), työnantajia (*employers*) ja toimihenkilöitä tai ylempiä työntekijöitä (tässä yhteydessä on käytetty sanaa *employees* erotuksena sanasta *workers*) oli vuonna 1950 maatalouden palveluksessa 5,6 prosenttia, teollisuuden palveluksessa 15 prosenttia, rakennusalalla 8,6 prosenttia ja palvelualalla noin 50 prosenttia. Vastaavasti tällöin työskenteli 45,8 prosenttia työvoimasta maatalouden palveluksessa, 20,8 prosenttia teollisuuden palveluksessa, 6,3 rakennusalalla ja 27,1 prosenttia palvelualalla. On syytä huomata, että nämä ovat osuuksista työelämään osallistuvista ihmisistä. Lähde: Alestalo ja Toivonen 1977, 5–9. On kuitenkin syytä huomata, että tutkimuksessa esitetyt koko kotitaloussektoria kuvaavat luvut kattavat *kaikki* kotitaloudet ja voittoa tavoittelemattomat laitokset. Lisäksi vuoden 1959–60 tutkimuksessa maanviljelijöitä pidetään tilastollisessa mielessä myös yrittäjinä.

6 Laurila 1956, 2.

keskitytty tulojen ja kulutuksen määrittelymiseen, ja säästäminen nähtiin keynesiläisen teorian myötä näiden erotuksena. Tuolloin säästämiskäsite oli selvästi horjuvampi ja säästäminen ymmärrettiin lähinnä rahoituslaitoksissa olevien talletuksien muutoksina. Aineistojen kehitys oli jäänyt noin kaksikymmentä vuotta menetelmien kehityksen jälkeen, eivätkä ainostot pystyneet vastaamaan silloisen poliittisen päätöksenteon tarpeisiin. Yleisesti ottaen koko säästämis-, tulo- ja kulutuskeskustelussa on havaittavissa kahden erillisen tradition integraatio, jonka eräs leimallinen kehityspiirre oli se, että elinkustannustutkimuksiin perustuvan köyhyystutkimuksen traditio alkoi pikkuhiljaa yhdistyä kansantalouden tilinpidon kehitykseen kulminoituvaan keynesiläiseen taloustieteelliseen traditioon.

Syy säästämistä käsittelevän tutkimuksen vähäisyyteen on osaksi aiheen vaikeus ja etenkin erilaiset mittaamisongelmat. Teoreettinen kiinnostus säästämistä kohtaan heräsi kansantalouden tilinpidon kehityksen myötä, joka taas takasi käsitteellisen viitekehysten säästämislle. Aluksi säästäminen nähtiin osana kulutuksen kehitystä, jota se osaltaan onkin, mutta tosiasiaa kyse on paljon monimutkaisemmasta asiasta. Kulutusta ja tuloja on huomattavasti helpompi mitata, sillä pienet määritelmälliset seikat eivät vaikuta niiden kokonaistasoon kovinkaan merkittävästi. Koska säästämistä voidaan mitata joko tulojen ja menojen erotuksena tai varallisuuden muutoksien kautta, hyvin pienetkin muutokset säästämisen – toisin sanoen varallisuuden, tulojen ja kulutuksen – käsitteissä voivat aiheuttaa tuloksiin suuren eron.

Tutkimuksessani on selvä tiedonmuodostuksellinen aspekti, eli siinä pyritään estimoimaan kotitalouksien toteutunutta säästämistä kansantalouden tilinpidon kehikon ja aikakauden tilastoaineistojen avulla. Lisäksi siinä analysoidaan aikakauden tilastoaineistoja, niiden kehitystä ja sitä, miten aineistoja on mahdollista soveltaa säästämisen mittaamiseen. Koska aineistoja ei ole alun perin tehty tähän tarkoitukseen, on niiden historiallinen kehitys ja rajoitteiden analysointi keskeinen osa tämän työn lähdekritiikkiä. Yksi työn keskeisistä sivujuonteista on se, miten yhtäältä silloinen käsitys säästämisestä ja toisaalta silloiset aineistot kehittyivät.

Säästämisen määrittelyssä ei riitä, että itse käsite määritellään kattavasti, vaan myös käytetyt lähdemateriaalit ja niiden rajoitteet on analysoitava huolellisesti. Tällainen lähdekritiikki avaa tutkimukseen kokonaan uuden näkökulman, jossa syvennyttään sekä käsitteiden että itse lähdeaineiston kehitykseen. Käsitteiden ja aineistojen kehityksen tarkastelu osoittaa sen, että sitä mukaa kuin yhteiskunnallisen analyysin tarve kasvoi, talousteoreettista viitekehystä kehitettiin, mikä johti lopulta tilastollisten aineistojen kattavuuden parantumiseen. Tutkimuksen tarkasteluajankohta sijoittuu murrosvaiheeseen, jolloin säästämisen, kulutuksen ja tulon käsitteet alkoivat muotoutua, ja tämä terminologinen kehitys heijastui tilastollisiin aineistoihin.

Vielä 1900-luvun puoliväliä edeltävässä teoreettisessa keskustelussa säästäminen oli toissijaisessa asemassa. Aluksi säästäminen nähtiin lähinnä rahoituslaitoksissa olevien talletuksien muutoksena, mutta keynesiläisen talousteorian myötä säästäminen alettiin nähdä tulojen ja menojen erotuksena. Kun näkökulma 1960-luvulla siirtyi rahoitusmarkkinoihin, kasvoivat paineet rahoitustilinpidon kehittämiseen, ja tässä yhteydessä tulojen ja varallisuuden välinen suhde nousi uudelleen esille. Viime aikoina keskustelu on siirtynyt kansantalouden tilinpi-

don ja kotitaloustutkimuksien väliseen makro- ja mikrotaloudelliseen yhteyteen (johon viitataan tästä eteenpäin *makro-mikrolinkkinä*). Samassa yhteydessä on pohdittu myös perinteistä arvonmuutoksien ongelmaa: lasketaanko muutokset tuloiksi vai hinnanmuutoksiksi. Jo 1950-luvulla varallisuuden ja säästämisen poliittinen ja talousteoreettinen merkitys kasvoi huomattavasti, minkä saattoi havaita siitä, että kulutustutkimuksissa alkoi esiintyä tiettyjä kotitalouksien varallisuuteen liittyviä kysymyksiä.

Tätä nykyä kansantaloustieteeseen vakiintunut säästämiskäsite perustuu System of National Accounts 1993:n (SNA93)⁷ säästämiskäsitteeseen – tai itse asiassa kulutus-, tulo- ja varallisuuskäsitteisiin. Tutkimuksessani sovelletaan SNA93:n tulo- ja kulutuskäsitteitä myös vanhoihin kulutustutkimuksiin ja pohditaan samalla modernin käsitteistön soveltuvuutta 1950-luvun aineistoon ja maailmaan.

Tutkimuksessani esitettäviin säästämisasteisiin liittyy samoja ongelmia kuin yleisestikin makrotalouden indikaattoreiden tulkintaan. Säästämisasteiden ja makrotalouden indikaattorit kuvaavat yleisesti säästämistä ja elintasoja, mutta makrotaloudelliset luvut eivät välttämättä kerro sitä, miten säästäminen ja elintaso jakautuvat kotitalouksien kesken. Lisäksi makrotaloudellisten mittarien avulla on vaikea saada esiin tietoa yksittäisten kotitalouksien taloudellisesta asemasta. Ongelma ratkaistaan tutkimuksessani siten, että varsinaisten makrotaloudellisten indikaattorien lisäksi analysoidaan myös mikroaineistoja ja sovelletaan täten makro-mikrolinkkiä, mikä puolestaan tarkoittaa sitä, että saadut tulokset on estimoitu vertailukelpoisella tavalla. Kuten aiemmin mainittiin, näiden kahden näkökulman yhdistäminen on viime vuosikymmeninä ollut yksi tulonjakotutkimuksen ja kansantalouden tilipidon keskeisistä kysymyksistä. Makro-mikrolinkkiä soveltavat lähestymistavat ovat saaneet erityistä poliittista painoarvoa vuonna 2009 valmistuneen ns. *Stiglitzin komitean* -raportin myötä. Raportin tarkoituksena on tarkastella nykyisten makrotaloudellisten aineistojen riittävyttä ja antaa suosituksia taloudellisen mittaamisen parantamiseksi. Suositusten seurauksena sekä Euroopan että koko maailman tasolla on perustettu erilaisia työryhmiä pohtimaan, miten talouden ja hyvinvoinnin mittaamista voitaisiin kehittää. Parempia mittaustuloksia on mahdollista saavuttaa muun muassa hajottamalla makrotalouden kotitaloustilit kuvaamaan eri kotitaloustyyppejä ja niiden välistä hajontaa sekä analysoimalla makro-mikrolinkkiä eli makro- ja mikrotaloudellisten tilastojen välistä yhteyttä, kuten tässäkin tutkimuksessa tehdään.⁸

Taloushistorian tutkimuksessa näiden eri näkökulmien yhdistämistä ei ole aiemmin yritetty. On kuitenkin tärkeää huomata, että tutkimukseni ei ole varsinaista kansantalouden tilinpitoa, vaan siinä on pikemminkin sovellettu kansantalouden tilinpidon käsitteistöä ja kehikkoa kulutusaineistoihin ja pyritty arvioimaan koti-

7 SNA93 on maailmanlaajuinen käsikirja, ja sen eurooppalainen sovellus on European System of Accounts 1995 (ESA95). Käytännössä ESA95 on SNA93:n mukainen sovellus, mutta se sisältää joitakin osin tarkempia määrittelyjä, joissa otetaan huomioon eurooppalaiset ominaispiirteet. Tätä tutkimusta tehdessä sekä SNA:ta että sen seurauksen ESA:ta ollaan uudistamassa. Uusi SNA2008 valmistui vuoden 2009 loppupuolella. Tämän pohjalta olisi tarkoitus uudistaa myös Eurooppaa koskeva ESA-käsikirja. Käsikirjan uudistamisella ei ole kuitenkaan käytännön vaikutuksia tämän tutkimuksen tuloksiin, minkä lisäksi uudistus ei ehtinyt tähän tutkimukseen, eikä uuteen käsikirjaan ei ole tämän takia jatkossa viitattu.

8 Stiglitz, Sen ja Fitoussi (2009): *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*, www.stiglitz-sen-fitoussi.fr.

talouksien säästämistä. Nimenomaan mikrotaloudellinen näkökulma mahdollistaa säästämisen ja elintason konkreettisen kuvauksen. Koska mikroaineistot ovat käsinkirjoitettuja kulutusvihkoja, niiden käsittely ei kuitenkaan voi olla kovin kattavaa. 1950-luvulla suuri osa suomalaisista kotitalouksista oli joko palkansaaja- tai maanviljelijäkotalouksia, eivätkä elintasoerot olleet nykynäkökulmasta katsottuna kovinkaan suuria, mistä johtuen aineiston esimerkkikotitalouksien avulla pystytään valottamaan silloista elintasoa ja näin syventämään makrotaloudellisen analyysin antamaa kuvaa suomalaisista kotitalouksista. Tutkimustuloksien perusteella kotitalouksilla ei juuri ollut ylimääräisiä tuloja, jotka olisivat jääneet vain säästöön. Vähäinen säästäminen perustui usein siihen, että kotitalous oli hankkinut oman asunnon. Tulojen tasaaminen ympäri vuoden oli maaseudulla keskeinen säästämisen motiivi, koska saadut tulot olivat kausiluonteisia.

Tutkimuksessa taustoitetaan aluksi 1950-luvun taloudellinen ja poliittinen tilanne ja kotitalouksien asema. Tämän jälkeen määritellään tutkimuksen kysymyksenasettelu ja esitetään käytetyt aineistot ja käsitteet. Seuraavaksi keskitytään tutkimuksen aihepiiriä koskevaan kirjallisuuteen ja sellaisiin kysymyksiin, joihin kirjallisuudessa on jo vastattu. Tämän jälkeen käydään läpi kotitalouksiin liittyvää ja tutkimuksen aihepiiriä sivuavaa teoriakirjallisuutta.

Kolmannessa luvussa tarkastellaan kulutuksen, tulojen ja säästämisen käsitteellistä kehitystä sekä yleisemmin kulutusaineistojen kehitystä. Lisäksi esitetään sovellettava sektoritilinpitokehikko ja sen talousteoreettinen tausta ja syvennytään tilinpitokehikon oppihistorialliseen kehitykseen.

Tutkimuksen neljännessä luvussa syvennytään siihen, miten esitettyä sektoritilinpitoa on sovellettu kotitalousaineistoihin. Aineistoja ei ole alun perin suunniteltu sektoritilinpitoa varten, joten niiden käytössä esiintyy moninaisia vaikeuksia, joita käsitellään tässä yhteydessä. Sen jälkeen käydään alustavasti läpi tulo- ja kulutustilien tuloksia ja arvioidaan niiden oikeellisuutta. Lopuksi pohditaan, onko sektoritilinpitoa ylipäättään mielekästä soveltaa 1950-luvun elinkustannus- ja kulutusaineistoihin.

Viidennessä luvussa vastataan tutkimuksessa asetettuihin kysymyksiin ja käydään läpi saadut tulokset, joita tarkastellaan aikajärjestyksessä. Aluksi analysoidaan 1950-luvun kokonaistaloudellista tilannetta ja säästämistä. Analyysi perustuu vanhan kansantaloudentilinpidon pohjalta laskettuihin lukuihin. Tämän jälkeen esitettävät elinkustannus-/kulutustutkimuksiin perustuvat tulokset on analysoitu erikseen, ja kunkin makrotaloudellisen analyysin jälkeen aineistoja pyritään syventämään analysoimalla yksittäisten esimerkkiperheiden säästämistä ja kuluttamista.

2 *Tutkimuksen tausta ja kysymyksenasettelu*

Tässä luvussa syvennyttään tutkimuksen taustaan ja selvitetään, miten se sijoittuu olemassa olevaan taloushistorialliseen ja taloustieteelliseen tutkimukseen. Lisäksi analysoidaan sitä, mikä oli tutkittavana olevien kotitalouksien asema, taloudellinen tilanne ja säästämisen merkitys 1950-luvun Suomessa. Ensiksi tarkastellaan Suomen taloudellista tilannetta 1950-luvun alussa. Osuuden toisessa jaksossa keskitytään säästämisen asemaan 1950- ja 1960-lukujen Suomen taloudessa ja taloudellisessa keskustelussa.

Luvun toisessa osuudessa määritellään tämän tutkimuksen kysymyksenasettelu. Siinä määritellään myös tutkimuskysymys suhteessa 1950-luvun poliittiseen ja taloudelliseen tilanteeseen. Tämän jälkeen keskitytään käytettävään aiheistoon ja käsitteisiin.

Lopuksi tutustutaan tätä tutkimusta lähellä olevaan kirjallisuuteen. Aluksi käydään läpi sekä taloushistoriallista että kansantaloudellista kirjallisuutta säästämisestä. Tämän jälkeen keskitytään pääasiassa taloushistorialliseen kirjallisuuteen, joka liittyy kulutukseen, toimeentuloon ja tuloihin. Samalla käydään läpi kansantalouden tilinpitoa soveltavaa tutkimusta, jota on sovellettu myös tässä tutkimuksessa. Lisäksi puhutaan myös siitä, millaista empiiristä tutkimusta aiheesta on tehty. Osuuden toisessa jaksossa taas tarkastellaan säästämiseen, tuloihin ja kulutukseen liittyvää teoriakirjallisuutta.

2.1 *Taloudellinen tilanne 1950-luvulla*

2.1.1 *Kansantalouden tila*

Suomi oli nousemassa 1950-luvun alussa hyvää vauhtia toisen maailmansodan aiheuttamasta kurjuudesta, vaikkakin nämä vuodet olivat taloudellisesti yhä vaikeita. Sodan jälkeen maa joutui asuttamaan yli 10 prosenttia väestöstään. Lisäksi maksettiin sotakorvauksia, jotka vuosina 1945–52 vastasivat 1,5–6 prosenttia kokonaistuotannosta ja 7–16 prosenttia valtion menoista.⁹ Puute keskeisistä hyödykkeistä ylläpiti monenlaisia jakelusäännöstelytoimia, jotka loppuivat vuonna 1954. Pääomamarkkinoita säännösteltiin ja Suomen markasta tuli ulkomaankaupassa vapaasti vaihdettava valuutta vasta 1957, vaikkakin valuutan kotiuttamisvelvoite jatkui vielä tämän jälkeenkin.¹⁰

Kuviossa 2.1 esitetään Suomen, Ruotsin ja Länsi-Saksan asukaskohtaisen BKT:n kehitys suhteessa Yhdysvaltain vastaavaan kehitykseen. Yhdysvaltojen valitseminen maaksi, johon muita maita vertaillaan, perustuu siihen, että se oli toisen maailmansodan lopusta lähtien maailman johtava teollisuusvaltio. Ruotsi

9 Hjerppe ja Vartia 2002, 13–14. Valvenne 1952, 472–474.

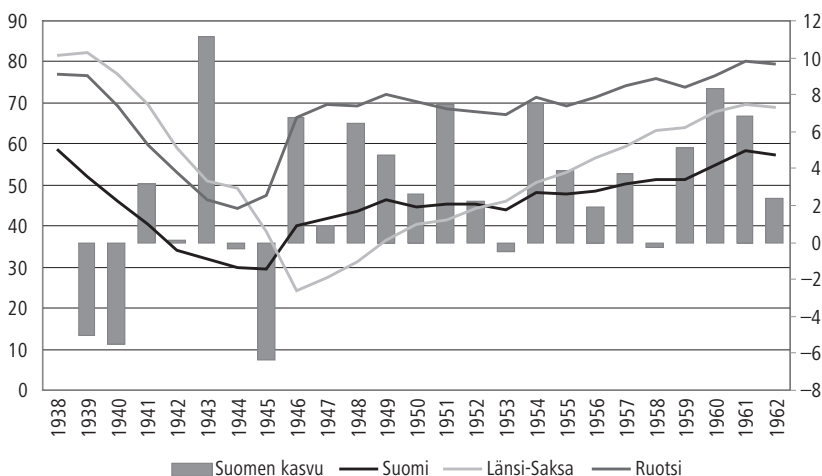
10 Ks. esim. Hjerppe 1990, 28–29. Hjerppe ja Vartia 2002, 13–16.

on valittu vertailuun maana, joka ei osallistunut sotaan ja joka tämän päivän perspektiivistä muistuttaa eniten Suomea. Länsi-Saksa on siinä mielessä mielenkiintoinen vertailukohde, että maa tuhoutui pahasti toisessa maailmansodassa, mutta sodan jälkeen *Wirtschaftswunderin* talouden nousua on pidetty poikkeuksellisenä. Länsi-Saksa oli teollisuusvaltio jo ennen toista maailmansotaa, jolloin Suomi oli vielä selvästi maatalousvaltainen valtio. Yhdistävänä tekijänä Länsi-Saksan ja Suomen välillä oli voimakas taloudellinen kasvu. Tosin taloudellinen kasvu oli voimakasta 1950-luvulla kaikkialla maailmassa. Länsi-Saksa nousi näin sodan tuhoista ja osin palautti vanhan teollisen infrastruktuurinsa, kun taas Suomi ponnisti jälleenrakennuksen myötä teollisuusvaltioiden joukkoon. Keskeinen ero oli, että ennen sotaa Länsi-Saksa oli huomattavasti Suomea vauraampi ja teollistuneempi. Länsi-Saksan kehityksellä on ollut suuri merkitys Suomen kehitykselle Länsi-Saksan ollessa jatkuvasti Suomen yksi merkittävimmistä kauppakumppaneista. Lisäksi Länsi-Saksan taloudellisella kehityksellä on ollut keskeinen vaikutus koko Euroopan taloudelliseen kehitykseen ja kasvuympäristöön.

Suomen BKT:n lähtötaso henkeä kohti ennen toista maailmansotaa oli selvästi alempi kuin Länsi-Saksan. Länsi-Saksassa asukaskohtainen BKT oli noin 80 prosenttia Yhdysvaltain tasosta, Suomessa vastaavan osuuden ollessa vajaa 60 prosenttia. Ruotsin asukohtainen BKT oli hieman alle 80 prosenttia Yhdysvaltojen tasosta. Sodan aikana Länsi-Saksa, Ruotsi ja Suomi jäivät jälkeen Yhdysvaltojen kehityksestä. Länsi-Saksassa suhteellinen lasku oli suurin. Alimmillaan Länsi-Saksan asukaskohtaisen BKT:n osuus oli noin neljännes verrattuna Yhdysvaltoihin. Suomen vastaava osuus oli noin 40 ja Ruotsin noin 70 prosenttia.

Kuvio 2.1

Suomen, Länsi-Saksan ja Ruotsin bruttokansantuote asukasta kohden 1938–1962 (Yhdysvallat=100).

Pylväsdiagrammi näyttää Suomen vuosittaisen asukaskohtaisen BKT:n kasvun, %, (oikea akseli). Huom. Laskelmissa käytetyt luvut ovat vuoden 1990 Geary-Khamis-dollareja.

Lähde: Maddison 2001, Maddison 2003 ja tekijän laskelmat.

Kuten pylvää näyttävät, BKT:n kasvu oli Suomessa sodan jälkeen voimakasta, kuten muissakin Euroopan maissa. Suomi kiri jatkuvasti Yhdysvaltain taloudellista etumatkaa kiinni, mutta samaan aikaan Länsi-Saksan kasvu oli huomattavasti nopeampaa kuin Suomessa. Ruotsin kasvu oli karkeasti yhtä nopeaa kuin Suomen, joka 1950-luvulla alitti OECD-maiden keskikasvun.¹¹

Vuosina 1949–50 ensimmäinen kansainvälinen taantuma näkyi Suomessa henkeä kohden lasketun BKT:n kasvun hidastumisena vuoden 1948 yli kuudesta prosentista alle kolmeen prosenttiin vuonna 1950. Yksityisen kulutuksen lisääntyminen siivitti talouden kuitenkin uuteen kasvuun. Samalla Korean sodan alkaminen nostatti maailmalla valtavan sotatarvikkeiden ostoallon, sillä sodan pelättiin laajenevan maailmanlaajuiseksi suursodaksi, kuten runsas vuosikymmen aiemmin oli tapahtunut. Vientikysyntä kaksinkertaisti vientihinnat vuonna 1951, ja viennin volyymi kasvoi kuudenneksella, mutta Korean korkeasuhtanteen jälkeen kysyntä laimeni nopeasti. Henkeä kohden lasketun BKT:n kasvu painui lievästi negatiiviseksi vuonna 1953. Kysynnän vilkastuttua uudelleen Länsi-Euroopassa Suomen talouden elpymistä hidastivat sekä tuontisäännöstely että tiukka rahapolitiikka. Tämän jälkeen Suomessa siirryttiin kasvun aikaan. Kasvu perustui vientiin, eikä yksityinen kysyntä lisääntynyt talouden kasvun tahdissa. Palkansaajien ja maataloustuottajien ristiriitojen ja muiden syiden ohella tämä johti osaltaan yleiseen tyytymättömyyteen ja suurlakkoon vuonna 1956. Vuoden 1958 lamaa edelsivät kansainvälisen kaupan hiljeneminen, Suomen yleislakko keväällä 1956 ja kireä talouspoliittinen tilanne Suomessa. Seuranneessa kansainvälisessä noususuhdanteessa vientiteollisuuden tila oli hyvä vuoden 1957 devalvaation ansiosta.¹²

Taloudellisessa ja institutionaalisessa mielessä 1950-luvun loppu oli taitekoh- ta Suomen taloushistoriassa. 1940-luvun lopulla ja 1950-luvulla Suomen keskeisimpänä tehtävänä oli sodan vahinkojen korjaaminen, sotakorvauksien maksaminen ja tuotannon normalisoiminen rauhanaikaiseen tarkoitukseen. 1960-luvulla Suomi pyrki aikaisempaa voimakkaammin kansainvälistymään, mm. liittymällä erillissopimuksella EFTAan (FINNEFTA). Vuosien 1962 ja 1963 taantumassa BKT-kasvu hidastui kolmen prosentin tuntumaan. Tämä oli kuitenkin vaatimatonta edeltäneiden kolmen vuoden 7,6 prosentin keskikasvuun tai kilpailijamaihin verrattuna. Tämän ”Efta-taantuman” syy oli kilpailukyvyyn heikkeneminen kaupan vapautuessa EFTAn assosioitumisen yhteydessä vuonna 1961.¹³

Toisen maailmansodan jälkeen Suomessa oli puutetta pääomista, eikä tilan- netta helpottanut se, että kansainvälisillä pääomamarkkinoilla oli rajoituksia ja

11 BKT:n käyttämiseen liittyy useita ongelmia, mutta hyvinvoinnin taloustieteen näkökulmas- ta keskeinen ongelma sen käyttämisessä hyvinvoinnin mittarina on, että se ei ota huomioon lainkaan hyvinvoinnin jakautumista. Sotatilanne on tietenkin tällaisesta tilanteesta äärimmäi- nen esimerkki, sillä sodassa harvoin lisääntyy kenenkään hyvinvointi, mutta on syytä huomata, että BKT:n käyttöön hyvinvoinnin mittarina kohdistetaan muutenkin paljon kritiikkiä. Ks. esimerkiksi: Fleurbaey 2009, 1029–1075. BKT ja muut indikaattorit – Edistyksen mittaaminen muuttuvassa maailmassa; Komission tiedonanto neuvostolle ja Euroopan parlamentille, Bryssel 20.8.2009, KOM(2009) 433 lopullinen. Stiglitz, Sen ja Fitoussi (2009): *Report by the Commis- sion on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*, www.stiglitz-sen-fitoussi.fr.

12 Ks. esim. Fellman ja Lindholm 1996, 33–35.

13 Hjerpe 1990, 28–29.

ulkomainen lainansaanti oli myöskin vaikeaa. Juha Tarkka (1988) on todennut, että tärkeimmät peruspiirteet Suomen rahoitusjärjestelmälle olivat:

1. hallinnollinen korkojärjestelmä, joka koostui säännöstelystä, suosituksista ja sopimuksista
2. ulkomaisten pääomaliikkeiden säännöstely
3. obligaatioiden emissiokontrolli
4. rahoitusmarkkinoiden hallinnollista lohkoa tukeva verojärjestelmä
5. julkisessa sektorissa ja lakisääteisessä eläkejärjestelmässä toteutettu pakko-säästäminen ja tähän liittyvä hallinnollinen luotonanto.

Sodan jälkeen talouspolitiikan ilmapiiri muuttui merkittävästi teollisuusmaissa, ja tämä on selvästi havaittavissa myös Suomessa. Vielä 1930-luvulla haviteltiin paluuta kultakantaan ja maksutaseen tasapaino oli keskeisellä sijalla talouspolitiikassa. Toisen maailmansodan jälkeen keynesiläinen ajatusmalli alkoi heijastua talouspolitiikan tavoitteisiin. Talouspolitiikan tavoitteena olivat ripeän kasvun saavuttaminen ja täystyöllisyys.

Keynesiläisessä talouspolitiikassa, josta toisen maailmansodan jälkeinen politiikka sai paljon vaikutteita, on havaittavissa seuraavat toisiinsa liittyvät ajatukset. Ensinnäkin lähtökohtana oli epäily markkinamekanismien toimivuudesta, ja tämä koski erityisesti rahoitusmarkkinoita. Toisaalta tyypillistä oli aktiivisen suhdannepolitiikan tarpeen ja mahdollisuuden korostaminen. Suomessa 1950-luvun talouspolitiikassa vallalla olevaa ajattelua on kuvattu hallinto-optimismiksi, jossa asiat hoidetaan ja toimeenpannaan mahdollisimman järkevästi. Suunnittelulla uskottiin jopa pystyvän poistamaan työttömyys.¹⁴ Kolmanneksi vallalla oli käsitys, jonka mukaan markkinataloudella oli taipumus keskimäärin liian korkeaan reaalikorkoon ja liian alhaiseen investointiaktiiviteettiin. Keynes näki rahoituksen riittävyyden voivan muuttua ongelmaksi vasta, kun täystyöllisyys on saavutettu. Muuten hänen järjestelmässään säästäminen sopeutuu passiivisesti investointien mukaan niin kauan kuin taloudessa on käyttämätöntä tuotantokapasiteettia.¹⁵

Käytännössä sodan jälkeen rahapolitiikka näytti lähes kaikkialla lähtevän Keynesin osoittamalle linjalle. Tämä merkitsi käytännössä markkinakorkojen kiinnittämistä alhaiselle tasolle. Se korkotaso, joka Suomessa 1950-luvulla vallitsi, ei tasapainottanut yksityistä säästämistä tai investointeja. Tosin toisen maailmansodanjälkeisen politiikan keynesiläisyyttä on myös hieman kyseenalaistettu. Taloudessa oli toki tiettyä valtiojohtoisuutta, mutta tämä ei sinänsä välttämättä tarkoita keynesiläisen vastasyklisen politiikan omaksumista. Valtion rooli hyväksyttiin ikään kuin historiallisena välttämättömyytenä, mutta siihen suhtauduttiin edelleen valitellen ja epäluuloisesti.¹⁶

Suomalaisessa poliittisessa keskustelussa oli havaittavissa myös keynesiläisiä piirteitä, vaikkakaan sillä ei ollut vaikutusta kaikilta osin harjoitettuun talouspolitiikkaan.¹⁷ Lisäksi yllättävää oli, että taloustieteellinen tutkimus ei tällöin koskenut

14 Tuikka 2007, 203–204.

15 Tarkka 1988, 194–196.

16 Pekkarinen ja Vartiainen 1993, 105–112.

17 Vrt. Pekkarinen, Vartiainen, Väisänen ja Åkerholm 1984.

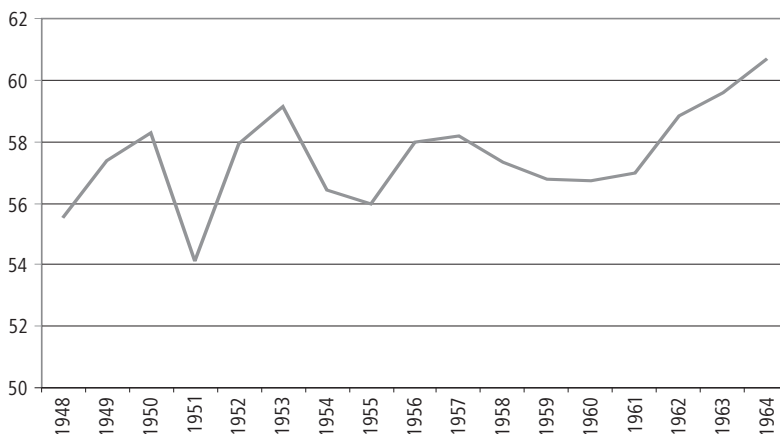
säästämiseen ja investointien rahoittamiseen, vaikkakin aihe oli esillä poliittisella agendalla. Tätä 1950-luvun ja 1960-luvun politiikkaa on kutsuttu myös tavoitesäästämiseksi, sillä säästämällä tuettiin pitkän tähtäimen kansallisia kasvutavoitteita.¹⁸

Näkemyks, jonka mukaan valtion tulisi teollistaa Suomi, sai laajasti kannatusta. Teollistamiskomitean mietinnössä todettiin, että teollistaminen tulisi ottaa talouspolitiikan olennaiseksi osaksi. Talouspolitiikan keinoin tulisi edistää säästämistä ja pääomien muodostumista ja pyrkiä ohjaamaan nämä teollisuuden käyttöön. Teollistamiskomitea piti lisäksi maan silloista (vuoden 1950) korkotasoa liian korkeana ja korosti, että korkokantaa pyrittäisiin alentamaan ja pitämään tasolla, jossa se ei vaikeuta maamme teollistamista.¹⁹ Käytännössä 1950-luvun teollisuuspolitiikka tähtäsi etenkin paperiteollisuuden laajentamiseen ja sähkövoiman tuotannon kasvattamiseen. Se pyrki näin vahvistamaan vientiä. Tässä tarkoituksessa valtio haki muun muassa Maaailmanpankilta ulkomaisia lainoja, jotka allokoitiin paperiteollisuuden yrityksille. Vielä 1950-luvun alussa metalliteollisuuden tulevaisuudesta oltiin pessimistisempiä. Tähän oli ilmeisesti syynä se, että metalliteollisuuden tulevaisuutta ei nähty välttämättä niin positiivisena, sillä sen uusi kapasiteetti oli rakennettu sotakorvauksien tarpeeseen eikä näiden tuotteiden kysynnästä markkinoilla ollut kokemusta.²⁰

Käytännössä säästäminen rahoitettiin kulutusta leikkaamalla. Tämä tapahtui siten, että valtio pyrki verotuloja keräämällä allokoimaan talouden resursseja uudelleen. Lisäksi palkankorotukset pyrittiin pitämään mahdollisimman pieninä, jolloin yritysten voitto tai toimintaylijäämä muodostui mahdollisimman suureksi, ja näin yrityksille jäi vastaavasti enemmän rahaa investointeihin. Tämä on havaittavissa kuviossa 2.2, joka näyttää palkansaajakorvauksien²¹ osuuden kan-

Kuvio 2.2

Palkansaajakorvauksien osuus (%) kansantulosta Suomessa vuosina 1948–1964

Lähde: Suomen kansantalouden tilinpito 1948–1964. Tilastollisia tiedonantoja nro 43. Tilastollinen päätoimisto, Helsinki 1968. Tekijän laskelmat.

18 Ks. esim. Pantzar 2000, 70.

19 Teollistamiskomitean mietintö, Komiteamietintö 12/1951, Helsinki 1951.

20 Paavonen 2006, 90–101.

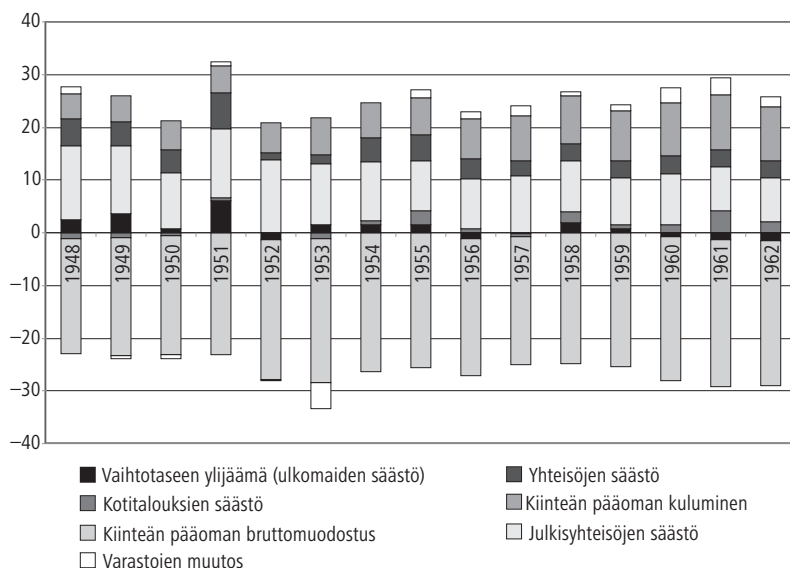
21 Palkansaajakorvaukset kattavat palkat, palkkiot ja työnantajan sosiaaliturvamaksut.

santulosta. Kansantulo voidaan karkeasti jakaa palkansaajakorvauksiin ja yrityksen voittoihin. Kuten kuviosta näkyy, palkansaajakorvauksien osuus kansantulosta oli koko 1950-luvun alhaisella, alle 60 prosentin tasolla.

Viittaukset säästämisen strategiaan merkityksiin olivat tyypillisiä nimenomaan 1950-luvulle. 1950-luvun loppupuolella pääomaliikkeitä vapautettiin vähäisessä määrin ja 1960-luvulle tultaessa viittaukset julkisen säästämisen strategisesta merkityksestä alkoivat vähentyä. Vuosina 1958–59 vapautettiin ulkomaankaupan lyhytaikaiset kauppaluotot ja ulkomaalaisten sijoitukset suomalaisiin pörssinoteerattuihin arvopapereihin. Osakesijoituksia jäi kuitenkin rajoittamaan laki ulkomaalaisten omistusoikeudesta suomalaisissa yhtiöissä. Lisäksi Suomen Pankin lupa vaadittiin edelleen lyhytaikaisiin rahoitusluottoihin eli muihin kuin kauppaluottoihin sekä valtaosaan pitkäaikaisia pääomanliikkeitä. Niinpä 1960-luvulla julkisen säästämisen osuus kansantalouden säästämisestä alkoi vähetä ja yksityinen raha alkoi korvata julkista rahaa. Julkinen säästäminen tuli osittain korvatuksi työeläkejärjestelmään perustavalla pakkosäästämisellä kun uudet työeläkelait (TEL ja LEL) tulivat voimaan vuonna 1962.²²

Kuvio 2.3

Sektorittainen säästäminen ja investoinnit suhteessa BKT:hen vuosina 1948–1962.

Säästäminen on esitetty taulukossa positiivisena lukuna, mikäli säästäminen on positiivinen, ja negatiivisena, mikäli säästäminen on negatiivista. Investoinnit on esitetty negatiivisena lukuna

Lähde: Suomen kansantalouden tilinpito, Tilastollisia tiedonantoja nro 43, Tilastollinen päätoimisto, Helsinki 1968 ja tekijän laskelmat.

Kuvio 2.3 havainnollistaa säästämisen ja investointien kehitystä sodan jälkeisessä Suomessa. Säästäminen kuvataan positiivisena lukuna, mikäli säästäminen oli

²² Tarkka 1988, 200–208.

positiivista ja negatiivisena lukuna, mikäli säästäminen oli negatiivista eli kulu-
tus oli suurempaa. Bruttoinvestoinnit esitetään negatiivisina lukuina. Kuvion x-
akselin positiivisella puolella näkyy kiinteän pääoman kuluminen, joka yrityksen
kirjanpidossa vastaa poistojen käsitettä. Tämän luvun voisi nettouttaa investoin-
neista, ja näin ollen kuvion alaosassa olisi esitetty nettoinvestoinnit, mutta tätä ei
ole tehty, koska normaalisti investointeja kuvataan bruttoinvestointiasteella eikä
nettoinvestointiasteella. Bruttoinvestointiaste on aito luku, joka kuvaa, kuinka
paljon on todellisuudessa investoitu, kun taas nettoinvestointiasteesta on pois-
tettu kiinteän pääoman kuluminen, joka on laskennallinen luku. Se kuvaa aika-
välin kiinteän pääoman poistoa. Voidaan sanoa, että nettoinvestointiaste kuvaa
pääomakannan todellista kasvua. Esitetyt säästämisluvut eivät vastaa 1950-lu-
vun kansantalouden tilinpidon julkaisuissa esitettyjä lukuja, sillä ne on korjat-
tu vastaamaan nykyistä säästämisikäsitettä. Vanhan ja nykyisen kansantalouden
tilinpidon eroihin²³ keskitytään seuraavassa luvussa, jossa analysoidaan tämän
tutkimuksen teoreettista taustaa ja tutkimuksessa käytettyä lähteaineistoa.

Tarkoitus on osoittaa, mitkä sektorit Suomessa ovat säästäneet ja miten sääs-
tö on käytetty. Kansantaloudellisessa mielessä säästöjä käytetään joko kiinteisiin
investointeihin tai rahatalouden investointeihin, jolloin itse asiassa omistamalla
rahatalouden eri rahoitusinstrumentteja rahoitetaan talouden muita sektoreita.
Näin ollen koko talouden tasolla nettoluotonannon tulisi olla nolla. Kuviossa
tämä ei kuitenkaan kahdesta syystä pidä paikkaansa. Ensinnäkään kuvio ei sisäl-
lä kaikkia komponentteja, kuten pääomansiirtoja, ja esimerkiksi sotakorvauksia
Neuvostoliittoon, ja näin ollen lukujen ei edes tulisi "sulkeutua".²⁴ Lisäksi van-
han kansantalouden tilinpidon luvut perustuivat vaillinaisille lähteille, ja tämän
takia luvut eivät ole lähtökohtaisestikaan täysin tasapainossa mm. sektoreiden
määritelmässä, ja itse taloustoimissa on hieman käsitteellistä horjuntaa. Sektorit-
taisia investointeja ei valitettavasti ole tälle ajanjaksolle saatavissa, ja näin ollen
kuviossa ei ole mahdollista esittää sektorikohtaisia nettoluotonantoja. Keskeisin
investoiva sektori ovat kuitenkin yritykset.

Kuten kuviosta 2.3 havaitaan, että investointiaste Suomessa oli korkea. 1940-
ja 1950-lukujen taitteessa investointiaste oli noin 22–23 prosenttia, ja vuosina
1952–54 se nousi peräti 26–27 prosenttiin suhteessa bruttokansantuotteeseen.
Tämän nousun taustalla oli, että vuosina 1950–51 teollisuuden voitot nousivat
voimakkaasti, mikä lisäsi myös investointihaluja.²⁵ Vuosina 1955–59 investoin-
tiaste laski hieman, noin 24–25 prosenttiin bruttokansantuotteesta, mutta nou-
si tämän jälkeen taas reiluun 27 prosenttiin. Sekä kansainvälisesti katsottuna
että sotaa edeltäneeseen aikaan verrattuna tällaiset investointiasteet olivat hyvin
korkeita. Ennen sotaa erityisesti 1920-luku oli ollut vilkasta investointien aikaa.

23 Keskeinen tuloksiin vaikuttava ero on, että vanhassa kansantalouden tilinpidossa työnantajan
sosiaaliturvamaksut lasketaan osaksi tulokäsitettä, josta säästäminen on laskettu. Nykyisessä
kansantalouden tilinpidossa nämä eivät ole osa käytettävissä olevaa tuloa, josta säästäminen
lasketaan, vaikkakin ne ovat osa ensituloa. Työnantajien sosiaaliturvamaksujen vaikutus säästä-
miseen on korjattu tässä kirjassa esitetyistä laskelmista vastaamaan nykyistä tulokäsitettä.

24 Sotakorvaukset käsitellään kansantalouden tilinpidossa pääomansiirtoina, mutta tilinpidossa
ovat vain nettopääomansiirrot ulkomailta ja julkiselle hallinnolle, kun kuviossa on taas esitetty
bruttotaloustoimet. Lähde: Grönlund ja Niitamo 1966, 30.

25 Pekkarinen ja Vartiainen 1993, 122.

Vuosikymmenen lopulla investointiaste nousi lähelle 20 prosenttia painopisteen ollessa tällöin asuinrakentamisessa. 1930-luvun lamassa investoinnit romahtivat lähes puoleen, mutta vuosikymmenen loppupuolella pääomanmuodostus elpyi nopeasti investointiasteiden noustessa 1920-luvun lopun tasolle ja ylikin.²⁶ Vaikka sodan jälkeinen investointiaste oli korkea, pääoman käyttö oli kuitenkin tehontonta, sillä sodan jälkeinen kasvu oli investointeihin nähden hidasta.²⁷

Kekkosen puhe julkisen sektorin keskeisestä roolista investointien rahoittajana ei ollut tyhjän päällä. Kuvio 2.3 havainnollistaa myös, mitkä sektorit säästivät ja näin ollen myös rahoittivat investointeja. Tiedossa ei ole sektorikohtaisia nettoluotonantoja eli karkeasti ottaen niiden rahoitusasemia kiinteiden investointien jälkeen, mistä syystä ei tiedetä, sijoittivatko sektorit säästönsä suoraan kiinteisiin investointeihin vai rahoittivatko ne muita sektoreita rahoitusmarkkinoiden kautta. Julkisen sektorin säästöjen osuus kokonaisinvestoinneista vaihteli noin kolmanneksesta puoleen kokonaisinvestoinneista. Yhteisöjen (eli nykykäsitteillä yritysten), jotka olivat kuitenkin suurin investoija, osuus pysytteli noin viidenneksessä tai sen alapuolella. Myöskään ulkomailla ei ollut keskeistä merkitystä investointien rahoittajana. Jukka Pekkarinen ja Juhana Vartiainen (1993) ovat todenneet, että Suomen kansantaloutta oli avattu hieman 1950-luvulta lähtien kansainväliselle kilpailulle. Investointiaste oli teollisuusmaiden korkeimpia, mutta sen vaihtelut olivat suuria. Kotimainen säästäminen ei riittänyt enää 1960-luvulla investointien rahoittamiseen, ja ulkomaankaupan vajaukset kasvoivat suuriksi 1960-luvun puolivälin jälkeen.²⁸ Kuitenkin 1960-luvun puoliväliin asti, jolloin ulkomaankauppa oli vielä suunnilleen tasapainossa, investointeja rahoitettiin pääasiassa kotimaisesta säästöstä. Kuten kuvio 2.3 havaitaan, kotitaloudet ja voittoa tavoittelemattomat laitokset (VTL)²⁹ säästivät tuskin lainkaan 1950-luvun alkupuolella, mutta 1950-luvun loppua kohden niiden säästäminen lisääntyi jo jossain määrin. Kuvion 2.3 kotitalouksien lukuihin sisältyvät VTL, jotka kattavat ammattiyhdistysliikkeen, valtiokirkon, erilaiset säätiöt, puolueet ja erilaiset seurat, kuten esimerkiksi urheiluseurat. VTL ovatkin tyypillisesti järjestöjä, joiden säästäminen ja rahoitusasema on yleensä hyvä, joten pelkkien kotitalouksien säästäminen todellisuudessa oli pienempi kuin kuviossa.

Säästäminen ja nettoluotonanto eivät kerro koko tilannetta kotitalouksien asemasta muiden sektorien rahoittajana. Julkinen sektori, joka oli 1950-luvulla keskeisessä asemassa investointien rahoittajana, on viime kädessä vain tuloja uudelleenjakava sektori. Julkisen sektorin itse tuottama ensitulo tai arvonnalisäys on pieni suhteessa kotitalouksiin tai yrityssektoriin. Julkinen sektori kerää rahansa pääasiassa verojen muodossa muilta sektoreilta – kotitalouksilta ja yrityksiltä – ja käyttää ne järkeväksi katsomallaan tavalla. 1950-luvun Suomessa tämä tarkoitti investointien edistämistä. Myös yritysten osalta on muistettava, että viime kä-

26 Hjerpe 1988, 107–109.

27 Pohjola 1996.

28 Pekkarinen ja Vartiainen 1993, 124–125.

29 Vanhassa tilinpitäjärjestelmässä käytetäänkin termiä voittoa tavoittelemattomat laitokset (VTL) nykyisen kotitalouksia palvelevien voittoa tavoittelemattomien yhteisöiden (KPVTY) sijaan. Käsitteellisesti nämä käsitteet käytännössä vastasivat toisiaan, eli käytännössä molemmissa tapauksissa muun muassa sellaiset rajatapaukset kuin työnantajajärjestöt on luokiteltu yrityssektoriin. Ks: Grönlund ja Niitamo 1966. Grönlund ja Niitamo 1968.

dessä kotitaloudet omistavat ja rahoittavat niiden toiminnan. Mikäli yritys on yksityinen, niin se on joko suoraan tai epäsuorasti kotitalouksien omistuksessa.

2.1.2 *Kotitalouksien taloudellinen tilanne*

Toisen maailmansodan jälkeen kotitalouksien haasteena oli nousta sodan aiheuttamista tuhoista. Monissa perheissä perheenjäseniä oli menetetty sodassa, ja monet perheet uudelleensijoitettiin menetetystä Karjalasta Suomen muihin osiin. Monista elintarvikkeista oli pulaa, ja aina vuoden 1954 maaliskuuhun kahvi- ja sokeri olivat kortilla. Näiden lisäksi muun muassa tupakkaa, bensiiniä ja alkoholia säännösteltiin. Alkoholin säännöstelyn taustalla olivat kuitenkin pikemmin sosiaalipoliittiset linjaukset kuin varsinainen puute. Säännöstelyn loppuvaiheessa korttiannokset olivat jo suuria ja tarjolle tuli muun muassa kortitonta verokahvia.³⁰ Säännöstely ja talouden yleinen byrokraattinen kontrollointi johtivat lisääntyneeseen korruptioon ja harmaan talouden lisääntymiseen.³¹ Käyttövarojen vähäisyyden lisäksi eräs kotitalouksien keskeisistä ongelmista oli ostettavien tuotteiden puute, mistä johtuen ihmiset eivät usein voineet aina käyttää rahojaan haluamallaan tavalla. Tavarapulan helpottumisen ja säännöstelyn purkamisen myötä kulutusmahdollisuudet lisääntyivät ja hyvinvointi kasvoi.

Ravintomenojen osuus 1950-luvun keskimääräisten suomalaisten kotitalouksien kulutuksesta oli suuri. Lisäksi muut välttämättömyyshyödykkeet, kuten vuokrat, sähkö, lämmitys ja vaatteet, veivät keskeisen osan kulutuksesta. Tämä on sinänsä luonnollinen ilmiö, sillä jo niin sanotun Engelin lain mukaan ravintomenojen osuus kulutuksesta on aina suurempi elintason ollessa matalampi. 1940-luvulla asuntojen varustetaso oli vielä hyvin yksinkertainen. Kaupunkilaistaloissa saattoi olla ompelukone, pölynimuri, gramofoni ja radio, mutta sähköhella ja jääkaappi olivat vasta uusimpien talojen hienouksia. Kodeissa oli pelkät ns. kylmäkaapit ja kellarit, ja maitokauppoihin tuotiin suuria jääkuutioita. Useimmissa kerrostaloissakin ruoka tehtiin puuhellalla, Helsingissä ja Turussa usein myös kaasulla.³²

1950-luvun myötä kuitenkin suomalaisten kotitalouksien elintaso nousi nopeasti. Ravinnon ja välttämättömyyshyödykkeiden osuus kulutuksesta laski ja ihmisillä oli kasvavassa määrin rahaa kuluttaa omaan vapaa-aikaansa ja teknisen kehityksen myötä tullessiin laitteisiin ja hyödykkeisiin. Sähkökäyttöiset kodinkoneet alkoivat yleistyä 1950-luvulta lähtien ja tulivat yhä useampien kotitalouksien ulottuville. 1950-luvun loppua kohden puhelimet, pesukoneet, jääkaapit ja pölynimurit yleistyivät kotitalouksissa. Autojen määräkin lisääntyi nopeasti, vaikka niiden tuonti vapautui vasta 1963. Idänkaupalla oli keskeinen rooli aikana, jolloin mahdollisuudet länsikauppaan olivat rajoitettuja. Popedat, Skodat ja

30 Säännöstely jatkui vielä pitkälti vuokrasäännöstelyn muodossa, joka oli alkanut sodan aikana ja kiristyi entisestään vuonna 1944. Vuokrasääntelyä kesti vuoteen 1962 asti, jolloin yksityisten vuokra-asuntojen osuus asuntokannasta oli huvennut sotia edeltäneestä lähes 80 prosentista 40 prosenttiin.

31 Vesikansa 1992, 137–143.

32 Ks. esim. Vesikansa 1992, 143–145.

Ifat hallitsivat jonoja Helsingin ensimmäisissä liikennevaloissa³³, ja tavoiteltua länsiautoa, Volkswagenia, joutui odottamaan kymmenisen vuotta.³⁴

Kotitalouksien hyvinvoinnin kasvu oli nopeaa, ja tätä heijasti muun muassa yksityisen kulutuksen kasvu, joka oli historiallisen nopeaa toisen maailmansodan jälkeen. Asukasta kohden laskettu kulutus kaksinkertaistui sodan lopusta 1960-luvun alkuun mennessä. Sotien jälkeen kulutus supistui vain neljänä vuotena ennen 1990-lukua (1953, 1957, 1958 ja 1977) ja tällöinkin hyvin vähän. 1960-luvulla kulutustavaroiden tarjonta ja tulot lisääntyivät ja Suomen voidaan katsoa siirtyneen kulutusyhteiskuntaan.³⁵

2.2 Tutkimusongelma ja -kysymys

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää kotitalouksien säästämistä ja säästämisen kehitystä. Säästäminen on vaihtoehto kulutukselle, mistä johtuen tutkimuksessa tarkastellaan myös kulutusta. Lisäksi tarkastellaan aikakauden säästämiskäsitteen ja tilastollisten aineistojen kehittymistä ja niin muodoin sitä, miten aikakauden säästämistä voidaan näiden pohjalta yleensäkin mitata.

Säästäminen oli tärkeä kysymys poliittisella agendalla ja samalla edellytys investoimille ja vaurastumiselle. Kotitaloudet olivat luonnollisestikin keskeisessä asemassa säästämiseen liittyneessä politiikassa, sillä ne kontrolloivat joko suoraan tai epäsuorasti suurta osaa kansantalouden tuloista ja varallisuudesta. Tällöin yksityistä rahoitusta oli rajoitetusti ja ulkomaisistakin pääomista oli pulaa. Julkisella sektorilla oli keskeinen asema investointien rahoittajana.

Kuten laajemmin talousteoriasakin mielletään, säästäminen on vaihtoehto kuluttamiselle. Välttämättömät tuotteet kotitalouden on kulutettava, mutta esimerkiksi vapaa-aikaan käytetty kulutus voitaisiin hyvin myös säästää. Koska välttämättömyys- ja ei-välttämättömyyskulutuksen erottaminen on käytännössä vaikeaa, on säästämisen yhteydessä tutkimuksen kohteena myös kulutusrakenteen muutos eli välttämättömien hyödykkeiden kuten asumispalveluiden ja ruuan kulutuksen väheneminen eri kotitalouksissa ja elintasoon liittyvään kulutukseen, kuten vapaa-aikaan ja huveihin, lisääntyminen.

Tutkimuksessani analysoidaan säästämistä kolmesta eri tilastollisella tasolla: 1. kokonaistaloudellisella tasolla, jolloin säästämiset, tulot ja kulutus on laskettu vanhan kansantalouden tilinpidon pohjalta, 2. eri kotitaloustyyppien tasolla, jolloin analyysi perustuu kulutustutkimuksiin ja 3. mikrotaloudellisella tasolla, jolloin analyysi perustuu yksittäisten kotitalouksien kulutustutkimuksessa raporttoimiin lukuihin.

Näiden eri tasojen säästämiset on mitattu yhtenäisellä tavalla, ja tulokset ovat näin kohtalaisen vertailukelpoiset. Tutkimuksen makro-mikrolinkillä on kaksi käyttötarkoitusta. Ensimmäinen on todentaa makro- ja mikrotaloudellisten ai-

33 Ne otettiin käyttöön lokakuun 5. päivänä aamulla klo 6.00 vuonna 1951 Aleksanterinkadun ja Mikonkadun risteyksessä. Lähde: Vesikansa 1992, 143–145.

34 Hjerpe 1990, 127–129. Vesikansa 1992, 140–141.

35 Riihelä, Sullström ja Takala 2002, 239–248.

neistojen tulokset, joka on klassinen makro-mikrolinkken käyttötarkoitus. Toinen on taas syventää säästämisen analyysiä. Kansantalouden tilinpitoon perustuvat tulokset kuvaavat vain aggregaattitason kotitalouksien ja VTL:n säästämistä. Kotitaloustutkimuksien tulokset taas kuvaavat varsinaisten erikokoisten kotitalouksien säästämistä. Tilit on pystytty estimoimaan erikokoisille kaupunkilais- ja maalaisperheille, ja ne kuvaavat eri perhetyyppien säästämistä. Varsinaisten mikroanalyyssien tarkoitus on taas syventää kuvaa kotitalouksien säästämisestä ja konkretisoida aggregaattitason muutoksia yksittäisten kotitalouksien tasolla. Analysoitavia kotitalouksia on tässä yhteydessä pystytty kuvaamaan vain rajattu määrä. Vähäisestä määrästä huolimatta se riittää kuvaamaan kotitalouksien silloista elintasoja ja jokapäiväistä elämää, sillä esimerkkikotitaloudet edustivat tyyppillisiä aineiston kotitalouksia. Kotitalouksien välillä on luonnollisesti suuriakin eroja, mutta käytetyn näytteen edustavuutta on pyritty analysoimaan.

Tutkimukseni tarkastelunäkökulma on tilastollis-taloushistoriallinen. Säästämisen ja kulutuksen mittaaminen edellyttää niiden määrittelyä ja operationalisointia olemassa olevilla aineistoilla. Säästäminen on käsitteellisesti monimutkainen termi, koska se voidaan ymmärtää karkeasti joko tulojen ja kulutuksen erotuksena tai varallisuustaseiden muutoksena (josta on poisluettu arvon muutokset). Sen mittaaminen vaatii säästämisen, kulutuksen ja tulojen täsmällistä määrittämistä. Nimenomaan säästämiskäsitteen moniselitteisyydestä johtuen säästäminen oli keskeisessä asemassa 1950-luvun yhteiskunnallisessa keskustelussa.

Tutkimukseni ajankohta sattuu taitekohtaan, jolloin säästämisen ja yleisemminkin kansantalouden mittaaminen kehittyi. Tämän myötä sekä talouden käsitteet että taloudellisten ilmiöiden mittaamiseen liittyvät aineistot kehittyivät. Silloisessa keskustelussa kiinnitettiin huomiota juuri säästämisen kannalta hankaliin kysymyksiin. Nämä menetelmälliset kysymykset heijastuivat pienellä viiveellä myös tilastoaineistoihin. Tämän takia tässä tutkimuksessa on myös toinen näkökulma, jossa analysoidaan säästämisen, tulojen ja kulutuksen käsitteellistä kehitystä ja sitä, miten silloiset aineistot soveltuvat säästämisen mittaamiseen. Tavoitteena on vastata kysymykseen, miten säästäminen miellettiin 1950-luvulla ja toisaalta onko 1950-luvun aineistolla mahdollista edes analysoida säästämistä. Tässä yhteydessä tutkimuksessa on käsitelty myös suomalaista menetelmällistä keskustelua, joka oli osa suomalaisen kansantalouden tilinpidon kehitystyötä. Tutkimuksessani on aineistojen avulla analysoitu erikokoisia palkansaaja- ja maanviljelijäperheitä 1950-luvulla. Nämä edustivat suurta enemmistöä suomalaisista perheistä. Tulokset on laskettu soveltamalla kansantalouden tilinpidon säästämiskäsitettä ajan kulutusaineistoihin. Analyysi edellyttää lähdekriittistä perehtymistä aineiston soveltuvuuteen säästämisen mittaamiseen ja syvällistä analyysiä aineiston rajoitteista. Tämä on toteutettu analysoimalla kulutusaineistojen ja säästämisen käsitteellistä kehitystä. Tilastohistoriallisen analyysin avulla on tarkasteltu aineistojen rajoitteita, käsitteellistä kehitystä ja sitä, miten tämän kehityksen ja olemassa olevan aineistojen avulla säästämistä voidaan analysoida. Tutkimukseni ei sinänsä ole klassista makrotalouden tason kansantalouden tilinpitoa, vaikka sen tilikehikkoa sovelletaankin säästämisen mittaamiseen.

2.3 Aineisto ja käsitteet

Tämän tutkimuksen näkökulma on uusi, sillä kansantalouden tilinpidon käsitteistön ja tilijärjestelmän soveltamisesta säästämistä ja säästämiskäyttämistä käsittelevään taloushistorialliseen tutkimukseen ei ole aiemmin tehty. Kirjallisuutta käsittelevästä osiosta käy ilmi, että myös kotitalouksien hyvinvointia tai kulutusta koskevaa tutkimusta 1950-luvulta on hyvin niukasti. Tähän tutkimukseen liittyvään kirjallisuuteen perehdytään tämän luvun seuraavassa osiossa.

Tähänastinen taloushistoriallinen tutkimus on keskittynyt analysoimaan kotitalouksia lähinnä kulutuksen eikä niinkään tulojen kautta. Lähdeaineiston saatavuudessa ja luotettavuudessa on ongelmia ajanjaksosta riippuen. Näiden aineistojen yhdistämisessä ja tätä kautta mielekkäiden tuloksien saamisessa, on luonnollisesti vielä suurempia ongelmia. Niitä käsitellään tässä tutkimuksessa. Vaihtoehtoisia lähestymistapoja olisivat muun muassa mahdolliset kotitaloushaastattelut, joista voisi saada aiheeseen liittyvää kvalitatiivista aineistoa, mutta tällaisia aineistoja ei Suomessa ole. Lisäksi aiheita voisi lähestyä rahoitusmarkkinoiden kautta eli mittaamalla kotitalouksien sijoittamista rahoitusinstrumentteihin ja investoimista kiinteään pääomaan. Säästämistä on aiemmin tutkittu jossain määrin pankkien näkökulmasta, mutta tällöin ei käsitteellisesti puhuta säästämisestä vaan rahoitusasemasta.

Säästämisen mittaamiseen tässä tutkimuksessa on käytetty vanhoja elinkustannustutkimuksia. Nämä ovat ainoat lähteet, joiden avulla pelkästään kotitalouksien kuluttamiskäyttäytymistä voidaan analysoida. Kansantalouden tilinpidossa on toki aggregaattitasoon kulutustietoja saatavilla, mutta niistä ei ole pystytty erottelemaan VTL:n kulutusta ja tämän lisäksi tuoteryhmien tasolla julkista kulutusta. Tulopuolella kotitalouksista ei ole pystytty myöskään erottelemaan VTL:ia. Näiden aineistojen avulla ei luonnollisestikaan pystytä tarkasti analysoimaan kotitalouksien kehitystä ja vastaamaan esimerkiksi sellaisiin kysymyksiin kuten, olivatko tietyt kotitaloudet paremmassa tai huonommassa asemassa muihin kotitalouksiin verrattuna.

Tässä tutkimuksessa on kotitaloustutkimuksia pyritty hyödyntämään mahdollisimman monipuolisesti. Tutkimuksen lähdeaineistona on käytetty vuosien 1950–51 ja 1955–56 kaupunkeja ja kauppaloita koskevia elinkustannustutkimuksia sekä vuosien 1959–60 maaseudun kulutustutkimuksen kokoelmajulkaisuja. Lisäksi käytetään mainittujen kulutusaineistoiden mikroaineistoja. Ne ovat käsinkirjoitettuja tilikirjoja, joista saa mielenkiintoisia käytännön esimerkkejä kotitalouksien käyttäytymisestä makrotilien rinnalle. Koska aineistot ovat käsin kirjoitettuja tilikirjoja, niiden järjestelmällinen käyttäminen on äärimmäisen työlästä ja vaatisi laajan projektin. Aineistot ovat siinä mielessä mielenkiintoisia, että sekä kokoelmajulkaisuja että mikroaineistoja on käytetty aiemmin niukasti tutkimuksen lähdeaineistona. Luonnollisesti näissä aineistoissa on paljon menetelmällisiä ongelmia, ja niiden kautta lasketussa kulutuksessa, tuloissa ja erityisesti säästämässä on omat rajoitteensa. Näiden aineistojen taustaan ja rajoitteisiin syvennytään tarkemmin seuraavassa luvussa.

Tässä tutkimuksessa makro- ja mikroaineistoja on analysoitu yhtäläisellä menetelmällä, joten tulokset ovat vertailukelpoisia keskenään. Tutkimuksessa käytetty mikronäyte ei ole tietenkään ole kovin kattava, mutta siinä mielessä

arvokas, että taloushistoriallisessa tutkimuksessa vastaavalla tavalla tai yleisemminkään makrotaloudellisen ja mikrotaloudellisen näkökulman yhdistämisestä ei liene paljon esimerkkejä. Tulo- ja varallisuustutkimuksessa makro- ja mikrotalousteoreettisen näkökulman yhdistämiseksi ja näin ollen laajemman kuvan saamiseksi taloudellisesta kehityksestä on tehty paljon työtä. Tässä tutkimuksessa lähestymistapa on lähellä mikrohistoriallista lähestymistapaa, sillä yksittäisellä näytteellä ei pyritä kattavaan kuvaukseen aikakauden kotitalouksista. Yksittäisten kotitalouksien ja tutkimuksen muiden tulosten välistä yhteyttä pyritään analysoimaan tarkemmin ja näin pystytään arvioimaan mikroaineistojen edustavuutta suhteessa makrotaloudellisiin tuloksiin. Tähän makro-mikrolinkkiin palataan tarkemmin kirjallisuuteen keskittyvässä osuudessa.³⁶

Säästämisen empiiriseen tutkimiseen liittyy käsitteellisiä ongelmia: mitä säästäminen on ja miten se tulisi määritellä? Säästäminen voidaan ymmärtää hyvin monella tavalla. Arkikielessä säästämällä saatetaan viitata esimerkiksi pankkitilille kertyneisiin rahoihin. Lisäksi rajanveto kulutuksen ja investointien ja toisaalta tulokomponenttien ja kulutuksen välillä saattaa olla vaikeasti määriteltävissä. Nämä asiat voidaan tietenkin määritellä hyvin monella tavalla, mutta niiden määrittely on keskeistä, sillä määrittelystä riippuen käytännön tulokset voivat poiketa toisistaan paljonkin. Säästämisen tarkka määrittely on vielä olennaisempaa kuin kulutuksen tai tulojen, sillä säästäminen on riippuvainen näistä molemmista, ja jokseenkin pienilläkin terminologisilla eroilla saattaa olla suuri vaikutus käytännön tuloksiin. Säästämisen teoreettiseen taustaan ja määrittelemiseen keskitytään seuraavassa luvussa. Lisäksi analysoidaan kulutusaineistoiden kehitystä ja niiden soveltuvuutta käytettyyn teoriakehikkoon. Vaikka säästämisen mittaamista ja sen historiallista kehitystä on tutkittu vähän voidaan kuitenkin havaita, että siihen liittyvät ongelmat ovat hyvin samanlaisia kuin sata vuotta sitten. Käytännön ongelmiin ja niiden vaikutuksiin tutkimuksen tuloksiin keskitytään luvussa neljä. Siinä esitetään myös luokitusavaimet sovelletun teorian ja aineistojen välillä. Lisäksi makrotaloudellisen aineiston ja kulutustutkimuksiin perustuvan mikro-makrolinkin avulla arvioidaan tuloksien oikeellisuutta.

Tässä tutkimuksessa kulutuksen, tulojen ja säästämisen laskennassa on päädytty käyttämään kansantalouden tilinpidon kehikkoa. Kansantalouden tilinpidon niin sanotut sektoritilit määrittävät eri sektoreiden tulot ja tulonmuodostuksen ensitulosta käytettävissä oleviin tuloihin ja siitä säästämiseen ja sektoreiden nettoluotonantoon. Osana tätä tilijärjestelmää on näin ollen myös määritelty kotitalouksien kulutusmenot. Sektoritilijärjestelmä on kehitetty mittaamaan koko talouden kehitystä ja talouden sektorien välistä vuorovaikutusta. Sektoritilinpitoa on sovellettu sekä elinkustannustutkimuksien kokonaisaineistoihin perustuvien kotitaloustyypittäisten että yksittäisten kotitalouskohtaisiin mikroaineistoihin perustuvien kotitalouksien menoihin, tuloihin ja säästämiseen. Lisäksi tätä SNA93:n mukaista sektoritilinpitäjärjestelmää on pyritty soveltamaan niin pitkälle kuin mahdollista jo aiemmin esitettyjen vanhan kansantalouden tilinpidon pohjalta laskettuihin lukuihin. Kansantalouden tilinpidon soveltaminen on keskeistä tämän aineiston analysoinnissa, sillä käytännössä tämä määrittelee yhtenäisesti talouden eri käsitteet ja mahdollistaa eri aineistoihin pohjautuvien

36 Vertaa esim. Peltonen 1999.

tuloksien vertailun eri ajankohtina. Luvussa neljä keskitytään syvemmin käytetyn aineiston soveltamiseen ja laskettujen tulotilien ja kulutuksen tuloksiin.

2.4 *Aiempi tutkimus ja teoreettinen viitekehys*

2.4.1 *Aikaisemmat tutkimukset säästämisestä*

Syy taloushistoriallisen tutkimuksen vähäisyyteen on todennäköisesti aiheen vaikeus ja aineiston rajallisuus. Säästämiseen liittyvää suoraa lähdeaineistoa on tarjolla yleensä rajoitetusti, ja näin ollen säästäminen on estimoitava epäsuorista aineistoista kuten kulutus- ja tuloaineistoista tai taseaineistoista.

Taloushistoriallisessa tutkimuksessa säästämistä on lähinnä tarkasteltu pankkien toiminnan kannalta ja kotitalouksien säästäminen on harvemmin tutkimuksen kohteena. Ruotsissa on menossa projekti *A life cycle perspective on family savings during the 19th century*, jossa Kristina Lilja (2009) tutkii ruotsalaisten työläisperheiden säästämistä 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa, ja yhdistää näin kotitalouksien säästämisen ja pankkien talletustoiminnan näkökulman. Tosin säästämistä on tutkimuksessa analysoitu lähinnä pankkitalletusten ja lainojen avulla, eikä se kata sijoituksia reaaliomaisuuteen. Näin ollen analyysi on keskittynyt itse asiassa kotitalouksien rahoitusasemaan eikä säästämiseen. Lilja (2000) on lisäksi tarkastellut väitöskirjassaan vuosisadan taitteessa kotitalouksien säästämistä Falunin säästöpankeissa.

Taloustieteissä säästämistä on eri aikakausina tarkasteltu hieman eri näkökulmista. Säästämistä tarkasteltiin 1950-luvulla lähinnä keynesiläisestä näkökulmasta ja kotimainen säästämis keskustelu oli pitkälti osa kansantalouden tilinpidon kehitystyötä. Keskustelu kopioitiin pitkälti kansainvälisiltä areenoilta ja sovitettiin suomalaisiin tarpeisiin.³⁷ Säästämisen käsite eli eräänlaisessa murrosvaiheessa, ja vanha käsitys säästämisestä pankkitalletuksien muutoksena korvattiin asteittain nykyisellä kansantalouden tilinpitoon ja keynesiläiseen talousteoriaan perustuvalla säästämis käsitteellä. Aikakauden suomalainen keskustelu on osa tämän tutkimuksen oppihistoriaa ja menetelmää, ja siihen palataan tarkemmin luvussa kolme.

Aikakauden säästämis keskustelun jälkeen kiinnostus säästämiseen laajeni, ja tämä heijastui myös säästämis tutkimiseen. Olle Anckarin (1973) väitöskirjatyö voidaan mainita esimerkkinä, jossa pyritään regressioanalyysin avulla hahmottamaan, mitkä sektorit rahoittivat minkäkin sektorin investointeja. Analyysi perustuu silloiseen kansantalouden tilinpitoon.

Suomalaisten kotitalouksien säästämisen vähentyminen 1970-luvulla herätti kiinnostuksen tarkastella kotitalouksien säästämistä ja säästämis motiiveja. Tällöin epäiltiin oliko kotitalouksien säästäminen laskenut pysyvästi, sillä sodasta lähtien monet perheet olivat hankkineet itselleen asunnon, ja epäiltiin, oliko kotitalouksien kannusteet säästää vähentyneet. Sirkka Hämäläinen on kirjoittanut

---

³⁷ Suomalaisessa keskustelussa esiintyneet aiheet löytyvät pitkälti muun muassa kirjasta: Heller, Boddy ja Nelson 1955.

myös *Suomen Pankin säästämistiedustelun* yhteydessä³⁸ palkansaajakotitalouksien säästämistä, ja hän on lisensiaatintyössään tutkinut kotitalouksien säästämiseen vaikuttavia psykologisia tekijöitä. Jälkimmäinen on myös Suomen Pankin säästämistutkimusta valmisteleva tutkimus.³⁹ Lisäksi väitöskirjassaan hän on tutkinut elinkaariteoriaan pohjautuen suomalaisten palkansaajakotitalouksien säästämistä. Hänen mukaansa keskeinen syy säästämälle 1960-luvun lopulla oli nimenomaan oma asunto.⁴⁰ Kalevi Koljosen ja Heikki Loikkasen (1982) selvitys erilaisten kotitalouksien säästämistä vuonna 1976 on myös motivoitu säästämisasteiden laskulla. Tässä selvityksessä he tarkastelevat säästämistä eri tuloryhmissä ja pyrkivät selvittämään, vähensivätkö sosiaaliset tulonsiirrot säästämistä.

Tässä yhteenvedossa keskitytään lähinnä kotimaiseen säästämistutkimukseen, mutta voidaan mainita, että muutokset säästämistä ja niiden merkitys investointien rahoittajana on ollut myös laajemman kiinnostuksen kohteena. Alf Linquist (1980, 1981) on muun muassa pyrkinyt mittaamaan erilaisten tekijöiden kuten koulutuksen ja perhekoon vaikutusta säästämiseen ja pyrkinyt lisäämään tästä näkökulmasta kotitalouksien säästämisen ennustettavuutta Ruotsissa. Tutkimuksen taustalla oli vastaavanlainen säästäminen väheneminen kuin Suomessakin.

Säästämisen väheneminen ei herättänyt huolta pelkästään 1970-luvulla. Rahamarkkinoiden vapauttamisen ja 1980-luvun markkinoiden ylikuumenemisen myötä erityisesti kotitalouksien säästäminen laski merkittävästi. Tästä näkökulmasta Katri Kosonen (1988) on tutkinut, miksi Pohjoismaiden säästämisasteet olivat alhaisia. Erkki Koskela ja Jouko Paunio järjestivät Espoossa toukokuussa 1991 kansainvälisen konferenssin *Saving Behaviour, International Evidence and Policy Implications*, jossa tarkasteltiin säästämisen kehitystä ja sen vähenemisen syitä eri maissa. *Scandinavian Journal of Economics* julkaisi myös konferenssissa esitetyistä papereista kirjan.⁴¹ Kari Takala (1995) on myös tarkastellut pysyväistulohypoteesin puitteissa suomalaisten kotitalouksien säästämistä. Erityisen haasteen Takalan tutkimukseen toi vapautuneiden rahamarkkinoiden ja lisääntyneen työttömyyden vaikutus säästämiseen. Lisäksi Suvi-Anne Siimes (1994) on analysoinut poikkeileikkausaineistojen avulla, miten erityyppisten kotitalouksien säästäminen ja säästämisasteet muuttuivat rahoitusmarkkinoiden vapautumisen yhteydessä.

Viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana taloustieteellinen empiirinen säästämistutkimus on keskittynyt elinkaariteoriaan ja eri ikäryhmien säästämisikäyttäytymiseen. Aihe liittyy läheisesti myös eläkesäästämiseen ja siihen, mikä on varallisuuden merkitys eläkkeelle siirtyessä. Aihe on poliittisesti keskeinen, sillä monissa maissa on havahduttu siihen, että työväestön ikääntyessä ja julkisen velan kasvaessa, julkisella sektorilla on vaikeuksia selvittää eläkevelvoitteistaan. Taustalla on ollut pelko julkisen talouden kestävydestä ja tuleville sukupolville maksettavaksi jätettävästä ns. eläkepommista. Pekka Parkkinen (1997) on tutkinut muun muassa kansantalouden säästämisen jakautumista ikäryhmittäin. Käytännössä hän ei tarkastellut säästämistä kotitalouden näkökulmasta, vaan sitä, mitkä kotitaloudet elättivät mitkäkin kotitaloudet. Viime kädessä tulonsiir-

38 Hämäläinen 1974.

39 Hämäläinen 1969.

40 Hämäläinen 1981.

41 Koskela ja Paunio 1992.

rotkin pitää rahoittaa jonkun tuottamista tuloista. Sitran rahoittamassa projektissa *Väestörakenteen muutos, tuottavuus ja kasvu* on julkaistu Marja Riihelän ja Risto Sullströmin (2006) ja Marja Riihelän (2006) elinkaarihypoteesia testaavia empiirisiä tutkimuksia, joiden tuloksien pohjalta on kirjoitettu sittemmin myös osio projektin loppuraportissa.⁴² Tähän liittyen voidaan mainita viimeaikaisesta suomalaisesta tutkimuksesta Tarmo Valkosen ja Niku Määttäsén (2010) tutkimus varallisuudesta ja eläkkeelle siirtymisestä ja Risto Vaittisen (2010) tutkimus elinkaarisäästämisestä ja sijoitusriskeistä eri eläkejärjestelmissä. Mielenkiintoisen kansainvälisen näkökulman tähän kysymykseen tuo William M. Gentryn ja R. Glenn Hubardin (2000) tutkimus yrittäjyydestä ja kotitalouksien säästämisestä. Tutkimuksen perusteella elinkaarihypoteesin vaikutus säästämiseen on yrittäjäkotitalouksilla pienempi kuin muilla kotitalouksilla. Amerikkalaiset yrittäjäkotitaloudet omistavat valtaosan kotitalouksien varallisuudesta, ja ne säästävät huomattavasti enemmän kuin muut kotitaloudet.

Verotuksen kannustavuus ja verotuksen kansainvälinen kilpailukyky ovat keskeisiä näkökulmia kotitalouksien säästämistä tarkastelevissa tutkimuksissa. Verotuksen kansainvälinen kilpailukyky ja pääomaverotuksen suhde muuhun verotukseen ovat yleisimpiä verotuksen kannustavuuden näkökulmia.⁴³ Erkki Koskela ja Matti Virén (1992) ovat tarkastelleet inflaation ja kotitalouksien säästämisen välistä yhteyttä ja sitä, korvaako muiden sektorien säästäminen kotitalouksien säästämistä. Analyysi on tehty kahdentoista OECD-maan aineistolla. Tulokset eivät tue näkemystä, että kotitaloudet reagoivat julkisen sektorin säästämiseen. Sitä vastoin yritysten säästämisen ja kotitalouksien säästämisen välistä yhteyttä ei voida täysin torjua. Erityisesti julkisen sektorin ja kotitalouksien säästämisen välinen yhteys on kansainvälisesti paljon keskusteltu aihe.⁴⁴ Anne Brunila on myös tarkastellut useissa tutkimuksissa tätä yhteyttä ja Ricardon velkaneutraaliteettihypoteesia, jonka mukaan velalla rahoitettu julkisen kulutuksen lisääminen tai verojen alentaminen eivät lisää kokonaiskulutusta (ts. julkista ja yksityistä kulutusta yhteensä), koska kuluttajat ottavat huomioon valtion velanhoitomenojen kasvusta aiheutuvat veronkorotustarpeet ja lisäävät sitten säästämistä. Eri tutkimuksissa hän sai keskenään ristiriitaisia tuloksia tarkasteltavasta maasta riippuen ja siitä, alensiko julkinen sektori velkarahalla veroja vai lisäsi se omaa kulutustaan.⁴⁵

2.4.2 *Kansantalouden tilinpitoon ja kotitalouksiin liittyvä tutkimus*

Kotitalouksia koskeva taloushistoriallinen ja taloustieteellinen empiirinen tutkimus voidaan jakaa karkeasti ottaen makrotaloudelliseen ja mikrotaloudelliseen tutkimukseen. Lisäksi tutkimus voidaan karkeasti jakaa tutkimukseen, joka kes-

42 Huovari, Kiader ja Volk 2006, 79–82.

43 Esimerkkeinä verotuksen kansainvälisestä kilpailukykyvystä voidaan mainita: Huttunen 1992 ja Koskela ja Virén 1994. Esimerkkeinä säästöjen verokohtelusta voidaan mainita: Pietinen 1987 ja Riihelä 1990.

44 Koskela ja Virén 1986.

45 Brunila 1996. Brunila 1997/a. Brunila 1997/b. Brunila 1997/c.

kitty uusien aineistojen luomiseen, ja tutkimukseen, joka pyrkii analysoimaan jo olemassa olevia aineistoja.

Suomessa taloushistoriallinen kvantitatiivinen makrotutkimus on keskittynyt kansantalouden tilinpidon ympärille. Tilastoviranomaiset ovat laatineet kansantalouden tilinpitoa tilastovuodesta 1948 lähtien. *Ad hoc* -pohjalta kansatulolas-kelmia Suomessa oli tehty jo aiemminkin. Aluksi Suomen virallista kansantalouden tilinpitoa määritteli System of National Accounts 1953 (SNA53). Tilien tietosisältö ei luonnollisestikaan ollut samalla tasolla kuin nykyään. Esimerkiksi sektoritilejä ei ollut, vaikkakin eräistä sektorittaisista taloustoimista oli jo estimaatteja.⁴⁶ Tämä ei kuitenkaan riittänyt taloushistoriallisen tutkimuksen tarkoituksiin, vaan se pyrki syventämään talouden kuvaa pidentämällä aikasarjoja ja lisäksi syventämällä itse analyysiä. Uusia aineistoja luotiin taloushistorialliseen tarkoitukseen, kun Suomen Pankin ja Tilastollisen päätoimiston nuoret ekonomistit aloittivat 1950- ja 1960-lukujen taitteessa projektin, jonka tarkoituksena oli luoda historiallinen kansantalouden tilinpito Suomelle. Projektin oli haastava, ja 1960-luvulla valmistui vain yksi tutkimus, joka liittyy maatalouden tuotantoon.⁴⁷ Kun projekti ei edistynyt, niin 1970-luvun aikana projektin tutkijat vaihtuivat ja kymmenen uutta tutkimusta valmistui.⁴⁸ Riitta Hjerpe kokosi tehtyjen tutkimusten tulokset yhdeksi yhtenäiseksi historialliseksi kansantalouden tilinpidoksi 1980-luvulla ja täydensi sitä puuttuvien toimialojen osalta. Se julkaistiin tutkimuksessa *Suomen talous 1860–1985, Kasvu ja rakennemuutos*⁴⁹, joka kattaa 17 toimialalle arvonlisäsarjat ja arvonlisän komponentit.

Historiallinen kansantaloudellinen tilinpito kattaa luonnollisesti myös kotitaloudet, mm. yksityisen kulutuksen sarjat, jotka liittyvät suoraan kotitalouksiin. Sarjat kuvaavat luonnollisestikin koko talouden summaa, ja näihin sarjoihin perustuvissa analyyseissä on sisäänrakennettu ajatus keskimääräisestä kuluttajasta, joka on edustettu tämän aggregaattiluvun muodossa. Varsinainen kasvututkimus ei kuitenkaan kattanut yksityistä kulutusta, vaan kasvututkimuksen sarjat perustuvat 1900-luvun alkuun saakka Sakari Heikkisen (1981) tutkimukseen suomalaisesta kulutuksesta autonomian ajan loppupuolella. Taloushistorian alueella Sakari Heikkinen on kirjoittanut paljon 1800–1900-luvun taitteen kulutuksesta, joka ei sinänsä liity suoraan kasvututkimuksiin.⁵⁰ Hän on myös kirjoittanut ruuan kulutuksen muutoksista vuosina 1860–1950.⁵¹ Lisäksi Timo Toivonen (1986) on tutkinut kulutusta vuosina 1928–1950 eri yhteiskuntakerroksissa.

1900-luvun historiallisten kansantulosarjojen yksityisen kulutuksen sarjat perustuvat Eino H. Laurilan (1985) tutkimukseen suomalaisesta kulutuksesta 1900-luvulla. Suoraan Laurilan tutkimuksen sarjoja ei ole kuitenkaan kasvutut-

46 Vertaa esim. A Simplified System of National Accounts 1950, 16–21.

47 Joka on: Viita 1965.

48 Jotka ovat aikajärjestyksessä: Pihkala 1970; Heikkonen 1971; Kunnas 1973; Leppänen 1973; Oksanen ja Pihkala 1975; Hjerpe, Hjerpe, Mannerman, Niitamo ja Siltari 1976; Kohi 1977; Heikkonen 1977; Forsell 1979; Peltonen 1983; Heikkinen ja Hjerpe 1986; Hjerpe 1988.

49 Hjerpe 1988. Englanniksi: Hjerpe 1989 ja uusi päivitetty englanninkielinen versio: Hjerpe 1996.

50 Heikkinen 1986. Heikkinen 1997. Heikkinen 1998.

51 Heikkinen 1996. Tähän tutkimukseen Johanna Maula on kirjoittanut jatkos, joka käsittelee vuoden 1950 jälkeistä aikaa. Maula 1995. Maula 1996.

kimuksissa käytetty, sillä niiden yhteenvetovaiheessa kulutuksen sarjoja jouduttiin vielä korjaamaan.⁵²

Makrotaloudellinen taloushistoriallinen analyysi perustuu usein näiden ns. kasvututkimuksien sarjojen analyysille. Sinänsä osa aiemmin julkaistun *Suomen taloushistoria osa 2:n* (1982) artikkeleista perustuu jo kasvututkimuksien yhteydessä tehtyyn työhön. Vuonna 1990 julkaistu *Kasvun vuosisata* luo taas yleiskatsauksen Suomen taloudelliseen kehitykseen viimeisen sadan vuoden aikana ja lyhyen katsauksen suomalaisten kotitalouksien kulutuksen kehitykseen käyttäen kasvututkimuksien sarjoja.⁵³

Laskelmien laatuksymykseen ja tarpeeseen saada tarkempaa rakenteellista tietoa talouden kehityksestä liittyvät ns. panos-tuotostaulujen ja tarjonta- ja käyttötaulujen kehittäminen. Laadullinen näkökulma liittyy siihen, että nämä taulut lasketaan melko tarkalla tasolla ja laskentaprosessi edellyttää useiden lähteiden yhdistämistä samaan laskentamatriisiin. Näin laskelmat tulevat tarkastetuiksi suhteessa muihin aineistoihin, ja siten mm. näin laskettua BKT:tä pidetään erittäin luotettavana (tai ainakin luotettavampana kuin suoraan tuotantotilin kautta laskettuna). Tarjonta- ja käyttötaulut ja panos-tuotostaulut ovat miltei alusta lähtien olleet teoreettinen osa kansantalouden tilinpitoa, mutta käytännössä vasta viime vuosikymmenen aikana eurooppalaisen lainsäädännön myötä kansalliselle tilastovirastoille tuli velvoite tuottaa ja toimittaa sekä tarjonta- ja käyttötaulut että panos-tuotostaulut Euroopan tilastovirastolle Eurostatille. Suomessa näitä oli aiemmin tehty lähinnä *ad hoc* -pohjalta eli käytännössä kertatöinä tiettyä tarkoitusta varten. Osmo Forssell ja Paavo Grönlund (1960) tekivät ensimmäiset panos-tuotostaulut tilastovuodelle 1956.⁵⁴

Kasvututkimusten valmistuttua varsinaisen taloushistorian tutkimuksen alueella kasvoi aikaisempaa laajempi kiinnostus talouskasvun ja toisaalta kansantalouden tilinpidon eri aspekteihin. Jari Kauppila (2007) teki väitöskirjatutkimuksessaan vuodelle 1928 panos-tuotostaulut, joiden avulla hän analysoi 1930-luvun laman aikaista teollista rakennemuutosta. Tämä toi taloushistorialliseen analyysiin tärkeää lisäaineistoa, mutta myös vahvisti kasvututkimuksien laadullista taustaa. Eräänlaisena kasvututkimuksien jatkeena voidaan myös nähdä Jukka Jalavan (2007) väitöskirja, joka avaa eri artikkelien avulla näkökantoja suomalaisen kasvuun ja tuottavuuteen vuosina 1860–2005.

Taloushistoriallisessa tutkimuksessa suomalainen kansantalouden tilinpidon kehikkoa hyväksi käytävä tutkimus on rajoittunut vielä usein kasvututkimuksiin ja panos-tuotostauluihin. Kansantalouden tilinpito tarjoaa myös lukuisia muita instrumentteja makrotaloudelliseen analyysiin. Kansantaloudellisen tutkimuksen alueella ns. *social accounting matrices* on väline, jota on käytetty taloudellisen analyysin tukena. Taloushistorian alueella kansantalouden tilinpitoon perustuvaa analyysiä on myös laajennettu ns. reaalityalouden institutionaalisin sektoritileihin, jotka mm. Peter Vikström (2002) laski väitöskirjassaan Ruotsille.

52 Hjerpe 1988, 204–206.

53 Hjerpe 1990.

54 Richard Stone ja Giovanna Stone (1968, (1966)) korostivat, että jatkossa tulisi kehittää ja tilastotuotannon tulisi laajentua tarjonta- ja käyttötauluihin ja ns. social matrices -tauluihin. Wassily Leontief oli kehittänyt teorialtasolla ensimmäiset tarjonta- ja käyttötaulut jo 1930-luvulla.

Siinä missä kansantalouden tilinpito kuvaa kansantalouden laajaa makrokuvaa ja kotitalouksia osana koko kansantalouden kokonaisuutta, tulonjako- ja kulutustutkimukset lähtevät liikkeelle mikroperspektiivistä, eli ne kattavat yksittäiset kotitaloudet. Kulutus- ja tulonjakotutkimukset keskittyvät tulon- ja kulutuksenjakoon ja sen oikeudenmukaisuuteen. Filosofinen lähtökohta on hyvinvoinnin talousteorian ajatus, jonka mukaan talouskasvulla ei ole itsessään mitään merkitystä, vaan tulojen pitää jakautua oikeudenmukaisesti, ja vain tällöin talouskasvua (BKT:n kasvua) voidaan käyttää hyvinvoinnin mittarina.⁵⁵ Lähtökohtana on Pareto-tehokkuus tai Pareto-optimaalisuus, joka viittaa tilanteeseen, jossa kenenkään asemaa ei voida parantaa, mikäli heikennetään jonkun muun asemaa.⁵⁶

Tulonjakoa on tutkittu pääasiassa kansantaloustieteessä, ja tutkimuksen painopiste on viimeisissä vuosikymmenissä. Tunnetuimmat taloushistorioitsijat, jotka ovat tutkineet tulonjakoa, ovat Peter Lindert ja Jeffrey Williamson.⁵⁷ Taloushistoriallisen tutkimuksen vähäisyyteen on ainakin kaksi syytä. Ensimmäinen, joka ei ole välttämättä yleisesti hyväksytty ja on oma mielipiteeni, lähtee siitä, että varhaisempien aikakausien tulonjakoa ei ole välttämättä mielekästä tutkia, koska yhteiskunnat olivat niin köyhiä, että tulonjako oli paremminkin ”kurjuudenjakoa”. Tällöin vauras eliitti – porvaristo ja aateli – oli yhteiskunnassa hyvin ohut kerrostuma, ja suuri enemmistö kansasta oli köyhää. Pelkästään yksi kato tai kriisi riitti viemään suuren osan kansasta absoluuttiseen köyhyyteen ja näkemään nälkää. Tällaisessa yhteiskunnassa ei ole mielekästä käyttää suhteellisen köyhyden mittareita, koska suurella osalla kansaa menee huonosti. Tästä syystä myös nykyajan kehitysmaiden köyhyydestä puhutaan absoluuttisen köyhyyden eikä suhteellisen köyhyyden termin. Tulonjako on mielekäs käsite varsinaisesti vasta nykyisissä vauraissa markkinatalouksissa – ja on näin ollen ollut mielekäs tutkimuksen kohde vasta noin viimeisen sadan vuoden ajalta – hieman yhteiskunnan kehitystasosta riippuen.⁵⁸

Toinen syy on lähinnä pragmaattinen ja liittyy lähdeaineistoon. Suomessa on tehty tulonjakotutkimuksia vuodesta 1977 lähtien. Ensimmäinen koko väestöä kattava kulutustutkimus tehtiin vuonna 1966. Kulutustutkimukset eivät ole koskeneet pelkästään kulutusta, vaan ne sisältävät myös tuloihin liittyvää tietoa. Nämä aineistot ovat kokonaisuudessaan elektronisessa muodossa ja näin ollen kohtuullisen helposti käytettävissä. Siksi monet tulonjakoanalyysit loppuvat juuri vuoteen 1966. Kuten Tanninen ja Tuomaala ovat todenneet: ”Kotitaloustiedustelun [ts. kulutustutkimuksen] kaltaista tietoa ei juuri ole saatavissa ennen 1960-lukua, joiden avulla tulonjaon todella pitkän aikavälin kehitystä voitaisiin

55 Tämä on sinänsä vain yksi näkökulma BKT:n kritiikkiin. Tarkemmin BKT:sta ja sen kattavuudesta on kirjoitettu muun muassa: Fleurbaey 2009, 1029–1075. BKT ja muut indikaattorit – Edistyksen mittaaminen muuttuvassa maailmassa; Komission tiedonanto neuvostolle ja Euroopan parlamentille, Bryssel 20.8.2009, KOM(2009), 433, lopullinen. Lisäksi Reino Hjerpe on kritisoinut Pareto-optimaalisuutta väitöskirjassaan. Hänen käsityksensä mukaan ei ole olemassa Pareto-optimaalista pistettä. Jos tätä ajatusta taas sovelletaan BKT:hen, voitaisiin sanoa, että BKT:ta ei voi lainkaan käyttää hyvinvoinnin mittarina. Katso: Hjerpe 1975, 22–30.

56 Käsitteen on kehittänyt italialainen taloustieteilijä Vilfredo Pareto tutkiessaan taloudellista tehokkuutta ja tulonjakoa.

57 Esimerkiksi: Lindert ja Williamson 2003. Williamson 1991.

58 On tietenkin syytä huomata, että tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että tulonjaosta ei olisi tehty lainkaan taloushistoriallista tutkimusta.

arvioida. Yksi viime aikoina maailmalla paljon huomiota saanut tilastolähde on verotilastot (rekisterit).⁵⁹

Ennen vuotta 1966 tehtiin vain joko tiettyyn alueeseen tai tiettyyn sosiaalisen ryhmään rajattuja kulutustutkimuksia. Ensimmäinen lajissaan oli Vera Hjeltin tekemä tilastovuosia 1908–09 käsittävä ammattityöläisiä koskeva tutkimus. Tämän jälkeen kulutustutkimuksia tehtiin tasaisin välein. Tällöin varsinaiset tulonjakoon liittyvät aiheet eivät olleet kulutustutkimuksien taustalla, vaan kulutustutkimuksia tarvittiin lähinnä kuluttajahintaindeksien painojen korjaaminen ja yleisesti työväen elintason seuraaminen. Jälkeenpäin näitä aineistoja ei ole käytetty tulonjaon analysoinnissa ja vain rajoitetusti muussa taloushistoriallisessa tutkimuksessa. Kulutustutkimuksien kehitystä ja historiallista taustaa käydään läpi seuraavassa luvussa, jossa keskitytään tarkemmin käytettyjen lähdeaineistojen taustaan.

Taloustieteissä tulonjakoa ja sen kehitystä on tutkittu runsaasti. Ehkä tunnetuimpina suomalaisina alan ekonomisteina voidaan mainita Markus Jäntti, Hannu Tanninen, Matti Tuomala, Veli-Matti Ritakallio ja Hannu Uusitalo. Kansainvälisellä tasolla tulonjakotutkimuksen ja kansantalouden tilinpidon välinen yhteys on korostunut, ja sitä on tutkittu mm. kansantalouden tilinpidon ja tulojakotutkimuksen tärkeimmällä foorumilla *The International Association of Research in Income and Wealth (IARIW)*. Yhdistyksen vakioaiheena on makro- ja mikrotilastojen välinen yhteys. Kahdessa viime IARIW-konferenssissa oli esimerkiksi omat sessionsa tässäkin tutkimuksessa sovellettavasta makro- ja mikrolinkistä. Elokuussa 2008 kokouksessa järjestettiin sessio *Reconciliation of Micro and Macro Aspects of the Household Sector in the National Accounts* ja elokuussa 2010 järjestetyssä kokouksessa oli sessio *Micro-Macro Integration*. Viime vuosina tutkimus on pääasiassa keskittynyt tulovertailuihin, mutta uutena aiheena tällä alueella on varallisuuteen liittyvät vertailut. Aihetta on kuitenkin tutkittu vähän, sillä varallisuudesta on kiinnostuttu laajemmin vasta viime vuosikymmeninä ja aineistot mahdollistavat tällaisen analyysin vain hyvin harvoissa tapauksissa. Tulevina vuosina on kuitenkin odotettavissa, että mielenkiinto kohdistuu enemmän varallisuuteen.⁶⁰

Kulutuksen tutkiminen ei ole niinkään edustettuna kansantaloustieteessä. Kulutuksen kehitystä ja joustoja on tarkasteltu jossain määrin taloudellisten ennusteiden taustaoletuksien kehittämiseksi.⁶¹ Kulutuksesta on runsaasti teoriakirjallisuutta, joka keskittyy lähinnä kuluttajan tekemiin valintoihin. Tähän paneudutaan tarkemmin seuraavassa osuudessa. Kulutukseen liittyvä empiirinen tutkimus on painottunut vapaa-ajankäyttöön ja mainontaan liittyviin kysymyksiin, mm. Liisa Uusitalo (1979) yhdisti väitöskirjassaan kulutus- ja ajankäyttöaineistot ja analysoi ihmisten kulutusta eri tilanteissa. Sekä Liisa Uusitalon että Visa Heinosen näkökulma kulutukseen hahmottuu pitkälti kuluttajakulttuurien, mainonnan ja markkinoinnin kautta. Visa Heinonen (1998) on käsitellyt

59 Tanninen ja Tuomala 2007, 163.

60 Esimerkkinä viimeaikaisesta tulovertailututkimuksesta voidaan mainita mm.: Braakman, Schmidt ja Schwartz 2008; Coli ja Tartamella 2008; Coli ja Tartamella 2010; Fesseau ja Le Laidier 2010; Fesseau, Raynaud, Le Laidier ja Bournay 2008; Garner ja Short 2008; Han 2008; Harrison 2000; Kavonius ja Törmälehto 2003; McColl, Billing ja Kindermann 2010. Varallisuusvertailuista voidaan mainita: Antoniewicz, Bonci, Generale, Marchese, Neri, Maser ja O'Hagan 2005; Kavonius ja Törmälehto 2010.

61 Katso esimerkiksi: Virén 1983.

muun muassa kuluttajapolitiikkaa 1900-luvun Suomessa. Tämä tutkimussuunta on sinänsä hyvin lähellä kulutussosiologiaa, jota muun muassa Kaj Ilmonen on tutkinut Suomessa.⁶²

Teollisen vallankumouksen alkuun ja sitä edeltävän aikaan sijoittuvien kotitalouksia koskevien taloushistoriallisten tutkimuksien huomio keskittyy yleensä kotitalouksien kulutukseen ja budjettirajoitteisiin – oliko ruokaa tarpeeksi, mitkä olivat saadut kalorimäärät ja minkälainen ruokavalio oli? Mats Morell (1987) on muun muassa kirjoittanut ruotsalaisten ”ruokarajoitteista” ja ruotsalaisesta kulutuksesta 1500-luvulta 1800-luvulle. Muutamia muita esimerkkejä mainitakseni myös Hans Christian Johansen (1998) tutki ruuan kulutusta esiteollisella ajalla, ja Gudmundur Jonssonin (1998) tutkimus koskee ruuan kulutuksessa tapahtuneita muutoksia Islannissa vuosina 1770–1940. Ola Honningdal Grytten ja Kjell Bjorn Minde (1998) ovat tutkineet kulutushyödykkeiden ostamista Norjassa vuosina 1850–1920. E. Schokkaert ja H. Van der Wee (1988) taas ovat tutkineet ruuan kulutusta 1500-luvun Alankomaissa. He pyrkivät analysoimaan kysynnän dynamiikkaa ns. Rotterdamin mallilla.

Oma kategoriansa taloushistoriallisessa tutkimuksessa on kestokulutustavaroihin kohdistunut tutkimus. Muun muassa Sue Bowden ja Paul Turner (1993) ovat tutkineet kestokulutustavaroiden kulutusta Isossa-Britanniassa sodan välisenä aikana.

On myös tutkittu sukupuolen vaikutusta kulutuspäätöksiin. Johan Söderberg (1998) on tutkinut sukupuolen ja kulutuspreferenssien välistä suhdetta Ruotsissa vuosina 1920–1965. David R. Weir (1993) on kirjoittanut vanhempien tekemistä kulutusvalinnoista ja kulutuksen jakautumisesta aikuisten ja lapsien välillä ja sen vaikutuksista lapsien hyvinvointiin.

Viimeaikaisista tutkimuksista voidaan mainita Jan de Vriesin (2007) tutkimus, joka käsittelee kotitalouksien kulutusta ja sen dynamiikkaa 1650-luvulta nykypäivään. Visa Heinonen ja Hannu Konttinen (2001) ovat tutkineet markkinoinnin ja kulutuksen taloushistoriallisia trendejä. Klas Nyberg et al. (1998) ovat tutkineet kaupan, markkinoinnin ja markkinoinnin instituutioiden merkitystä Ruotsin teollistumisessa.

Teollisen vallankumouksen aikainen työläisperheiden hyvinvointi on klasinen aihe taloushistoriassa. Näkökulmat vaihtelevat tuloista yleiseen hyvinvointiin. Tällöin työläiskysymys oli teollistuneissa maissa keskeinen, sillä työväenluokka syntyi teollistumisen myötä. Työväenluokan kautta kumuloitui potentiaalisesti uusia yhteiskunnallisia ja poliittisia virtauksia, jotka saattoivat vaikuttaa myös poliittisen järjestelmän voimatasapainoon. Aiemmin mainittiin, että Sakari Heikkinen (1997) on tutkinut työläiskotitalouksia. Hänen väitöskirjansa käsittelee suomalaisten työläisperheiden palkkoja vuosisadan taitteessa. Lisäksi aiheesta on runsaasti aikalaistutkimusta. Viimeisimmästä työläisperheiden kulutukseen liittyvästä tutkimuksesta voidaan mainita Susan Porter Bensonin (2007) tutkimus, joka käsittelee sotien välisen ajan amerikkalaisten työläisperheiden kotitalouksien budjettia ja kulutusta. Tutkimus keskittyy siihen, miten kotitaloudet tekivät kulutukseen liittyviä päätöksiä, ja missä mittakaavassa kotitaloudet pystyivät toteuttamaan omia mielihalujaan kulutuksessa. Hän käytti

---

62 Katso esimerkiksi: Ilmonen 2007.

tutkimuksensa lähteinä viranomaisten haastattelumateriaaleja, joiden alkupe-
räinen tarkoitus oli kartoittaa työläisten hyvinvointia lähinnä sosiaalipoliittisia
tarkoituksia varten.

Ensimmäisten kulutustutkimusten tarkoitus oli selvittää ns. työväenkysymys-
tä. Vanhoja kulutustutkimuksia ja erityisesti niiden mikroaineistoja on käytetty
niukasti lähteenä muissa tutkimuksissa. Myös aikakauden tutkimukset käyttivät
elinkustannustutkimuksia vain jossain määrin lähdeaineistona, mutta muuta-
mia poikkeuksia on. Gunnar Modeen (1955) kirjoitti muun muassa artikkelin
työläisperheiden ruokatottumusten muutoksesta vuodesta 1908 vuoteen 1951.
Elinkustannustutkimusten vähäinen käyttö lähdeaineistona on sinänsä hyvin
ymmärrettävää, sillä mikroaineistot ovat olemassa pelkästään kulutusviikkoina
arkistossa. Vanhoista tutkimuksista voidaan lisäksi mainita Liisa Saulin (1951)
väitöskirja, joka käsittelee viljelyperheiden elintasoja kirjanpitolitoilla 1930- ja
1940-luvuilla.

Viimeaikaisesta tutkimuksesta, jossa näitä aineistoja on käytetty, voidaan
mainita Sakari Saaritsan (2008) väitöskirja, jossa hän vuoden 1928 kulutus-
tutkimukseen perustuen on tutkinut epävirallista auttamista ja kotitalouksien
tulonsiirtoja Suomessa. Lisäksi Kirsi Ahlqvist (2010) on tutkinut kulutuksen ti-
lastoinnin kehitystä ja sitä, miten yhteiskunnan kehitys ja politiikka vaikuttivat
tilastoinnin kehitykseen. Hän on tarkastellut, miten kulutuksesta tuli 1900-luvun
alussa mielenkiinnon kohde, miten kulutuksen kehitykseen on pyritty vaikutta-
maan ja lisäksi, mitkä tekijät vaikuttivat ja motivoivat kulutuksen tilastointia eri
aikoina. Seuraavassa luvussa käsittelen tarkemmin itse elinkustannus-/kulutus-
tutkimusten taustaa.

2.4.3 Säästämisen ja kuluttamisen teoriaa

Kansantaloustieteessä on pohdittu runsaasti kuluttajan käyttäytymistä, ja sääs-
tämistä käsitellään yleensä osana kulutusta. Suurin osa kirjallisuudesta on kes-
kittynyt kuluttajan käyttäytymiseen ja kuluttajan valintaan. Kuluttajan käyttäy-
tymistä on pohdittu useiden tieteiden aloilla, ja kuluttajan valinnan teoria on
itse asiassa hyvin lähellä psykologiassa tehtyä tutkimusta. Säästäminen liittyy
osaksi kuluttajan valintaan liittyvään problematiikkaan. Säästäminen on dynaa-
minen osa tuloja ja kuluttamista ja on näin ollen myös riippuvainen aiemmista
kulutukseen ja tuloon liittyvistä päätöksistä. Talousteoreettinen kirjallisuus on
keskittynyt analysoimaan säästämisen taustalla olevia syitä.

John Maynard Keynes (1936) näki kulutuksen makrotaloudellisena kulutus-
yhtälönä, joissa kulutus on tulojen funktio. Tosin jo Keynes korosti varallisuuden
merkitystä kulutuksen määräytymisessä, mutta sitä ei puutteellisten aineistojen
takia yleensä liitetty kulutuksen määrittäjäksi. Keynes määritteli kulutusalttiui-
den (*propensity to consume*) tulojen tason (Y_w) palkkayksiköiden (*wage unit*)
muodossa ja tämän tulotason kulutuksen (C_w) välisenä funktiona (F) joten:⁶³

$$C_w = F(Y_w)$$

---

63 Keynes 1936, 90–91.

Standardi keynesiläinen kulutusfunktio kirjoitetaan taas normaalisti muotoon⁶⁴:

$$C = \gamma Y + \gamma_0$$

jossa kulutus (C) riippuu nettotuloista tai käytettävissä olevista tuloista (Y) ja jossa γ :t ovat vakioita. Kaavan kehittyneemmässä versiossa Y on hajotettu työtuloihin ja muihin tuloihin. Jos muut tulot ovat pääomatuloja, niiden rajakulutusalttiuden oletetaan olevan alempi kuin työtulojen. Tämä tarkoittaa sitä, että muiden tulojen γ on pienempi kuin työtulojen γ .

Kokonaiskulutus riippuu (1.) saaduista tuloista, (2.) objektiivisesta tilanteesta riippuvista syistä ja (3.) subjektiivisista tarpeista, psykologisesta herkkyydestä kuluttaa ja henkilökohtaisista subjektiivisista kulutustottumuksista ja -haluista. Näin ollen kulutusmotiivit voidaan jakaa kahteen luokkaan: subjektiivisiin ja objektiivisiin motiiveihin. Subjektiivisia tekijöitä ovat sellaiset suhteellisen muuttumattomat tekijät kuin psykologiset ja ihmislouonteeseen liittyvät tekijät. Keynesin mukaan tällaisiin motiiveihin kannattaa perehtyä vain, kun vertaillaan eri yhteiskuntia tai tehdään historiallisia aikasarja-analyyskejä, joissa poikkeukselliset tilanteet, kuten vallankumous tai epävakaa olot, voivat aiheuttaa muutoksia näihin tekijöihin.⁶⁵

Keynesin mukaan objektiivisia tekijöitä olivat mm. muutokset palkkayksiköissä, muutokset brutto- ja nettopalkkojen välillä, pääoman arvonmuutokset, muutokset huomisen ja tämän päivän hintojen välisessä suhteessa eli aikadisconttauksessa (*time discounting*), muutokset finanssipolitiikassa ja muutokset odotetuissa tuloissa. Nämä tekijät saattavat vaikuttaa kulutukseen, ja tästä vaikutuksesta on syytä olla tietoinen. Keynes kuitenkin piti näiden tekijöiden vaikutusta kulutukseen sekundäärisenä.⁶⁶

Keynesin mukaan subjektiivisten ja sosiaalisten tekijöiden muuttuessa hitaasti ja objektiivisten tekijöiden esimerkiksi korkotason muuttumisen ollessa sekundäärisiä, lyhyen tähtäimen kulutusten muutosta säätelivät ainoastaan tulotason muutokset.⁶⁷

Keynesin mukaan tulojen kasvaessa ihminen kuluttaa enemmän, mutta kulutuksen lisäys on pienempi kuin tulojen kasvun lisäys. Näin ollen tulojen kasvu johtaa lisääntyneeseen säästämiseen ja tulojen väheneminen säästämisen pienentymiseen. Tästä Keynes teki sen johtopäätöksen, että on olemassa sääntö, jonka mukaan tulojen kasvaessa suurempi osuus tuloista säästetään.⁶⁸

Nykyinen kansantalouden tilinpito on kehittynyt keynesiläisen teorian ympärille. Käsitteellisessä mielessä tilinpitojärjestelmään on vaikuttanut monet muutkin taloustieteen ajattelijat kuten John Hicks (1939), James Meade ja Richard Stone (1941). He ovat olleet keskeisellä tavalla vaikuttamassa siihen,

64 Vrt. Ando ja Modigliani 1963, 73. Tässä osuudessa keskitytään elinkaarihypoteesin ja Keynesin teorian väliin yhtäläisyyksiin ja eroihin.

65 Keynes 1936, 90–91.

66 Ibid., 91–95.

67 Ibid., 110.

68 Ibid., 96–97.

miten tilinpitojärjestelmästä on kehittynyt sekä käsitteellisesti että rakenteellisesti nykyisen kaltainen toisiinsa liittyvien tilien kokonaisuus. Näihin teorioihin keskitytään syvemmin seuraavassa luvussa, jossa tarkastellaan tässä tutkimuksessa sovellettavaa sektoritilinpitoa ja sen teoreettista taustaa.

Elinkaari- tai pysyväistulon hypoteesi sitä vastoin lähtee siitä, että ihminen pyrkii tasaamaan kulutustaan elinkaaren tai jonkin pidemmän aikajakson yli. Tämä perustuu siihen havaintoon, että ihmiset usein kerryttävät omaisuutta elinkaaren alussa ja purkavat sitä elinkaaren loppupuolella eli säästämistä voidaan kuvata käänteisenä U-käyränä. Elinkaarihypoteesi on ollut pääasiallinen lähtökohta taloustieteelliselle säästämistä koskevalla tutkimuksella. Elinkaari- tai pysyväistulohypoteesia kehittivät Franco Modigliani ja Richard Brumberg (1954), Milton Friedman (1957) sekä Albert Ando.⁶⁹ Andon ja Modiglianin (1963) mukaan keskeistä elinkaariajattelun mukaiselle hyötyfunktioille on, että seuraavat kaksi oletusta toteutuvat: 1. Hyötyfunktio on homogeeninen suhteessa kulutukseen eri ajan-kohtina tai vastaavasti: jos ihminen saa euron edestä lisäresursseja, hän jakaa sen suhteessa aikaan samassa suhteessa, jonka mukaan hän jakaa nykyiset ja tulevat tulonsa. 2. Ihminen ei odota saavansa perintöä tai ei suunnittele jättävänsä perintöä. Tosin Andon ja Modiglianin mallissa jälkimmäistä oletusta pystytään helpottamaan kahdella tavalla. Ensimmäisessä tapauksessa oletetaan ihmisen elinaikaisen hyödyn riippuvan lahjoituksesta (*bequest*), mutta tämä hyötyfunktio on samanmuotoinen kuin suunnitellun kulutuksen hyötyfunktio. Vaihtoehtoisesti voidaan olettaa lahjoituksien olevan samankokoisia suhteessa samanikäisiin resursseihin. Suhteen jokaiseen ikäryhmään tulee pysyä vakiona. Molempien oletuksien lopputuloksena on samanmuotoinen hyötyfunktio kuin alkuperäisillä oletuksilla.⁷⁰

Pysyväistulossa tulot ja kulutus jaetaan pysyvään ja tilapäiseen osaan, jossa vain pysyvä osa tulosta kulutetaan ja tilapäiset tulot säästetään. Näin ollen kulutus perustuu havaitsemattomaan pysyväistuloon, johon liittyy odotus tulevista tuloista.⁷¹ Jos kuluttajat pystyvät tehokkaasti tasoittamaan kulutustaan, niin kulutuksen muutokset heijastelevat odotetussa pysyväistulossa tapahtuneita muutoksia. Elinkaari-teorian mukaan kulutus perustuu ajatukseen, jonka mukaan esimerkiksi nuorena säästetään vanhuutta varten ja otetaan lainaa asunnon hankkimista varten. Syy siihen, että kulutuksen kasvuvauhti poikkeaa kuluttajasta toiseen, on, että kuluttajat arvostavat eri ajankohtiin liittyviä hyötyjä eri tavoin.

69 Vaikka elinkaariteorian voidaan nähdä syntyneen 1950-luvun puolivälissä, on tämän suuntaisia ajatuksia jo esiintynyt aiemmin. Vuonna 1950 Hugo E. Pipping totesi: "Negatiivinen säästäminen voi myös johtua siitä, että säästäjä tultuaan iäkkääksi ja jäätyään esimerkiksi eläkkeensä varaan, katsoo voivansa kuluttaa säästöjään." Lähde: Pipping 1950, 142.

70 Ando ja Modigliani 1963, 56–57.

71 Jos henkilö saa kertaluonteisen suuren tulon esimerkiksi lottovoiton, niin pysyväistulohypoteesin mukaan tämä tulo suurelta osin säästettäisiin. Todellisuus tällaisessa erikoistapauksessa on usein varmasti toinen. Toisaalta, jos tätä ajatuskulkua kehitettäisiin siten, että tulokäsite kattaa omaisuustulot (Friedman puhui alun perin työtuloista), niin säästämisen yhteydessä voitaisiin olettaa, että lottovoitto sijoitetaan järkevästi. Sijoituskohte voi olla asunto, obligaatio tai jokin muu arvopaperi, joka tuottaa omaisuustuloa. Näin ollen pysyväsosa tuloista omaisuustulojen esimerkiksi korkotulojen tai laskennallisten vuokratulojen muodossa kasvaa ja tämä johtaa kulutuksen kasvuun. Toisaalta, kun taustalla on kuitenkin ajatus tulojen tasaamisesta ja jos rahaa on yksinkertaisesti niin paljon, että on selvää, että ihminen ei pysty käyttämään elinaikanaan käyttämään niitä, niin voitaisiin olettaa, että ihminen alkaa käyttämään pääomaansa. Tällöin oletus on kuitenkin se, että ihminen ei ajattele maksimoivansa jättämäänsä perintöä.

Suhteellisen tulon hypoteesi (*relative income hypothesis*) taas avaa hieman toisenlaisen näkökulman kulutukseen ja säästämisen. Hypoteesin mukaan suhteelliset tulot määräävät kulutuksen ja säästämisen. Suhteellisilla tuloilla tarkoitetaan tuloja suhteessa muiden ihmisten tuloihin, eli ajatus on karkeasti sama kuin suhteellisen köyhyyden käsitteessä. Toiseksi tämänhetkinen kulutus ei määräydy pelkästään tämänhetkisten tulojen perusteella, vaan siihen vaikuttavat myös aiemmat tulot. Kulutusta on vaikea vähentää, jos tulot laskevat.⁷²

Hieman toisenlaisen näkökulman kuluttamiseen tuovat suoraan säästämistä koskevat teoriat. Tällöin tarkastellaan sitä, miten kuluttajat jakavat tulonsa kulutuksen ja säästämisen kesken. Tilanne ei ole yleensä näin mustavalkoinen, koska säästäminen on yleensä riippuvainen kuluttajan muista valinnoista. Säästämisen motiiveista on kirjoitettu paljon taloustieteissä.

Eräänä säästämisen motiivina on pidetty ns. varautumismotiivia. Jeffrey Campbell (1987) on esittänyt, että säästäminen perustuu ennakoivaan varautumiseen, ts. "varautumiseen pahan päivän varalle", eli tällöin säästäminen ennakoii tulojen vähenemistä tulevaisuudessa. Tämä ajatus on johdettu pysyväistulon ajatuksesta, jonka mukaan kuluttaja pyrkii tasaamaan kulutusta eri ajanjaksojen välillä.⁷³

Christopher Carroll (1992) on taas esittänyt, että säästämisen taustalla olisi eräänlainen varovaisuusmotiivi. Kuluttajat pyrkivät vakaaseen suhteeseen tulojen ja säästöjen välillä. Näin ollen esimerkiksi yleisellä taloudellisella tilanteella olisi vaikutus säästämiseen. Varovaisuussäästämisen lähtökohtana on se, että varaudutaan tulojen epävarmuuteen, joka riippuu työttömyydestä ja sen oletetuista muutoksista. Varautumismotiivin taustalla on ajatus tasaisista tuloista, ja se korostaa tulo-odotusten merkitystä kulutusta määrittävinä tekijöinä, varovaisuusmotiivin aiheuttama säästäminen heijastaa tulojen odotettua vaihtelua. Tämä ajatus perustuu siihen, että mitä suurempi odotettu tulojen vaihtelu on, sitä suurempi rahoituspuskurin tulisi olla tietyn minimikulutuksen takaamiseksi.

Edellä esitetyt säästämisteoriat lähtevät siitä, että säästämisen syyt joko tiedetään tai säästäminen määräytyy potentiaalisista tulevaisuuden kulutustarpeista, ja näin ollen investoineilla ei olisi minkäänlaista merkitystä säästämässä. Edellä kuvatuissa mikrotaloudellisissa malleissa tämä on tyypillistä, mutta makrotaloudellisissa malleissa lainalaisuudet ovat hieman toisenlaiset. Investointien edellytys on säästäminen, ja suljetun talouden makromallissa investoinnit ovat määritelmällisesti yhtä suuria kuin säästäminen. Näin ollen voidaan ajatella, että laajemmassa mielessä edellä esitetyt teoriat lähtevät siitä, että säästäminen määräytyy erilaisista yksilöllisistä syistä, ja nämä syyt määräävät investointien suuruuden. Ajatuksena tämä on tietenkin hyvin kärjistetty, sillä edellä käsitellyt teoriat koskevat kotitalouksia, ja myös muut sektorit voivat rahoittaa investointeja. Toisaalta kotitaloudet ovat keskeisin sektori taloudessa, ja näin ollen niiden säästämismotiivit vaikuttavat koko talouden investointeihin.

72 Duesenberry 1949.

73 Tämän teorian ja yleisemminkin tässä osuudessa esitettyjen teorioiden osalta on huomattava, että nämä eivät ota huomioon kaikkia mahdollisia tekijöitä yhteiskunnassa. Useiden tässä osuudessa esitettyjen teorioiden alkuperäinen taustaoletus on se, että tulot ovat palkkatuloja. Tämä on tilanne myös varautumismotiivin osalta ja on syytä huomata, että sosiaaliturva vähentää varautumisen tarvetta.

Post-keynesiläisenä ekonomistina tunnettu Joan Robinson näki säästämisen enemmin koko talouden kuin yksittäisen kotitalouden näkökulmasta. Hänen käsityksensä mukaan säästäminen oli kotitalouksien (oikeammin: *public*) ylimääräistä tuloa (esimerkiksi palkan, koron tai osingon muodossa), jonka kotitaloudet saavat yrityksiltä, mutta jota kotitaloudet eivät käytä yrityksen tarjoamiin tuotteisiin ja palveluihin. Näin ollen yksittäisen kotitalouden säästö on pois yrityksen tuloista. Näin ollen koko talouden tasolla investoinnit itse asiassa määräävät todella toteutuneiden säästöjen määrän.⁷⁴

Taloustiede on hyvin lähellä psykologiaa, ja tämä korostuu erityisesti tässä jaksossa käsiteltävissä kuluttajan motiiveissa. Aiemmin jo todettiin, että myös psykologiassa on sivuttu kuluttajan säästämismotiiveja. Psykologian kiinnostus on keskittynyt tarvehierarkioihin, joita kuluttajan valinnat heijastelevat. Abraham Maslow on todennut, että tutkijat ovat vuosisatojen aikana yrittäneet hahmottaa ihmisten psykologista arvojärjestelmää, mutta yleistä käytäntöön soveltuvaa järjestelmää ei ole pystytty luomaan.⁷⁵ Maslowin mukaan kuitenkin ihmisen perustarpeet pystytään hahmottamaan: fysiologiset tarpeet (*physiological needs*), turvallisuuden tarve (*safety needs*), yhteenkuuluvuus (*belongingness*), rakkauden tarve (*love needs*), arvostuksen tarve (*esteem needs*) ja itsensä toteuttamisen tarve (*need for self actualisation*). Maslowin mukaan tämä on tarvehierarkia, jossa ihminen aina saavuttaessaan yhden tarvehierarkian tason siirtyy seuraavalle tasolle.⁷⁶

Len Doyalin ja Ian Goughin (1991) mukaan ihmisille voidaan löytää kaksi kulttuuririippumatonta perustarvetta: fyysisen terveyden ja henkilökohtaisen autonomian tarve. Fyysisen terveyden ylläpitäminen edellyttää Doyalin ja Goughin mukaan tarpeeksi ravintopitoista ruokaa ja puhdasta vettä, kunnollista suojaavaa asuntoa, turvallista työympäristöä, turvallista psyykkistä ympäristöä ja riittävää terveydenhoitoa. Lisäksi emotionaalinen autonomia edellyttää turvallista lapsuutta, turvallisia ja luotettavia ensisijaisia ihmissuhteita, fyysistä ja taloudellista turvallisuutta ja kunnollista peruskoulutusta.⁷⁷

Näiden tarvehierarkioiden ja perustarpeiden pitäisi luonnollisesti heijastua kulutukseen, ja näin ollen kulutuksen pitäisi heijastaa kotitalouksien vaurautta. Maslow, Doyal ja Gough myöntävät näiden mittaamisen olevan käytännössä vaikeaa. Kuluttajan valintaa käsittelevä taloustieteellinen tutkimus on kuitenkin keskittynyt empiirisesti mittamaan näitä valintoja. Kuluttajan hyötyfunktioon heijastuu ihmisen tarvehierarkia. Vastaavasti erilaiset kuluttajan säästämismotiivit ovat heijastumia mahdollisen varovaisuuden tai varautumisen asemasta kuluttajan (ihmisen) tarvehierarkiassa. Motiivista riippuen säästämisen voisi katsoa olevan osa maslowilaista turvallisuuden tarvetta ja mahdollistuvan, kun ihmisen perustarpeet on tyydytetty.

---

74 Robinson 1956, 43–45. Robinson 1969.

75 Maslow 1998 (1968), 165–168.

76 Maslow 1943, 370–396.

77 Doyal ja Gough 1991, 91 ja 191–195.

3 *Säästämisen käsitteellinen kehitys ja historialliset kulutusaineistot*

Tässä luvussa tarkastellaan tämän tutkimuksen teoreettista viitekehystä eli sitä miten säästäminen, kulutus ja tulot lasketaan. Tätä analysoidaan tarkastelemalla näiden käsitteiden historiallista ja aatehistoriallista kehitystä ja sitä, mitä ongelmia näihin käsitteisiin liittyy. Ensiksi keskitytään kansainväliseen alaan liittyvään keskusteluun ja sitten syvennytään kotimaiseen aikakauden keskusteluun. Säästämisen, kulutuksen ja tulojen käsitteiden historiallinen kehitys johti lopuksi sektoritilinpitoon, jota nykyään käytetään talouden eri sektoreiden tulojen, kulutuksen, säästämisen ja rahoitusaseman mittaamiseen. Tähän keskitytään luvun ensimmäisessä osassa.

Luvun toisessa osassa keskitytään käytettyyn lähdeaineistoon. Aluksi puidaan 1950-luvun kulutusaineistoja ja pohditaan, miten erilaiset kotitalousaineistot ovat kehittyneet ajanjakson aikana, mitkä aineistojen rajoitukset ovat, miten tilit estimoidaan aineiston perusteella ja miten luotettavia tutkimuksien tulokset ovat. Tämän jälkeen paneudutaan kansantalouden tilinpitoon 1950-luvulla ja siihen, miten sektoritilit estimoidaan aineiston pohjalta. Luvun lähestymistapa on ”tilastohistoriallinen” ja käsitteiden määrittelyn yhteydessä pyritään heijastamaan aikakauden suomalaista taloustieteellistä keskustelua aiheesta.

3.1 *Tulo- ja kulutuskäsitteistä säästämiseen*

3.1.1 *Säästäminen, tulot ja kulutus*

Kansantalouden tilinpidossa säästäminen voidaan määritellä joko reaalitylinpitoa tai rahoitustilinpitoa⁷⁸ käyttäen: reaalitylinpitoa soveltaen säästäminen on käy-

78 Reaalitylinpito kattaa *reaalitylouden* taloustoimet. Käsitteellisesti talous voidaan jakaa reaali- ja rahatalouteen. Reaalitylous kattaa tuotannon, tulojenmuodostuksen, tulojenjakon, kulutuksen ja investoinnit kiinteään pääomaan. Reaalityloudessa arvonnäkökulma luodaan tuotantoprosessissa ja tuotantotehtäville jaetaan tuotantotehtäjäntuloa joko palkansaajakorvauksina tai pääomakorvauksina (pääomatuloina). Näistä taas maksetaan verot julkishallinnolle, ja eri talouden toimijat maksavat mahdolliset tulonsiirrot toisille talouden toimijoille. Näin muodostuva käytettävissä oleva tulo taas joko kulutetaan tai säästetään. Säästö joko investoidaan kiinteään pääomaan tai ylimääräinen raha käytetään *rahataloudessa*.

Rahoitustilinpito sitä vastoin kattaa rahatalouden. Rahatalouden keskeisenä tarkoituksena on järjestää rahoitusta rahamarkkinoiden kautta eri taloudentoimijoille. Raha, jota ei ole reaalitylouden puolella joko kulutettu tai investoitu kiinteään pääomaan, sijoitetaan rahoitusmarkkinoilla eri rahoitusinstrumentteihin. Rahoitusinstrumentit voidaan jakaa käteiseen rahaan, talletuksiin, lainoihin, rahamarkkinainstrumentteihin, joukkovelkakirjalainoihin, johdannaisiin, osakkeisiin, rahamarkkinaosuuksiin ja rahasto-osuuksiin. Rahoitusmarkkinat jakautuvat virtoihin, muihin muutoksiin (hintojen muutoksiin) ja varantoihin. Käytännössä virrat ovat määritellyllä ajanjaksona instrumentteihin sijoitettua rahaa, kun varannot määrittyvät kumuloituneista virroista ja varantojen muista (normaalisti lähinnä hintojen) muutoksista. Rahamarkkinainstrumenteille ja näin ollen myös rahoitustilinpidolle on tyypillistä, että instrumenteilla on vastinsektori – jonkin omaisuus on määritelmällisesti jollekin toiselle maksuvelvoite. Tämä ei ole tilanne reaalitylous-suudessa. Liitteessä 1 raha- ja reaalitylouden välinen yhteys on esitetty tarkemmin.

tettävissä olevan tulon, kulutusmenojen ja kotitalouksien eläkerahasto-osuuden oikaisun⁷⁹ erotus, kun taas rahoitustilinpidoon näkökulmasta säästäminen on nettoluotonannon, pääoman bruttomuodostuksen, kiinteän pääoman kulumisen, muiden valmistamattomien varojen kuin rahoitusvarojen nettohankinnan ja nettopääomansiirtojen summa. Näin ollen säästäminen määritellään seuraavasti:⁸⁰

$$\begin{aligned}
 (1) \quad & \text{käytettävissä oleva tulo (B6)} - \text{kulutusmenot (P3)} - \text{kotitalouksien} \\
 & \quad \text{eläkerahasto-osuuden oikaisu (D8)} \\
 & \quad = \\
 & \text{nettoluotonanto (B9)} + \text{pääoman bruttomuodostus (P5)} + \text{kiinteän pääoman} \\
 & \text{kuluminen (K1)} + \text{valmistamattomien muiden kuin rahoitusvarojen nettohankinta} \\
 & \quad \text{(K2)} - \text{saadut pääomansiirrot (D9R)} + \text{maksetut pääomansiirrot (D9U)} \\
 & \quad = \\
 & \quad \text{säästäminen (B8)}
 \end{aligned}$$

Yhtälössä esiintyvä nettoluotonanto on reaali- ja rahoitustilinpitoa yhdistävä tasapainoerä.⁸¹ Reaalitaloudessa nettoluotonanto nähdään karkeasti tulojen, kulutuksen ja investointien erotuksena, eli kyse on rahasta, joka on käytettävissä muiden sektoreiden rahoittamiseen. Rahatalouden puolella nettoluotonanto nähdään ostettujen ja myytyjen rahoitusinstrumenttien erotuksena. Näin ollen säästämistä voidaan periaatteessa pitää ostettujen ja myytyjen rahoitusinstrumenttien ja investointien erotuksena.⁸²

Kotitalouksien säästämisestä voidaan johtaa säästämisaste, joka on yhtä kuin säästäminen jaettuna käytettävissä olevalla tulolla ja kotitalouksien eläkerahasto-osuudella. Käytettävissä oleva tulo ja kotitalouksien eläkerahaston osuus on määritelmällisesti yhtä suuri kuin säästämisen ja kulutusmenojen summa. Näin ollen säästämisaste määritellään seuraavasti:

79 Kotitalouksien eläkerahasto-osuuden oikaisu tarvitaan, jotta kotitalouksien säästöissä näkyisi se vastuuvuon muutos, joka on kotitalouksien määrätty saatava ja jota lisäävät tulojen uudelleenjaon tilillä sosiaaliturvamaksuina kirjatut vakuutusmaksut. Koska kotitalouksien katsotaan tilinpitojärjestelmän rahoitustileillä ja taseissa omistavan sekä itsenäisten että epäitsenäisten yksityisesti rahoitettujen järjestelmien rahastot, tarvitaan oikaisu sen varmistamiseksi, että kaikki eläketuloja suuremmat eläkemaksut (toisin sanoen saatavia "tulonsiirtoja" suuremmat maksettavat "tulonsiirrot") eivät vaikuta kotitalouksien säästöön. Lähde: ESA95, 4.141–4.142.

80 Suluissa olevat koodit viittaavat SNA93/ESA95 -järjestelmän koodeihin. Tosin suluissa olevat "R" ja "U" eivät ole standardinomaisia SNA93/ESA95-koodeja. "R" viittaa resursseihin (*resources*) ja "U" käyttöön (*uses*).

81 Liitteessä 1 on myös esitetty tämä reaali- ja rahoitustilinpidoon välinen yhteys ja säästämisen yhteys nettoluotonantoon. Sitä vastoin liitteessä 2 on esitetty tilikohtaisesti reaalitalouden tilit ja näin ollen miten muun muassa reaalitalouden puolelta katsottuna säästäminen ja nettoluotonanto määräytyvät.

82 Tässä yhteydessä on hyvä huomata, että säästämisen määrittely poikkeaa monissa tutkimuksissa jo tässä asiassa – ilman, että itse rahoitusinstrumentteja, investointeja, kulutusmenoja tai tuloja määritellään tarkemmin. Esimerkkinä voidaan mainita William M. Gentryn ja R. Glenn Hubbaridin (2000) tutkimus yrittäjyydestä ja kotitalouksien säästämisestä. Tässä tutkimuksessa kotitalouksien säästämiseksi määriteltiin varallisuuden muutokset. Käytännössä tämä tarkoittaa, että varallisuuden arvon muutokset määritellään säästämiseksi. Tulopuolella tähän samaan kysymykseen palataan myöhemmin tässä tutkimuksessa, kun keskitytään *hicksiläiseen* tulokäsitteeseen. Katso: Gentry ja Hubbard 2000, 28-30.

$$\begin{aligned}
 (2) \quad & \text{säästäminen (B8)} / [\text{käytettävissä oleva tulo (B6)} + \text{kotitalouksien} \\
 & \quad \text{eläkerahasto-osuuden oikaisu (D8)}] \\
 & = \\
 & \text{säästäminen (B8)} / [\text{säästäminen (B8)} + \text{kulutusmenot (P3)}] \\
 & = \\
 & \text{säästämisaste}
 \end{aligned}$$

Kansainvälinen tulokäsitekeskustelu oli alkanut jo ennen toista maailmansotaa. Ensimmäisten kansantulolaskelmien myötä alkoi keskustelu kansantulokäsitteestä, mutta painopiste siirtyi tästä pian laajemmin tulokäsitteisiin. Cassel (1934), von Herrmann (1832), Fisher (1906) ja Lindberg (1943) lähtivät siitä, että tulo olisi kulutettujen hyödykkeiden arvo. Aluksi keskustelu fokusoitui kansantulon käsitteeseen laajemmin, ja tällöin pohdittiin muun muassa, olisiko kansantuloon pitänyt laskea mukaan myös mm. tulonsiirrot. Suomessa Valter Lindberg (1943) kirjoitti laajasti kansantulo- ja tulokäsitteestä esittäessään tekemänsä laskelmat Suomen kansantulosta. Kuten hän tutkimuksessaan mainitsi, kansantulon laskelmia tehtiin useissa maissa, mutta senaikaisten laskelmien kansainvälinen vertailtavuus oli kyseenalaista.⁸³

Tässä vaiheessa tulokäsitekeskustelu ei ollut vielä eriytynyt, ja tämä johti myöhemmin eri tulokäsitteitä koskevan keskustelun eriytymiseen eli nykyistä tilikehikkoa ajatellen eri tilien eriytymiseen. Vasta myöhemmin kansantulon ja käytettävissä olevan tulon käsitteet alkoivat jossain määrin vakiintua, ja sotien jälkeen alettiin yhdistää kansantulolaskelmissa käytettyjä menetelmiä ja luoda kansainvälisiä suosituksia kansantulon laskemiseksi.

Varsinaista kansantalouden tilinpidon käytettävissä olevan tulon käsitettä pidetään ns. *hicksiläisenä tulokäsitteenä*. John Hicks määritteli tuloksi sellaisen rahan, jota ihmiset pystyvät käyttämään ilman, että heidän tulevat kulutusmahdollisuutensa heikkenevät. Hicksin mukaan tulo on siis se rahasumma, jonka ihminen voi maksimissaan kuluttaa niin, että hänen kokonaisvarallisuutensa pysyy samana. Tämän määritelmän mukaan säästäminen on se osa tuloista, jonka yksilö karsii tämän päivän kulutuksesta voidakseen kuluttaa säästetyn tulon myöhemmin.⁸⁴ Käsitekeskustelun kehitystä heijastaa se, että esimerkiksi Ilmari Kovero (1935) käytti jo aiemmin käsitettä, joka vastaa hicksiläistä käsitettä. Hän määritteli tulon rahana, joka kertyy yksilön talouteen ja on hänen käytettävissään kulutukseen vähentämättä aikaisempaa varallisuutta.

Kun tulokäsite määritellään hicksiläisittäin, varojen hinnanmuutos vaikuttaa tuloon. Tämä ei kuitenkaan päde SNA93:n mukaiseen kansantalouden tilinpidon tulokäsitteeseen, vaikka SNA93:ssa niin annetaankin virheellisesti ymmärtää.⁸⁵

83 Lindberg 1943, 7–13.

84 Hicks kirjoitti tulokäsitteestä: "The purpose of income calculations in practical affairs is to give people an indication of the amount, which they can consume without impoverishing themselves. Following out this idea, it would seem that we ought to define a man's income as the maximum value, which he can consume during a week, and still expect to be as well off at the end of the week as he was at the beginning. Thus, when a person saves, he plans to be better off in the future; when he lives beyond his income, he plans to be worse off. Remembering that the practical purpose of income is to serve as a guide for prudent conduct, I think it is fairly clear that this is what the central meaning must be." (Hicks 1939, s. 172.)

85 Tämä on paljon keskusteltu aihe kansantalouden tilinpidossa, katso esimerkiksi: Blades 1989, 207–210.

Sen mukaan kansantalouden tilinpidon käytettävissä olevan tulon käsitettä voitaisiin verrata yleisesti talousteoriassa käytettyyn tulokäsitteeseen, ts. hicksiläiseen tulokäsitteeseen. Toisaalta samanaikaisesti todetaan, että teoreettisesta näkökulmasta tulo usein määritellään rahamääräksi, joka voidaan kuluttaa ilman, että todellinen nettovarallisuus laskee. Todellinen nettovarallisuus voi kuitenkin muuttua pääomasiirron, myyntivoiton tai -tappion tai varojen muiden reaali muutoksien muuttuessa esimerkiksi luonnonkatastrofin seurauksena. Tällaiset muutokset eivät kuitenkaan sisälly SNA93:n mukaiseen tulokäsitteeseen, koska pääomasiirrot on kirjattu kansantalouden tilinpidon pääomatilille, eivätkä ne näin ollen vaikuta käytettävissä olevaan tuloon tai säästämiseen vaan sektorin nettoluotonantoon. Lisäksi myyntivoitot ja -tappiot ja varantojen⁸⁶ muut reaali muutokset kirjataan varojen muiden muutoksien tilille, joten ne vaikuttavat varantoihin mutta eivät reaali talouden taloustoimiin. Yhteenvetona voidaan todeta, että pääomasiirrot, realisoituidet ja realisoimattomat myyntivoitot sekä muut muutokset reaali- tai rahoitustaseissa eivät vaikuta kansantalouden tilinpidon käytettävissä olevaan tuloon.⁸⁷

Hicksiläinen tulokäsite perustuu lisäksi pikemminkin subjektiiviseen kuin objektiiviseen näkemykseen. Hicks katsoi, että tulo on rahamäärä, jonka ihminen kuluttaa viikon aikana ja silti odottaa (*still expects*) olevansa yhtä vauras kuin viikon alussa.⁸⁸ Näin ollen Hicks viittasi paremminkin subjektiiviseen tunteeseen kuin objektiiviseen *ex post* -tyyppiseen määritelmään, jollaisia tilastollisten määritelmien on oltava. Muussa tapauksessa niitä ei ole mahdollista luotettavasti mitata. Edellisestä voidaan päätellä, että kansantalouden tilinpidon tulokäsite on määritelmällisesti suppeampi kuin hicksiläinen tulokäsite. On yksi erikoistapaus, jossa kansantalouden tilinpidon tulokäsite vastaa hicksiläistä tulokäsitettä. Nimittäin silloin, kun nettovarallisuus ei muutu tarkasteluajanjaksona sen takia, että muut volyyymimuutokset ja realisoimattomat tai realisoituidet myyntivoitot muuttuvat tai pääomasiirtoja tehdään.

Kansantalouden tilinpidon säästämiskäsite perustuu tulokäsitteeseen. Kuten kaavasta 1 on havaittavissa, säästäminen on se tulonosa, jota ei ole käytetty kulutusmenoina tavaroihin ja palveluihin. Kulutusmenot puolestaan määritellään arvona, jonka ostaja maksaa tai on sitoutunut maksamaan myyjälle vaihdonväli-

86 On olemassa kahta eri perustyyppiä olevia kansantalouden tilinpidon tietoja: virta- ja varantotietoja. Varannoilla viitataan tasetietoihin eli käytännössä nämä viittavat halussapidettyihin varoihin ja velkoihin. Virrat on taas taloustoimia, jotka vaikuttavat varoihin. Kansantalouden tilinpito on sekä virtojen että varantojen suhteen tyhjentävä. Tämä merkitsee sitä, että virta-kirjaukset selittävät täysin varantojen muutokset.

87 "Disposable income as measured in the System can be compared with the concept of income as it is generally understood in economics [ts. *Hicksian income*]. From a theoretical point of view, income is often defined as the maximum amount that a household or other unit can consume without reducing its real net worth. However, the real net worth of a unit may be changed as a receipt of payment of capital transfers and as a result of real holding gains or losses and other changes in the volume of assets due to the effect of events such as natural disasters are specifically excluded here. Capital transfers are recorded in the capital account of the System, while other changes in the volume of assets and real holding gains or losses are recorded in the other changes in assets accounts. According to the concept of disposable income used in the System, the net worth that needs to be maintained intact is that at the beginning of the accounting period adjusted for the value of any capital transfers received and paid, for other changes in the volume of assets and for any real holding gains or losses accruing during the accounting period." (SNA93, paragraph 8.15.) Ks. myös: Kavonius 2006b.

88 Hicks 1939, 172.

neenä sellaisesta tavarasta tai palvelusta, joka päättyy ostajalle tai toiselle ostajan määräämälle institutionaaliselle yksikölle.

Kun otetaan huomioon, että hicksiläisen tulokäsitteen mukaan säästämiseksi voidaan tulkita raha, joka kasvattaa tulevia kulutusmahdollisuuksia, on äärimmäisessä tilanteessa mahdollista sanoa, että henkilö voi säästää, vaikka hänellä ei olisi tuloja, mikäli hänen reaali- tai rahoitusmarkkinataseensa arvo nousee. Tällöin kulutuksen pitää olla taseen arvonnousua pienempi.

Nykyisten ESA95:n ja SNA93:n sektoritilien edelläkävijät luotiin vuonna 1941, jolloin James Meade ja Richard Stone kirjoittivat *The Economic Journaliin* maineikkaan artikkelinsa "The Construction of Tables of National Income, Expenditure, Saving and Investment". He korostivat, että kansantulon ja kulutuksen tilien rakentaminen selventää tuloon ja kulutukseen liittyviä käsitteitä ja tarjoaa lisäksi instrumentin eri kansantuloestimaattien relevanssin tarkistamiselle. Artikkelissa pohdittiin perusteellisesti myös tulokäsitteen määrittelymisen vaikeutta.⁸⁹

Meaden ja Stonen mukaan tulo voidaan määritellä kahdella vaihtoehtoisella tavalla. Ensinnäkin henkilön ansaitsemaa tuloa voidaan pitää kulutuksen ja sijoitusten nimellisarvon nousun summana, jolloin tulo on se rahamäärä, joka voidaan kuluttaa, niin että pääoman *raha-arvo* tai *nimellisarvo* (*money value*) pysyy muuttumattomana⁹⁰. Tämä määritelmä vastaa hicksiläistä tulokäsitettä.

Toiseksi Meade ja Stone totesivat, että tulo voidaan määritellä kulutusmenojen ja sijoituksen todellisen arvon nousun summana. Näin ollen tulo on rahamäärä, joka voidaan kuluttaa ilman, että pääoman todellinen arvo muuttuu.⁹¹ Tämä tulomääritelmä on identtinen SNA93:n tulokäsitteen kanssa.

Vaikka Meaden ja Stonen artikkelissa esitetään nämä kaksi mahdollisuutta tulojen mittaamiseen, siinä ei täsmennetä, kumpaa vaihtoehtoa olisi järkevää käyttää. Artikkelin yhteydessä esitetty tilinpitojärjestelmä antaa kuitenkin ymmärtää, että varojen arvojen muutoksia ei oteta huomioon tulokäsitteessä.⁹² Robinson pyrki määrittelemään tutkimuksessaan pääomatuloilla elävän tuloja (*rentier income*). Määrittelyn hankaluutta kuvastaa, että hän päätyi kutsumaan tätä loogiseksi saivarteluksi (*logic chopping*). Hänen käsityksensä mukaan pääomatuloilla elävä pystyi hyvin pitkälti itse määrittelemään tulokäsitteensä.⁹³

89 Artikkelissa esitettyä tilikehikkoa on pidetty kansantalouden tilinpidon *käsikirjojen aika-* *kauden* ensimmäisenä aaltona. Toisena aaltona on pidetty tässä tutkimuksessa myöhemmin sivuttavia 1950-luvun taitteen käsikirjoja ja kolmantena vaiheena SNA68:aa. Katso esimerkiksi: Bos 1992, 10–21.

90 "Income may be defined in terms of money values in the following way. We may say that a man's money income in any period is equal to the money value of his consumption plus the increase in the money value of his capital assets. For the sum of these two is the amount which could have spent on consumption *while maintaining the money value of his capital stock intact*." (Meade ja Stone 1941, 219, korostus lisätty.)

91 "On the other hand, a man's income may be defined as the value of his expenditure on consumption plus the value of any increase in the real amount of his capital assets. For the sum of these two is the amount he could have spent on consumption *while maintaining the real amounts of his capital stock intact*." (Meade ja Stone 1941, 219, korostus lisätty.)

92 Meade ja Stone 1941, 216–233.

93 Robinson 1956, 37–38.

Stone oli myös kehittämässä kansantulon käsikirjoja Yhdistyneille kansakunnille⁹⁴ ja Euroopan taloudelliselle yhteistyöjärjestölle⁹⁵. Näissä käsikirjoissa ei vielä eksplisiittisesti määritelty käytettävissä olevan tulon käsitettä, vaan määrittely tehtiin kansantalouden tilinpidon tilijärjestelmän pohjalta.

Sekä Stonen (1954) että Meaden ja Stonen (1941, 1944 (1952)) tutkimuksissa käytetään *personal income* -käsitettä, jonka he määrittelivät bruttotuloksi ilman yrityksen jakamattomia voittoja. Käsitteessä on otettu huomioon mm. laskennallinen asuntotulo.⁹⁶ *Personal income* -käsite on lähellä nykyistä *ensitulo*-käsitettä, mutta poikkeaa siinä mielessä, että se kattaa kaikki yksityiset tulot työstä ja pääomasta. Periaatteessa, jos käsite rajattaisiin puhtaasti kotitaloussektoriin, niin se vastaisi kotitalouksien ensitulo-käsitettä. Käsite ei ole vakiintunut eurooppalaiseen kansantalouden tilinpitoon, mutta huomionarvoista on, että mm. Yhdysvalloissa *personal income* -käsitettä käytetään yhä.

Personal income -käsitettä käytettiin osaksi rinnakkaisesti käytettävissä olevan tulon käsitteen kanssa.⁹⁷ Vuoden 1964 YK:n uudistetussa kansantulomanuaalisessa käytettävissä oleva tulo määritellään reaalityulojen ja verojen ja tulonsiirtojen erotuksena.⁹⁸ Vuoden 1968 System of National Accountsissa (SNA68) todetaan lisäksi säästämisen käsitteen yhteydessä, että myyntitappioita tai -voittoja ei lueta säästämiskäsitteeseen, joten tässä mielessä SNA68:n käsite poikkeaa mm. nykyisin käytössä olevasta kirjanpidon säästämiskäsitteestä.⁹⁹ Keskeisimmät indikaattorit, kuten käytettävissä oleva tulo, vakiintuivat myös suomalaisen ti-

94 Measurement of National Income and the Construction of Social Accounts, United Nations, Geneva 1947.

95 A Simplified System of National Accounts, Organization for European Economic Co-operation, Cambridge 1950.

96 Stone 1954, 1–10.

97 Suomalaisessa keskustelussa Niitamo ja Paunio (1956) totesivat, että säästämisen laskemisen lähtökohtana voivat olla joko ansaitut tulot tai käytettävissä olevat tulot.

98 Manuaalisissa erotetaan itse asiassa käsitteet *personal income* (henkilökohtainen tulo) ja *disposable income* (käytettävissä oleva tulo). Tätä erottelua ei enää nykyään tehdä. Henkilökohtaisen tulon osalta manuaalisissa todetaan: "*Personal income* is the income from all sources of households and non-profit institutions. It consists of compensation of employees, dividends, interest (net of interest on consumer's debt), net rent and current transfers received by households and private non-profit institutions. It differs from the national income by the exclusion of factor income not received by households and non-profits institution and the inclusion of current transfers to them." Käytettävissä olevan tulon osalta manuaalisissa taas mainitaan: "*Disposable income* of persons is the income from all sources of households and private non-profit institutions after deduction of direct taxes and other current transfers paid by them. It is identically equal to the sum of the consumption expenditures and saving of households and non-profit institutions." (A System of National Accounts and Supporting Tables, Studies in Methods, Series F, No.2, Rev. 2, United Nations, New York 1964, 17.)

99 "Saving is the balancing item on the income and outlay account of resident institutional units, after all current receipts and disbursements (sic) have been accounted for. Saving is thus defined in terms of the flows which have been discussed in the preceding sections of this chapter. Capital gains and losses associated with transactions in goods and services are therefore excluded from the definition of saving. Other deviations from the definition of saving in this system which may be encountered in the concept utilized in business or government accounts, may be due to deviation from the national accounts in respect of following: the method of evaluating consumption of fixed capital; the classification of transactions into current and capital flows; or use of cash, instead of an accrual, basis of recording transactions." (A System of National Accounts and Supporting Tables, Studies in Methods, Series F, No.2, Rev. 2, United Nations, New York 1964, paragraph 7.70.)

lastointiin 1960- ja 1970-luvun myötä. Näitä sovelletaan sekä kansantalouden tilinpidossa että kyselyaineistoissa.¹⁰⁰

Kuten aiemmin on todettu, kansantalouden tilinpitoon vakiintuneessa tulokäsenteessä varantojen hintojenmuutoksia (tai arvonmuutoksia) ei katsota tuloksi. Yleisemmin kotitalouksien tulokäsenteestä sekä kansantalouden tilinpidossa että muissa tulotilastoissa sen sijaan käydään jatkuvaa keskustelua. Suomessa kotitalouksien mikroaineistot käyttävät eräänlaista hicksiläisen ja nykyisen kansantalouden tilinpidon tulokäsenteen sekamuotoa, jossa kansantalouden tilinpidon tulokäsenteen mukaisten tulojen lisäksi mikrotilastojen tuloihin lasketaan mukaan *realisoidut* myyntivoitot.¹⁰¹ Useissa yhteyksissä on tosin estimoitu vaihtoehtoisia tulo- ja säästämiskäsitteitä, jotka sisältävät myös myyntivoitot.¹⁰² Lisäksi tulokäsenteeseen liittyvässä keskustelussa on nostettu varsinaisen tulokäsenteen lisäksi kansantalouden tilinpidon tuotantokäsenteeseen liittyvät ongelmat. Kansantalouden tilinpidon tuotantokäsenteen ei kata muun muassa kotityötä. Jos tuotantoon laskettaisiin mukaan myös kotitaloustyö, niin kotitaloustyö lisäisi sekä kotitalouksien tuloja että kulutusta.¹⁰³

Kuten kaavasta 1 on nähtävissä, tulojen lisäksi kulutuksen ja investoinnin määritelmällä on keskeinen vaikutus säästämiseen. Nykyinen SNA93 erottaa kulutustavarat ja kestokulutustavarat. Erottelu ei perustu tuotteen kestävyysvaan siihen, että tuotetta voidaan käyttää toistuvasti ja jatkuvasti. Kestokulutustavaroita voidaan käyttää jatkuvasti ja toistuvasti yli vuoden ajan olettaen, että niiden normaali- tai keskikäyttö sallii tämän rasituksen.¹⁰⁴ Kestokulutustavaroiden määritelmää sovelletaan tällaisenaan vain kulutusmenoihin. Sektoreilla, joilla ei ole loppukulutusta, esimerkiksi yrityssektorilla, yli vuoden kestävä tavara, jonka arvo on merkittävä, lukeutuu investoinniksi.¹⁰⁵ Muussa tapauksessa se lukeutuu välituotteeksi.

Kestokulutustavaroiden luokittelua kulutukseksi on osaksi nimenomaan kritisoitu nimenomaan tämän *epäsymmetrisen tuotantorajan* vuoksi. Tämän lisäksi kestokestokulutustavaroiden määrittely voidaan nähdä myös kulutuksen tasa-arvoon liittyvänä kysymyksenä. Kestokulutustavarat tuottavat investointien tapaan tasaista palveluvirtaa, joka taas tasoittaa elintasoroja. Esimerkiksi pesukoneen voidaan nähdä tuottavan sellaista palvelua, joka vapauttaa resursseja muuhun käyttöön. Ilman pesukonetta kotitalous olisi hankkinut tämän palvelun pesulasta ja maksanut siitä, ja näin ollen ”investointi” pesukoneeseen vapauttaa tuloja muuhun käyttöön. Vaihtoehtoisesti ilman pesukonetta pyykki pitää pestä ihmisvoimalla ja perinteisellä apuvälineellä pyykkilaudalla, mikä vie aikaa ja on rasittavaa ruumiillista työtä. Näin ollen pesukone vapauttaa aikaa mahdollisesti

100 Ahlqvist 2010, 192–194.

101 Ks. esim. Expert Group on Household Income Statistics – ”The Canberra Group”: Final Report and Recommendations, Ottawa 2001. Kavonius ja Törmälehto 2003.

102 Ks. esim. Kavonius 2006b. Reindorf ja Yan 2002.

103 Sharfer, Elmeskov ja Tease (1992) nostivat tämän esille artikkelissaan, jossa he pohtivat eri sektoreiden säästämiseen vaikuttavia tekijöitä.

104 SNA93, 9.38.

105 Merkittävä arvo on vaikea ja laeva määritelmä. ESA95 määrittää rajaksi ECU 500 vuoden 1995 hintoihin. SNA93 on maailmanlaajuinen manuaali, joten siinä ei määritellä konkreettista rajaa.

tuottavampaan työhön. Tosin SNA93 ei eksplisiittisesti tunnusta tällaisen ”vaihtoehtoisen toiminnan” mahdollisuutta.

Kestokulutustavarat ovat tietenkin palveluvirran tuottamisen suhteen hyvin erilaisia, sillä joillakin kestokulutustavaroilla, kuten huonekaluilla tai matoilla, tällainen palveluvirta ei ole niinkään selvä. Toisaalta kotitaloudet – erityisen korostuneesti köyhemmissä yhteiskunnissa tai historiallisessa mielessä aiempina aikoina – suhtautuvat tällaisiin tavaroihin kuin investointeihin. Suomalaisessa käsitekeskustelussa Sirkka Hämäläinen on korostanut valmistellessaan Suomen Pankin säästämistutkimusta erityisesti, että kestokulutustavarat edellyttävät kotitalouksilta säästämistä, ja luokitteli ne näin ollen säästämiseksi (ja siten investoinneiksi).¹⁰⁶ Erkki Koskela on lisäksi korostanut sitä, että kestokulutustavarat tyypillisesti kestävät yli vuoden ja ovat näin ollen kestävyydeltä investointeja.¹⁰⁷ Erityisesti köyhemmissä yhteiskunnissa tai aiemmin nämä saattoivat olla sellaisia tavaroita, jotka kotitaloudet olivat perineet edellisiltä sukupolvilta. Toisaalta kodinkoneilla, jotka pääasiassa luetaan kestokulutustavaroihin, on taas selvemmin tuotannollinen funktio. Myös kodinkoneiden ostamista varten kotitaloudet säästävät rahaa eivätkä hanki tai vaihda niitä kovin usein. ”Tuotannollinen funktio” on selvemmin havaittavissa, koska kodinkoneet tyypillisesti tuottavat palveluvirtaa, mikä vapauttaa resursseja muuhun käyttöön. Nimenomaan tällaisten kestokulutustavaroiden merkitys kotitalouksille on kasvanut toisesta maailmansodasta lähtien. Lisäksi se, että kotitaloudet hankkivat näitä tavaroita harvoin ja säästävät niitä varten, vaikeuttaa lyhyen ajanjakson kulutuserojen vertailua, sillä kotitaloudet, jotka sattuvat juuri tarkasteluajanjakson aikana hankkimaan kestokulutustavaroita, sijoittuvat paremmin kulutusvertailuissa kuin kotitaloudet, jotka eivät tarkasteluajanjaksolla hanki niitä.¹⁰⁸

Säästämisen kannalta raja kulutuksen ja pääomanmuodostuksen välillä on kuitenkin keskeinen. Kulutusmenon käsite vaikuttaa sekä kulutusmenojen ja pääomanbruttomuodostuksen käsitteisiin että säästämisen käsitteeseen. Kulutusmenothan maksetaan tuloista. Tulot käytetään joko kulutusmenoihin tai säästämiseen ja investointiin (kiinteän pääoman bruttomuodostus) maksetaan säästöistä. Teoriassa investointi tähtää aina kulutuksen lisäämiseen. Asia vaikuttaa sinänsä yksinkertaiselta, mutta käytännössä tässä päädytään kysymään, mitä investointi on.

Kestokulutustavaroiden käsittely vaikuttaa säästämiseen kahdella tavalla. Ensinnäkin tavarankäytön hinta maksetaan tällöin säästämiseen investointina eikä kulutusmenona, kuten nykykäytäntö edellyttää. Tällöin kuitenkin kotitalous maksaa tavarasta ”laskennallista vuokraa” ja saa siitä lisäksi ”laskennallista vuokratuloa”. Kiinteän pääoman kulumisen kautta tällä on kuitenkin vaikutus säästämiseen.

Jo vanhoissa tämän aikakauden kansantulolaskelmissa kiinnitettiin huomiota kulutuksen ja pääomanmuodostuksen väliseen rajaan. Valter Lindberg (1943), joka laski erillisenä projektina Suomen kansantulon vuosille 1926–1938, kiinnit-

106 Hämäläinen 1969, 13.

107 Koskela 1990a, 2. Koskela 1990b, 1–3.

108 Kestokulutustavaroiden tuottaman palveluvirran takia ja sen vuoksi, että tämän palveluvirran vaikutusta eri kotitalouksien kulutuksiin eroihin on vaikea mitata, monissa tutkimuksissa, joissa on tarkasteltu kulutuksen eroja on jätetty kestokulutustavarat tarkastelusta kokonaan pois. Vrt. Esimerkiksi: Attanasio, Battistin ja Ichimura 2004 ja Battistin 2002.

ti huomiota muun muassa tähän kysymykseen. Hän keskittyi Suomen kansantalouden eri toimialojen bruttoarvonlisäyksen (tai bruttotuoton niin kuin hän itse sitä kutsui) laskemiseen, mutta pohti kansantuloa laajemminkin useista näkökulmista. Kommentoidessaan kutsumaansa kulutusmenetelmää, joka perustuu tulon käyttämiseen, kulutukseen ja säästämiseen, hän totesi, että vaikein kohta tässä menetelmässä on pääomanmuodostuksen ja säästämisen arvioiminen. Eroteltaessa kulutusta ja pääomanmuodostusta vaikein tehtävä on jäljellä: rajan vetäminen kulutuksen ja pääomanmuodostuksen välille. Hän totesi, että ”kulutusmenetelmä vaatii hyvin tarkkoja tietoja säästöjen laadusta, ja aina on olemassa vaara, että arvioimiseen jää helposti aukkoja, *puhumattakaan siitä seikasta, että tuotantoon ja henkilökohtaiseen kulutukseen käytettyjen erien välinen raja on hyvin vaikeasti määriteltävissä.*”¹⁰⁹

Kiistaa rajanvedosta on ollut miltei keynesiläisen talousteorian synnystä lähtien. Jo Gustav Cassel (1934) korosti, että pääomatavarat on erotettava kulutustavaroista, sillä ainoastaan jälkimmäisten hankkiminen on kulutusta. Hän piti keskeisimpänä jakoa käyttötavaroihin ja pysyviin hyödykkeisiin. Käyttötavaroihin lukeutuu kaikki, jonka laatu käytettäessä oleellisesti muuttuu. Vain käyttötavaroiden hankkiminen oli hänen mielestään kulutusta. Lisäksi palveluksien käyttö oli hänen määritelmänsä mukaan kulutusta, mikäli se ei tapahtunut tuotantotarkoituksessa.

Cassel ei kuitenkaan suoraan ottanut kantaa siihen, ovatko kestokulutustavarat pääomatavaroita vai kulutustavaroita. Voisi olettaa, että hän luki ne pääomatavaroiksi, sillä kestokulutustavaran laatu ei välttämättä oleellisesti muutu kuluttaessa. Bertil Ohlin (1934) laski tällaiset tuotteet selvästi osaksi kotitalouksien pääomatavaroita. Sitä vastoin Alvin Hansen (1941) laski ne kulutustavaroiksi. Suomalaisista tutkijoista Klaus Waris (1945) laski kestokulutustavarat osaksi kulutusta.

Nykytutkijoista esimerkiksi Charles Hultenin (2006) käsityksen mukaan investoinniksi tulisi lukea tuote, joka lisää tulevaisuuden kulutusmahdollisuuksia. Suomalaisista tutkijoista muun muassa Matti Virén (1983) on todennut, että kestokulutustavaroiden hankinta on luonteeltaan hyvin pitkälle investoinninomaista toimintaa. Kestokulutustavaroilla on eittämättä myös tällainen ominaisuus, sillä kestäessään yli vuoden kestokulutustavara korvaa muuta kulutusta. Esimerkkinä voidaan mainita vaikkapa pesukone, joka korvaa tulevaisuuden pesulapalveluita. Lisäksi Dale Jorgenson ja Steven Landefeld (2006) suosittelivat sellaisten täydentävien bruttokansantuotelaskelmien tekemistä, jossa kestokulutustavarat määriteltiin investoinneiksi. Yhdysvalloissa lasketaan jo tällä hetkellä vaihtoehtoinen säästämisaste tämän käsittelyn mukaisesti.¹¹⁰ Myös Sirkka Hämäläinen (1974) raportoidessaan Suomen Pankin säästämistiedustelun tuloksista esitti useita vaihtoehtoisia säästämisikäsitteitä, joista yksi kattoi myös kestokulutustavarat.

Viime vuosikymmeninä tuotantorajaan kohdistunut kritiikki ei ole rajoittunut pelkästään kestokulutustavaroiden luokittelemiseen. Henkisillä immateriaa-

109 Lindberg 1943, 17–18 (korostus lisätty).

110 Lisäksi mm. Jalava ja Kavonius (2009) ovat estimoineet tällaiset vaihtoehtoiset säästämisasteet euroalueelle ja euroalueen jäsenmaille. Myös Reindorf ja Yan (2002) ovat estimoineet vaihtoehtoisia säästämisasteita Englannille, Kanadalle ja Yhdysvalloille. Jalava ja Kavonius (2008) ovat myös kirjoittaneet kestokulutustavaroiden vaikutuksista euroalueen bruttokansantuotteeseen ja tuottavuuskehitykseen.

lisilla hyödykkeillä on myös nähty olevan investointityyppinen tarkoitus. Kotitalouksien tapauksissa tällaisia hyödykkeitä olisi lähinnä koulutus. Muutamia puheenvuoroja lukuun ottamatta tämä kysymys on lähinnä liitetty kasvutilin-pitoon eikä niinkään kotitalouksien säästämiskysymykseen. On kuitenkin hyvä huomata, että näillä kysymyksillä on myös kotitalouksiin säästämisen mittaami- seen liittyviä vaikutuksia.¹¹¹

3.1.2 *Suomalainen säästämiskeskustelu 1950-luvulla*

Kaavassa 1 esitetty säästämiskäsite on varsinaisesti muotoutunut ensin keyne- siläisen teorian ja sittemmin kansantalouden tilinpidon kehityksen myötä. Tätä ennen säästämiskäsitekeskustelu oli varsin epämääraistä. Säästäminen voitiin ymmärtää suppeassa merkityksessä pankeissa ja luottolaitoksissa olevien yleisön saatavien muutoksena. Laajassa merkityksessä tämä taas voitiin ymmärtää koko- naisvarallisuuden muutoksina.¹¹² Sodan jälkeen säästämiskeskustelu oli perusvi- reeltään keynesiläistä, ja se keskittyi vanhojen kansantaloudellisten näkemysten kritisoitiin. Keskustelu oli pitkälti kopioitu kansainvälisestä keskustelusta ja so- vitettu suomalaisiin tarpeisiin.¹¹³ Nils Meinander (1950) kritisoi käsitystä, jon- ka mukaan korkea korko lisäisi säästämistä. Hän viittasi muun muassa muualla tehtyihin empiirisiin havaintoihin ja totesi keynesiläisen teorian osoittavan, että koron ja säästämisen suhde ei ole välttämättä näin yksiselitteinen. Hugo E. Pip- ping (1950) pyrki taas amerikkalaisen empiirisen aineiston avulla todentamaan keynesiläisen väittämän, jonka mukaan alhaisemmasta tuloluokasta korkeam- paan siirryttäessä säästämisalttius kasvaa.

Suomalainen säästämiskeskustelu keskittyi kansantalouden tilinpidon kehi- tystyön ympärille, mikä johti vaatimuksiin käyttää yhtenäistä säästämiskäsitettä ja kokonaistaloudellista tilastointijärjestelmää sen mittaamiseen. Nils Meinan- der (1951) totesi tähän liittyen: ”Lienee paikallaan määritellä säästämisen käsite niin, että sillä juuri tarkoitetaan sijoittamistoiminnan rahoittamista, riippumatta siitä tapahtuuko tämä rahoittaminen pankkien välityksellä vai ei.”¹¹⁴ Sinänsä on hyvä havaita, että joissakin yhteyksissä nykyäänkin säästäminen saatetaan mää- ritellä laajemmin kuin nykyinen kansantalouden tilinpidon käsite. Esimerkkinä myöhemmästä suomalaisesta sovelluksesta voidaan mainita Kari Takalan, Seppo Kostiaisen ja Timo Hämäläisen (1991) tutkimus rahoitusmarkkinoiden vapauttamisen vaikutuksia kotitalouksien säästämiseen, jossa sovellettiin tällais- ta säästämisen laajaa käsitettä.

Sekä kansainvälisessä että suomalaisessa keskustelussa säästäminen nähtiin aluksi kiinteänä osana investointeja. Taustalla oli keynesiläinen makroteoria, jos- sa kokonaistaloudellinen säästäminen määriteltiin yhtä suureksi investointien kanssa. Keskustelu siirtyi pian talouden toimijoiden eli mesotasolle. Reino Rossin

111 Ks. Esimerkiksi: Schafer, Elmeskov ja Tease 1992, 12–21.

112 Niitamo 1959, 230.

113 Esimerkiksi vuonna 1955 Walter W. Hellerin, Francis M. Boddyn ja Carl L. Nelsonin toimit- tamassa kirjassa, joka perustuu hieman aiemmin Minnesotan yliopistossa pidettyyn sym- posiumiin, esiintyvät täysin samat aiheet kuin suomalaisessa säästämiskeskustelussa oli. Ks: Heller, Boddy ja Nelson 1955.

114 Meinander 1951, 244.

(1950) artikkeli Kansantaloudellisessa aikakauskirjassa oli ensimmäisiä yrityksiä, jossa kritisoitiin silloista tapaa määritellä säästäminen yleisön rahoituslaitoksiin talletuksien muutoksena.¹¹⁵ Artikkelissaan hän esitti aineistoja ja argumentoi pitkälti kansantalouden tilinpidon logiikan mukaisesti osoittaakseen, miten vaillinainen vanha näkemys oli. Hänen artikkelinsa on kuitenkin hieman hajanainen, minkä hän itsekkin myönsi, ja jää pääosin kritiikin tasolle osoittamatta konkreettisesti vaihtoehtoista säästämisen määritelmää.

Suomalainen keskustelu säästämisestä mukaili kansainvälistä keskustelua, ja keskustelijoiden ”terävin kärki” reagoi varsin nopeasti kansainvälisiin kannanottoihin. Tosin keskustelussa myös näkyi Jussi Linnamon myöhemmin esiin nostama ongelma, että tilastolaitosta pidettiin hieman alikehittyneenä eikä ammattitaito välttämättä riittänyt aineiston analyysiin. Tässä yhteydessä hän totesi, ”etteivät tilaston kysyjät ja tuottajat ole tehneet itselleen selväksi, mihin tarkoitukseen tilastoa aiotaan käyttää. Jos tilaston tuottajat tyytyvät fraasiin *numerot puhukoot puolestaan*, ovat he hylänneet tutkimuksen tärkeimmän vaiheen, ilmiöiden välisen invarianttisuuden selittämisen, sillä numerot ovat sellaisenaan taatusti mykkiä, eivätkä selitä mitään.”¹¹⁶ Tällä hän sinänsä viittasi aikoinaan osin rahoitustilinpidon kehittämiseen, mutta tämä heijastui erityisesti ennen 1950-luvun puoliväliä myös säästämisen konseptuaaliseen keskusteluun.

Vuonna 1956 Olavi Niitamo ja Jouko Paunio kirjoittivat Kansantaloudelliseen aikakauskirjaan artikkelin säästämisen käsitteestä ja säästämisen muodostumisesta. Artikkelin lähtökohta on nimenomaan säästämisen ja investointien välinen yhteys. Tämä oli suomalaisessa keskustelussa ensimmäinen kerta, jolloin säästäminen määriteltiin tulojen ja kulutuksen kautta. Artikkelin lähtökohta on keynesiläinen, ja siinä säästäminen määritellään koko talouden tasolla yhtä suureksi investointien kanssa ja kysytään, onko näiden kahden käsitteen erottaminen mielekästä. Artikkelissa korostetaan, että talouden eri toimijoiden säästäminen ja investointi poikkeavat ja että säästämisen taustalla on selvästi eri motiivit kuin investoinneissa. Tässä yhteydessä viitataan suomalaisessa säästämisikäsitekeskustelussa ensimmäisen kerran tulo- ja kulutuskäsitteiden määrittelyn ongelmiin. Niitamo ja Paunio viittaavat käytettävissä olevan tulon käsitteeseen ja siihen, että keskeinen ongelma tulokäsitteen määrittelyssä on, miten tulonsiirrot vaikuttavat eri sektoreiden säästöön. Tämä heijastaa hyvin sitä, että tässä vaiheessa eri tulokäsitteet eivät vielä olleet vakiintuneita. He näkivät edellä esitetyn kestokulutustavaroiden määrittelykysymyksen keskeisenä ongelmana säästämisen määrittelyssä.

Säästämiskeskustelu keskittyi 1950-luvun loppuvuosina pääasiassa kansantalouden tilinpidon ympärille, ja tähän liittyen säästämisen käsitteestä julkaistiin myös varsin yksityiskohtaisia artikkeleja. Artikkelit olivat keskeinen osa Suomen kansantulotilaston kehitystyötä. Jussi Linnamo pohti Liiketaloudellisessa aikakauskirjassa vuonna 1957 vakuutussäästämistä ja sen käsittelyä kansantalouden

115 On mielenkiintoista havaita, että Viljo Koponen ja Esko Koivisto analysoivat säästämistä vielä vuonna 1962 pankkitalletuksien muutoksen perusteella. Heidän käsityksensä oli, että kansantalouden tilinpidon tapa määritellä säästäminen residuaalina ei antanut oikeaa kuvaa säästämisestä. Heidän tutkimuksen lopputulos on, että olisi kehitettävä uusia säästämisaineistoja muun muassa tekemällä haastattelututkimuksia ja laskemalla erityinen kansallisvarallisuustilasto. Ks: Koponen ja Koivisto 1962.

116 Linnamo 1961, 168.

tilinpidossa. Käytännössä artikkelissa puhuttiin yleisesti miten vakuutusyhtiöiden tuotantotoimintaa tulisi mitata, mutta myös sitä tulisiko vakuutusyhtiöiden säästäminen kirjata itse asiassa vakuutuksenottajille. Nykytermein puhuttaessa on siis kysymys vakuutuksenottajien omaisuustulosta.¹¹⁷ Lisäksi muun muassa Aimo Louko (1959) kirjoitti pääomanmuodostuksesta ja kansanvarallisuuslaskelemista, jotka liittyivät selvästi kansantalouden tilinpidon pääomakantalaskelmiin. Samoihin aikoihin kansainvälisellä areenalla Meade ja Stone esittivät yksinkertaisessa muodossa pian ensimmäisen tilijärjestelmänsä julkaisun jälkeen ns. *social accounting approachin*, jossa varallisuuden ja säästämisen välinen yhteys on jo selvästi osoitettu.¹¹⁸ Richard Stone ja Giovanna Croft-Murray esittivät vuonna 1959 social accounting approachista huomattavasti systemaattisemman version, mutta kuten Stone (1970) totesi, heti sodan jälkeisinä vuosikymmeninä kansantalouden tilinpidon taseet jäivät vähemmälle huomiolle, kun tällöin oli välitön tarve keskittyä kansantalouden virtojen ja tuotantoprosessin kuvaukseen.¹¹⁹

Olavi Niitamon vuonna 1959 kirjoittamasta artikkelista on havaittavissa, että säästäminen käsitteenä alkoi jo olla varsin vakiintunut. Artikkelissa on esitetty pitkälti samat ongelmat, jotka ovat nykyisessä säästämiskäsitteessä. Suomalaisessa tutkimuksessa oli tällöin ensimmäisen kerran havaittavissa, että säästäminen nähdään selvästi sekä tulojen ja kulutuksen erotuksen että rahoitusvarojen muutoksena, ja tämä oli selvä askel rahoitustilinpidon teoreettisessa kehityksessä. Pari vuotta tämän jälkeen Kansantaloudellisessa aikakauskirjassa Tauno Kallinen (1961) esitti ensimmäiset ajatukset varsinaisen rahoitustilinpidon perustamiseksi. Artikkelin perustuu pitkälti silloiseen kansainväliseen keskusteluun, ja erityisesti säästämisen osalta hän toteaa, että vielä tarvitaan paljon tutkimustyötä ennen kuin rahoitustilinpidosta saadaan käyttökelpoinen taloudellisen analyysin instrumentti. Käytännössä tämä kehitys oli kuitenkin pitkä. Syy kehitykseen oli pitkälti Paavo Grönlundin ja Olavi Niitamon (1968) havainto siitä, että rahoitustilinpidossa oli tällöin vielä käsitteellisiä ongelmia ja lisäksi rahoitustilinpito vaati huomattavaa panostusta rahoitusmarkkina- ja pankkitilastojen kehittämiseen.

3.1.3 Kotitaloudet institutionaalisena sektorina

Tämän osuuden tarkoitus on määritellä kotitalouden käsite ja tarkastella, miten kotitaloudet sijoittuvat sektoritilinpitojärjestelmässä suhteessa muihin sektoreihin. Nykyisessä kansantalouden tilinpidossa tuotantoa tarkastellaan kahdesta näkökulmasta: toimipaikka- ja yritysnäkökulmasta. Toimipaikalla eli paikallisella toimialayksiköllä tarkoitetaan yhden yrityksen tai yritystyyppisen yksikön omistamaa yhdessä paikassa sijaitsevaa pääasiassa yhdenlaisia tavaroita tai palveluksia tuottavaa tuotantoyksikköä. Toimipaikalla ei ole omaa kirjanpitoa eikä omaa päätöstentekoautonomiamia. Toimipaikkänäkökulmasta tarkastelu rajoittuu yleensä pelkästään tuotantoon ja tulonmuodostukseen, jolloin tuotanto määritellään yksikön tuotannon ja sijainnin mukaan. Tuotanto- ja tulonmuodostusprosessin

117 Linnamo 1957.

118 Meade ja Stone (1944, (1952))

119 Stone 1970, 247–248. Stone ja Croft-Murray 1959.

kuvaamiseen on sovellettu ns. toimialaluokitusta¹²⁰. Toimipaikoista voidaan mainita esimerkkinä Nokian Salon tehdas tai esimerkiksi yksittäinen kauppa kuten Tampereen Stockmannin myymälä, kun vastaavasti yrityksiä ovat esimerkiksi Nokia ja Stockmann.

Yritysnäkökulmasta tilastoyksikkö määritellään oikeushenkilön tai oikeudellisen yksikön näkökulmasta (*legal entities*), jolloin yksiköllä on päätöksentekoaautonomia. Tämä tarkastelunäkökulma on luonnollisesti myös laajempi, sillä tarkastelu ei rajoitu pelkästään tuotantoon ja tulonmuodostukseen vaan myös tulon uudelleenjakoon, investointeihin ja muiden taloudellisten toimijoiden rahoittamiseen. Tilastollisessa mielessä yrityksiä ei tarvitse olla monitoimipaikkaisia yrityksiä. Esimerkiksi leipomo, jolla on vain yksi toimipaikka, on sekä toimipaikka että yritys. Lisäksi sektoritilinpitoon ja institutionaaliseen sektoriluokitukseen sovelletaan yritysnäkökulmaa, ja kotitaloussektoria koskee myös tämä luokittelu. Olennaista tämä voi olla esimerkiksi kotitalousyrityksiä määriteltäessä. Yritys on osa kotitaloussektoria, mikäli se on erottamaton osa kotitaloutta. Tässä yhteydessä on syytä huomata, että tämä erottelu on hyvin kulttuurisidonnainen. Suomessa kotitaloussektoriin lukeutuvat yhtiöt ovat pieniä: esimerkiksi kioskeja ja partureja. Suuria perheyrityksiä kuten Kone Oy:tä ei voida katsoa erottamattomaksi osaksi kotitaloutta. Esimerkiksi Italiassa erottamaton osa kotitaloutta poikkeaa selvästi Suomesta ja kotitaloussektoriin luetaan yrityksiä, joilla on jopa yli 100 työntekijää.

Eräänlaisena institutionaalisen sektoriluokituksen edeltäjänä voidaan pitää Meaden ja Stonen (1941) käyttämää jakoa julkiseen sektoriin (*government*), yrityssektoriin (*business*) ja kotitaloussektoriin (*persons*). Lisäksi Meade ja Stone kirjjasivat järjestelmänsä eri sektoreiden taloustoimet ulkomaisten toimijoiden kanssa.¹²¹ Kotitaloussektoriin luettiin mukaan myös kolmas sektori eli VTL. Tämä oli yleinen käytäntö 1950- ja 1960-lukujen kansantalouden tilinpidoissa, eikä nykyäänkään kaikissa maissa eroteta kotitalouksia kotitalouksia palvelevista voittoa tavoittelemattomista yhteisöistä (KPVTY). KPVTY:n katsotaan kuluttavan kotitalouden puolesta samoihin tarpeisiin kuin yksilö ja edustavan samaa taloudellista ilmiötä.¹²²

Meaden ja Stonen sektorijakoa käytettiin yleisesti myös ensimmäisissä virallisissa sektorittaisissa laskelmissa. 1950- ja 1960-luvuilla nykyisen kaltaisia sektoritilejä ei kuitenkaan ollut olemassa, vaan tuolloin tehtiin lähinnä sektorittaisia kansantulolaskelmia. Sektorijakoa ei vielä nähty merkittävänä sinänsä, vaan se nähtiin vain osana varsinaisia kansantulolaskelmia.¹²³ Vielä 1966 Richard Stone ja Giovanna Stone korostivat kansantuloa ja kulutusta käsittelevässä kirjassaan, että laskelmissa on keskeistä erottaa julkinen ja yksityinen sektori. Tässä yhteydessä he määrittelivät yksityisen sektorin kotitalouksiksi, VTL:ksi ja yksityisiksi yrityksiksi, julkisen sektorin julkisiksi yhtiöiksi (*public corporations*) ja paikal-

120 Toimialaluokitus (TOL) on suomalainen sovellus NACE – Statistical Classification of Economic Activities -luokituksesta.

121 Meade ja Stone 1941, 230–231.

122 Katso esimerkiksi: Stone 1954, 1–2.

123 Katso esimerkiksi: Bos 1992, 18–21.

lis- ja julkishallinnoksi.¹²⁴ Sektoritilinpitojärjestelmä kehittyi nykyisenlaiseksi SNA68:n ja sittemmin SNA93/ESA95:n myötä. Uusien ja vanhojen sektorit- taisten laskelmien eroja ruoditaan seuraavassa luvussa, jossa käsitellään aineiston soveltamista malliin.

Nykyinen sektorijako on huomattavasti yksityiskohtaisempi kuin Meaden ja Stonen esittämä. Siinä korostuu entistä yksityiskohtaisempi tiedontarve, ja se perustuu eri taloustoimien erityispiirteisiin ja taloudellisen toiminnan eroavuuk- siin. Nykyisellään institutionaalinen sektoritilinpito sisältää seuraavat sektorit: yritykset ja asuntoyhteisöt¹²⁵, rahoitus- ja vakuutuslaitokset, julkisyhteisöt, ko- titaloudet, KPVTY:t ja ulkomaat. Nämä talouden pääsektorit on jaettu lisäksi alasektoreihin. Nykyinen sektorijako on esitetty liitteessä 3.¹²⁶

Tässä tutkimuksessa keskitytään kotitalouksiin. Kotitalous voidaan määritellä pieneksi ryhmäksi ihmisiä, jotka jakavat saman asunnon ja joko osan tai kaik- ki tuloistaan ja varallisuudestaan ja jotka kuluttavat tietyn määrän tavaroita ja palveluita kollektiivisesti, pääasiassa asumispalveluja ja elintarvikkeita. Yleistä kaiken kattavaa operationaalista määritelmää kotitalouksille on vaikea, ellei pe- rästi mahdotonta antaa. Usein kotitalous on perhe. Tosin kotitalouden jäsenten ei kuitenkaan välttämättä tarvitse kuulua samaan perheeseen. Tässä mielessä määritelmä saattaa vaihdella eri yhteiskunnissa mm. kulttuuritaustasta riippuen, mistä johtuen eri maissa on usein omaksuttu erilaisia operationaalisia määritel- miä kotitalouksia käsiteltäessä.¹²⁷

Kotitalouteen eivät kuulu välttämättä kaikki samassa asunnossa asuvat. Mi- käli perheellä on esimerkiksi palvelijoita tai apulaisia, jotka asuvat samassa asun- nossa työnantajansa kanssa, heidät on luokiteltava johonkin toiseen kotitalou- teen kuuluviksi. Toisaalta kotitalouteen voi kuulua jäseniä, jotka eivät jostain syystä tilapäisesti asu samassa asunnossa perheensä kanssa. Esimerkiksi sisäop- pilaitoksissa opiskelevat tai lyhyttä vankeustuomiota suorittavat perheenjäsenet lasketaan samaan kotitalouteen pysyvien asuinkumppaniensa kanssa. Toisaalta SNA93 puolestaan luokittelee pysyvästi vankiloiden tai mielisairaaloitten kaltai- sissa instituutioissa asuvat omaksi kotitaloudeksi.¹²⁸

Kotitalouden jäsenillä on keskeinen asema talouden tuottajina joko työntekijöinä tai yrittäjinä. Lisäksi he osallistuvat erityyppisiin taloudellisiin toimintoi- hin mm. lainaamalla rahaa ja omistamalla omaisuutta. Näin ollen osallistuessaan taloudelliseen toimintaan kotitalouden jäsenen katsotaan toimivan sen kotita- louden puolesta, johon hän kuuluu, ei yksilönä. Kotitalouksina pidetään myös yksityisiä elinkeinonharjoittajia ja yhtiökumppanuuksia, joilla ei ole itsenäistä oikeudellista asemaa ja jotka ovat markkinatuottajia.¹²⁹ Suomessa käytännössä

124 Stone ja Stone 1968 (1966), 54–55. Tämä kirja on uusittu versio aiemmin James Meaden ja Richard Stonen aiheesta kirjoittamasta kirjasta, joka taas pitkälti kattaa samat elementit kuin aiemmin mainittu Meaden ja Stonen (1941) artikkeli.

125 Asunto-osakeyhtiö on kansainvälisesti poikkeus. Suomen järjestelmä on pitkälti noudatettu Ruotsin esimerkkiä, mutta monissa muissa maissa tällaista järjestelmää ei lainkaan ole. Yleensä kotitaloudet omistavat suoraan asuntonsa.

126 Lisäksi katso mm. SNA93, 1.13–14 ja 4.1–4.165.

127 SNA93, 4.132–4.134.

128 SNA93, 4.135–4.137.

129 SNA93, 4.138–4.146. ESA95, 2.75–2.78.

kotitalousyrietyksien rajana on pidetty kahden henkilötyövuoden työpanosta, vaikka kansainväliset ohjeistukset kehottavatkin pyrkimään eroon työpanoksen määrään liittyvistä määritelmistä. Kuten aiemmin tässä luvussa todettiin, käytännössä kotitalouksien rajaaminen vaihtelee paljon eri valtioissa. Esimerkkinä kotitalousyrietyksistä voidaan mainita yksityiset ammatinharjoittajat kuten lakimiehet ja kielenkääntäjät ja pienet yhdenhengen yritykset kuten kioskit ja parturit.

Kotitalouden käsitteen lisäksi on myös tärkeää määritellä kotitalouden residenttiys eli määritellä, onko kotitalous osa talousaluetta vai ei. Kotitalous sijaitsee siellä, missä sen taloudellisen mielenkiinnon kohde on. Jäsenet voivat kuitenkin olla residenttejä vain yhdessä paikassa. Taloudellinen mielenkiinto on jokseenkin hankala määritellä, mutta se edellyttää usein asuntoa, merkittävää taloudellista toimintaa ja taloudellisia transaktioita pitkällä ajanjaksolla. Pitkä ajanjakso on yleensä määritelty vuotta pidemmäksi ajaksi. Residenttiys ei perustu kansallisuuteen tai lainsäädäntöön.¹³⁰

3.1.4 *Säästämisen mittaaminen ja kansatalouden tilinpidon tilit*

Kansantalouden tilinpidon sektoritilijärjestelmässä on kolmenlaisia lainalaisuuksia: vertikaalisia, horisontaalisia ja yleisluonteisia. Lainalaisuudet muodostavat tilijärjestelmän perusrakenteen.

Vertikaalisia lainalaisuuksia noudatettaessa sektoritilijärjestelmässä kirjaataan kaikki transaktiot taloustoimijoiden välillä määritellyn tilikauden aikana. Tasapainoerien määrittely tapahtuu tilijärjestelmän pohjalta. Taloustoimet on luokiteltu taloudellisen prosessin mukaisesti, ja jokainen tili kuvaa yhtä talouden prosessia. Tilit alkavat aina edellisen tilin lopettavasta tasapainoerästä ja päättyvät seuraavaan tasapainoerään. Voidaan ajatella, että mitä lähempänä tulo tai tili on tuotantoa ja tulonmuodostusta, sitä ylempänä tili on tilijärjestelmässä. Tilit alkavat tuotannosta ja tulonmuodostuksesta ja jatkuvat tulon uudelleenjakoon ja sen käyttöön, josta päädytään säästämiseen, investointeihin, nettoluotonantoon ja rahoitusvaroihin investoimiseen. Tällöin jokainen erillinen tili johtaa taloudellisen analyysin kannalta mielekkääseen tasapainoerään, kuten arvonlisään (kokonaistalouden tasolla BKT), käytettävissä olevaan tuloon tai säästämiseen. Reaali- puolen viimeinen tasapainoerä eli nettoluotonanto erottaa toisistaan ns. reaali- ja rahatalouden eli tilinpidon termein reaalitylinpidon ja rahoitustilinpidon. Tämä nähdään liitteessä 1, jossa esitetään reaali- ja rahatalouden välinen yhteys.

Horisontaalisten lainalaisuuksien kannalta kansantalouden tilinpito jakautuu käyttöön ja resursseihin. Käyttö vastaa liikekirjanpidon debetiä ja resurssit kreditiä. Jokainen tilinpidon taloustoimi päättyy tasapainoon kokonaistalouden eli kotimaisten ja ulkomaisten sektorien yhteenlaskettujen taloustoimien tasolla, ts. saatujen ja maksettujen transaktioiden on oltava yhtä suuret. Esimerkkinä voidaan mainita, että mikäli kotitalous saa korkotuloja, jotka kirjataan kotitalouksien resurssiksi, niin jonkin tahon – tässä tapauksessa joko pankki- tai rahoituslaitoksen tai julkisyhteisön tai ulkomaisen instituution – on maksettava nämä korot, jotka kirjataan sektoreiden käytöksi. Näin ollen koko talouden tasolla – ulkomaat mukaan lukien – kokonaiskäytön on oltava yhtä suuri kuin kokonaisresurssien.

130 Vrt. SNA93, 4.15–4.16.

Yleisluonteisten lainalaisuuksien mukaan kansantalouden tilinpito perustuu keynesiläiseen talousteoriaan, joten tilinpitojärjestelmä sisältää yleiset keynesiläiset makrotalousteorian lait. Ensimmäinen keynesiläinen tasapainomalli on osa tavaroiden ja palveluiden tiliä (*goods and services account*) eli:

$$(3) \quad Y = C + I + G + X - M$$

Kaavassa Y on bruttokansantuote, C on yksityinen kulutus, I on investointi, G on julkinen kulutus, X on vienti ja M on tuonti. Lisäksi Keynes määritteli, että säästäminen on tulojen ja menojen erotus ja suuruudeltaan yhtä suuri investointien kanssa, mikä pätee myös sektoritilinpitojärjestelmään. Säästämisen ja investointien välinen yhteys pitää paikkansa vain suljetussa taloudessa tai globaalilla tasolla, sillä investointeja voidaan rahoittaa myös ulkomaisella rahoituksella.¹³¹ Aikakauden suomalaisen keskustelun näkökulmasta on mielenkiintoista huomata, miten myöhemmin itse asiassa säästämisen ja investoinnin käsitteet vakiintuivat. Klaus Wariksen mukaan lyhyellä tähtäimellä säästäminen ei ole välttämättä yhtä suuri investointien kanssa. Hänen mukaansa lyhyellä tähtäimellä suhdannevaihtelu järkyttivät tätä suhdetta.¹³² Kun tätä suhdetta ajatellaan staattisen tilastojärjestelmän näkökulmasta, on selvää, että tämän on kokonaistalouden tasolla pidettävä paikkansa.

Myös Meaden ja Stonen (1941) järjestelmä jakautuu käyttöön ja resursseihin, joskaan heidän tilijärjestelmänsä ei ollut vielä täysin nykyisenkaltainen. Järjestelmässä erotettiin tulojen muodostus ja kulutus sekä säästö ja sen käyttö, mutta siinä ei kuitenkaan vielä ollut varsinaisia tilejä tai sellaista tilijärjestelmää, jossa tili luokitellaan sen mukaan, kuinka lähellä tulo on tulonmuodostusta.

Tuotantotilin resurssien puolella oleva tuotos on hyvin lähellä liikevaihdon käsitettä. Kotitalouksien tapauksessa tuotos voidaan jakaa markkinatuotokseen ja tuotokseen omaan loppukäyttöön. Karkeasti määriteltynä markkinatuotos on kotitalousyrityksien liikevaihtoa. Kotitaloussektoriin luokitellaan sellaiset yritykset, jotka ovat erottamaton osa kotitaloutta. Aiemminkin todettiin, että rajanveto kotitalous- ja yrityssektorin välillä on hankala. Tämän vuoksi kansantalouden tilinpidossa joudutaan tyytymään hyvinkin pragmaattisiin ratkaisuihin. Suomen nykyisessä kansantalouden tilinpidossa alle kaksi henkilötyövuotta työllistävien yhtiöiden on katsottu olevan osa kotitaloussektoria.

Tuotos tai liikevaihto kattaa myös tuotteet, joita käytetään tuotantoprosessissa. Näitä kutsutaan välituotteiksi. Tavara on investointi, mikäli tavaran käyttöikä on yli vuoden ja sen arvo on niin korkea, että se on katsottavissa investoinniksi. ESA95:ssa tuotteen korkean arvon rajaksi on määritetty 500 vuoden 1995 ecua. Kun tuotantotilin resurssista eli tuotoksesta vähennetään välituotekäyttö, päästään sektoritilien ensimmäiseen tasapainoerään eli bruttoarvonlisäykseen. Bruttoarvonlisäys puolestaan muodostuu nettoarvonlisäyksestä sekä kiinteän pääoman kulumisesta. Kiinteä pääoman kuluminen vastaa liikekirjanpidon poiston käsitettä – tosin sen laskentaperusteet eivät ole yhtenäiset liikekirjanpidon kanssa.

Tilikokonaisuuden luonteeseen kuuluu, että edellisen tilin viimeinen kirjaus on aina seuraavan tilin ensimmäinen kirjaus. Tuotantotilien viimeinen kirjaus on

131 Keynes 1936.

132 Waris 1941.

nettoarvonlisäys, ja kun seuraavaa tiliä kutsutaan sektoritilien tilikokonaisuudessa tulonmuodostustiliksi, merkitään tulonmuodostustilille ensimmäiseksi kirjaukseksi nettoarvonlisäys. Tulonmuodostustilillä nettoarvonlisäyksestä vähennetään palkansaajakorvaukset¹³³ ja tuotantoverot, minkä lisäksi summaan lisätään tuotantotukipalkkiot. Näin päästään seuraavaan tasapainoeraan eli sekatuloon¹³⁴/toimintaylijäämään¹³⁵. Toimintaylijäämä voidaan rinnastaa kirjanpidon voittokäsitteeseen, josta voittoja (osinkoja) ja veroja ei vielä ole (uudelleen)jaettu. Yleensä on mahdoton määrittää, mikä osa kotitalouksien toimintaylijäämästä on palkansaajakorvauksen tyypisiä korvauksia ja mikä kotitalousyrityksestä jaettu- ja voittoja. Tämän takia kotitalouksien toimintaylijäämää kutsutaan nykyisessä kansantalouden tilinpidossa sekatuloksi.

Ensitulon jakotilillä saadut voitot jaetaan sektoreille. Resurssien puolella kotitaloudet saavat palkkaa ja omaisuustuloja, jotka muut sektorit maksavat toimintaylijäämästään. Lisäksi kotitaloudet maksavat ensitulon jakotilillä kaikki muut pääomamenot paitsi kulutusluottojen korot. Kulutusluottojen korkomarginaalin on katsottu kuuluvan osaksi kotitalouksien kulutusmenoja. Ensitulonjakotilin päättävä tasapainoerä on sektorin ensitulo.

Tulojen uudelleenjaon tiliä voisi kutsua eräänlaiseksi hyvinvointiyhteiskunnan tiliksi. Tililtä maksetaan verot ja sosiaaliturvamaksut, ja sektorit saavat sieltä tulonsiirrot – kotitalouksien tapauksessa mm. sosiaalietuudet. Tili alkaa sektorin ensituloista, ja tällä tilillä uudelleenjaetaan ensituloa talouden toimijoiden välillä. Tämän tilin päättävä tasapainoerä on käytettävissä oleva tulo.¹³⁶

Käytettävissä olevan tulon käyttötilin nimestäkin voi päätellä, että tilillä käytettävissä oleva tulo käytetään joko yksilöllisiin kulutusmenoihin tai säästöihin. Tilin päättävä residuaalierä on säästö, joka määritellään karkeasti käytettävissä olevan tulon ja kulutuksen erotuksena. Kuten tämän osion alussa mainittiin, säästö korjataan niin sanotuilla kotitalouksien eläkerahasto-osuuden oikaisulla, joiden

133 Palkansaajakorvaukset (D.1) määritellään työnantajan työntekijälle maksamiksi rahamääräisiksi tai luontoismuotoisiksi kokonaiskorvauksiksi tilinpitajakson aikana tehdystä työstä. Palkansaajakorvaukset jaetaan seuraavasti: a) palkat ja palkkiot (D.11): rahamääräiset palkat ja palkkiot; luontoismuotoiset palkat ja palkkiot b) työnantajan sosiaaliturvamaksut (D.12): työnantajan todelliset sosiaaliturvamaksut (D.121); työnantajan laskennalliset sosiaaliturvamaksut (D.122). Katso: ESA95, 4.02.

134 Sekatulo on kotitaloussektorin yhtiöimättömien yritysten tulonmuodostustilin tasapainoerä, joka vastaa korvausta omistajan ja hänen perheenjäsentensä työstä ja sisältää yrittäjän saaman voiton. Katso: ESA95, 8.19.

135 Toimintaylijäämä (netto) saadaan, kun arvonlisäyksestä vähennetään palkansaajakorvaukset ja tuotannon ja tuonnin verot miinus tukipalkkiot sekä kiinteän pääoman kuluminen. Se on tuotantotoimintojen yli- tai alijäämä ennen korkoja, maanvuokria tai muita maksuja ja vastaa tuloa, jonka yksiköt saavat tuotantovälineidensä omasta käytöstä. Katso: ESA95 8.18. Kotitalouksien toimintaylijäämästä käytetään käsitettä sekatulo, koska siitä ei pystytty erottamaan yritystoiminnan pääomasta tulevaa tuloa ja palkansaajakorvausta.

136 On olemassa vaihtoehtoinen tapa mitata käytettävissä olevaa tuloa ns. luontoismuotoisten tulojen uudelleenjaon tilin avulla. Luontoismuotoisten tulojen uudelleenjaon tili antaa laajemman kuvan kotitalouksien tuloista kuin tulojen uudelleenjaon tili, koska siihen sisältyvät myös virrat, jotka vastaavat kotitalouksien ilmaiseksi saamien tavaroiden ja palveluiden käyttöä, toisin sanoen luontoismuotoisia sosiaalietuuksia ja yksilöllisiä markkinattomien tavaroiden ja palveluiden siirtoa. Luontoismuotoisten tulojen huomioiminen on olennaista hyvinvointivaltioissa, joissa on runsaasti yhteiskunnan ilmaiseksi tai selvästi markkinahintaa alittavalla hinnalla tarjoamia palveluita. Kuitenkin 1950-luvulla julkisen sektorin rooli oli vielä niin mitätön, että näillä tileillä ei ole poikkileikkausanalyysissä käytännön merkitystä.

tarkoitus on korjata kotitalouksien säästöt samaksi, mitä ne olisivat, jos eläkemaksuja ja eläketuloja ei olisi kirjattu tulonsiirtona tulojen uudelleenjaon tilille.¹³⁷

Pääomatileillä säästöjä investoidaan ja niistä maksetaan pääomansiirrot. Tilin tasapainoerä on sektorin rahoitusasemaa kuvaava indikaattori eli nettoluotonanto. Investoinnit ymmärretään tässä yhteydessä suppeasti kiinteän pääoman bruttomuodostuksena, joka nimensä mukaisesti pitää sisällään investointeja kiinteään pääomaan eli koneisiin, laitteisiin ja rakentamiseen.¹³⁸

Rahoitustileillä nettoluotonanto sijoitetaan rahoitusinstrumentteihin, kuten käteiseen rahaan, pankkitileille, osakkeisiin tai korkopapereihin. Voidaan myös ajatella, että tätä kautta sektorit hakevat ja antavat rahoitusta reaalityn toiminnalle. Rahoitustilit jakautuvat virta- ja varantotileihin. Varantotileille kumuloidut sektorien eri instrumentteihin kohdistuvat investoinnit. Lisäksi varantoihin vaikuttavat hintojen muutokset ja muut muutokset, jotka kirjataan normaalisti omalle tililleen.

Rahoitustilit esitetyssä muodossa on kehitetty vasta myöhemmin. Meaden ja Stonen ja ensimmäisissä tilinpitojärjestelmissä rahoitustilinpito on esitetty vain rahoitusinstrumenttien nettoeränä. Suomessa ensimmäiset ajatukset esitettiin 1960-luvun alussa rahoitustilinpidon perustamiseksi. Tauno Kallinen (1961) kirjoitti Kansantaloudellisessa aikakauskirjassa rahoitustilinpidon kansainvälisestä kehitystyöstä ja totesi, että sekä järjestelmä että tilastollinen aineisto eivät ole vielä riittäviä tällaisen järjestelmän perustamiseen. Olavi Rantala on tutkimuksessaan huomauttanut tähän liittyen, että tältä aikakaudelta tutkimus on keskittynyt pitkälti käteisrahan ja pankkitalletusten kysynnän selvittämiseen, koska muista rahoitussäästökohteista kuten obligatioista ja osakkeista ei ole riittävästi tietoa.¹³⁹ Kuitenkin 1960-luvun myötä paineet aineistojen kehittämiseksi tähän suuntaan kasvoivat ja esimerkiksi Jussi Linnamo (1961) esitti, että olisi olennaista saada tällainen integroitu kehikko, jonka puitteissa rahoitusjärjestelmää voidaan analysoida.

3.2 Lähdeaineisto

Tutkimuksessani estimoitavat sektoritilit perustuvat 1950-luvun kulutustutkimuksiin ja kansantalouden tilinpitoon. Nämä tutkimukset ovat vuosilta 1950–51, 1955–56 ja 1959–60. Niistä on käytetty sekä mikro- että yhteenvedoaineistoa. Vanhoissa elinkustannustutkimuksissa sekä otanta- että kyselymenetelmät poikkeavat nykypäivän menetelmistä. Kulutustutkimuksien menetelmät ja aineistorajaukset poikkeavat myös toisistaan.

Vanhan kansantalouden tilinpidon pohjalta olen estimoinut sektoritilit kontrolloidakseni elinkustannustutkimuksille perustuvien tilien luotettavuutta. Toisessa luvussa esitetyt säästämisasteet perustuvat näille laskelmille. Lisäksi tilejä käytetään teoreettiseen analyysiin.

137 ESA95, 4.141–4.144.

138 Liitteessä 2 on esitetty tarkemmin sektoritilinpitojärjestelmän tilit ja taloustoimet.

139 Rantala 1976, 1.

3.2.1 Kulutustutkimukset 1950-luvulla

Lähdeaineistona käytetyt kolme kulutustutkimusta ovat tutkinnallisesti ongelmallisia, sillä niiden metodologia ja tutkimuskohteet eroavat toisistaan. Erojen taustalla ovat ajan myötä kehittyneet tutkimusmenetelmät ja eri ajankohtien erilaiset tarpeet kulutustutkimuksille. Aluksi tutkimusten taustalla oli tarve tarkastella työväenluokan köyhyyttä ja tarkistaa elinkustannusindeksin painorakennetta. Myöhemmin aineistoja kehitettiin siten, että niistä saatiin tietoa koko väestön elinoloista. Laajentuneen taloudellisen analyysin tarve lisäsi paineita aineistojen kehittämiseksi. Tähän perehdytään myöhemmin tässä jaksossa. Lisäksi kehitykseen vaikutti tilastotieteen ja yhteiskuntatieteiden nopea kehitys 1950-luvun alussa. Otantateoriat kehittyivät, mikä vaikutti erityisesti otostilastojen kehitykseen. Lisäksi yhteiskunta- ja erityisesti taloustieteet kehittyivät ja paransivat näin tilastojen metodologiaa ja lisäksi kasvattivat uusien tilastojen kysyntää.

Ensimmäisen ja toisen maailmansodan välisenä aikana taloustieteelliset ja tilastolliset menetelmät kehittyivät paljon. Yhdysvaltain työvoimatutkimuksessa oli ensimmäisen kerran tehty otokseen perustuva työttömyystutkimus. Tämän lisäksi työttömyystilasto laskettiin ilmoituksista, jotka kaikkien työttömien tai alityöllistettyjen tuli antaa. Tämä osoitti, kuinka paljon luotettavammaksi tilastotoselvitys voitaisiin saada vähentämällä tutkittavia yksiköitä, mutta tekemällä enemmän työtä ja käyttämällä enemmän kustannuksia yksikköä kohden tietojen laadun turvaamiseksi. Toisen maailmansodan aikana Yhdysvalloissa perustettiin jatkuva otospohjainen työttömyystilasto. Tilastoteorian kehittäminen jatkui hyvää vauhtia sodan jälkeen. Yleistä päättelyteoriaa, otantateoriaa, regressio- ja korrelaatioteoriaa sekä aikasarja-analyysiä kehitettiin ja perehdyttiin eri tahojen osaongelmiin. Kiinnostuksen kohteena oli laajasti hypoteesien testausmenetelmien jalostaminen tutkimusta varten, mitä harrastetaan etenkin yliopistoissa ja tutkimuslaitoksissa. Tilastoaineistojen kehittymiseen vaikuttivat varsinkin otantateoria ja aikasarja-analyysi. Lisäksi kansantaloustieteen virtauksilla oli vaikutus kansantalouden tilipidon kehitykseen, kuten tämän tutkimuksen menetelmäosuudesta käy ilmi.¹⁴⁰

Vuosien 1950–51 kulutustutkimuksen johdanto-osassa korostetaan kulutustutkimuksien yleistä merkitystä elinkustannusindeksien painojen korjaamisessa, mikä oli jo vuosisadan alussa yksi keskeisimmistä motiiveista tehdä kulutustutkimuksia. Suomen ensimmäinen virallinen kulutustutkimus on Vera Hjeltin vuonna 1912 julkaisema Tutkimus ammattityöläisten toimeentuloehdoista Suomessa 1908–09.¹⁴¹ Tätä 380 työläisperhettä käsittävää kulutustutkimusta käytettiin

140 Institutionaalisessa mielessä suomalaisen yhteiskuntatieteiden kehitykseen vaikutti merkittävästi vuonna 1942 perustettu komitea, joka esitti ehdotuksen virkamiesten koulutuksen uudistamiseksi, katsoi voivansa edellyttää, että ennen pitkää uusia valtiotieteellisiä oppituolessa tulee perustettavaksi ja että varsinkin tilastotiede, jolla kaikilla valtiotieteellisissä opinnoissa on huomattava asema, on lähimmässä tulevaisuudessa saava vakinaisen edustuksen yliopistossa. Samaan aikaa Helsingin yliopistossa esitettiin ehdotus uusista valtiotieteellisistä tutkinnoista. Ehdotukset johtivat siihen, että 1945 perustettiin valtiotieteellinen tiedekunta, johon kuului muun muassa tilastotieteen professuuri. Vuodesta 1947 alkaen tilastotieteen professuuria hoiti Leo Törnqvist, joka 1950 nimitettiin viran vakinaiseksi haltijaksi. Lähde: Luther 1993, 229–231 ja 236–236.

141 Hjelt, Vera (1912): Tutkimus ammattityöläisten toimeentuloehdoista Suomessa 1908–1909. Työtilasto XIII, Helsinki 1912.

myös ensimmäisen elinkustannusindeksin painojen perustana. Toinen virallinen kulutustutkimus tehtiin vuosina 1920–21. Se käsittää 554 perheen tilimerkinnot kokonaisen vuoden ajalta. Tutkimusajankohdan katsottiin kuitenkin jälkeinpäin edustavan pula-ajan kulutusta, joten vuonna 1928 tehtiin jälleen uusi kulutustutkimus, joka käsittää 823 työntekijä- ja toimenhaltijaperhettä sekä 131 virkamiesperhettä. Vuonna 1937 uusitun kuluttajahintaindeksin painot perustuvat tämän tutkimuksen tuloksille.¹⁴²

Lisäksi tehtiin muutamia suppeampia kulutustutkimuksia, joilla haluttiin tarkastella yksittäisten poliittisten päätösten vaikutuksia kotitalouksiin tai kotitalouksien yleiseen hyvinvointiin. Vuonna 1951 verorasituskomitea julkaisi mietinnön, jonka yhteydessä oli tehty suppea kulutustutkimus. Sotien aikana kotitalouksien verorasitus oli kasvanut, eikä kokonaisverorasituksen keventämistä pidetty mahdollisena mm. jälleenrakennuksesta ja sotakorvauksista johtuen. Näin ollen haluttiin tarkastella, miten verorasitus kohdistui eri väestöryhmiin. Tutkimuksessa korostettiin erityisesti tuloksien nopeaa saatavuutta, mikä luonnollisesti vaikutti tutkimuksen kattavuuteen. Tutkimuksen yhteydessä julkaistiin myös liite, joka käsitteli vuonna 1948 voimaan tulleen lapsilisäjärjestelmän vaikutuksia verorasitukseen. Tämä aineisto antaisi mielenkiintoisen lisän tutkimuksessani käytettävään aineistoon, mutta valitettavasti verorasituskomitean tutkimuksessa ei ole raportoitu tarpeeksi kattavia tulotietoja, jotta mm. käytettävissä oleva tulo pystyttäisiin laskemaan.¹⁴³

Vuoden 1950–51 elinkustannustutkimuksen johdanto-osassa korostetaan, että uutta tutkimusta oli kaivattu jo pidemmän aikaa, mutta sodasta ja sitä seuranneesta pula-ajasta johtuen sen tekeminen oli lykkääntynyt. Tutkimuksen alussa todetaan myös, että vuosina 1950–51 kulutuksen rakenne alkoi jo lähestyä normaalikulutusta. Tätä perustellaan sillä, että vuonna 1949 säännöstelystä oli pääasiassa luovuttu. Hintasäännöstely oli vielä osin voimassa, ja se jatkui jossakin määrin aina 1980-luvulle asti. Viimeiset säännöstellyt tuotteet olivat bensiini ja vuokrat. Tutkimusajankohtana säännöstelyn piiriin kuuluivat mm. bensiini, kahvi, sokeri, alkoholi ja vuokrat. Alkoholin kontrollointi ei sinänsä liittynyt pula-aikaan, vaan kysymys oli enemmänkin sosiaalipoliittisista linjauksista.¹⁴⁴

Yleinen elintason kehitys oli 1950-luvun alussa nopeaa, ja vuonna 1956 nähtiin tarpeelliseksi suorittaa uusi kulutustutkimus. Siinä todetaan, että vuosien 1950–51 elinkustannustutkimus ja sen pohjalta laskettu indeksibudjetti kuvasivat sodan jälkeisen tavaravalikoiman niukkuuden aiheuttamia kulutustapoja, jotka eivät enää vuonna 1956 täysin vastanneet normalisoitunutta kulutusta. Koska kulutus normalisoitui vasta myöhään, katsottiin tarpeelliseksi luoda uusi indeksibudjetti ja tutkia vallitsevan kulutuksen rakennetta.¹⁴⁵

142 Vrt. Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII-21, Elinkustannustutkimus helmikuu 1950 – tammikuu 1951, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1954.

143 Fyysillisten henkilöiden verorasitus vuonna 1949, Komiteamietintö 8/1951, Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1951, 7–11 ja 55–56.

144 Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII-21, Elinkustannustutkimus helmikuu 1950 – tammikuu 1951, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1954.

145 Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII-22, Kulutustutkimus – kaupungit ja kauppalat 1955–1956, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1959.

1950-luvun kulutustutkimuksille on tyypillistä, että ne kohdistuvat aluksi työläisperheisiin ja vasta sen jälkeen palkansaajaperheisiin eli palkansaajakuntaan kokonaisuudessaan.¹⁴⁶ Kirsti Ahlqvist on todennut, että ottaen huomioon sodan jälkeisen tilanteen, on erikoista, että vuosien 1950–51 tutkimus keskittyy vain ”normaaliperheisiin”, sillä maassa oli paljon leskiä ja orpoja. Vasta vuosien 1955–56 tutkimus kattaa laajemmin palkansaajaperheet.¹⁴⁷ Molemmissa tutkimuksissa korostetaan, että tarkoituksena oli kuluttajahintaindeksien painojen korjaaminen.¹⁴⁸ Toissijaisesti päämääränä oli saada selville, miten työläisväestö eli ja miten hyvin se tuli toimeen.¹⁴⁹ Muita yhteiskunnallisia tavoitteita tai kannanottoja ei 1950-luvun raporteissa esiinny. Yhteiskunnallisen ilmapiirin muutokset ja politiikan painopisteet näkyvät kuitenkin raporteissa käytetyissä luokituksissa. Tutkimuksien keskityminen aluksi myös vain lapsiperheisiin ja käytettyjen luokitusten keskittyminen vain erikokoisiin perheisiin heijastaa perhepolitiikan keskeistä asemaa 1950-luvun poliittisessa keskustelussa.¹⁵⁰ Lisäksi yleisen hyvinvoinnin näkökulmaa korostaa se, että syksystä 1941 lähtien alettiin tehdä pieniä pistokekeen kaltaisia kulutustutkimuksia. Niiden tarkoituksena oli lähinnä selvittää vallitsevaa työläisperheiden ruokatilannetta tai esimerkiksi verorasituksen kohdentumista.¹⁵¹

On sinänsä mielenkiintoista, että kuluttajahintojen kehitystä ja väestön hyvinvointia tarkasteltaessa oltiin aluksi kiinnostuneita lähinnä työläisperheistä ja vasta sen jälkeen kaikista palkansaajaperheistä ja muista kuluttajista. Valinta oli siinä mielessä aika luonnollinen, että kyseessä oli usein riittämättömällä palkalla oleva ryhmä ja yhteiskuntarauhan kannalta tämän tarkkailu oli keskeistä. Kuluttajahintojen kehittymisen osalta voidaan ajatella, että inflaatio vaikutti erityisesti työläisiin, sillä he joutuivat ostamaan keskeisen osan kuluttamistaan hyödykkeistä markkinoilta, kun taas maaseudulla omavaraisuus oli korkeampi.

146 Gunnar Modeen korosti tutkimuksessaan, että työläis- ja palkansaajaperheitä ei itse asiassa eroteltu 1920-luvun tutkimuksista lähtien. Hän totesi: ”Den samhällsgrupp, som undersökningarna omfattat, har i den första undersökning rubricerats som ’yrkesarbetare’, av dessa det överväldigande flertalet som arbetare inom industrin. Boningsorten har varit städer, i något fall köpingar. I de åren 1920–21 och 1928 anordnade undersökningarna har beaktats jämte arbetarna jämväl ’befattningshavare’ och tjänstemannafamiljer. Då befattningshavarnas och arbetarnas inkomstnivå och förbrukning inte visat några nämnvärda inbördes avvikelser, har dessa tvenne grupper vid bearbetningen i flertalet sammanhang hänförs till samma grupp. Ej heller vid den senaste undersökningen, åren 1950–51, har någon åtskillnad gjorts mellan arbetar- och befattningshavarfamiljer.” (Modeen 1955, 147.)

147 Ahlqvist 2010, 106.

148 Gunnar Modeen korosti tutkimuksessaan erityisesti kuluttajahintojen painojen korjauksen merkitystä 1920-luvun tutkimuksissa, sillä tällöin kuluttajahinnat olivat nousset poikkeuksellisen nopeasti. Hän totesi: ”Levnadskostnadernas utveckling under 1920-talet är speciellt väl belyst genom att tvenne förbrukningsundersökningar anordnades under detta decennium. Som man torde erinra sig, var 1928 ett högkonjunkturår. Genom att inga prisregleringar eller ransoneringar då mera gällde och löneutvecklingen för arbetarna varit gynnsam under större delen av 1920-talet, stegrades reallönerna och välståndet väsentligt. Denna utveckling tog sig uttryck inte endast i en ökning av förbrukningen på en del punkter utan framför allt i en omfördelning av konsumtionen i riktning mot en mer ’harmonisk’ och mångsidig budget.” (Modeen 1955, 149.)

149 Ennen 1950-lukua kiinnostus kohdistui lähinnä työväestöön, kun taas myöhemmin kiinnostus laajeni koko palkansaajakuntaan.

150 Ahlqvist 2010, 105–114.

151 Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII-22, kulutustutkimus – kaupungit ja kauppalat 1955–1956, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1959.

Työläisperheiden hyvinvointi oli siis riippuvainen markkinoista. Näin työläisperheiden katsottiin olevan ensimmäisiä, jotka olisivat kärsineet pulasta tai lamasta. Vuoden 1966 kotitaloustiedustelussa korostetaankin, että tutkimuksien keskityminen työläisperheisiin korosti köyhyyden tutkimukseen liittyvää traditiota. Yhteenvetona voidaan todeta, että kulutustutkimuksista kiinnostuttiin, koska kuluttajahinnat nousivat voimakkaasti ensimmäisen maailmansodan aikana ja sen jälkeen ja koska indeksteoriat kehittyivät huomattavasti. Kirsti Ahlqvist (2010) on todennut, että työväen hyvinvointi oli niin keskeinen kysymys, ettei kulutustutkimuksen tekemistä muusta kuin työläisperheistä edes harkittu.¹⁵²

Vuosien 1959–60 maaseudun kulutustutkimuksessa alkaa näkyä maailman muuttuminen, ja näin ollen sekä politiikassa että tieteessä nousi kiinnostus myös muihinkin kuin palkansaajakotitalouksiin. Tutkimuksen esipuheessa korostetaan, että maaseudun hyvinvointia ei ollut aiemmin tutkittu. Tämä oli yleismaailmallinen ilmiö, sillä muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta maaseudun kulutustutkimuksia ei juurikaan ollut aiemmin tehty. Ensimmäisen kerran tällainen tehtiin Yhdysvalloissa vuonna 1929 ja sittemmin Ruotsissa vuosina 1933–34.¹⁵³ Maatalouden tutkimuksia ei käytetty indeksipainojen korjaamiseen, vaan kiinnostuksen kohde oli puhtaasti maaseudun hyvinvointi. Suomessa oli virallisessa kulutustilastoinnissa pitkään vallalla ajatus, että viljelijöiden kulutusta ei voida mitata ainakaan kuluttajaväestöön verrattavalla tavalla, koska heidän kulutuksestaan suuri osa oli luontoiskulutusta, jonka määrää oli vaikea arvioida.¹⁵⁴ Suomalainen tutkimus liittyi laajemmin vallalla olleeseen maaseudun rakennepoliittikkaan, ja tärkeimpänä päämääränä oli verrata maaseudun pientilallisten ja palkansaajien toimeentuloa. Tällöin kansainvälisenä trendinä oli tutkia maaseutua, ja tämä tutkimus voidaan nähdä osana vallalla olevaa suuntausta. Maaseudun kulutustutkimuksen ennakkojulkaisussa painotettiin, että indeksilaskelmien käyttö oli lisääntynyt talouselämän eri aloilla, minkä vuoksi oli tärkeää, että kulutustutkimukset, joiden perusteella indeksibudjetti laadittiin, kuvastaisivat koko kansan kulutusoloja.¹⁵⁵ Maaseudun kulutustutkimus kohdistui maaseudun väestöön kokonaisuudessaan, toisin sanoen sekä maanviljelijöihin että palkansaajiin. Mukana eivät kuitenkaan olleet ne, joiden tuloista enemmän kuin kolmasosa oli peräisin muusta kuin maatilatalouteen tai kalastukseen keskittyvästä omasta yrityksestä. Tutkimuksessa korostettiin, että keskeinen tarkoitus oli tutkia kotitalouksien kulutusta, joten yritystoimintaan liittyvät menot oli jätetty tutkimuksen ulkopuolelle.¹⁵⁶

Laajentuneiden poliittisten ja tieteellisten aineistovaatimuksien myötä kulutustutkimukset olivat 1960-luvulla kehittyneissä erikoistutkimuksiksi, joilla pyrittiin selvittämään kotitalouksien kulutusta ja säästämistä. On kuitenkin syytä huomata, että ennen vuoden 1966 kulutustutkimusta säästämisaspektiin ei ollut

152 Kotitaloustiedustelu 1966 tekstiosa I, tilastollisia tiedonantoja 51, Tilastokeskus, Helsinki 1972.

153 Sauli 1951, 14–15.

154 Ahlqvist 2010, 141–145.

155 Ennakkotietoja maaseudun kulutustutkimuksesta vuosilta 1959–60, Sosiaalinen aikakauskirja, Sosiaaliministeriö, 55. vuosikerta.

156 Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII-24, maaseudun kulutustutkimus 1959–1960, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1962. Ahlqvist 2010, 191–196.

kiinnitetty paljoakaan huomiota, vaikka sitä oli jossain määrin mahdollista analysoida sekä aiempien tutkimusten että vuoden 1966 tutkimuksen perusteella. Todennäköisesti taustalla oli kuitenkin Klaus Wariksen (1945) viittaama ongelma, että säästämistä on hankala (mutta ei mahdoton) mitata vanhempien aineistojen pohjalta.¹⁵⁷ Säästämisen mittaamisen vaikeuden taustalla oli se, että säästäminen on hankala määritellä. Säästämisen mittaaminen edellyttää, että käytetyt aineistot ovat varsin hyviä ja kattavia. Lisäksi kulutustutkimukset ulotettiin kattamaan koko kansa ja niiden käyttötarkoitus oli laajentunut pelkästä köyhyysnäkökulmasta ja indeksien painojen korjaamisesta. Vuoden 1966 kulutustutkimuksen tärkeimmiksi käyttötarkoituksiksi mainitaan:¹⁵⁸

1. elinkustannusindeksin painojen tarkistaminen
2. kaikkien kotitalouksien kulutusmenojen ym. kokonaistaloudellisia suureita koskevien arvioiden tuottaminen lähinnä kansantalouden tilinpitoa varten¹⁵⁹
3. väestöryhmien ja alueiden väliset tulo- ja kulutustasovertailut sekä tulojen ja kulutusmenojen rakennetta koskevat tarkastelut
4. väestöryhmittäin laaditut tulojen jakautumista ja uudelleenjakoa sekä tulojen ostovoimaa koskevat tutkimukset
5. poikkileikkausjousten määrittäminen ja muut kulutusanalyysiin ja -ennusteisiin liittyvät käyttötarkoitukset
6. markkinatutkimukset.

Käytetyt tutkimusmenetelmät kehittyivät paljon jo ennen vuoden 1966 kulutustutkimusta, ja niiden kehittymistä voidaan tarkastella kolmesta näkökulmasta:

1. otantatekniikan kehittyminen ja otannan maantieteellinen kohdentuminen
2. otannan perhetyypin kohdentuminen
3. aineistojen kyselytekniikka.

Vuosien 1950–51 tutkimuksessa perheitä ei valittu satunnaisotoksella vaan tarkkojen kriteerien perusteella. Tässä vaiheessa Suomessakin herännyt kiinnostus tilastotieteitä ja otantateorioita kohtaan ei vielä ehtinyt vaikuttaa tämän tutkimuksen otantaan. Perheet valitsi jokaisella paikkakunnalla viranomaisten suosittelema henkilö, joka sai apua valinnassa ammattiyhdistyksen paikallisilta luottamusmiehiltä. Valinnassa kiinnitettiin erityishuomioita siihen, että tutkimukseen osallistuvat perheet edustaisivat kunnassa vallitsevaa elinkeinorakennetta. Lisäksi valitussa otoksessa otettiin huomioon sekä ikärakenne että perhekoko. Maan-

¹⁵⁷ Waris 1945, 17–42.

¹⁵⁸ Kotitaloustiedustelu 1966 tekstiosa I, tilastollisia tiedonantoja 51, Tilastokeskus, Helsinki 1972. 1–2.

¹⁵⁹ Suomessa kansantalouden tilinpidon tietotarpeet heijastuivat kulutustutkimuksiin itse asiassa varsin myöhään. Englannissa ja Yhdysvalloissa, jotka olivat kansantalouden tilinpidon kehittämisessä ja soveltamisessa kärkimaita, kotitalouksien kulutusta kansantalouden tilinpidon näkökulmasta on tutkittu jo huomattavan aikaisin, mm. Stone mainitsee vuonna 1954 julkaistun kuluttajien käyttäytymistä käsittelevän tutkimuksen aluksi: "The main object at that time [1941 jolloin ao. tutkimusprojekti alkoi] was to provide a series of estimates for past years which would enable the quantities description of the United Kingdom given in the first national income paper White Paper which had just been published." Katso: Stone 1954, XXI.

tieteellisesti tutkimus keskittyy kaupunkeihin ja kauppaloihin, jotka on jaettu kolmeen ryhmään, joiden katsottiin edustavan tarpeeksi kattavasti suomalaista kaupunkiväestöä. Ensimmäiseen ryhmään kuuluu ainoastaan Helsinki. Toiseen ryhmään kuuluvat ne kaupungit, joiden väkiluku ylitti 20 000 eli Turku, Tampere, Lahti, Pori, Oulu, Kuopio ja Kotka. Kolmanteen ryhmään kuuluvat ne kulutus-tutkimuksen kaupungit ja kauppalat, joissa oli alle 20 000 asukasta. Ne olivat Kokkola, Kajaani, Lappeenranta, Karkkila, Suolahti, Valkeakoski ja Rovaniemi.¹⁶⁰

Vuosien 1955–56 tutkimuksen yhteydessä tämän jakson alussa kuvattu tilastotieteiden kehittyminen on jo havaittavissa.¹⁶¹ Tutkimuksen alussa korostettiin sitä, että 1950-luvun aikana tutkimusmenetelmät olivat kehittyneet huomattavasti ja että tutkimuksissa oli yleisesti siirrytty otantamenetelmien käyttöön. Näin ollen tässä tutkimuksessa sovellettiin ositettua otantaa. Ensin maa oli jaettu seuraaviin alueisiin: Helsinki, Tampere, Turku, Lounais-/Etelä-Suomen kaupungit, Koillis-/Pohjois-Suomen kaupungit, Lounais-/Etelä-Suomen kauppalat ja Koillis-/Pohjois-Suomen kauppalat. Neljästä viimeksi mainitusta otanta suoritettiin kaksiosaisena siten, että ensin poimittiin aluetta edustavat paikkakunnat ja vasta sen jälkeen kotitaloudet.¹⁶²

Ruokakunnat kerättiin henkikirjoja hyväksikäyttäen tasaväliotannalla. Tulosten rakenteen tarkistaminen tehtiin veroilmoituksien perusteella. Tiedot olivat kuitenkin vanhentuneita ja paikoin epätäydellisiä, minkä takia syksyllä 1955 suoritettiin koetutkimus, joka käsitti 70 henkikirjoista poimittua ruokakuntaa. Koetutkimuksen ja arvioinnin perusteella päädyttiin valitsemaan 750 ruokakuntaa. Tavoitteena oli saada noin 500 ruokakuntaa haastatelluksi.¹⁶³

Myös vuoden 1959–60 maaseudun kulutustutkimuksessa käytettiin kaksias-teista otantamenetelmää, jossa ensimmäiseksi valittiin kunnat ja sen jälkeen kotitaloudet. Kaksias-teisuudella viitataan nimenomaan siihen, että otanta tehdään kahdessa osassa. Kuntaotantaa varten maa jaettiin neljään osaan: Etelä-Suomeen, Sisä-Suomeen, Pohjanmaahan sekä Pohjois- ja Koillis-Suomeen¹⁶⁴. Näiden ositteiden sisällä kunnat jaettiin väestön elinkeinojakauman mukaan kolmeen ryhmään. Ensimmäisessä ryhmässä 20–50 prosenttia kunnan väestöstä toimi maa- ja metsätalouden piirissä, toisessa ryhmässä vastaavat prosenttiluvut ovat 50–70 ja kolmannessa yli 70. Mukaan ei otettu kuntia, joiden väestöstä vähemmän kuin

160 Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII-21, elinkustannustutkimus helmikuu 1950 – tammikuu 1951, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1954.

161 Ks. myös: Ahlqvist 2010, 104–107.

162 Tutkimuspaikkakunnat olivat: Hamina, Helsinki, Hämeenlinna, Imatra, Jyväskylä, Kajaani, Karhula, Kokkola, Kouvola, Kuopio, Lahti, Lohja, Nokia, Oulu, Pori, Tampere, Turku ja Varkaus. Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII-22, kulutustutkimus – kaupungit ja kauppalat 1955–1956, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1959.

163 Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII-22, kulutustutkimus – kaupungit ja kauppalat 1955–1956, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1959.

164 Loppujen lopuksi kunnat olivat: Etelä-Suomi: Artjärvi, Askainen, Porvoon maalaiskunta, Eura, Inkoo, Jaala, Kokemäki, Lieto, Loimaan maalaiskunta, Mouhijärvi, Nakkila, Parkano, Pernaja, Pertteli, Pälkäne, Somero, Sysmä, Tyrväntö, Uskela, Yläne ja Ylöjärvi; Pohjois- ja Koillis-Suomi: Ala-Tornio, Ilomantsi, Muhos, Posio, Sodankylä, Vaala ja Yli-Kiiminki; Sisä-Suomi: Hankasalmi, Heinävesi, Iisalmen maalaiskunta, Joutsa, Kangaslampi, Keuruu, Kiuruvesi, Maaninka, Pertunmaa, Pieksämäen maalaiskunta, Saari ja Taipalsaari; Pohjanmaa: Haapavesi, Kannus, Kälviä, Merijärvi, Pietarsaaren maalaiskunta, Rantsila, Siipyy, Toholampi, Virrat ja Ylistaro.

20 prosenttia toimi mainituissa elinkeinohaaroissa, joten noin neljä prosenttia koko maaseudun väestöstä jäi ulkopuolelle. Poimittavien ruokakuntien lukumäärä määräytyi kunnan asukasluvun mukaan. Itse haastatteluvaiheessa palkansaajaperheiden osuus vähennettiin puoleen ja tuloksissa se korjattiin oikealle tasolle. Näin haluttiin keskittyä nimenomaan ennen tutkimattomaan väestönsaan menettämättä mahdollisuutta tutkia maaseudun koko väestön kulutusoloja.¹⁶⁵

Käyttämäni tutkimukset eivät eroa pelkästään maantieteelliseltä kohdentumiseltaan, vaan myös valitut perhetypit vaihtelevat eri syistä. Tutkimuksille on tyypillistä, että mitä vanhempi tutkimus on kyseessä, sitä tiukemmin ne keskittyivät työläisperheisiin, jossa on isä, äiti ja lapsia. Ajan kuluessa tutkimuskohde laajeni, ja 1960-luvun puolivälissä tehty tutkimus käsitti jo kaikki perhetypit. Tosin on mahdollista, että jotkin perhetypit karsiintuivat otoksesta eräänlaisen ”luonnollisen poistuman” kautta. Otoksesta nimittäin jätettiin pois kotitaloudet, jotka eivät jostain syystä kyenneet toimittamaan asianmukaisesti täytettyä kulusvihkoa. Voisi olettaa, että tällaisilla perheillä oli vaatimatonta koulutuksellista ja sosiaalista taustaa ja näin ollen tällaisia perheitä olisi vähemmän otoksessa. Luonnollisesti koko talouden aggregaatteja laskettaessa otoksen kotitalouksien osuusia yritettiin jossakin määrin korjata tiettyjen tilastojen perusteella, mutta kaikkia näkökulmia tällaisessa korjauksessa ei ollut mahdollista ottaa huomioon.

Vuosien 1950–51 elinkustannustutkimusta suunniteltaessa otos oli rajattu sellaisiin kaupungeissa ja kauppaloissa asuviin työläis- ja toimenhaltijaperheisiin, joissa oli ainakin mies ja vaimo. Mikäli kotitaloudessa oli lisäksi lapsia, tuli näiden olla alle 16-vuotiaita. Tutkimuksen menetelmäosiossa mainitaan, että yksinäisten ihmisten muodostamien kotitalouksien kulutustottumukset eroavat toisistaan niin paljon, että tutkimuksen suunnitteluvaiheessa katsottiin parhaimmaksi jättää yksineläjät tutkimuksen ulkopuolelle. Lisäksi tutkimuksesta rajattiin pois perheet, joissa oli ruokavieraita.¹⁶⁶

Vuosien 1955–56 tutkimus on otokseltaan jo huomattavasti laajempi. Siinä olivat mukana kaikki palkansaajat, myös yksineläjät, sikäli kuin he muodostivat erillisen ruokatalouden, sekä leskiperheet, ts. leskiäidit, eronneet äidit ja muut yksinhuoltajaäidit lapsineen. Lasten ikäraja oli lisäksi nostettu 18 vuoteen. Kuten aiemmin todettiin, tämän ajan kiinnostuksen kohde oli markkinoista riippuvaisen kuluttajan hyvinvointi eikä tuolloin rajoitettu enää pelkkään työväen kysymykseen. Tutkimusta käytettiin lähinnä kuluttajahintaindeksin painojen korjaamiseen, mutta mielenkiintoa yleistä kulutusta kohtaan oli jo havaittavissa. Vuoden 1955–56 tutkimuksen ennakkojulkaisussa oli vertailu, joka sisälsi tietoja vuoden 1950–51 otoksen perherakenteen kehittymisestä, kulutuksesta ja tulosta. Vertailu oli tehty jättämällä pois vuoden 1955–56 kulutustutkimuksesta perhetypit, jotka eivät olleet mukana vuoden 1950–51 tutkimuksessa. Täten saatu ryhmä käsitti 303 perhettä alkuperäisten 610 sijaan.¹⁶⁷

165 Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII-24, Maaseudun kulutustutkimus 1959–1960, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1962.

166 Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII-21, Elinkustannustutkimus helmikuu 1950 – tammikuu 1951, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1954. Ruokavieraalla tarkoitettiin yli 16-vuotiaasta kotitaloudessa asuvaa henkilöä, joka ei ollut perheen isä tai äiti.

167 Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII-22, Kulutustutkimus – kaupungit ja kauppalat 1955–1956, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1959. Ennakkotietoja palkansaajien elinkustannustutkimuksesta vuosilta 1955–56, Sosiaalinen aikakauskirja, Sosiaaliministeriö, 51. vuosikerta.

Vuosien 1959–60 maaseudun kulutustutkimus rajoittuu itsenäisiin ruokakuntiin. Itsenäisenä ruokakuntana pidettiin sellaisia, joilla on oma ruokatalous, joten laitoksissa oleva väestö jäi tutkimuksen ulkopuolelle. Itsenäisistä vanhuksista otettiin mukaan vuonna 1890 ja sen jälkeen syntyneet. Vuosien 1950–51 ja 1955–56 tutkimuksista poiketen lasten ikä ei vaikuttanut ruokakunnan tutkimuskelpoisuuteen. Ruokakunnan jäseniksi katsottiin kaikki henkilöt, jotka asuivat samassa asunnossa 15–31 vuorokautta kuukaudessa, kun taas yli puolet kuukaudesta muualla viettäneet eivät kuuluneet ruokakuntaan. Lapsiksi katsottiin vuoden 1943 jälkeen syntyneet henkilöt, joten esimerkiksi ruokakunnat, joissa oli yli 16-vuotiaita lapsia, kuuluivat tutkimuksessa esiintyvään sekaruokakuntien ryhmään.¹⁶⁸

Nämä kolme aineistoa eroavat toisistaan myös kyselymenetelmien osalta. Näitä kotitalouskohtaisia aineistoja on käytetty tutkimuksessa esitettyjen mikrotaloudellisten tuloksien estimointiin. Vuosien 1950–51 tutkimusaineisto perustui tilikirjoihin, joihin kotitaloudet olivat merkinneet koko vuoden tulonsa ja menonsa. Jokainen tiliperhe kirjasi kulutusvihkoon vain elintarvikkeet ja muun päivittäiskulutuksen neljältä kahden viikon jaksolta. Jaksot edustavat eri vuodenaikoja, ja näin pyrittiin kattamaan eri kausien kulutus. Tilikirjat ovat niin sanottuja avoimia tilikirjoja, eli niihin oli kirjattava kulutetun menon tai saadun tulon laatu. Tutkimuksen menetelmäosiossa käytäntöä perusteltiin sillä, että se luo mahdollisuuden transaktioiden mahdollisimman tarkkaan analysointiin.¹⁶⁹ Tämä pitää usein paikkansa, mutta toisaalta tilikirjan merkinnät ovat myös hyvin heterogeenisiä, mikä aiheuttaa välillä käytännön luokitteluongelmia. Toisaalta parhaimmissa tapauksissa tilikirjat sisältävät mielenkiintoista aikakauteen liittyvää lisäkuvausta, jonka avulla on mahdollista tehdä myös kvalitatiivista analyysiä.

Vuosien 1955–56 kulutustutkimus perustui haastatteluihin ja tilinpitoihin, joita haastateltavat laativat kolmelta kahden viikon jaksolta. Vuoden 1955 osalta kulutus- ja tuloaineisto perustuu pelkästään haastatteluihin, jotka toteutettiin käytännössä vasta vuonna 1956 loppiaisen jälkeen. Joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta haastattelutyö saatiin valmiiksi tammikuun aikana. Haastattelua seurasi välittömästi ensimmäinen kahden viikon tilinpito. Loput kaksi tilinpitoa olivat touko–kesäkuussa ja syys–lokakuussa. Tilinpitovihkot olivat vastaavanlaisia avoimia tilikirjoja kuin vuoden 1950–51 tutkimuksessa.¹⁷⁰

Vuosien 1959–60 tutkimuksessa käytetty menetelmä poikkeaa selvästi aikaisempien tutkimuksien menetelmistä. Itse aineisto tosin saatiin pääasiassa tilinpitojen avulla, kuten vuosien 1950–51 elinkustannustutkimuksessa. Tilinpitäjinä olivat otannalla valitut ruokakunnat, jotka olivat osallistuneet tutkimukseen kuukauden ajan. Tilinpitäjiä oli kuukausittain noin 100. Saatuja tietoja yhdistämällä pystyttiin muodostamaan kuva koko vuoden kulutuksesta. Haastattelututkimukseen turvauduttiin vain siinä tapauksessa, että tilinpito oli jäänyt puutteelliseksi tai tutkimuskohteena oleva ruokakunta ei joko halunnut pitää

168 Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII-24, Maaseudun kulutustutkimus 1959–1960, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1962. Ennakkotietoja maaseudun kulutustutkimuksesta vuosilta 1959–60, Sosiaalinen aikakauskirja, Sosiaaliministeriö, 55. vuosikerta.

169 Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII-21, Elinkustannustutkimus helmikuu 1950 – tammikuu 1951, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1954, 9.

170 Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII-22, Kulutustutkimus – kaupungit ja kauppalat 1955–1956, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1959.

tiliä taloustoimistaan tai se ei siihen kyennyt. Tutkimuksessa mukana olleista ruokakunnista saatiin tilinpito 96,2 prosentilta, haastattelu 3,1 prosentilta sekä tilinpito ja sitä täydentävä haastattelu 0,7 prosentilta. Tilinpitolomakkeita oli useita, ja niissä kysyttiin varallisuuteen, ruokakunnan henkilöihin ja heidän pois-saoloihinsa ja mahdollisiin ruokavieraisiinsa liittyviä tietoja.¹⁷¹

Yleisesti ottaen on havaittavissa, että 1950-luvulla kyselymenetelmät kehittyivät huomattavasti ja niille haettiin optimaalista muotoa. Tämän mahdollisti jakson alussa kuvattu tilastotieteen menetelmien ja opetuksen kehitys. Vuosikymmenen alussa käytettiin kyselylomakkeita, ja haastattelututkimuksien yleistyessä haastattelumenetelmiä sovellettiin myös kulutustutkimuksiin. Haastattelututkimuksissa on kuitenkin suurempi riski virheraportoinnille muun muassa sen takia, että haastatteluhetkellä haastateltava ei ole muistanut joko menojaan tai tulojaan oikein. Osaksi tästä johtuen vuosien 1959–60 kulutustutkimuksessa päätettiin jälleen käyttää kulutusvihkoja pääasiallisena tiedonkeräysmuotona. Sen ennakkojulkaisussa korostettiin, että käytetty menetelmä poikkesi vahvasti edellisissä kulutustutkimuksissa käytetyistä menetelmistä. Erityisesti painotettiin, että esimerkiksi Ruotsin vuoden 1958 kulutustutkimus oli tehty vastaavaa menetelmää käyttäen.¹⁷²

Tutkimusvihkojen ja menetelmien muuttuminen vaikeuttaa luonnollisesti omalta osaltaan vertailukelpoisten tuloksien saamista. Etenkin mikrotuloksien vertailtavuudessa on ongelmia, sillä 1950-luvun mikroaineistossa yhden perheen raportointi kattaa koko vuoden kulutuksen, kun taas maaseudun kulutustutkimus kattaa vain yhden kuukauden kulutuksen. Näitä ongelmia pohditaan tarkemmin käytännön sovellusosiossa.

3.2.2 *Kansantalouden tilinpito 1950-luvulla*

Tutkimuksessani olen laskenut koko kansantalouden kotitaloussektorin tilit 1950-luvun virallisen kansantilinpidon avulla. Laskelmat on tehty vertailukelpoisella tavalla tutkimuksessa esitettyjen kotitaloustyyppien mukaisten ja mikrotason laskelmien kanssa. Tilejä on ensisijassa käytetty kulutusaineistoista laskettujen tuloksien tarkastamiseen, mutta sen lisäksi myös kotitalouksien taloudellisen kehityksen analysointiin. Ensiksi mainittu näistä eli tuloksien luotettavuuden tarkistaminen on ehkä kaikkein tavanomaisin käyttötarkoitus, miten makro-mikrolinkkiä käytetään.¹⁷³ Kuten mainitsin jo aiemmin, 1950-luvun virallinen kansantalouden tilinpito sisältää nykyisten sektoritilien edeltäjiä. Säästämisestä ja nettoluotonannosta oli myös julkaistu jonkinlaisia estimaatteja, mutta luvut eivät ole vertailukelpoisia nykyisten käsitteiden kanssa.

Grönlund ja Niitamo (1968) jaottelevat kansantalouden tilinpidon ja taloustilastojen kehityksen kolmeen vaiheeseen. Ensimmäisen vaiheen muodostivat irralliset taloustilastot, joita laadittiin yleensä vain hallinnollisiin valvontatarpei-

171 Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII-24, Maaseudun kulutustutkimus 1959–1960, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1962.

172 Ennakkotietoja maaseudun kulutustutkimuksesta vuosilta 1959–60, Sosiaalinen aikakauskirja, Sosiaaliministeriö, 55. vuosikerta.

173 Ks: Harrison 2000. Kavonius ja Törmälehto 2010.

siin. Ajan tilastoille on tyypillistä, että niissä käytetään epäyhtenäisiä kirjaamisperiaatteita ja ristiriitaisia käsitteitä, mikä taas vaikeuttaa niiden soveltamista taloudelliseen analyysiin. Tässä vaiheessa virallista tilastotuotantoa oli vielä vähän ja tilastotietoa tuotettiin paljon suoraan käytännön tarkoituksiin. Tilastot keskittyivät kuvaamaan muun muassa maatalouden tuotantoa, teollisuutta, kulluttajahintoja ja väestömäärää. Lisäksi julkisen talouden tilasta on luonnollisesti tietoa, koska julkisen hallinnon hoito perustui vuotuisille budjeteille.

Toisen vaiheen aiheutti 1930-luvun lamakauden jälkeinen tarve tutkia keskeisiä taloudellisia suhteita kansantaloudellisten kokonaiskäsitteiden valossa. Tämän kansantulotilastollisen vaiheen ratkaisujen perusideoissa heijastui anglosaksisten tutkijoiden pyrkimys mitata taloudellisia ilmiöitä. Ongelmien asettelussa keskityttiin Keynesin teorioiden mukaisesti erityisesti ns. tehokkaan kysynnän tarkasteluun, mikä vaikutti myös tilinpidollisten ratkaisujen suuntaukseen.¹⁷⁴ Säännöllisesti tuotettujen tilastojen määrä ei tällöin lisääntynyt ja pääosa kehityksestä tapahtui kansantalouden tilinpidossa ja siihen liittyvässä talousteoriassa. Tässä vaiheessa tehtiin lisääntyvässä määrin kansantulolaskelmia *ad hoc* -pohjalta. Muutamia tällaisia laskelmia oli tehty jo aiemmin, mutta kansantulon käsitteistö ei ollut tällöin vielä vakiintunut. Eino H. Laurila totesi vuonna 1949, että kansantulotilasto oli vielä kymmenkunta vuotta sitten yleensä yksittäisten tutkijoiden oma-aloitteisen harrastuksen varassa. Hän korosti lisäksi, että tilastojärjestelmää on tehostettava, ja tämä vaatii myös tarpeeksi määrärahoja ja koulutettuja miehiä.¹⁷⁵

Kolmanteen vaiheeseen johtivat ensin toinen maailmasota ja ongelmat taloudellisessa kasvussa ja tämän jälkeen jälleenrakennusongelmat. Myöhemmin ns. kehitysmaiden kasvuongelmat antoivat voimakkaan sysäyksen tilinpitojärjestelmän kehittämistyölle. Kansantaloutta koskevien laskelmien entistä suurempi monipuolisuus ja yksityiskohtaisuuden tarve johtui ensinnäkin talouspolitiikkaa palvelevan tutkimuksen kehittymisestä. Talouspoliittinen suunnittelu edellytti yhä laajempaa ristiriidattomiin käsitteisiin perustuvaa kuvausjärjestelmää. Toiseksi myös ekonometristen menetelmien ja niiden käyttöönotto talousteoreettisen tutkimuksen apuvälineenä asettivat suuria vaatimuksia taloudellisia ilmiöitä kuvaaville tilijärjestelmille. Lisäksi oli kasvava tarve suorittaa kansainvälisiä vertailuja yhtenäisiin käsitteisiin perustuvien järjestelmien avulla. Tähän näkökohtaan liittyvät erään eniten suuntaa antavana tekijänä kansainvälisten järjestöjen standardisoimat ja suosittelemat tilinpitojärjestelmät.¹⁷⁶ Tutkimukseni aineistot sijoittuvat tähän siirtymävaiheeseen. Tällöin kansantalouden tilinpitoa alettiin laskea säännöllisesti, ja kansantulon laskemiseksi luotiin kansainvälisiä suosituksia. Tällöin myös muita tilastoja kehitettiin, ja muun muassa Helsingin yliopistoon perustettiin tilastotieteen oppituoli. Kansantalouden tilinpidon ja yleisemmin yhteiskuntatieteiden kehittyminen loi paineen kehittää perustilastoja.

Osana Grönlundin ja Niitamon kolmatta vaihetta vuosien 1948–64 kansantalouden tilinpito julkaistiin erillisessä yhteenvetojulkaisussa. Tilastollinen päätoimisto kehitti SNA54:n pohjalta Suomen oloihin sopivan sovelluksen, jota sovellettiin

¹⁷⁴ Grönlund ja Niitamo 1968, 7–8.

¹⁷⁵ Laurila 1949, 195–196.

¹⁷⁶ Ibid.

näihin tileihin.¹⁷⁷ Tätä aiemmin Eino H. Laurila oli julkaissut kansantulolaskelmia, jotka liittyivät Tilastollisen päätoimiston kansantulolaskelmien kehittämiseen. Näitä laskelmia julkaistiin vuodesta 1948 valtiovarainministeriön *Taloudellisessa katsauksessa* ja vuodesta 1956 *Tilastokatsauksissa*. Ennen tilastollisen päätoimiston julkaisemia kansantulolaskelmia oli jo saatettu julkisuuteen joitakin kansantulolaskelmia. Grönlundin ja Niitamon ensimmäiseen vaiheeseen Suomessa voidaan lukea vuoden 1882 K. E. F. Ignatiuksen arvioima Suomen kansan vuotuinen tulo, joka on ensimmäinen Suomessa tehty kansantalouden tilinpidon kaltainen laskelma. Laskelma perustui kerättyihin suostuntaveroihin ja kattoi vain verotettavat tulot. Grönlundin ja Niitamon toisen vaiheen alkuun taas sijoittuu Jaakko Kahman arvio vuoden 1924 kansantulosta. Hänen arvionsa perustuu tuotanto-tilastoon. Lisäksi myös Valter Lindberg teki joitakin kansantulolaskelmia. Hänen ensimmäinen kansantulolaskelmansa käsittää tilivuoden 1922. Tämän jälkeen hän laati aiemmin mainitun Suomen kansantulolaskelman vuosille 1926–38.¹⁷⁸

Kun ensimmäisiä virallisia kansantulolaskelmia alettiin julkaista, nykyisten kaltaisia sektoritilejä ei vielä ollut. Tällöin tilit eivät olleet jakautuneet kovin selvästi taloudellisen tarkoituksen mukaan. Tiedot monista sektoritilinpittoa vastaavista taloustoimista olivat saatavilla – tosin melko aggregoidulla tasolla. Näin ollen mm. nykyistä säästämiskäsitettä lähellä oleva käsite on vanhan kansantalouden tilinpidon pohjalta estimoitavissa. Erot vanhan ja nykyisen kansantalouden tilinpidon kotitalouksien säästämiskäsitteen välillä voidaan jakaa kahteen kategoriaan: eroihin sektoreiden määrittelemisessä ja eroihin säästämiskäsitteen kattavuudessa.¹⁷⁹

SNA53 jakaa sektorit julkiseen sektoriin, kotitalouksiin ja VTL:iin, yritys-sektoriin ja muuhun maailmaan. Richard Stonen OEEC:lle kirjoittamassa käsikirjassa, joka oli julkaistu muutamaa vuotta SNA53:a ennen, sovellettiin samaa sektorijakoa. Käsikirjassa Richard Stone toteaa, että käytetty jako sekä tilien että sektorien eri instituutioiden ja taloudellisten funktioiden mukaan on hyvin karkea. Järjestelmää voidaan tarkentaa tarkentamalla sektorijakoa, joka Stonen mukaan tarjoaa miltei loputtomia mahdollisuuksia. Toinen mahdollisuus on syventää tilien jakoa, mistä Stonen mukaan ei ole niin suurta suhteellista etua, koska lähdeaineisto ei välttämättä tue tämän suuntaista kehitystä. Se johtaa ongelmiin kansainvälisissä vertailuissa.¹⁸⁰ Jälkikäteen voidaan todeta, että kehitys on edennyt molempiin suuntiin: sekä sektorijaon syventämiseen että tilien tarkkuuden lisäämiseen. Kuitenkin aktiivista kansainvälistä koordinaatiota ja yhteistyötä on vaadittu, jotta vältettäisiin Stonen esittämä huoli kansantalouden tilinpidon kansainvälisen vertailtavuuden vaarantumisesta.

Suomen SNA53:n mukaisessa kansantalouden tilinpidon sovelluksessa tulot ja tulojen käyttö esitettiin kokonaistalouden tasolla, ja tämän jälkeen tilit oli las-

177 Ks. esim: Hjerpe 1988, 25.

178 Laurila 1950; Lindberg 1926; Lindberg 1943; Suomen virallinen tilasto IV, Kertomus Suomenmaan suostuntaverosta vuonna 1865.; Suomen virallinen tilasto IV 3: Varallisuuden suhteita, Kertomus Suomenmaan suostuntaverosta vuonna 1881. Katso lisäksi: Hjerpe 1988, 32–38.

179 Suomen kansantalouden tilinpito 1948–1964. Tilastollisia tiedonantoja nro 43. Tilastollinen päätoimisto, Helsinki 1968.

180 A Simplified System of National Accounts, Organisation for European Economic Co-operation, Cambridge 1950.

kettu erikseen julkiselle sektorille, yrityksille, kotitalouksille ja VTL:lle. Toisin sanoen yrityssektoria ei pystytty jakamaan rahoituslaitoksiin ja muihin yrityksiin¹⁸¹ ja ulkomaita ei pystytty erottamaan omaksi sektorikseen. Oletettavasti puuttuvia osia ei pystytty laskemaan puutteellisen lähdeaineiston takia. Lisäksi tällöin sektoritason tieto ei ollut vielä keskeinen kiinnostuksen kohde, vaan nämä laskelmat nähtiin lähinnä askelina kohti kokonaistaloudellisten suureiden laskemista.

Kotitalouksien säästämiskäsitteen kannalta tarkasteltuna vanhan kansantalouden tilinpidon sektorirajaus on laajempi kuin pelkkä kotitalouskäsite. VTL:t on laskettu mukaan kotitalouden käsitteeseen. SNA53 mukaisesti VTL:iin kuuluvat ammattiyhdistysliikkeet, puolueet, hyväntekeväisyysjärjestöt, yhdistysmuotoiset urheiluseurat ja säätiöt. Sekä SNA53 että käytännön kansantalouden tilinpito eivät vielä tässä vaiheessa erottaneet VTL:iä kotitalouksista, mikä johtuu siitä, että ensinnäkin VTL/KPVTY katsottiin konseptuaalisesti kuuluvan kotitalouksiin kanssa yhteen ja lisäksi lähdemateriaali ei ollut vielä tarpeeksi kehittynyt tämän sektoritarkkuuden esittämiseksi. Vasta SNA68 erotti kotitaloudet VTL:stä ja SNA93:ssa ne määriteltiin uudelleen KPVTY:ksi. KPVTY:llä on luonnollisesti merkitystä sektoritilien tulorakenteeseen kuten myös kotitalouksien kulutusrakenteeseen. Kotitaloudet saavat oletettavasti pääosan tuloistaan palkoista, kun taas VTL (tai myöhemmin KPVTY) rahoittaa toimintaansa tyypillisesti sijoituksilla, jäsenmaksuilla ja julkiselta sektorilta saatavilla avustuksilla.

Vanhassa SNA53:n mukaisessa kansantalouden tilinpidossahan ei ole vastaavia tilejä kuin nykyisessä järjestelmässä. Itse tilijärjestelmä ja mm. käytettävissä olevan tulon käsite vakiintui vasta SNA68 myötä.¹⁸² Suomessa vuonna 1966 tulotasokomitea teki mietinnön, jossa esitettiin jatkossa käytettävissä olevan tulon soveltamista tulotilastoihin. Mietinnön perusteluissa korostetaan, että yhtenäinen tulokäsite on "välttämätön edellytys asianmukaisen tulo- ja muun talouspolitiikan harjoittamiseksi". Lisäksi korostetaan kansainvälisen yhteistyön merkitystä kansantalouden tilinpidon kehittämisessä. Siinä kiinnitetään lisääntyvässä määrin huomiota täydellisyyteen, järjestelmällisyyteen sekä käsitteiden ja määritelmien yhtenäisyyteen.¹⁸³ Käytettävissä tulon käsite kuitenkin esiintyi suomalaisessa keskustellussa jo aiemmin. Niitamo ja Paunio (1956) totesivat artikkelissaan, että säästäminen voidaan laskea joko ansaituista tuloista tai käytettävissä olevista tuloista. Käsite ei ollut tällöin vielä vakiintunut, ja osaksi tämän takia artikkelin yhteydessä esitetyt kotitalouksien ja VTL:n säästämiset ovat hyvin korkeita. Niitamon ja Paunion artikkeli on osa silloista kansantalouden tilinpidon kehitystyötä.

Vanha pääpiirteittäin SNA53:n mukainen kansantalouden tilinpito kattaa pääosan taloustoimista, jotka lasketaan nykyisiin käytettävissä olevan tulon ja säästämisen käsitteisiin. Säästämiskäsitteen kattavuudessa on siis eroja. Erot nykyisen ja vanhan tulokäsitteen ja säästämisen välillä voidaan jakaa kahteen kategoriaan: ensinnäkin taloustoimiin, jotka sinänsä olivat olemassa vanhassa kansantalouden tilinpidossa ja kuuluivat tulo- tai kulutuskäsitteisiin, mutta eivät kuulu

181 Lisäksi asuntojen omistus laskettiin osaksi yrityssektoria.

182 Tosin kuten aiemminkin mainittiin (3.1.1), niin aiemmin oli käytetty joissakin yhteyksissä *personal income* -käsitettä, joka on itse asiassa eräänlainen bruttotulonkäsite, ks. mm. Stone 1954.

183 Tulotasokomitean mietintö, Komiteamietintö 94/1966:B, Helsinki 1966, 3–8 ja 87–88.

niihin nykyisin ja toiseksi taloustoimiin, joita ei vielä vanhassa kansantalouden tilinpidossa laskettu tulokäsitteeseen.

Ensimmäiseen kategoriaan kuuluvat työnantajien sosiaalikulut. Työnantajien sosiaalikulut lasketaan vanhassa kansantalouden tilinpidossa kotitalouksien tuloksi, ja näin ollen ne kasvattavat kotitalouksien säästämistä. Pelkästään tämä ero saattoi kasvattaa kotitalouksien ja VTL:n säästämistä joinakin vuosina lähes kymmenen prosenttia. Nykyään työnantajien maksamia sosiaalikuluja ei lasketa käytettävissä olevaan tuloon eikä säästämiseen. Sosiaalikulut ovat kuitenkin osa palkansaajakorvauksia ja ovat näin ollen osa ensituloja. Tulojen uudelleen jaon tilillä työnantajien sosiaalikulut kirjataan kuitenkin kotitalouksien käytöksi, ja näin ollen niiden vaikutus käytettävissä olevaan tuloon ja säästämiseen nettoutuu nolllaksi.

Lisäksi kotitalouksien omistamien autojen omistus poikkeaa nykyisestä kansantalouden tilinpidosta. Nykyisen kansantalouden tilinpidon mukaan kotitalousektorin henkilöautot ja kulkuneuvot luokitellaan kestokulutustavaroiksi eli osaksi kulutusta kun vanhassa kansantalouden tilinpidossa nämä luokiteltiin investoinneiksi, ja näin ollen näiden tulovirta oli osa kotitalouksien tuloa.¹⁸⁴ Tällä ei ole pitäisi olla kovin suurta merkitystä säästämiseen, sillä autojen tuottama palveluvirta kirjataan myös menoksi. Käytännössä ainoastaan autojen poisto tai kiinteän pääoman kulumisen vaikuttaa säästämiseen. Tarkkaa vaikutusta on vaikea arvioida, sillä poistojen tai kiinteän pääoman kulumisen laskenta on muuttunut näistä ajoista, ja vanhat menetelmäkuvaukset eivät eksplisiittisesti selitä käytettyä laskentamenetelmää.¹⁸⁵

Toiseen kategoriaan eli taloustoimiin, joita ei vielä vanhassa kansantalouden tilinpidossa lasketa tulokäsitteeseen, lukeutuvat erilaisia pienempiä kohtuullisen vaikeasti laskettavia eriä. Nykyisessä kansantalouden tilinpidossa tuloiksi luetaan myös omatoimisen rakentamisen arvo ja tulo omaan käyttöön tuotetuista tuotteista, joita ei ollut huomioitu vanhassa kansantalouden tilinpidossa. Lisäksi kaikki asunnon vuokraamisesta saadut tulot on laskettu yrityssektorin tuloiksi eikä kotitalouksien tuloiksi, vaikka kotitalous vuokratun asunnon omistaisikin.¹⁸⁶ Nykyinen kansantalouden tilinpito kattaa myös taloustoimia kuten vahinkovakuutusmaksut ja vahinkovakuutuskorvaukset, joita ei vanhassa kansantalouden tilinpidossa ollut. Näillä saattaa olla pieni vaikutus sektoreiden välisen säästämisen jakautumiseen, mutta pääsääntöisesti kokonaistalouden tasolla maksujen tulisi olla yhtä suuret korvauksien kanssa.

Erilaisten laskennallisten erien laskentaperiaatteet ja käsittely itse tilinjärjestelmässä on vuosien aikana muuttunut, mutta toisaalta silloisesta kansantalouden tilinpidon teoreettisesta kehittyneisyydestä kertoo, että nämä on otettu laskelmissa huomioon. Tällaisia laskennallisia eriä ovat laskennalliset vuokrat ja vakuutusottajien omaisuustulo. Nykyään nämä on esitetty erillisenä taloustoimena, mutta aiemmin nämä olivat osa korko- ja vuokratuloja.

184 Grönlund ja Niitamo 1966. Grönlund ja Niitamo 1968.

185 Louko (1959) on kirjoittanut artikkelissaan tästä aiheesta, ja hän muun muassa on todennut, että pääoman poistoaikojen määrittelyssä on keskeisiä ongelmia. Tämä on heijastunut muun muassa siihen, että ensimmäisissä laskelmissa ei ole pystytty laskemaan varastojen muutoksia.

186 Grönlund ja Niitamo 1968, 26.

Laskennallisilla vuokrilla tarkoitetaan omistusasuntojen laskennallista vuokra-arvoa. Tosin on syytä huomata, että nämä tulot luokiteltiin yrityksen tuloiksi, eikä kotitalouksien tuloiksi niin kuin nykyään.¹⁸⁷ Kansantalouden tilinpidossa ajatellaan, että asunnon omistaminen tuottaa asuntopalveluiden virran, jolla on markkina-arvo. Jollei omistusasuntoa olisi, niin asunto pitäisi vuokrata. Tavallinen markkinavuokra kirjataan osaksi kulutusmenoja. Nykyään ajatellaan, että omistusasuminen on eräänlainen vaihtoehtoiskustannus, jonka ajatellaan luovan kotitaloudelle tulovirran (potentiaalisesta maksettavasta vuokrasta). Laskennallisilla vuokrilla on lievä, yleensä positiivinen vaikutus säästämiseen, sillä laskennallisia vuokria kulutetaan sekä kotitalouksien kulutusmenojen että kiinteän pääoman kulumisen kautta kuten investointeja yleisemminkin.¹⁸⁸

Vakuutuksenottajien omaisuustulolla taas tarkoitetaan laskennallista tuloa henki- ja eläkevakuutuksien sijoituksista. Käsite on nykyisen kansantalouden tilinpidon mukainen ja se on eräänlainen nettotulo, joka on laskettu vakuutusmaksujen sijoituksen tuottojen ja menojen erotuksena. Vanhassa kansantalouden tilinpidossa oli jo tämä idea ja henki- ja eläkevakuutuslaitoksien suorittamat kulut ovat kotitalouksien kulutusmenoja ja vastaavasti näistä tulot ovat kirjattava kotitalouksien tuloiksi.¹⁸⁹ Se, että nämä tulo- ja menoerät käsitellään erikseen vanhassa järjestelmässä ja on esitetty nettoeränä, ei ole ainoa ero nykyisen ja vanhan käytännön välillä, vaan myös näiden laskentamenetelmät ovat muuttuneet.

---

187 ”Yrityksiin kuuluvat ... kotitaloudet ja yksityiset voittoa tavoittamattomat laitokset ja järjestöt asuntojen omistajina.” Lähde: Grönlund ja Niitamo 1968, 26.

188 Ks. esimerkiksi Jalava ja Kavonius 2009. Artikkelissa on vastaavan periaatteen kuin omistusasuntojen pääomittaminen (laskennallinen asumistulo) mukaisesti pääomitettu kotitalouksien kestokulutustavarat (eräänlainen ”laskennallinen kestokulutustavaratulo”). Kuten artikkelista käy ilmi kiinteän pääoman kulumisella on pieni vaikutus säästämiseen, sillä kiinteän pääoman kuluminen otetaan huomioon vasta pääomatilillä, ja näin ollen sen vaikutus ei nettoudu vielä säästämiseen.

189 Linnamo 1957, 266–267. Grönlund ja Niitamo 1968, 150.

4 *Säästäminen ja kulutusaineistot*

Edellisessä luvussa kävi ilmi, että säästäminen lasketaan karkeasti tulojen ja kulutuksen erotuksena. Näin ollen sekä käytettävissä olevat tulot että kotitalouksien kulutusmenot tulee laskea ennen säästämistä. Tutkimukseni yksi keskeinen metodinen kontribuutio on muuttaa elinkustannustutkimusten kokoelmajulkaisujen, mikroaineistojen ja vanhan kansantalouden tilinpidon käsitteet nykyisille sektoritilinpidon käsitteille. Tämä on edellytys säästämisen laskemiselle. Edellisessä luvussa käsiteltiin sektoritilipitojärjestelmää ja tutkimuksessani käytettäviä aineistoja. Ensiksi analysoidaan aineiston soveltuvuutta sektoritilinpidon malliin ja keskitytään siihen, miten käytännön luokitteluavain¹⁹⁰ sovellettavan aineiston ja sektoritilijärjestelmän välillä on tehty. Sitten keskitytään siihen, miten kotitalouskohtaiset mikroaineistot on analysoitu tässä tutkimuksessa. Luvun toisessa osassa tarkastellaan kulutustutkimuksien pohjalta tehtyjä kulutus- ja tulolaskelmia ja verrataan niitä kansantalouden tilinpidon pohjalta tehtyihin laskelmiin ja arvioidaan näin laskelmien luotettavuutta. Lopuksi pohditaan kansantalouden tilinpidon ja sektoritilinpidon soveltamisen mielekkyyttä 1950-luvun Suomessa.

4.1 *Säästämisen laskeminen kulutusaineistoilla*

Aivan aluksi on aiheellista kysyä, onko kulutuksen, säästämisen ja tulojen laskemiseksi välttämätöntä soveltaa kansantalouden tilinpidon tilijärjestelmää kulutustutkimuksiin. Eikö pelkällä kulutusaineistolla ilman kansantalouden tilinpidon käsitteitä voitaisi analysoida tätä ongelmaa? Vastaus on ei. Syy tähän on se, että kulutus, tulot ja säästäminen eivät ole käsitteellisesti yksiselitteisiä termejä. Yksittäinen henkilö voi tulkita esimerkiksi tuloiksi sellaisia tekijöitä, jotka ovat kansantalouden tilinpidon kannalta katsottuina investointeja. Tai vaihtoehtoisesti arkilogiikan mukaan eräitä taloustoimia, kuten korkomenoja, voisi helposti tulkita kulutusmenoiksi, vaikka ne todellisuudessa ovatkin osa tuloja. Toisin sanoen kuten edellisessäkin luvussa kävi ilmi, säästämisen käsite ei ole yksiselitteinen. Käsitteiden yhtenäinen määrittäminen ja soveltaminen on tärkeää pelkästään jo vertailukelpoisten tulosten saamiseksi. Kulutuksen ja tulojen osalta virheet eivät välttämättä ole kokonaistuloihin tai -menoihin suhteutettuna suuria, mutta koska säästäminen määritellään karkeasti tulojen ja kulutuksen erotuksena, niin siihen vaikuttavat näin ollen pienetkin erät. Tässä osassa pohditaan näiden tekijöiden vaikutusta, kun käydään läpi, miten käytännön sovellus on tehty.

---

190 Luokitusavain-termiä käytetään tilastoinnissa, kun aineistoja luokitellaan toisesta tilastoluokituksesta toiselle tilastoluokitukselle. Englanniksi tässä yhteydessä käytetään termiä *bridging table*.

Kansantalouden tilinpitoa ohjaavissa SNA93:ssa ja ESA95:ssa kotitalous ja sen residenttiys¹⁹¹ määritellään hyvin tarkasti.¹⁹² Tutkimukseni aineistojen osalta residenttiyden soveltamisessa ei ollut vaikeuksia, sillä kotitaloudet on rajattu suhteellisen tiukasti itse otoksessa. Vuosien 1950–51 ja 1955–56 tutkimukset sisältävät vain palkansaajaperheitä, eikä rajaamisongelmia tule edes sen suhteen, onko perheenjäsen jossain laitoksessa tilapäisesti vai ei. Myös vuoden 1959–60 kulutustutkimus rajoittuu vain maanviljelijä- ja palkansaajaperheisiin, eikä otokseen ole laskettu talousalueen ulkopuolisia ja rajatapauksia, kuten esimerkiksi laitostotalouksia. Vanhan kansantalouden tilinpidon osalta voidaan todeta, että SNA54:n ja SNA93:n välillä ei ole tältä osin merkittävää eroa.

Kulutustutkimuksien osalta ongelma on se, että otoksien kotitaloudet vaihtuvat tutkimuksesta toiseen ja jokainen näistä kolmesta kulutustutkimuksesta kattaa eri perhetyyppisiä. Toisaalta jokaisen tutkimuksen kotitaloudet kuuluvat SNA93/ESA95:n mukaiseen kotitalouden käsitteeseen. Vuosien 1950–51 elinkustannustutkimus kattaa lähinnä kaupunkien ja kauppaloiden palkansaajaperheet, eikä mukana ole yksineläviä, kun taas vuosien 1955–56 kulutustutkimus kattaa kaikki kaupunkien ja kauppaloiden palkansaajaperheet. Sitä vastoin vuoden 1959–60 kulutustutkimus taas kattaa vain maaseudun väestön. Näillä populaatioeroilla on luonnollisestikin vaikutus tuloksiin, ja tämä tulee ottaa huomioon tuloksia analysoitaessa. Ero ja vaikutus tuloksiin on palkansaajakotitalouksien ja maanviljelijäperheiden välillä melko selvä. Maanviljelijäperheet ovat yrittäjiä, ja näin ollen niiden on lähtökohtaisesti säästettävä investoidakseen yritystoimintaansa. Palkansaajaperheillä sitä vastoin ei ole välttämätöntä tarvetta investoida, mikäli he asuvat vuokralla. Näin ollen kahden ensimmäisen elinkustannustutkimuksen ja maaseudun kulutustutkimuksen tulokset eivät ole suoraan verrattavissa. Vuosien 1950–51 ja vuosien 1955–56 populaatioerot eivät taaskaan välttämättä näy säästämisisä, sillä on vaikea sanoa, olisivatko yksinelävän säästämismahdollisuudet suuremmat vai pienemmät kuin perheellisen. Kulutuksen rakenteeseen tällä on kuitenkin todennäköisesti vaikutusta, sillä yksinelävät käyttävät yleensä enemmän palveluja kuin perheelliset. Nämä kaksi aineistoa yritetään saada mahdollisimman vertailukelpoisiksi. Tähän palataan myöhemmin tässä luvussa.

4.1.1 Kulutustutkimukset ja kotitaloudet sektorina

Seuraavassa tarkastellaan kulutustutkimuksien ja sektoritilinpidon välisiä luokitusavaimia eli sitä, miten kulutustutkimuksien taloustoimet on luokiteltu uudelleen sektoritilinpidon taloustoimille. Jokaisen tutkimuksen ja SNA93:n mukaisen sektoritilinpitojärjestelmän välillä luokitusavain on siis tehtävä erikseen.

Taulukossa 4.1 on esitetty vuosien 1950–51 tutkimuksen ja sektoritilinpidon välinen luokitusavain. Palkansaajakorvauksien osalta yhteys on hyvin yksinkertainen: palkansaajakorvauksien vastaavat komponentit ovat miehen pää- ja sivutulot, vaimon ja lasten tulot ja muut tulot. Muihin tuloihin kuuluvat lähinnä pie-

191 Residentti tarkoittaa sitä paikkaa, missä joku katsotaan läsnä olevaksi. Ihminen, kotitalous tai toimipaikka voi olla tilastollisessa mielessä residentti vain yhdessä paikassa. Kotitalouksien ja henkilöiden kohdalla tällainen paikka on se, missä näiden pääasiallinen taloudellinen mielenkiinnon kohde sijaitsee.

192 Ks. SNA93 1.14, 1.28 ja 14.7–14.34.

Taulukko 4.1

Luokitusavain SNA93 taloustoimien ja vuosien 1950–51 elinkustannustutkimuksen taloustoimien välillä

SNA-koodi	Taloustoimi	Elinkustannustutkimuksen taloustoimi
D1	Palkansaajakorvaukset	Miehen ansio Miehen sivutulot Vaimon ansiot Lasten ansiot Muut tulot
D5	Tulo-, varallisuus- ym. juoksevat verot	Ennakkovero Valtion lisävero Kunnan lisävero Muut verot
D75 (D7915)	Tulonsiirrot voittoa tavoittelemattomille yhteisöille	Yhdistysmaksut Kirkollisvero
D75 (D7914)	Kotitalouksien sisäiset tulonsiirrot	Lahjat ja avustukset
D41	Korot (käyttö)	Muut menot: josta korot
D62	Rahamääräiset sosiaalietuudet	Lapsilisät ym. sos. avustukset
D71	Vahinkovakuutusmaksut	Vakuutusmaksut josta tapaturma Vakuutusmaksut josta palo ja murto Vakuutusmaksut josta muut
D72	Vahinkovakuutuskorvaukset	Näiden suurutta aineiston pohjalta on mahdoton määritellä. Näiden on kuitenkin määritelmällisesti oltava koko talouden tasolla yhtä suuret kuin vahinkovakuutusmaksut. Näiden osuudeksi on arvioitu 90 % vahinkovakuutusmaksuista.
D44	Vakuutuksenottajien omaisuustulo	Tämä taloustoimi liittyy vahinkovakuutusmaksujen ja henkivakuutuksien tuottoihin ja tähän ei ole lähdettä. Taloustoimen arvoksi on arvioitu 10% vahinkovakuutusmaksuista jolloin tuotto on luonnollisesti pienempi, koska se ei sisällä henkivakuutuksia. Näin ollen myös estimoitujen vahinkovakuutuskorvausten vaikutus nettoutuu suhteessa käytettävissä olevaan tuloon.
D6112	Palkansaajien sosiaaliturvamaksut	Vakuutukset, josta sairas- ja eläkekassat

Lähteet: Sosiaalisia erikoistutkimuksia 21, Elinkustannustutkimus helmikuu 1950 – tammikuu 1951, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1954. SNA93 ja tekijän laskelmat.

nistä palveluksista saadut korvaukset, jotka ovat luokiteltavissa lähinnä harmaan talouden palkkoihin. Toisaalta tutkimuksen avulla ei pystytty arvioimaan työnantajan maksamia sosiaaliturvamaksuja. Tämä aliarvioi sektorin ensituloa¹⁹³, mutta tulojen uudelleenjakotilillä sosiaaliturvamaksut taas vähennetään kotitalouksien tuloista, ja näin ollen käytettävissä olevan tulon tai säästämisen kannalta tällä ei ole merkitystä. Työnantajan sosiaaliturvamaksuja ei yleensääkään lasketa mukaan kotitaloustutkimuksiin¹⁹⁴, koska niillä ei ole vaikutusta kotitalouksien käytettä-

193 Ensitulo on tuloa, jonka kotimaiset talousyksiköt saavat osallistumisestaan tuotantoon ja korvauksia, jotka rahoitus- ym. varojen omistaja saa varojen järjestämisestä toisen yksikön käytettäväksi. Tulo voi olla palkansaajakorvauksia, tuotanto- ja tuontiveroja vähennettynä tukipalkkioilla, toimintaylijäämää tai sekatuloa sekä omaisuustuloa. Katso: ESA95 8.22.

194 Kotitaloustutkimukset kattavat sekä kulutus- että tulonjakotutkimukset.

vissä oleviin tuloihin. Tarkemmin tulonjakotilaston ja kansantalouden tilinpidon eroja on käsitelty Kavoniuksen ja Törmälehdon (2003) artikkelissa.

Tulo-, varallisuus- ja muihin juokseviin veroihin on laskettu mukaan ennakoverot, valtion lisäverot, kunnan lisäverot ja muut verot. SNA93:n mukaan tämä komponentti kattaa kaikki tuloverot, myyntivoitto-, osinko- ja korkoverot. 1950-luvun työläiskotitalouksissa esiintyi vain normaaleja tuloveroja. Kirkollisverot sitä vastoin laskettiin tulonsiirroiksi KPVTY:lle. Siitä mihin sektoriluokkaan kirkko tulisi luokitella, on käyty keskustelua Suomessa ja niissä maissa, joissa kirkolla on vastaava institutionaalinen asema. Suomen evankelis-luterilaista kirkkoa voisi kansankirkon asemasta johtuen erehtyä luulemaan osaksi julkista sektoria. Nykytulkinnan mukaan kirkolla on kuitenkin katsottu olevan päätöksentekoa-autonomia, ja sen on katsottu olevan itsenäinen suhteessa päätöksiin omista varoistaan.¹⁹⁵ Näin ollen kirkon on katsottu kuuluvan osaksi KPVTY:jä. Kirkollisverojen lisäksi tulonsiirroiksi KPVTY:lle on lisäksi laskettu yhdistysjäsenmaksut.

Maksettujen korkojen osalta vastaava taloustoimi elinkustannustutkimuksessa on ”muut menot, josta korot”. Saatuja korkoja elinkustannustutkimukseen ei ole raportoitu ja korkotuloja on myös ollut hyvin vähän, sillä tässä vaiheessa työläisperheellä näytti olevan hyvin vähän säästöjä. Rahamääräisiin sosiaaliavustuksiin on luokiteltu tutkimuksen lapsilisät ym. avustukset.

Tutkimuksen lahjat ja lahjoitukset luokitellaan kotitalouksien välisiksi tulonsiirroiksi. Käytännössä tämä käsite kattaa rahalliset lahjoitukset, mutta myös luontoismuotoiset tulonsiirrot. Vuosien 1950–51 ja 1959–60 tutkimuksissa raportoitiin vain maksetut tulonsiirrot, ja siksi maksetut ja saadut tulonsiirrot kirjataan tässä yhtä suuriksi, ja näin ollen ne nettoutetaan nollassi. Lisäsyä nettouttamiseen on se, että vaikka tulonsiirtojen määrä tuloihin verrattuna on sinänsä kiinnostava seikka, käytännössä talousalueiden yhteenlaskettujen tulonsiirtojen tulisi nettoutua nollassi. Tämän takia kotitalouksien väliset tulonsiirrot eivät ole mukana kansantalouden tilinpidossa. Tulonjakotilastoissa suositellaan, että luontoismuotoiset avustukset katsotaan kulutusmenoiksi ja rahamääräiset avustukset huomioidaan kotitalouksien välisinä tulonsiirtoina. Tulonjakotilastojen käsikirjoissa korostetaan kuitenkin, että kotitalouksien välisten tulonsiirtojen kaksinkertaista kirjausta tulee välttää.¹⁹⁶ Tämän takia sekä saadut että maksetut tulonsiirrot kirjataan tässä yhteydessä yhtä suuriksi, ja näin näiden nettovaikutus käytettävissä olevaan tuloon on nolla. Tämä tehdään sekä koko aineistolle että kotitaloustyyppien mukaan. Vuoden 1955–56 kulutustutkimuksessa raportoitiin sekä saadut että maksetut lahjat ja lahjoitukset. Tässä molemmat kirjataan kotitalouksien tulotilille. Näin halutaan lähinnä kartoittaa kotitalouksien tulonsiirtojen vaikutusta kotitalouksien hyvinvointiin. Tämän menettelyn nettovaikutus käytettävissä olevaan tuloon on hyvin marginaalinen, eikä se vaikuta eri vuosien tuloksien vertailtavuuteen.

195 Toisaalta henkilöjäsenet maksavat kirkollisveroa vain, jos he kuuluvat kirkkoon. Tämä seikka tekee kirkollisverosta jäsenmaksun kaltaisen, mutta toisaalta yrityksien on maksettava kirkollisveroa, vaikka yksikään omistajista ja työntekijöistä ei kuuluisi kirkkoon. Tämä taas tekee tästä kirkollisverosta selvästi veroluonteisen maksun.

196 Expert Group on Household Income Statistics 2001, 20–21 ja 26–27.

Vakuutuksien kirjaamiskäytäntö on vaikea ja paljon keskustelua aiheuttanut aihe kansantalouden tilinpidossa.¹⁹⁷ Kansantalouden tilinpito tekee eron henkivakuutuksien ja muiden vakuutuksien välillä. Henkivakuutusmaksut ovat osa kuluksimenoja. Kaikki muut vakuutusmaksut paitsi henkivakuutusmaksut oletetaan vahinkovakuutusmaksuiksi. Näin ollen tutkimuksen tapaturma-, palo-, murto- ja muut vakuutukset lasketaan tutkimuksessani vahinkovakuutuksiksi. Vahinkovakuutusmaksut kirjataan sitä vastoin tulotileille. Lisäksi vakuutuksiin liittyvät vahingonkorvaukset lasketaan tulotilien osaksi. Lisäksi vakuutuksenottajien omaisuustulo on osa vakuutuksien laskentaa. Sekä henki- että vahinkovakuutukset tuottavat omaisuustuloa. Vakuutuksenottajien omaisuustulo tarkoittaa käytännössä vakuutusteknisen velan sijoittamisesta saatua ensitulon kokonaismäärää.

Tutkimuksessani vakuutuksenottajien omaisuustuloksi on estimoitu kymmenen prosenttia vahinkovakuutusmaksuista. Tämä luku perustuu asiantuntija-arvioon, mutta kokoluokka on suunnilleen oikea. Vakuutuksenottajien omaisuustulo on taas vastaavasti kirjattu menona vahinkovakuutusmaksuihin. Tämä kirjaustapa vastaa todellisuutta, sillä käytännössä vakuutusyhtiöt eivät palauta tätä vakuutusteknisestä velasta saatua ensituloa vakuutuksenottajalle, vaan pitävät sen osana vakuutusmaksua. Koska kysymys on laskennallisesta erästä, vahinkovakuutusmaksut ja vakuutuksenottajien omaisuustulo estimoidaan tutkimuksessani yhtä suureksi kuin vahinkovakuutusmaksut. Näin ollen näiden erien nettovaikutus on nolla, eikä niillä ole vaikutusta käytettävissä olevaan tuloon. Normaalityypauksessa kaikki sektorit kattavassa tilinpidossa vahinkovakuutusmaksut ja vahinkovakuutusmaksut nettoutuvat koko talouden tasolla nollassa, ja näin ollen niillä voi olla marginaalinen vaikutus sektoritasolla käytettävissä olevaan tuloon. Sekä vahinkovakuutusmaksut että vahinkovakuutusmaksut ovat osa tulon uudelleenjaon tilin.¹⁹⁸

Kansantalouden tilinpidon käytäntö poikkeaa yleisestä tulonjakotilastojen lähestymistavasta. Tulonjakotilastot eivät normaalisti ota huomioon vahinkovakuutusmaksuja, vahinkovakuutusmaksuja tai vakuutuksenottajien omaisuustuloa. Tilien täydellisyyden kannalta vakuutusten käsittely on kuitenkin mukana tutkimukseni estimaateissa.¹⁹⁹

Vakuutusmaksujen tyyppeiksi maksuiksi voidaan tulkita myös palkansaajien sosiaaliturvamaksut. Tutkimuksessani vuoden 1950–51 elinkustannustutkimuksen sairaus- ja eläkekassamaksut lasketaan palkansaajien sosiaalivakuutusmaksuiksi. Nämä vähentävät käytettävissä olevaa tuloa eivätkä tuota laskennallista tulovirtaa.

Taulukossa 4.2 on esitetty vuosien 1955–56 kulutustutkimuksen ja sektoritilinpidon välinen luokitusavain. Vuosien 1950–51 elinkustannustutkimuksen ja sektoritilinpidon ja vuosien 1955–56 tutkimuksen ja sektoritilinpidon väliset luokitusavaimet ovat hyvin samankaltaisia. Vuoden 1955–56 taloustoimet poikkeavat vähän vuoden 1950–51 tutkimuksen taloustoimista. Lisäksi vuosien 1955–56 tutkimuksessa on joitakin taloustoimia, joita ei vuoden 1950–51 tutki-

197 SNA93:n liite IV käy tarkemmin läpi eri vakuutusmuotoja ja niiden kirjauskäytäntöjä.

198 ESA95, 4.68–4.73.

199 Vrt. Kavonius ja Törmälehto 2003, 9–27 ja Expert Group on Household Income Statistics 2001, 11–66.

Taulukko 4.2

Luokitusavain SNA93 taloustoimien ja vuosien 1955–56 kulutustutkimuksen taloustoimien välillä

SNA-koodi	Taloustoimi	Elinkustannustutkimuksen taloustoimi
B2G	Toimintaylijäämä	Korvaukset vuokralaisilta
D1	Palkansaajakorvaukset	Päämiehen ansiot Vaimon ansiot Lasten ansiot Muut tulot
D5	Tulo-, varallisuus- ym. juoksevat verot	Veron palautukset Verot
D75 (D7915)	Tulonsiirrot voittoa tavoittelemattomille yhteisöille	Muut menot, josta yhdistysmaksut
D75 (D7914)	Kotitalouksien sisäiset tulonsiirrot	Tulot: lahjat (resurssi) Muut menot, josta lahjat ja avustukset (käyttö)
D41	Korot	Tulot: korot (resurssi) Muut menot, josta lainankorot (käyttö)
D62	Rahamääräiset sosiaalietuudet	Sosiaaliset avustukset Huoltoapu, eläkkeet yms.
D71	Vahinkovakuutusmaksut	Tapaturmavakuutus Palo- ja murtovakuutukset
D72	Vahinkovakuutuskorvaukset	Näiden suurutta aineiston pohjalta on mahdoton määritellä. Näiden on kuitenkin määritelmällisesti oltava koko talouden tasolla yhtä suuret vahinkovakuutusmaksut. Näiden osuudeksi on arvioitu 90 % vahinkovakuutusmaksuista.
D44	Vakuutuksenottajien omaisuustulo	Tämä taloustoimi liittyy vahinkovakuutusmaksujen ja henkivakuutuksien tuottoihin ja tähän ei ole lähdettä. Taloustoimen arvoksi on arvioitu 10% vahinkovakuutusmaksuista jolloin tuotto on luonnollisesti pienempi, koska se ei sisällä henkivakuutuksia. Näin ollen myös esitmoitujen vahinkovakuutusmaksujen vaikutus nettoutuu suhteessa käytettävissä olevaan tuloon.
D6112	Palkansaajien sosiaaliturvamaksut	Sairaus-, hautaus- ja työttömyyskassat

Lähteet: Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII-22, kulutustutkimus – kaupungit ja kauppalat 1955–1956, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1959. SNA93 ja tekijän laskelmat.

muksessa esiinny. Tämä johtuu siitä, että vuoden 1950–51 tutkimuksen otoksessa tämän tyyppiset tulot olivat marginaalisia.

Seuraavaksi käsitellään vuosien 1955–56 kulutustutkimuksen ja sektoritilinpidoon välistä luokitusavainta vain siltä osin, kuin se poikkeaa selvästi edellä kuvattujen vuosien 1950–51 elinkustannustutkimuksen ja sektoritilinpidoon välisestä luokitusavaimesta. Kun taulukkoja 4.1 ja 4.2 vertaillaan, voidaan havaita, että luokitusavaimet ovat hyvin samankaltaisia.

Ensimmäinen keskeinen ero on se, että vuosien 1955–56 aineistossa on kotitalouksia, joilla on toimintaylijäämää. Toimintaylijäämä on lähellä yrityskirjanpidon voittokäsitettä. Sekä vuosien 1950–51 että 1955–56 tutkimukset eivät kuitenkaan kata yrittäjiä ja vuosien 1955–56 tutkimuksen toimintaylijäämä on saatua vuokria vuokralaisilta. Lisäksi, kuten myöhemmin taulukoissa on havaittavissa, tässä tutkimuksessa on laskettu kotitalouksien tuotos, joka on kir-

jattu samansuuruisena toimintaylijäämänä kotitalouksien käytettävissä olevaan tuloon. Tämä erä kattaa kotitalouksien toisilta kotitalouksilta ostamat palvelut. Säästämiseen tällä erällä on sinänsä neutraali vaikutus, sillä tämä erä kirjataan samansuuruisena kulutusmenojen kanssa muihin palveluihin. Tämä menettely on tehty kaikille tässä tutkimuksessa lasketuille vuosille.

Saatujen vuokrien lisäksi laskennallinen asuntotulo on osa yrittäjätuloja. Laskennallinen asuntotulo on eräänlainen palveluvirta, jonka on ajateltu tulevan asunnon omistamisesta. Laskennallisen asuntotulon voidaan karkeasti sanoen vastaavan asunnon vuokraamisesta aiheutuvaa menovirtaa. Laskennallista asuntotuloa ei tässä tutkimuksessa estimoida vuosille 1950–51 ja 1955–56. Syy tähän on se, että omistusasumisen osuus ei tuolloin ollut vielä kovin merkittävä. Otoksen mukaan koko maassa vuonna 1951 sen osuus oli 19 prosenttia.²⁰⁰

Lisäksi asuntotulon vaikutus säästämiseen ja käytettävissä olevaan tuloon on melko pieni, sillä varsinainen "nettovuokratulo"²⁰¹ kirjataan tuloiksi, ja kulutusmenoiksi kirjataan laskennallinen vuokra-arvo. Ainoa vaikutus bruttosäästämiseen on välituotekäyttö, muun muassa asunnon mahdolliset korjauskustannukset. Nettosäästämiseen vaikuttaa lisäksi kiinteän pääoman kuluminen eli käytännössä asunnon vuosittainen poistoarvo. Tässä tutkimuksessa näiden tekijöiden vaikutuksen oletetaan olevan melko vähäinen.

Vuosien 1955–56 aineisto sisältää lisäksi veronpalautuksia. Nämä lasketaan osaksi veroja ja näin ollen nämä vähentävät maksettuja veroja. Tämä on kansantalouden tilinpidon kirjausperiaatteiden vastainen tulkinta, sillä taloustoimet tulisi kirjata ajanjaksolle, jolla maksuvelvoite on syntynyt. Näin ollen veronpalautukset tulisi kirjata sille verovuodelle, jolta palautukset maksetaan. Aineisto ei kuitenkaan sisällä kuluvalta vuodelta syntyneitä veronpalautuksia, ja näin ollen aineistossa olevat veronpalautukset oletetaan vastaavan tämän tilivuoden veronpalautuksia.

Lisäksi vuosien 1955–56 aineistossa raportoidaan erikseen saadut korot, jotka kirjataan luonnollisesti koroiksi resurssipuolelle. Lisäksi aineisto sisältää myös saadut lahjat, jotka kirjataan kotitalouksien saamiksi sisäisiksi tulonsiirroiksi. Kansantalouden tilinpidossahan näitä ei ole yleensä huomioitu, koska nämä nettoutuvat nollassa koko kotitaloussektorin tasolla.

Taulukossa 4.3 esitetään luokitusavain vuoden 1959–60 maaseudun kulutus-tutkimuksen ja sektoritilinpidon välillä. Tässä jälleen pohditaan luokitusavaimen eroja suhteessa edellisten tutkimusten luokitusavaimiin. Koska maaseutu poikkeaa rakenteellisesti kaupungeista, maaseudun kulutustutkimus poikkeaa myös huomattavasti kaupunkien tutkimuksista. Rakenteelliset erot liittyvät maaseudun laajempaan yrittäjyyteen ja laajaan omistusasumiseen. Kuten edellä mainittiin, vuosien 1950–51 ja 1955–56 tutkimuksissa kaupunkien yrittäjäkotitaloudet on rajattu otoksen ulkopuolelle. Maaseudulla oli paljon yrittäjiä, koska maanviljelijät laske-taan yrittäjiksi, kun palkansaajat taas olivat keskeinen osa kaupunkien väestöä.

Vuosien 1959–60 kulutustutkimuksen pohjalta yritystoiminnan voitot on luokiteltu toimintaylijäämäksi. Luontoismuotoiset tulot luokitellaan tuotannok-

200 Ks. Sosiaalisia erikoistutkimuksia 21, Elinkustannustutkimus helmikuu 1950 – tammikuu 1951, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1954, 15.

201 Tämä ei ole kansantalouden tilinpidon käsite, mutta tällä tarkoitetaan vuokra-arvoa, josta on vähennetty kiinteän pääoman kuluminen ja välituotekäyttö.

Taulukko 4.3

Luokitusavain SNA93 taloustoimien ja vuosien 1959–60 maaseudun kulutustutkimuksen taloustoimien välillä.

SNA-koodi	Taloustoimi	Elinkustannustutkimuksen taloustoimi
B2G	Toimintaylijäämä Toimintaylijäämä tuotannosta omaan käyttöön (luontaismuontoinen tulo) Laskennallinen asuntotulo	Yritystoimintavoitto Luontoistulot Asunto, valo ja lämpö, josta oman asunnon vuokra-arvo
D1	Palkansaajakorvaukset	Ansiotulot Muut tulot
D5	Tulo-, varallisuus- ym. juoksevat verot	Välittömät verot – nämä on raportoitu maanviljelijöille ja palkansaajille erikseen. Yhteenä luku on laskettu näiden arvojen pohjalta.
D75 (D7915)	Tulonsiirrot voittoa tavoittelemattomille yhteisöille	Muut menot, josta yhdistysmaksut
D75 (D7914)	Kotitalouksien sisäiset tulonsiirrot	Muut menot, josta rahalahjat ulkopuliselle perheenjäsenille Muut menot josta, rahalahjat ruokakunnan ulkopuolelle
D41	Korot	Korkotulot Maksetut korot (käyttö) – olemassa vain yhteensä eli ei erittelyä maanviljelijöihin ja palkansaajiin. Näin ollen maanviljelijöihin ja palkansaajiin sovellettu samoja maksettuja korkoja. Summat ovat vähäisiä ja eivät käytännössä vaikuta paljoa säästämiseen.
D62	Rahamääräiset sosiaalietuudet	Sosiaaliavustukset
D71	Vahinkovakuutusmaksut	Vakuutusmaksut, josta palo-, murto yms vakuutusmaksut
D72	Vahinkovakuutuskorvakset	Näiden suurutta aineiston pohjalta on mahdoton määritellä. Näiden on kuitenkin määritelmällisesti oltava koko talouden tasolla yhtä suuret vahinkovakuutusmaksut. Näiden osuudeksi on arvioitu 90 % vahinkovakuutusmaksuista.
D44	Vakuutuksenottajien omaisuustulo	Tämä taloustoimi liittyy vahinkovakuutusmaksujen ja henkivakuutuksien tuottoihin ja tähän ei ole lähdettä. Täksi taloustoimeksi on arvioitu 10% vahinkovakuutusmaksuista (jolloin tuotto on luonnollisesti pienempi, koska se ei sisällä henkivakuutuksia. Näin ollen myös esitmoitujen vahinkovakuutuskorvauksien vaikutus nettoutuu suhteessa käytettävissä olevaan tuloon.
D6112	Palkansaajien sosiaaliturvamaksut	Vakuutukset, josta henkilöriskivakuutus (saattaa tosin sisältää myös henkivakuutustyyppisiä maksuja).

Lähteet: Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII-24, maaseudun kulutustutkimus 1959–1960, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1962. Ennakkotietoja maaseudun kulutustutkimuksesta vuosilta 1959–60, Sosiaalinen aikauskirja, Sosiaaliministeriö, 55. vuosikerta. SNA93 ja tekijän laskelmat.

si omaan käyttöön, ja siitä tulevat saadut tulot ovat myös osa toimintaylijäämää. Luontoismuotoisia tuloja ovat tyypillisesti maanviljelijöiden omalta tilalta saamat maataloustuotteet. Lisäksi omistusasuminen maaseudulla on enemmän sääntö kuin poikkeus tilanteen ollessa päinvastainen kaupungeissa. Tämän vuok-

si laskennallisilla vuokratuloilla on merkitys käytettävissä oleville tuloille. Maaseudun kulutustutkimus raportoi oman asunnon vuokra-arvot. Säästämiseen oman asunnon vuokra-arvot eivät vaikuta, koska olemassa oleva tilastoaineisto ei kata tietoja asuntojen poistoista tai kansantalouden tilinpidon termeillä kiinteän pääoman kulumisesta. Tämän vaikutus säästämiseen olisi melko pieni. Toinen potentiaalinen virhe laskelmiin tulee sitä kautta, että aineisto sisältää eksplisiittisesti vuokramenot mutta ei vuokratuloja. On hyvin vaikea arvioida, miten suuri tästä aiheutuva virhe loppujen lopuksi on. Joka tapauksessa edellä mainittuihin yritystoiminnan voittoihin on laskettu mukaan osa saaduista vuokrasta. Lisäksi osa vuokratuista huoneistosta on varmasti muiden kuin kotitalouksien, ts. lähinnä KPVTY:jen tai yritysten omistuksessa. Näin ollen on turvallista olettaa, että laskelman ulkopuolelle jäävät vuokratulot ovat pienehköjä.

Maaseudun kulutustutkimuksessa raportoidaan maatalousyrittäjien ja palkansaajien verot erikseen. Tutkimuksessa raportoitavat ”analyttiset luvut” ovat kotitalouskohtaisia keskiarvoja. Näin ollen koko tutkimuksen tasoluvut (maatalousyrittäjien ja palkansaajien summa) lasketaan painottamalla luvut maatalousyrittäjien ja palkansaajien määrillä. Vastaava tilanne on maksetuissa koroissa, ja näiden osalta menetellään samalla tavalla. Tosin maaseudun kulutustutkimuksessa palkansaajakotitalouksilla ei ole mukana maksettuja korkoja.

Säästäminen on siis karkeasti käytettävissä olevan tulon ja kulutusmenojen välinen erotus. Näin ollen tulojen lisäksi myös kuluttaminen tulee määritellä. Teoriassa riittäisi, että kulutusmenot määriteltäisiin kokonaistasolla, mutta koska kulutusmenojen käsite kulutustutkimuksissa ei vastaa sektoritilinpidon kotitalouksien kulutusmenokäsitettä, joudutaan kotitalouksien kokonaiskulutusmenot laskemaan sen komponenteista. Tästä syystä kulutustutkimuksien kulutuskomponentit luokitellaan COICOP-luokituksen²⁰² mukaisiin kulutusluokkiin, ts. kulutusmenot lasketaan komponenteista, jotta päästään mahdollisimman lähelle kansantalouden tilinpidon kotitalouksien kulutusmenot käsitettä. On hyvä huomata, että COICOP-luokituksesta on eri versioita ja päivityksiä, jotka poikkeavat toisistaan varsin huomattavasti. Tässä tutkimuksessa käytetään SNA93:n versiota COICOP-luokituksesta.

Taulukossa 4.4 on esitetty vuosien 1950–51 elinkustannustutkimuksen ja COICOP-luokituksen välinen avain. Kuten taulukosta on havaittavissa, luokittelu tehdään usein COICOP-luokituksen 2-numerotasolla, ja 1-numerotason luvut lasketaan niiden 2-numerotason luvuista, mikäli ne ovat saatavilla. Pääasiassa tämä luokitusavain on hyvin suoraviivainen, ja tämän takia käsittelen tässä yhteydessä vain hieman monimutkaisemmat tapaukset.

Bruttovuokriksi oletetaan elinkustannustutkimuksen asumiskustannukset. On syytä huomata, että elinkustannustutkimuksen asumiskonsepti on kuitenkin hieman laajempi kuin pelkät bruttovuokrat. Asuminen sisältää myös kesäasun-

---

202 COICOP-luokitus on yleisesti tilastoinnissa käytetty tuoteluokitus, jossa tuotteet luokitellaan niiden käyttötarkoituksen mukaan. COICOP tulee englannin kielen sanoista: ”*Classification of Individual Consumption According to Purpose*”. COICOP-luokitus, kuten tilastoluokitukset, on jaettu eri ”tasoihin” luokituksen tarkkuuden mukaan. Esimerkiksi 1-numerotasolla viitataan hyvin karkeaan luokitukseen kuten elintarvikkeet, juomat ja vaatetus. 2-numerotasolla esimerkiksi ruoka jaotellaan tarkemmin lihaan, hedelmiin kasviksiin ja niin edelleen. Katso: *Classification of Individual Consumption According to Purpose (COICOP)*, Statistical Papers, Series M, No. 84, United Nations, New York 2000.

Taulukko 4.4

Luokitusavain SNA93 mukaisen COICOP-luokkien ja vuosien 1950–51 elinkustannustutkimuksen kulutusmenojen välillä

Koodi	COICOP	Vanha elinkustannustutkimus
1.	Elintarvikkeet, juomat ja tupakka	1.1.+1.2.+1.3.
1.1.	Elintarvikkeet	Ravinto (ilman juomia ja aterioita)
1.2.	Juomat	1.2.1.+1.2.2.
1.2.1.	Alkoholittomat juomat	Ravinto, josta alkoholittomat juomat
1.2.2.	Alkoholijuomat	Alkoholijuomat
1.3.	Tupakka	Tupakka
2.	Vaatetus ja jalkineet	2.1.+2.2.
2.1.	Vaatetus	Vaatetus
2.2.	Jalkineet	Jalkineet
3.	Asuminen, vesi sähkö, kaasu ja muut polttoaineet	3.1.+3.4.
3.1.	Bruttovuokrat	Asunto
3.4.	Sähkö, kaasu ja muut polttoaineet	Lämpö ja valo
4.	Sisustus, kotitalousvälineistö ja tavanomainen kodinhoito	4.1.+4.4.
4.1.	Huonekalut, sisusteet ja koriste-esineet, matot ja muut lattian päällysteet ja niiden korjaukset	Huonekalut, taloustekstiilit
4.4.	Lasiesineet, ruokailuvälineet ja kodin käyttö-esineet	Taloustarvikkeet
5.	Terveys	5.1.–5.3.+5.4.
5.1.–5.3.	Sairaanhoidon liittyvät palvelut ja tuotteet	Sairaanhoido
5.4.	Terveys, josta sairast- ja henkivakuutukset	Vakuutukset, josta henki
6.	Liikenne	Muut menot, josta polkupyörät ja muut liikennevälineet
7.	Vapaa-aika, viihde ja kulttuuri	Huvit
8.	Koulutus	Opetus ja lukeminen
9.	Hotellit, kahvilat ja ravintolat	9.1.
9.1.	Ravintolapalvelut	Ravinto, josta ateriat ym. kodin ulkopuolella poislueutuna kouluateriat
10.	Sekalaiset tavarat ja palvelut	10.1.+10.2.+10.6.
10.1.	Henkilökohtainen puhtauden ja puhtauden hoito	Pesu ja puhtaus
		Kotiapulaiset, siivousapu yms.
10.2.+10.6.	Muualla luokittelemattomat tavarat ja palvelut	Muut menot ilman lahjoja ja avustuksia, korkoja ja polkupyöriä ja muita liikennevälineitä
lisäerittely	Kestokulutustavarat	Huonekalut, taloustekstiilit josta polkupyörät ja muut liikennevälineet

Lähteet: Sosiaalisia erikoistutkimuksia 21, Elinkustannustutkimus helmikuu 1950 – tammikuu 1951, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1954. SNA93 ja tekijän laskelmat.

not, jotka vastaavat noin kahta prosenttia aineiston asumiskustannuksista. Lisäksi asumiseen lukeutuu mukaan kustannuksia omistusasumisesta. Nämä ovat kustannuksia, jotka laskettaisiin kotitalouksien vuokraustoiminnan välituotekäytöksi, jos laskennalliset vuokrat otettaisiin huomioon otoksessa. Omistusasumisen osuushan oli pienehkö.

Koulutusta, vapaa-aikaa, viihdettä ja kulttuuria on järkevää katsoa yhtenä kokonaisuutena, koska näiden erien jakamisessa näiden kahden taloustoimen välillä ei ole täysin onnistuttu. ”Huvit”, joka luokitellaan vastaamaan ”vapaa-aikaa, viihdettä ja kulttuuria”, on käsitteenä hieman suppeampi kuin vapaa-aika, viihde ja kulttuuri. Huveihin on laskettu lähinnä teatteri, elokuvat, konsertit, iltamat, urheilutapahtumat, leikkikalut ja muu vastaava toiminta tai tavarat. Vapaa-aika, viihde ja kulttuuri -käsitteeseen taas kuuluu lisäksi mm. vapaa-ajan lukeminen. Tämä taas elinkustannustutkimuksessa katsotaan osaksi ”opetusta ja lukemista” ja se lukeutuu näin ollen osaksi COICOP-luokkaan ”koulutus”.

Elinkustannustutkimuksen ”ravinto, josta ateriat kodin ulkopuolella” -käsite kattaa myös kouluruokailun. Maksuton kouluruokailu lasketaan nykyään osaksi julkisen sektorin kulutusta osana ns. yksilöllisiä julkisia kulutusmenoja. Sitä vastoin maksullinen kouluruokailu katsotaan osaksi yksityisiä kulutusmenoja. Vuonna 1943 säädettiin laki kouluruoan tarjoamisesta koululaisille maksutta, ja siihen sallittiin viiden vuoden siirtymäaika. Laki velvoitti tarjoamaan ilmaisen ruuan kaikille oppivelvollisille. Tällöin tämä tarkoitti sitä, että kansakoululaisille tarjottiin ilmainen ruoka. Elinkustannustutkimuksen ongelma on, että tämä erä sisältää sekä maksulliset että maksuttomat ateriat. Elinkustannustutkimuksen yhteenvetojulkaisussa kuitenkin mainitaan, että maksullisten ruokien osuus oli vähäinen.²⁰³ Tämän takia kouluruokailu poistetaan yksityisistä kulutusmenoista.

Lopuksi kotitalouksille lasketaan lisäerittely ”kestokulutustavarat”. Kestokulutustavarat ovat tavaroita, joita voidaan käyttää toistuvasti yli yhden vuoden ajan. Näihin lasketaan polkupyörät, muut liikennevälineet sekä huonekalut ja tekstiilit. Kodintekstiilien osalta mm. matot lasketaan kestopulutustavaroihin, mutta esimerkiksi lakanat puolikestäviin tavaroihin. Näin ollen kulutustavaroiden luvut ovat hieman yliarvioituja.

Taulukossa 4.5 on esitetty luokitteluavain vuosien 1955–56 kulutustutkimuksen ja SNA93:n mukaisten COICOP-luokkien välillä. Vuosien 1955–56 tutkimuksessa sovellettu luokitus poikkeaa hieman vuosien 1950–51 elinkustannustutkimuksessa käytetystä luokituksesta. Erot eivät ole kuitenkaan kovin suuret, ja tässä yhteydessä tarkastellaan vain taloustoimia, joiden käsittelyssä saattaa esiintyä epäselvyyksiä, ja jotka selvästi poikkeavat vuosien 1950–51 taloustoimien käsittelystä.

Vuosien 1955–56 tutkimuksessa käytetty luokitus on hieman vuosien 1950–51 elinkustannustutkimuksessa käytettyä yksityiskohtaisempi. Vuosien 1955–56 pääluokka ”muut menot” on laajempi kuin vuosien 1950–51 tutkimuksessa. Toisin muiden menojen alaluokat ovat yksityiskohtaisempia kuin vuosien 1950–51 elinkustannustutkimuksessa. Lisäksi vuosien 1955–56 luokitus muistuttaa enemmän tutkimuksessani sovellettua COICOP-luokitusta, ja näin ollen myös luokittelu onnistuu hieman paremmin.

Vuosien 1955–56 tutkimuksen pohjalta rajanveto koulutuksen ja vapaa-ajan sekä viihteen ja kulttuurin välillä onnistuu paremmin kuin vuosien 1950–51 tutkimuksen pohjalta tehty jako. Vuosien 1950–51 tutkimuksen pohjalta tehdyssä

203 Tätä näkemystä tukee se, että esimerkiksi vuonna 1956 kansakouluissa oli 85,1 prosenttia, oppikouluissa 13,3 prosenttia ja muissa kouluissa 1,5 prosenttia oppilaista. Lähde: Suomen tilastollinen vuosikirja 1957, 285.

Taulukko 4.5

Luokitusavain SNA93 mukaisen COICOP-luokkien ja vuosien 1955–56 kulutustutkimuksen kulu-
tusmenojen välillä

Koodi	COICOP	Vanha elinkustannustutkimus
1.	Elintarvikkeet, juomat ja tupakka	1.1.+1.2.+1.3.
1.1.	Elintarvikkeet	Ravinto ilman virvotusjuomia ja kodin ulkopuolisia ruokaluita
1.2.	Juomat	1.2.1.+1.2.2.
1.2.1.	Alkoholittomat juomat	Ravinto, josta kalja ja virvoitusjuomat
1.2.2.	Alkoholijuomat	Alkoholijuomat
1.3.	Tupakka	Tupakka
2.	Vaateset ja jalkineet	2.1.+2.2.
2.1.	Vaateset	Vaateset
2.2.	Jalkineet	Jalkineet
3.	Asuminen, vesi sähkö, kaasu ja muut polttoaineet	3.1.+3.4.
3.1.	Bruttovuokrat	Asunto
3.4.	Sähkö, kaasu ja muut polttoaineet	Lämpö ja valo
4.	Sisustus, kotitalousvälineistö ja tavan- omainen kodinhoito	Kalusto, vuodevaatteet ja taloustarvikkeet
5.	Terveys	5.1.–5.3.+5.4.
5.1.–5.3.	Sairaanhoidon liittyvät palvelut ja tuotteet	Sairaanhoido
5.4.	Terveys, josta sairas- ja henkivakuutukset	Henkivakuutus- ja eläkemaksut
6.	Liikenne	Matkat ja lomanvietto
7.	Vapaa-aika, viihde ja kulttuuri	Kirjallisuus, sanomalehti, posti ja puhelin yms. Huvit ja urheilu
8.	Koulutus	Koulutus
9.	Hotellit, kahvilat ja ravintolat	9.1.
9.1.	Ravintolapalvelut	Ravinto, josta ruokailu kodin ulkopuolella poisluettuna kouluruokailu
10.	Sekalaiset tavarat ja palvelut	10.1.+10.2.+10.6.
10.1.	Henkilökohtainen puhtauden ja puhtauden hoito	Henkilökohtainen puhtaus, pesu ja siivous
10.2.+10.6.	Mualla luokittelemattomat tavarat ja palvelut	Muut menot poisluken lahjat, avustukset, yhdistysmaksut ja lainankorot
lisäerittely	Kestokulutustavarat	Huonekalut Matot Jääkaappi ja talouskoneet Matkat ja lomanvietto, josta omat ajoneuvot

Lähteet: Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII-22, kulutustutkimus – kaupungit ja kauppalat 1955–1956,
Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1959. SNA93 ja tekijän laskelmat.

luokittelussa sanomalehdet ja kaunokirjallisuus päätyvät COICOP-luokkaan koulutus, vapaa-ajan ja viihteen sijasta. Tämän takia koulutuksen, vapaa-ajan ja viihteen kehittymistä tarkastellaan yhtenä kokonaisuutena.

Lisäksi kestokulutustavaroiden rajaamisessa on onnistuttu paremmin kuin vuosien 1950–51 tutkimuksen osalta. Vuosien 1950–51 estimaatti on hieman

yliarvioitu, esimerkiksi lakanat päätyvät mattojen mukana kestokulutustavaroihin, vaikka nämä kuuluisivat puolikestäviin tavaroihin. Vuosien 1955–56 tutkimuksen pohjalta matot pystytään luokittelemaan erikseen kestokulutustavaroihin. Lisäksi jääkaapit ja talouskoneet onnistutaan luokittelemaan erikseen muista menoista osaksi kestokulutustavaroita. Tosin kodinkoneiden yleistyminen alkoi vasta 1950-luvulla ja vuosikymmenen alussa niiden osuus kulutusmenoista oli vielä varsin alhainen.

Taulukossa 4.6 esitetään luokitusavain vuosien 1959–60 tutkimuksen ja COICOP-luokituksen välillä. Keskityn vain keskeisimpiin eroihin tämän ja edellä esiteltyjen luokitteluavaimien välillä. Yleisesti voidaan todeta, että tämän aikakauden voimakkaan muutoksen pystyy havaitsemaan myös luokituksen kehityksessä siten, että mm. vapaa-aikaan, liikenteeseen ja koulutukseen liittyvät luokat ovat selvästi tarkentuneet. Tämä ilmiöhän on havaittavissa jo vuosien 1955–56 tutkimuksen koulutukseen ja vapaa-aikaan liittyvien taloustoimien osalta.

Ensimmäinen keskeinen ero 1959–60 tutkimuksen ja tätä edeltävien tutkimusten välillä on se, että vuosien 1959–60 kulutustutkimuksessa otettiin huomioon laskennalliset vuokrat, jotka myös lisättiin kulutusmenoihin. Laskennalliset vuokrat ovat siis omistusasumisesta tulevaa laskennallista vuokratuloa. Nämä on vastaavasti kirjattava menoiksi kotitalouksien kulutusmenoihin. Omistusasumisen osuus ei ollut suuri 1950-luvun suomalaisissa kaupungeissa. Maaseudulla omistusasuminen oli kuitenkin pääasiallinen asumismuoto ja näin ollen on keskeistä ottaa se huomioon maaseutua koskeissa laskelmissa.

Lisäksi vuosien 1959–60 kulutustutkimuksessa on eroja sisustukseen ja kodinhoitoon liittyvissä taloustoimissa. Tässä yhteydessä ”pesu- ja puhdistustarvikkeet” luokitellaan osaksi kodinhoitoa, koska oletetaan, että nämä sisältävät vain kodinhoitoon liittyviä tarvikkeita. Luokasta pystytään erottamaan henkilökohtaiseen hygieniaan liittyvät tarvikkeet, jotka luokitellaan osaksi henkilökohtaista puhtauden hoitoa.

Aiemmin todettiin, että henkivakuutukset tulisi laskea osaksi kulutusmenoja. Vuosien 1950–51 ja 1955–56 tutkimuksissa vakuutukset luokitellaan siten, että henkivakuutusmaksut ovat eriteltävissä muista vakuutusmaksuista. Vuosien 1959–60 kulutustutkimuksessa esiintyy ns. henkilöriskivakuutuksia, joihin kuuluu sekä palkansaajan sosiaaliturvamaksujen että henkivakuutusmaksujen kaltaisia maksuja, ja näin ollen luokittelen nämä palkansaajien sosiaaliturvamaksuiksi. Toinen vaihtoehto olisi ollut jakaa tämä erä jollain satunnaisella osuudella palkansaajien sosiaaliturvamaksuiksi ja henkivakuutusmaksuiksi.

Kuten edellisissäkin tutkimuksissa, rajanveto koulutuksen, vapaa-ajan, viihteen ja kulttuurin välillä on hankala. Lasken vapaa-aikaan, viihteeseen ja kulttuuriin mukaan lehdet, kirjallisuuden ja kirjoitustarvikkeet. Opetuskirjallisuus pitäisi laskea osaksi koulutusta, mutta tässä yhteydessä se ei ole mahdollista. Tämän vaikutus suhteessa koko luokkaan ei kuitenkaan ole kovin suuri.

Yhteenvetona voidaan todeta, että yksittäisten COICOP-kohtaisten luokkien luokittelu ei ole välttämättä täydellisesti onnistunut, mutta tehty luokittelu antaa melko hyvän kuvan siitä, mihin kotitaloudet kuluttivat rahojaan. Tämän luokittelun ensisijainen tarkoitus ei kuitenkaan ole yksittäisten COICOP-kulutuluokkien selvittäminen, vaan kotitalouksien kulutusmenojen määrittäminen niin, että se vastaa SNA93:n kotitalouksien kulutusmenojen käsitettä.

Taulukko 4.6

Luokitusavain SNA93 mukaisen COICOP-luokkien ja vuosien 1959–60 kulutustutkimuksen kulu-
tusmenojen välillä

Koodi	COICOP	Vanha elinkustannustutkimus
1.	Elintarvikkeet, juomat ja tupakka	1.1.+1.2.+1.3.
1.1.	Elintarvikkeet	Ravinto ilman kahviloita ja ruokaloita ml. ilmaisia aterioita ja pilsneriä ja virvoitusjuomia
1.2.	Juomat	1.2.1.+1.2.2.
1.2.1.	Alkoholittomat juomat	Ravinto, josta pilsneri ja virvoitusjuomat
1.2.2.	Alkoholijuomat	Alkoholijuomat ja tupakka, josta alkoholijuomat
1.3.	Tupakka	Alkoholijuomat ja tupakka, josta tupakka
2.	Vaatetus ja jalkineet	Vaatetus
3.	Asuminen, vesi sähkö, kaasu ja muut polttoaineet	3.1.+3.4.
3.1.	Bruttovuokrat	Asunto, valo ja lämpö, josta vuokrat
3.1.B	Laskennalliset vuokrat	Asunto, valo ja lämpö, josta oman asunnon vuokra-arvo
3.4.	Sähkö, kaasu ja muut polttoaineet	Asunto, valo ja lämpö, josta polttoaineet ja valaistus
4.	Sisustus, kotitalousvälineistö ja tavanomai- nen kodinhoito	Kaluste ja taloustarvikkeet Muut menot, josta pesu ja puhdistustarvikkeet, talouspaperi Muut menot, josta pesu ja silytys
5.	Terveys	5.1.–5.3.+5.4.
5.1.–5.3.	Sairaanhoidon liittyvät palvelut ja tuotteet	Muut menot, josta sairauden- ja terveydenhoito Muut menot, josta lääkkeet ja sairaudenhoito- varusteet
5.4.	Terveys, josta sairas- ja henkivakuutukset	Henkivakuutuksia ei ole tässä aineistossa eritelty.
6.	Liikenne	Muut menot, josta kotimaan matkat Muut menot, josta ulkomaanmatkat Muut menot, josta ajoneuvojen osto Muut menot, josta ajoneuvojen käyttö- kustannukset
7.	Vapaa-aika, viihde ja kulttuuri	Muut menot, josta lehdet, kirjallisuus ja kirjoitustarvikkeet Muut menot, josta harrasteet Muut menot, josta hovit ja virkistys
8.	Koulutus	Muut menot, josta koulu- ja kurssimaksut
9.	Hotellit, kahvilat ja ravintolat	9.1.
9.1.	Ravintolapalvelut	Muut menot, josta kahvilat ja ruokalat ml. ilmaiset ateriat
10.	Sekalaiset tavarat ja palvelut	10.1.+10.2.+10.6.
10.1.	Henkilökohtainen puhtauden ja puhtauden hoito	Muut menot, josta hlö puhtaus ja kauneudenhoito Muut menot, josta parturi-, kampaamo- ja saunamaksut
10.2.+10.6.	Muulla luokittelemattomat tavarat ja palvelut	Muut menot, josta posti, puhelin ja kuljetus Muut menot, josta kodissa käytetty apu työvoima

Lähteet: Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII-24, maaseudun kulutustutkimus 1959–1960,
Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1962. SNA93 ja tekijän laskelmat.

Tästä syystä kulutusmenot joudutaan laskemaan sen komponenteista. Näin ollen pystytään kontrolloimaan sitä, että mm. kouluruokailu lukeutuu julkisiin kulutusmenoihin eikä kotitalouksien kulutusmenoihin, vaikka se kotitaloustutkimuksissa lasketaan mukaan kotitalouksien kulutukseen. Tässä tavoitteessa tutkimuksessani onnistutaan hyvin.

Käytetyissä kulutustutkimuksissa on tiettyjä erityispiirteitä, jotka heijastuvat tapaan, miten näitä tuloksia tässä tutkimuksessa analysoidaan. Tutkimuksissa tulokset esitetään kulutusmenot/tulot kotitaloutta kohden -tyyppisinä lukuina. Nämä voitaisiin tietenkin korottaa koko otoksen tasolle kertomalla ao. luku otoksen kotitalouksien määrällä. Tällaisille luvuille on vaikea löytää mitään analyttistä merkitystä, koska lukuja ei suhteuteta mihinkään. Yleensä tämän tyyppisiä lukuja käytettäessä ollaan kiinnostuneita joko lukujen suhteesta toisiin lukuihin tai lukujen kasvuvauhdista. Näin ollen kotitalouksien kulutusmenot esitetään suhdelukuina suhteessa perheen kokonaiskulutukseen, ja tulot esitetään suhteessa käytettävissä olevaan tuloon. Tämä mahdollistaa kulutuksen ja tulojen rakenteellisen analysoinnin. Osaksi edellä mainitusta syystä säästäminen esitetään myös säästämisasteina. Ainostaan viimeisessä luvussa olevat kuviot esitetään absoluuttisina lukuina.

Jokainen kotitalousaineisto on alkuperäisissä kulutusaineistoissa esitetty perhetyyppittäin, ts. perheen koon mukaan. Maatalouden kulutustutkimus on lisäksi jaettu maanviljelijä- ja palkansaajakotitalouksiin. Näitä luokituksia perhetyyppittäin käytetään myös tässä tutkimuksessa, ja näin ollen kulutus- ja säästämissämahdollisuuksia analysoidaan kotitalouksittain. Lisäksi eri kotitaloustyypeille esitetään niiden keskimääräinen käytettävissä oleva tulo. Tämä mahdollistaa jossain määrin erikokoisten perheiden tuloerojen arvioinnin. Absoluuttiset tulot ja kulutus ovat toisarvoisia, koska tällaisessa analyysissä ainoastaan suhteellisilla luvuilla on merkitystä.²⁰⁴ On syytä kuitenkin huomata, että näitä lukuja ei korjata perhekoon mukaan, joten lukuja voidaan verrata toisiinsa vain hyvin suuntaa-antavasti.

4.1.2 Mikroaineistojen käsittely

Edellä esitin luokitusavaimen vanhojen kulutustutkimuksien ja SNA93:n mukaisen kansantalouden tilinpidon välillä ja sen miten näiden avulla lasketaan kotitalouksien säästäminen. Käytännössä vastaava uudelleenluokitus pitää tehdä kulutustutkimuksien mikroaineistojen ja SNA93:n mukaisen kansantalouden tilinpidon välillä. Aiemminkin todettiin, että mikroaineisto on kirjattu ns. avoimille tilikirjoille, eli kotitaloudet kirjoittivat jokaisen saamansa tai maksamansa taloustoimen tilivihkoon käsin. Näin ollen suoraa luokitusavainta mikroaineistojen ja SNA93:n mukaisen kansantalouden tilinpidon välillä ei voida esittää. Luokittelu tehdään samoja periaatteita noudattaen, ja näin ollen tässä tutkimuksessa esitetyt mikrotason kotitalouksien luvut ovat menetelmällisesti vertailukelpoisia edellä esitetyn menetelmän kanssa. Mikroanalyysissä luontaismukaisten tulojen ja kulutuksen allokoinnissa tuoteryhmittäin ei ole kuitenkaan täysin onnistuttu. Mikroaineistojen kirjanpidot kattavat eripituiset ajanjaksot ja kirjanpitojakso

204 Ks. esimerkiksi: Sauli 1951, 16.

saattaa vaihdella myös eri tuoteryhmien välillä. Näin ollen mikroaineistoja käsiteltäessä vihkojen pohjalta laskettu kulutus ja tulot on korotettava vuositasolle.

Aiemminkin viitattiin, että mikrotason lukujen tarkoitus ei ole niinkään absoluuttisten lukujen esittäminen, vaan makrotason analyysin syventäminen mikrotason esimerkein. Näin lähtökohta on siinä mielessä lähinnä mikrohistoriallinen, että esimerkit eivät pyri yleiseen edustavuuteen, vaan lähinnä olemaan esimerkkejä aikakauden kotitalouksista. Yksittäisten kotitalouksien avulla syvennä makrotason kertomusta valottamalla, millaiset kulutustottumukset olivat ja miten tutkimuksen perheet säästivät kuitenkin paljastamatta sellaista tietoa, jonka perusteella kotitalous voitaisiin tunnistaa.²⁰⁵ Lisäksi tätä eräänlaista makro-mikrolinkkiä on käytetty todentamaan sekä aggregaattitason että varsinaisten mikrotaloudellisia tuloksia.

Mikrotaloudellisissa analyyseissä on pelkästään työekonomisistakin syistä rajoitettu analysoimaan muutamia kotitalouksia. Tätä tutkimusta varten kävin läpi jo kaista kulutustutkimusaineistoa kohden noin 15 kulutusvihkoa, vaikkakaan kaikkia näitä ei ole käytetty tämän tutkimuksen analyysiluvussa.²⁰⁶ Tältä osin *aineistojen* kotitaloudet kuitenkin osoittautuivat varsin edustiviksi aineiston kotitalouksista.²⁰⁷ Taulukoissa 4.7 ja 4.8 käytettyjen aineistojen kulutuksen ja tulojen keskeiset tilastolliset hajontaluvut. Taulukosta 4.7 käy hyvin ilmi, että otoksen kotitalouksien kulutusmenojen rakenteessa on kotitalouksien kesken merkittäviäkin eroja, mutta keskeinen osa kulutuksesta meni elintarvikkeisiin, vaateisiin ja asumiseen. Vapaa-aikaan, koulutukseen ja ravintoloihin kulutettiin hyvin pieni osa tuloista. Maaseudun kulutustutkimuksien mikroaineistojen tuloksissa on enemmän hajontaa, sillä aineisto kattaa sekä maanviljelijät että palkansaajat ja kaikki siltä väliltä.²⁰⁸ Lisäksi mikroaineistossa ei ole jaoteltu tuotantoa omaan käyttöön ja myyntiin, ja luvut käsittävät näin ollen pelkän rahamääräisen kulutuksen. Tämän takia todelliseen kulutukseen nähden luvut aliarvioivat elintarvikkeiden ja asumispalveluiden käyttöä riippuen siitä, miten suuri osuus yksittäisen kotitalouden kulutuksesta oli peräisin tuotannosta omaan käyttöön. Tämä luonnollisesti kasvattaa maaseudun kotitalouksien osalta tilastollisissa analyyseissä esitettyjä hajontoja.

Maaseudun aineiston osalta myös oman tuotannon osuus kulutuksesta vaikuttaa pääasiassa eri tuoteryhmien osuuksiin kulutuksesta. Tästä syytä myöskään

205 Tämän huomion taustalla on se, että analysoin aikaisemmassa artikkelissani (Kavonius 2006) 1950-luvun mikroaineistoja ja esitän mikrokuvauksien kohdalla perheenpäämiehen ammatin ja kadunnimen, jolla kotitalous asui. Tämä kuitenkin päätyi Tilastokeskuksen tilastoeettiseen komiteaan ja komitea päätyi jälkikäteen siihen tulokseen, että näiden tietojen perusteella nämä perheet ovat *vielä nykypäivänä tunnistettavissa*, ja näin ollen aineiston käytössä oli rikot-
tu Tilastolain henkeä. Ks. Tilastoeettisen lautakunnan kokouksen pöytäkirja 3/2007, Tilasto-
keskus 2007.

206 Liitteessä 4 on esitetty yleisellä tasolla luvussa 5 kuvattujen kotitalouksien tilit.

207 Tässä yhteydessä on kuitenkin tärkeä huomata, että aineistot kattavat joko palkansaajaperheet ja maanviljelijät, eikä koko väestöä. Lisäksi aineistot olivat myös varsin rajattuja näiden populaatioiden suhteen. Näin ollen koko Suomen kansa on varmasti huomattavasti heterogeenisempi kuin tässä tutkimuksessa tutkitut kotitaloudet ja tuloerot varmasti olivat varmasti suuret, kun kohtuullisen pienen eliitin ja suuren massa välisiä tuloeroja ei ollut vielä tässä vaiheessa tasoittamassa nykyisen kokoinen tulontasausjärjestelmä.

208 Tämä viittaa siihen, että rajanveto maanviljelijän ja palkansaajan välillä on hyvin epäselvä. Suurin osa kotitalouksista sai sekä palkkaa että yrittäjätuloa. Tilat olivat tällöin pieniä ja riittivät harvoin elättämään täysin kotitaloutta. Käytännössä raja on se, mistä kotitalous saa suuremman osan tuloistaan, mutta tämä raja on luonnollisesti täysin mielivaltainen.

Taulukko 4.7

Keskeiset tilastolliset hajontaluvut eri kulutusluokkien osalta tutkimuksesta käytetystä mikroaineistosta. Luvut ovat prosenttia (%) kokonaiskulutuksesta.

Koodi Kuvaus	1 (COICOP) Elin- tarvikkeet	2 (COICOP) Vaatus	3 (COICOP) Asuminen	4 (COICOP) Sisustus	5 (COICOP) Terveys	7 (COICOP) Vapaa-aika	8 (COICOP) Koulutus	9 (COICOP) Ravintolat	6+10 (COICOP) Palvelut ja liikenne
Aineisto	1950–51	1950–51	1950–51	1950–51	1950–51	1950–51	1950–51	1950–51	1950–51
Kotitalouksien määrä	15	15	15	15	15	15	15	15	15
Minimi	37,9	8,2	1,3	0,5	0,2	0,4	0,0	0,0	3,8
1. kvartiili	54,0	10,1	4,0	1,9	0,5	1,0	0,4	0,1	5,8
2. kvartiili (mediaani)	59,8	12,4	8,3	2,7	0,8	1,8	0,7	0,1	6,7
3. kvartiili	70,8	15,5	9,0	3,5	1,6	4,5	1,1	0,3	10,7
Maksimi (4. kvartiili)	77,4	32,6	10,2	16,4	3,9	6,2	1,8	1,8	25,4
Kvartiiliväli	16,8	5,5	4,9	1,5	1,1	3,4	0,7	0,2	4,8
Keskiarvo	61,4	14,2	6,8	3,9	1,3	2,6	0,7	0,3	8,8
Keskihajonta	11,7	6,5	3,0	4,2	1,2	2,0	0,6	0,4	5,5
Kokonaiskeskisarvo	50,5	18,7	9,5	5,2	2,5	1,1	2,2	1,6	8,7
Aineisto	1955–56	1955–56	1955–56	1955–56	1955–56	1955–56	1955–56	1955–56	1955–56
Kotitalouksien määrä	15	15	15	15	15	15	15	15	15
Minimi	26,5	5,9	5,0	0,0	1,8	2,6	0,0	0,0	8,6
1. kvartiili	41,5	13,3	12,5	3,1	2,7	4,7	0,0	0,0	9,7
2. kvartiili (mediaani)	42,7	17,5	13,2	3,6	3,4	5,9	0,0	0,0	10,2
3. kvartiili	47,9	20,3	14,7	5,7	4,0	8,0	0,1	0,0	11,3
Maksimi (4. kvartiili)	58,1	37,0	23,0	8,1	5,8	12,8	0,6	7,0	14,5
Kvartiiliväli	6,5	7,0	2,1	2,7	1,3	3,3	0,1	0,0	1,6
Keskiarvo	43,6	17,2	13,5	4,1	3,5	6,6	0,1	0,8	10,6
Keskihajonta	8,3	7,2	4,0	2,4	1,2	3,1	0,2	2,0	1,5
Kokonaiskeskisarvo	37,2	15,1	15,0	5,6	3,3	5,5	0,9	4,7	12,7
Aineisto	1959–60	1959–60	1959–60	1959–60	1959–60	1959–60	1959–60	1959–60	1959–60
Kotitalouksien määrä	16	16	16	16	16	16	16	16	16
Minimi	15,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,7	0,0	0,0	7,0
1. kvartiili	38,8	3,3	1,8	1,1	3,5	4,7	1,5	0,0	18,9
2. kvartiili (mediaani)	46,6	4,3	2,6	1,9	8,7	6,1	3,1	0,0	23,7
3. kvartiili	53,1	7,6	3,2	2,6	15,5	6,9	3,5	0,0	26,6
Maksimi (4. kvartiili)	83,8	11,9	4,3	11,3	40,9	10,8	10,6	0,0	58,0
Kvartiiliväli	14,2	4,3	1,4	1,5	12,0	2,2	2,0	0,0	7,7
Keskiarvo	46,2	5,3	2,5	2,5	11,1	6,0	2,9	0,0	23,6
Keskihajonta	17,2	3,7	1,3	2,8	10,9	2,5	2,6	0,0	11,7
Kokonaiskeskisarvo	55,6	12,7	5,8	5,3	3,2	4,2	0,8	2,3	10,2

On syytä huomata, että mikroaineistoja tulee analysoida sillä tavoin, että yksittäiset kotitaloudet eivät ole tunnistettavia. Tämän takia mikroaineistoja analysoidessa ei ole tarkasti indikoitu, mitä kotitalouksia analysissa on käytetty. Katso tarkemmin: Tilastoeettisen lautakunnan kokouksen pöytäkirja 3/2007, Tilastokeskus 2007.

Lähteet: Elinkustannustutkimus helmikuu 1950 – tammikuu 1951, mikroaineisto, kansio numerot I-III, Tilastokeskuksen arkisto. Kulutustutkimus – kaupungit ja kauppalat 1955–1956, mikroaineisto, kansiot: Tampere II, Turku I, Pori ja Varkaus Tilastokeskuksen arkisto. Maaseudun kulutustutkimus 1959–1960, mikroaineisto, kansiot: tammikuu 3/4/25-335-331 ja tammikuu 211/141-232/291 ja 271. Tekijän laskelmat.

taulukossa 4.8 maaseudun aineistoa ei ole lainkaan näytetty, sillä eri tuloryhmien osuuksiin vaikuttaa nimenomaan se, kuinka suuri perheen tuloista tulee omalta maatilalta ja kuinka suuri osuus palkkatyöstä. Kuitenkin taulukon 4.7 tuloksia tarkastellessa on helppo havaita, että myös maaseudun kulutuksesta hyvin pieni osa meni vapaa-aikaan, koulutukseen ja ravintoloihin.

Taulukossa 4.8 esitetään vuosien 1950–51 ja 1955–56 käytettyjen aineistojen osalta palkkojen, verojen ja sosiaalietuuksien hajonnat käytettävistä olevista tuloista. Myös tästä on nähtävistä, että verojen, palkkojen ja sosiaalietuuksien osuudet toki vaihtelivat näytteen kotitalouksilla, mutta vaihteluvälit esimerkiksi tarkasteltaessa kvartaalivälejä ovat kuitenkin kohtuullisen pienet. Tulojen osalta osuuksiin vaikuttaa luonnollisesti palkkatulojen suuruuden lisäksi perheko-ko, sillä lapsiperheet maksoivat suhteessa vähemmän veroja ja saivat lapsilisien muodossa sosiaalietuuksia.

Mikroaineistojen tuloksia tarkasteltaessa on aina pidettävä mielessä, että kysymyksessä on näyte eikä kattava otos. Esitetyt hajontaluvut kuitenkin jossain määrin kertovat variaatiosta itse kokonaisaineistojen sisällä ja on yhdenmukainen kokonaisaineistojen kanssa. Mikroaineistojen tulokset olivat hyvin samansuuntaisia makrotuloksien kanssa eli toisin sanoen kotitalouksien edustavuus

Taulukko 4.8

Keskeiset tilastolliset hajontaluvut eri tulokomponenttien osalta tutkimuksesta käytetyistä mikroaineistosta. Luvut ovat prosenttia (%) käytettävissä olevista tuloista

Koodi Kuvaus Aineisto	D1/B6N Palkat 1950–51	D5/B6N Verot 1950–51	D62/B6N Sosiaalietuudet 1950–51
Kotitalouksien määrä	15	15	15
Minimi	86,9	3,2	1,7
1. kvartiili	103,6	13,1	3,1
2. kvartiili (mediaani)	112,3	16,9	5,1
3. kvartiili	117,2	20,5	9,8
Maksimi (4. kvartiili)	123,4	25,9	16,4
Kvartiiliväli	13,6	7,4	6,7
Keskiarvo	109,9	16,7	6,9
Keskihajonta	10,5	6,0	4,4
Kokonaiskeskiarvo	115,0	17,7	3,6
Aineisto	1955–56	1955–56	1955–56
Kotitalouksien määrä	14	14	14
Minimi	95,0	13,4	0,0
1. kvartiili	106,8	15,0	3,0
2. kvartiili (mediaani)	108,7	16,4	5,8
3. kvartiili	117,5	19,6	7,1
Maksimi (4. kvartiili)	129,8	29,8	11,1
Kvartiiliväli	10,7	4,6	4,1
Keskiarvo	111,0	17,8	5,3
Keskihajonta	8,6	4,4	3,2
Kokonaiskeskiarvo	109,4	15,8	4,7

On syytä huomata, että mikroaineistoja tulee analysoida sillä tavoin, että yksittäiset kotitaloudet eivät ole tunnistettavia. Tämän takia mikroaineistoja analysoitaessa ei ole tarkasti indikoitu, mitä kotitalouksia analysi-
sissä on käytetty. Katso tarkemmin: Tilastoeettisen lautakunnan kokouksen pöytäkirja 3/2007, Tilastokeskus 2007.

Lähteet: Elinkustannustutkimus helmikuu 1950 – tammikuu 1951, mikroaineisto, kansio numerot I–III, Tilastokeskuksen arkisto. Kulutustutkimus – kaupungit ja kauppalat 1955–1956, mikroaineisto, kansiot: Tampere II, Turku I, Pori ja Varkaus Tilastokeskuksen arkisto. Maaseudun kulutustutkimus 1959–1960, mikroaineisto, kansiot: tammikuu 3/4/25–335–331 ja tammikuu 211/141–232/291 ja 271. Tekijän laskelmat.

on pyritty varmistamaan vertailemalla tuloksia sekä kotitaloustutkimuksien kokonaisaineistoon että kansantalouden tilinpidon pohjalta laskettuihin tuloksiin. Tarkastelussa on pyritty ottamaan huomioon kotitalouksien tulo- ja kulutusra-
kenne suhteessa muihin aineistoihin eli edustavuutta on tarkasteltu samalla pe-
riaatteella kuin kotitaloustutkimuksen kokonaisaineistoja on verrattu suhteessa
kansantalouden tilinpitoon.

Laajempi mikrotaloudellinen analyysi vaatisi aineiston tallentamista, joka
taas vaatisi huomattavia voimavaroja. Voidaankin kysyä, miten paljon tällainen
tuo suureen työpanokseen nähden arvonlisää analyysille, sillä alkuperäisen ai-
neistojen otokset eivät edusta koko kansaa. Näin ollen esimerkiksi tällaisesta ai-
neistosta lasketut tulonjaolliset tai tilastolliset mittarit olisivat jo lähtökohtaisesti
vääriin ja virheen suuruutta olisi vaikea arvioida. Kysymyksessä on tällöin itse
asiassa systemaattinen virhe, eikä satunnainen virhe, sillä aineistojen kotitalou-
det eivät ole satunnaisesti vaan tarkkojen kriteerien perusteella valittuja. Sinänsä
systemaattinen virhe ei ole vakava asia, mikäli virhe olisi systemaattinen kaikissa
aineistoissa, sillä tällöin voitaisiin tarkastella kehityksen muutosta. Tämä ei kui-
tenkaan tilanne ja eri aineistojen populaatiot poikkeavat merkittävästi toisistaan
ja näin ollen tällainenkaan analyysi ei olisi mahdollista.

Aineiston epätäydellisyys on sinänsä varsin tavanomainen ongelma taloushis-
toriallisessa tutkimuksessa ja analyysin tulee perustua parhaaseen mahdolliseen
aineistoon ja sitä tulee tarkastella lähdekriittisesti. Tämä on myös tilanne tässä
tutkimuksessa. Tässä tutkimuksessa on analysoitu makrotason kansantalouden ti-
linpitoon perustuvien estimaattien ja mesotason kulutusaineistoihin julkaisuihin
perustuvien tuloksien *yhtenäisellä* menetelmällä laskettuja mikrotason yksittäi-
siä kotitalouksia. Analyysin yhteydessä pyritään huomioimaan erityisesti se, että
kotitalouskohtaiset analyysit ovat yhtenäiset muiden tuloksien kanssa ja, että ne
antavat realistisen kuvan ajan kotitalouksien taloudellisesta tilanteesta. Viime kä-
dessä nämä ovat tietenkin kertomuksia yksittäisistä kotitalouksista, mutta niiden
vahvuutena on lisäksi se, että näiden avulla voidaan esittää paljonkin yksittäistä tie-
toa kotitalouksista ja niiden säästämiskäyttäytymisestä, jota ei laajemmassa edellä
viitatus kaltaisessa tilastollisessa analyysissä ole mahdollista ottaa huomioon.

4.1.3 *Säästäminen 1950-luvun kansantalouden tilinpidossa*

Tässä osassa keskityn siihen, miten vanha kansantalouden tilinpito on laskettu,
mitkä ovat keskeiset menetelmälliset ongelmat vanhassa kansantalouden tilin-
pidossa ja miten ne heijastuvat tutkimuksessani laskelmiin. Näiden laskelmien
tarkoitus on ensinnäkin toimia eräänlaisena benchmark-aineistona kulutustut-
kimuksien laskelmille ja näin ollen todentaa kulutustutkimuksien pohjalta las-
kettujen tilien tulokset. Kansantalouden tilinpito ja kulutustutkimukset ovat
toisistaan pääsääntöisesti riippumattomia ja näin ollen, mikäli tulokset ovat sa-
mansuuntaisia, tuloksien pitäisi vahvistaa toisiaan.

Kansantalouden tilinpidon yhteydessä julkaistun menetelmäosan alussa to-
detaan, että tilinpidon laskelmissa voi olla puutteita. Laskelmat oli laadittu vielä
silloin pienillä henkilöresursseilla. Lisäksi siinä viitataan yleensäkin perustilas-

tojen puutteeseen.²⁰⁹ Edellä todetaan, että kansantalouden tilinpito oli osaltaan lisäämässä painetta perustilastojen kehittämiseksi.

Yksityisten kulutusmenojen osalta kansantalouden tilinpidon menetelmäosuudessa mainitaan, että laadittaessa tilastoa yksityisistä kulutusmenoista voidaan soveltaa kahta periaatteessa toisistaan eroavaa menetelmää: käyttää tietoa eri kulutushyödykkeiden tarjonnasta tai itse kulutusmenoista. Menetelmäosuudessa kuitenkin mainitaan, että Suomessa on tehty kulutustiedusteluja melko harvoin, ja vuoden 1966 kulutustutkimusta lukuun ottamatta ne eivät ole koskeneet koko väestöä. Tästä syystä ei ole voitu laatia jatkuvaa kulutusmenotilastoa tätä menetelmää käyttämällä. Kotitaloustiedustelujen tuloksia on kulutusmenotilastoa tehtäessä käytetty vain eräiden kulutusmenoryhmien tason arvioimiseen.²¹⁰ Näin ollen kotitalouksien säästämislaskelmat, jotka perustuvat kansantalouden tilinpitoon, ovat itsenäisiä laskelmia ja poikkeavat kotitalouksien kulutustutkimuksien tuloksista. Tulojen osalta kansantalouden tilinpidon lähteet perustuvat täysin muihin lähteisiin kuin kulutustutkimuksiin. Tilien tulot perustuvat suurelta osin verotustietoihin ja työnantajien ilmoittamiin maksettuihin palkkoihin ja sosiaalimaksuihin. Menojen laskelmat perustuvat hyvin pitkälti ”vastinsektoritietoihin” kuten vähittäiskaupan myyntiin ja vain muutamien pienien taloustoimien osalta suoraan kotitaloustutkimuksiin.

Taulukossa 4.9 esitetään vanhan kansantalouden tilinpidon ja nykyisen sektoritilinpidon välinen yhteys. Taloustoimien välillä luokitusavain on varsin suoriivainen. Merkittävät erot esiintyvätkin nimenomaan tilien logiikassa ja näin ollen varsinaisten tasapainoerien määrittelyssä. Vanhassa kansantalouden tilinpidossa on käytetty seuraavaa tilijärjestelmää kotitalouksille ja VTL:lle: tulo- ja tulonkäyttelytili ja pääoman järjestelytili. Ensimmäisessä on esitetty kotitalouksien tulot, kulutus ja säästö ja toisessa säästön käyttö ja nettoluotonanto.²¹¹ Näin ollen vanhassa kansantalouden tilinpidossa säästäminen määritellään tulojen ja tulojen käytön erotuksena, kun taas sektoritilinpidossa säästäminen määritellään karkeasti käytettävissä olevan tulon ja kotitalouksien kulutusmenojen erotuksena. Keskeinen ero näiden termien välillä on se, että verot ja tulonsiirrot lasketaan osaksi käytettävissä olevia tuloja, kun taas vanhan kansantalouden tilinpidon mukaan nämä eivät ole osa tuloja vaan osa tulonkäyttöä.

Itse säästämiseen tällä ei ole suurtakaan vaikutusta. Kuten taulukosta 4.9 on havaittavissa, verot ja tulonsiirrot, jotka vähennetään jo käytettävissä olevasta tulosta, vähennetään joka tapauksessa tuloista tulojen käyttönä, ja näin ollen ne vähentävät säästämistä. Kysymys onkin tulokäsitteen kehittymisestä, kuten aiemmin todettiin analysoitaessa kansantalouden tilinpidon konseptuaalista kehittymistä. Keskeisin ero, joka heijastuu itse säästämiseen, on se, että vanhassa kansantalouden tilinpidossa työnantajan sosiaalikulut lasketaan tuloksi. Nykyisessä kansantalouden tilinpidon järjestelmässä ne lasketaan ensituloksi, mutta ne vähennetään jälleen tulojen uudelleenjaon tilillä, ja näin ollen ne eivät kasvata säästämistä. Tästä syystä säästäminen on korkeampi vanhoissa kansantalouden tilinpidon laskelmissa kuin tutkimuksessani esitetyissä laskelmissa. Vanhassa

---

209 Grönlund ja Niitamo 1968, 1–2.

210 Grönlund ja Niitamo 1968, 127–128.

211 Grönlund ja Niitamo 1968, 35–36.

Taulukko 4.9

Luokitusavain SNA93 mukaisen sektoritilien ja vanhan kansantalouden tilinpidon välillä

	Vanha kansantalouden tilinpito	koodi	Sektoritilinpito
1	Palkat	D11	Palkat ja palkkiot
2	Työnantajain sosiaalikulut	D12	Työnantajien sosiaalikulut
3	Yksityisten elinharjoittajien tulot	B2G	Toimintaylijäämä
4	Tulot omaisuudesta	D4	Pääomatulot
5	, josta vuokrat	D45	Maavuokrat
6	, josta korot	D41	Korot (saadut)
7	, josta osingot	D421	Osingot
8	Yhteisöjen tulonsiirrot	D7911	Tulonsiirrot yrityksiltä ja asuntoyhteisöiltä
9	Tulonsiirrot julkiselta hallinnolta	D7913	Tulonsiirrot julkisyhteisöiltä
10	Tulonsiirrot ulkomailta	D792	Tulonsiirrot ulkomailta
	Tulot (1+2+3+4+8-9+10)	B6N	Käytettävissä oleva tulo (1+3+4+8+9+10-11-13-14-15)
11	Kuluttajien luottojen korot	D41	Korot (maksetut)
12	Kulutusmenot	P31	Kotitalouksien kulutusmenot
	Elintarvikkeet	1.1.	Elintarvikkeet
	Juomat	1.2.	Juomat
	Tupakka	1.3.	Tupakka
	Vaatetus ja muut henkilökohtaiset esineet	2.	Vaatetus ja jalkineet
	Asunto	3.1.	Bruttovuokrat
	Lämpö ja valo	3.4.	Sähkö, kaasu ja muut polttoaineet
	Kotitalouskalusto	4.	Sisustus, kotitalousvälineistö ja kodinhoito
	Kotitaloustarvikkeet ja -palvelukset	4.	Sisustus, kotitalousvälineistö ja kodinhoito
	Henkilökohtainen puhtaus ja terveydenhoito	10.1.	Henkilökohtainen hygieniä ja puhtauden hoito
	Liikenne ja tietojen välitys	6.	Liikenne
	Virkistys ja huvittelu	7.	Vapaa-aika, viihde ja kulttuuri
	Muut palvelukset	10.2.+10.6.	Muulla luokittelemattomat tavarat ja palvelut
13	Välittömät verot	D5	Tulo-, varallisuus- ym. juoksevat verot
14	Muut tulonsiirrot julkiselle hallinnolle	D7913	Tulonsiirrot julkisyhteisöille
15	Tulonsiirrot ulkomaille	D792	Tulonsiirrot ulkomaille
	Tulojen käyttö (11+12+13+14+15)	P31	Kotitalouksien kulutusmenot
	Säästö (=tulot-tulojen käyttö)	B8N	Säästö (B6N-P31)

Lähteet: Suomen kansantalouden tilinpito 1948–1964. Tilastollisia tiedonantoja nro 43.

Tilastollinen päätoimisto, Helsinki 1968. SNA93 ja tekijän laskelmat.

kansantalouden tilinpidossa ei ole myöskään esitetty säästämisasteita, sillä nykyisen mukaisiin säästämisasteisiin vaaditaan käytettävissä oleva tulo, joka esiintyy ensimmäisen kerran vasta SNA69:n mukaisessa kansantalouden tilinpidossa.

Taulukossa 4.9 on myös vanhan kansantalouden tilinpidon ja COICOP-luokkien välinen luokitusavain. Luokitusavain sinänsä on hyvin selvä, mutta lukuja analysoitaessa on tärkeää huomata, että yksittäiset COICOP-luokat eivät summaudu kotitalouksien kulutusmenoiksi. Vanhassa kansantalouden tilinpidossa alaluokituksen lukuihin lukeutuu myös eräitä julkisen hallinnon palvelujen tuottamiseen käytettäviä hyödykkeitä ja eräitä liikeyrityksien ostamia ja tuotan-

nossa käyttämiä hyödykkeitä, joita ei ole voitu erottaa varsinaiseen yksityiseen kulutukseen käytettävistä hyödykkeistä.²¹²

Vanhan kansantalouden tilinpidon pohjalta ja kulutustutkimusten pohjalta laskettujen tilien välillä on merkittäviä eroja. Erot johtuvat siitä, että tilit kattavat eri populaatiot. Kulutustutkimuksien peittäessä vain osan kotitalouksista vanha kansantalouden tilinpito kattaa kaikki kotitaloudet. Lisäksi vanhan kansantalouden tilinpidon kotitaloudet kattavat VTL:t. Tämä johtaa siihen, että kansantalouden tilinpitoon pohjautuvissa laskelmissa on joitakin taloustoimia, jotka eivät esiinny kulutustutkimuksiin perustuvissa laskelmissa. Toisaalta kulutustutkimuksien pohjalta tehdyissä laskelmissa pystytään ottamaan mukaan joitakin taloustoimia, joita ei kansantalouden tilinpidolle pohjautuvissa laskelmissa pystytä ottamaan huomioon.

Vanhassa kansantalouden tilinpidossa esiintyy sekä käytön että resurssien puolella korkoja, osinkoja ja vuokria. Nämä erät kirjataan vastaaviin käytön ja resurssien eriin sektoritileillä. Sitä vastoin vahinkovakuutuskorvauksista, vahinkovakuutusmaksuista ja vakuutuksenottajien omaisuustulosta ei ole estimaatteja, joten näitä eriä ei ole otettu mukaan myöskään kansantalouden tilinpitoon perustuvissa laskelmissa. Kotitalouksien vakuutusmaksut kirjataan teoriassa palvelumaksun suuruisina²¹³ kotitalouksien kulutusmenoihin. Palvelumaksujen puuttuminen aliarvottaa hieman kotitalouksien säästämistä.

Vanhassa kansantalouden tilinpidossa ovat mukana työnantajan sosiaaliturvamaksut. Nämä otetaan myös mukaan tutkimukseni kansantalouden tilinpitoon perustuvissa estimaateissa. Koska sosiaaliturvamaksut eivät vaikuta nykyisessä järjestelmässä käytettävissä olevaan tuloon tai säästämiseen, niiden vaikutus on neutralisoitu laskelmissani.

Tuotanto- ja tulonmuodostustileillä on merkitystä, koska vanha kansantalouden tilinpito kattaa koko maan kotitaloudet ja VTL. Kotitalouksien toimintaylijäämä voidaan kuitenkin esittää myös vaihtoehtoisella tavalla. Yrittäjätulo on tasapainoerä, joka on käytännössä kotitalouksien sekatalo, johon on lisätty kotitalouksien yritystoimintaan liittyvät omaisuustulot ja josta on vähennetty kotitalouksien yritystoimintaan liittyvät omaisuusmenot. Vanhassa kansantalouden tilinpidossa on raportoitu maatalouden harjoittajien tulot, yksityiset metsänomistajan tulot ja muut yksityiset elinkeinonharjoittajien tulot. Nämä erät on luokiteltu yrittäjätuloiksi. Vuosien 1955–56 kulutustutkimukseen perustuvissa laskelmissa tämän tyyppisiä tuloja on jonkin verran. Ne ovat pääosin vuokratuloja. Vuosien 1959–60 tutkimuksessa näitä tuloja on jo huomattavasti, sillä maanviljelijöiden pääasiallinen tulomuoto on yrittäjätulot.

Vanhan kansantalouden tilinpidon ”muut tulonsiirrot julkiselle sektorille” luokitellaan tässä tulonsiirroiksi julkisyhteisöille. Teoriassa nämä voisivat olla palkansaajan sosiaaliturvamaksuja, mutta tämä käsite sisältää myös muita tulonsiirtoja. Koska vanha kansantalouden tilinpito ei erota VTL:ia ja kotitalouksia,

---

212 Suomen kansantalouden tilinpito 1948–1964. Tilastollisia tiedonantoja nro 43. Tilastollinen päätoimisto, Helsinki 1968, 57.

213 Eli toisin sanoen vakuutusmaksut kirjataan nettomääräisinä eli vakuutusmaksujen ja -korvausten välisenä erotuksena. Ks. ESA95, 3.63 ja 3.76.

tämä erä sisältää myös tulonsiirtoja VTL:n ja julkisen sektorin välillä. Käytännössä käytettävissä olevaan tuloon tällä käsittelyerolla ei ole vaikutusta.

Vanhan kansantalouden tilinpidon kulutuskäsite ei täysin vastaa nykyistä kansantalouden tilinpidon kulutuskäsitettä. Vahinkovakuutusmaksut ja jäsenmaksut ovat osa kulutusmenoja, ja niitä ei vanhassa kansantalouden tilinpidossa ole liian aggregoidun luokituksen takia pystytty estimoimaan institutionaalisten sektoritilien edellyttämällä tavalla.

4.2 *Kulutus ja tulot 1950-luvulla*

Tässä osassa keskitytään elinkustannustutkimuksen ja vanhan kansantalouden tilinpidon pohjalta laskettujen tuloksien vertailuun ja analysointiin. Jakson tarkoituksena on tarkastella alustavasti tutkimuksen ”välituloksia” eli kulutuksen ja tulojen rakennetta, mutta myös verifioida tutkimuksen tuloksien uskottavuutta. Tämä verifiointi tehdään ensinnäkin vertailemalla kansantalouden tilinpidon ja kulutustutkimusten lukuja eli käyttämällä makrotaloudellisten ja kotitalouskohtaisten aineistojen makro-mikrolinkkiä. Luvut eivät tietenkään voi – eikä niiden kuulukaan – olla täysin samoja, sillä lukujen taustalla olevat populaatiot poikkeavat toisistaan. Vertailu kuitenkin antaa viitteitä tuloksien uskottavuudesta. Lisäksi eri kulutustutkimusten tuloksia vertaillaan keskenään. Tässä tapauksessa tutkimusten populaatioiden käsittely on jossain määrin mahdollista ja tutkimusten aineistot pyritään saamaan mahdollisimman vertailukelpoisiksi.

Vertailukelpoisuuteen pyritään seuraavasti: Vuosien 1950–51 tutkimuksen populaatio otetaan lähtökohdaksi, sillä tämän tutkimuksen otos on kaikkein rajatuin. Se kattaa karkeasti työläis- ja palkansaajaperheet, jossa on mies ja vaimo ja mahdollisesti alle 16-vuotiaita lapsia. Vuoden 1955–56 tutkimuksessa on mukana jo kaikki perheet ja lapsienkin ikäraja on nostettu 18-vuoteen. Näin ollen keskeisin ero näiden kahden tutkimuksen välillä on se, että vuosien 1950–51 tutkimus ei kata yksinhuoltajia ja yksinasuvia. Ero on keskeinen, sillä sodassa moni oli jäänyt leskeksi. Lapsien iän muutoksen vaikutus on jo selvästi pienempi. Tämä ero on olemassa olevan aineiston pohjalta pystytty korjaamaan ja vuoden 1955–56 aineistossa olevat yksinhuoltajat ja yksinasuvat on poistettu tässä osiossa esitetystä vertailusta. Lapsien iän osalta korjausta ei ole pystytty tekemään, mutta oletettavasti tämä ei tee suurta eroa tuloksiin.

Maaseudun kulutustutkimus kattaa myös yksinhuoltajat ja yksinäiset kotitaloudet kuten vuosien 1955–56 kulutustutkimuskin. Myös maaseudun kulutustutkimuksessa nämä voidaan poistaa otoksesta. Maaseudun kulutustutkimusta on lähtökohtaisesti huomattavasti hankalampi verratta kaupunkien tutkimuksiin, sillä sekä maaseudun tulo- että kulutusrakenne poikkeavat lähtökohtaisesti kaupunkien rakenteesta. Tämän eron taustalla on sekä maaseudulla olevat rajoitetut kulutusmahdollisuudet suhteessa kaupunkeihin että erilainen elinkeinorakenne. Keskeisin tekijä elinkeinorakenteen osalta on, että suuri osa maaseudun perheistä on maanviljelyperheitä eli yksityisyrittäjiä. Tuloissa ero on merkittävämpi kuin menoissa, sillä maanviljelijäperheet saivat pääosan tuloista yrittäjätuloina eivätkä palkkoina. Lisäksi maanviljelijäperheet saivat paljon tuotteita

omasta tuotannosta, joita ei näin ollen tarvinnut ostaa muualta. Tämä on osa kulutusta, ja tulojen puolella tämä on huomioitu luontaismuotoisena tulona. Varsinaisesta tilasta tai yritystoiminnasta tulevat menoerät on lähtökohtaisesti jätetty pois jo kulutustutkimuksen tekovaiheessa. Tässä osassa esitetyssä vertailussa maanviljelijäperheet on poistettu kokonaan vertailusta ja esitetyt taulukot kattavat vain palkansaajakotitaloudet.

On syytä kuitenkin korostaa, että tämä korjaus tehdään vain tässä osiossa esitettyihin lukuihin ja luvussa viisi esitettävät luvut perustuvat kokonaisaineistoon. Lisäksi liitteissä 5–14 esitetään täydelliset tilit sekä tulojen että kulutuksen osalta eri kotitaloustyypeille. Liitteissä 15–16 esitetään taas vanhasta kansantalouden tilinpidosta lasketut sektoritilit vuosille 1950–60.

Taulukossa 4.10 esitetään kulutustutkimuksien ja vastaavan vuoden kansantalouden tilinpidon yksityiset kulutusmenot. Vertailu joudutaan tekemään melko karkealla tasolla, sillä kulutustutkimusten ja kansantalouden tilinpidon luokitukset poikkeavat toisistaan ja aineistot on luokiteltu COICOP-luokituksen mukaisesti tuoteryhmiin. Luokittelu on kahdesta syystä välttämätöntä. Ensinnäkin ilman aineistojen uudelleenluokittelua aineistot eivät olisi millään tavalla vertailukelpoisia, ja näin ollen tuloksien luotettavuuden arviointi olisi äärimmäisen vaikeaa. Taulukossa esitetyissä luvuissa on joitakin luokitteluvirheitä, sillä kaikki käytetyt aineistot ovat jo alun perin luokiteltu aineistojen vanhan luokituksen mukaisesti. Koska nämä vanhat luokitukset eivät noudata COICOP-luokituksen logiikkaa, niin myös ”uudelleenluokitteluun” heijastuu joitakin virheitä vanhasta luokituksista. Luokituksen karkeudesta johtuen luvut ovat kuitenkin melko vertailukelpoiset. Uudelleenluokittelu on välttämätöntä myös käsitteellisistä syistä, koska tulo-, kulutus- ja investointikäsitteet eivät ole niin yksinkertaisia kuin en-

Taulukko 4.10

Vuosien 1950–51, 1955–56 ja 1959–60 kulutustutkimuksien kulutusrakenteen ja kansantalouden tilinpidon yksityisten kulutusmenojen rakenteen vertailu, prosenttia (%) kokonaismenoista

COICOP		Kt- tilinpito 1950–51	Kulutus- aineisto 1950–51	Kt- tilinpito 1955–56	Kulutus- aineisto 1955–56	Kt- tilinpito 1959–60	Kulutus- aineisto 1959–60
1.	Elintarvikkeet, juomat ja tupakka	44,32	50,34	41,80	37,22	41,74	44,84
2.	Vaatetus ja jalkineet	20,75	17,90	14,79	15,05	11,42	11,79
3.	Asuminen, vesi sähkö, kaasu ja muut polttoaineet	9,72	9,15	13,42	14,95	16,07	18,11
	Sisustus, kotitalousvälineistö ja tavanomainen kodinhoito	7,92	4,98	8,16	5,64	6,66	5,56
4.	Terveys ja henkilökohtainen puhtaus	2,84	4,15	3,03	7,08	3,32	4,08
5.+10.1.	Vapaa-aika, viihde ja kulttuuri	5,77	1,09	6,14	5,52	5,97	4,27
7.	Muualla luokittelemattomat,						
10.2.+10.6.+6.+8.+9.	koulutus ja ravintolapalvelut	8,68	12,39	12,68	14,54	14,84	11,34

Luvut on esitetty suhteessa kokonaiskulutusmenoihin (yhteensä=100).

Lähteet: Suomen kansantalouden tilinpito 1948–1964. Tilastollisia tiedonantoja nro 43. Tilastollinen päätoimisto, Helsinki 1968. Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII-21, elinkustannustutkimus helmikuu 1950 – tammikuu 1951, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1954. Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII-22, kulutustutkimus – kaupungit ja kauppalat 1955–1956, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1959. Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII-24, maaseudun kulutustutkimus 1959–1960, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1962. Tekijän laskelmat.

situntumalta saattaisi kuvitella, ja taloustoimien oikein luokittelu, on keskeistä säästämisen mittaamisessa luotettavasti.

Edellä esitettyjen kotitaloustutkimusten välillä olevien erojen lisäksi taulukossa esitettyjen kansantalouden tilinpidon ja kulutustutkimusten välillä on keskeisiä käsitteellisiä eroja. Kulutustutkimuksethan keskittyvät vain tiettyyn väestöryhmään eivätkä kata koko väestöä. Taulukossa 4.10 esitetyt kulutustutkimuksen luvut kattavat tutkimuksen koko populaation ja tämän taulukon lukuihin mainittuja korjauksia ei ole tehty. Muihin tässä luvussa esitettäviin taulukoihin korjaus on tehty. Toinen keskeinen ero on, että kansantalouden tilinpidon luvut sisältävät VTL:n kulutuksen, jonka kulutus luonnollisestikin poikkeaa selvästi kotitalouksien kulutuksesta. Lisäksi tuoteryhmäkohtaisista luvuista ei pystytty erottelemaan täysin julkista kulutusta, mikä luonnollisesti vaikuttaa myös kulutusmenojen rakenteeseen.

Taulukosta 4.10 havaitaan, että suurin osa kulutuksesta menee elintarvikkeisiin, juomiin ja tupakkaan. Tämän tuoteryhmän osuus tyypillisesti heijastaa kotitalouksien vaurautta. Mitä pienempi elintarvikkeiden osuus on kulutusmenoista, sitä vauraampi kotitalous yleensä on. Tätä Engelin lakina²¹⁴ tunnettua nyrkkisääntöä on yleensä sovellettu kokonaistalouden tasolla ja tällä on viitattu yleisesti kotitalouksien vaurauteen. Kaj Ilmonen (2007) on myös todennut, että tämä pitää yleisesti ottaen hyvin paikkansa, mutta viime vuosikymmeninä tämä yhteys on alkanut heiketä. Tämä liittyy historiallisen välttämättömyyden käsitteen muuttumiseen, ja kun esimerkiksi elektroniikka saa keskeisemmän aseman ihmisten kulutustarpeissa, niin ruoan laadusta tai raaka-aineista voidaan tinkiä, jotta muun kulutuksen laatua ei tarvitsisi laskea.²¹⁵ Tässä yhteydessä voidaan kuitenkin todeta, ettei Suomi ollut 1950-luvulla sekä tarjonnan että tulojen näkökulmasta niin kehittynyt, että tämä ilmiö olisi vielä havaittavissa. Kansantalouden tilinpitoon perustavissa laskelmissa elintarvikkeiden, juomien ja tupakan osuus kotitalouksien kulutusmenoista laskee jatkuvasti. Tämä heijastaa juuri kotitalouksien elintason nousua.

Vuosien 1950–51 ja 1959–60 tutkimuksiin verrattuna kansantalouden tilinpitoon perustuvissa laskelmissa elintarvikkeiden osuus on matalampi kuin kulutustutkimuksiin perustuvissa laskelmissa. Selitys tälle erolle on nimenomaan VTL:n ja julkisyhteisöjen kulutuksessa, mikä vähentää elintarvikkeiden osuutta. Vuoden 1955–56 tutkimuksessa elintarvikkeiden osuuden pudotus verrattuna vuoteen 1950–51 on poikkeuksellisen suuri ja elintarvikkeiden osuus pienempi kuin kansantalouden tilinpidossa. Elintarvikkeiden osuuden laskeva trendi on sinänsä oikea, mutta näin suuri osuuden lasku antaa aiheen epäillä, aliarvioiko vuosien 1955–56 kulutustutkimus jostakin syystä elintarvikkeiden kulutusta. Taulukosta 4.5 on pääteltävissä, että varsinaisesta tuotekategorian väärin luokittelusta ei voine kuitenkaan olla kysymys, sillä elintarvikkeisiin, juomiin ja tupakkaan liittyvät kategoriat ovat jokseenkin yksiselitteisiä.

214 Tämä on saanut nimensä kehittäjänsä saksalaisen tilastotieteilijä ja ekonomisti Ernst Engelin mukaan. Engelin laki sanoo, että kun kotitalouden tulot kohoavat, ruokamenojen osuus kokonaiskulutuksesta laskee.

215 Ilmonen 2007, 126–138.

Vaatetus ja jalkineet näyttävät myös olevan sellainen tuoteryhmä, jonka suhteellinen osuus vähenee vaurastumisen myötä. Kansantalouden tilinpidon luvuissa pudotus näkyy vuosien 1950–51 noin 21 prosentista noin 11 prosenttiin vuosiin 1959–60 mennessä. Kulutustutkimuksiin perustuvat laskelmat noudattavat myös tätä trendiä. Ainoastaan vuosien 1950–51 tutkimuksen ja kansantalouden tilinpidon tulokset poikkeavat hieman enemmän toisistaan. Kuitenkin, kuten taulukosta 4.4 on havaittavissa, tässäkin tapauksessa ei voi olla kysymys kulutustutkimuksen erien virheellisestä luokittelemisesta suhteessa kansantalouden tilinpidon luokitukseen, sillä luokituksessa käytetyt luokat ovat lähes identtiset. Näin ollen eron voi selittää vain lukujen taustalla olevat eri populaatiot ja se, että kulutustutkimuksen luku on ehkä hieman liian alhainen eikä näin ollen kata kaikkea tämän tuoteryhmän kulutusta.

Asumisen, veden, sähkön, kaasun ja muiden polttoaineiden osuudet kansantalouden tilinpidossa ja kulutustutkimuksissa ovat hyvin lähellä toisiaan. Molempien laskelmien perusteella näiden kulutusmeno-osuus noin kaksinkertaistui vuosien 1950–51 yhdeksästä prosentista vuosiin 1959–60 mennessä. Tämä tuotekategoria kasvaa hallinnollisen sääntelyn mukaisesti, sillä vuokria säännöstelltiin aina 1980-luvun lopulle saakka. Näyttäisi siltä, että maaseudulla asuinkustannusten osuus kulutusmenoista olisi hieman suurempi kuin kaupungeissa. Maaseudulla omistusasuminen oli selvästi yleisempää kuin kaupungeissa ja ihmiset asuivat väljemmin. Maaseudun omistusasuminen otetaan kuitenkin huomioon laskemalla omistusasumiselle laskennallinen vuokra-arvo. Kaupungeissa oli omistusasuminen sen verran harvinaisempaa, että tätä menettelyä ei ole katsottu tarpeelliseksi.²¹⁶ Lisäksi laskennallisia vuokria ei ole valmiina kaupunkien aineistoissa, joten korjauksen tekeminen olisi kohtuuttoman suuri työ ja puutteellisen lähdeaineiston takia estimaatit olisivat huonoja. Maaseudun aineistossa taas nämä laskennalliset vuokrat ovat jo mukana. Tämän taustalla on se, että jo aikalaiset arvioivat maaseudun omistusasumisen vaikuttavan niin paljon tuloksiin, että se katsottiin aiheelliseksi lisätä tutkimukseen. On syytä huomata, että kansantalouden tilinpidossa, joka kattaa tämän ajanjakson, laskennalliset vuokrat ovat jo mukana. Käsitteellisesti ne määriteltiin jo tässä vaiheessa tuloksi. Laskennallisten vuokrien sisältyminen vuosien 1959–60 tutkimukseen selittää osaksi myös hieman korkeamman asumiskustannusten osuuden vuosien 1959–60 tutkimuksessa suhteessa aiempiin tutkimuksiin. Kuitenkin suurin osa sen kasvusta selittyy kulutusmenojen rakenteellisella muutoksella, kuten kansantalouden tilinpidon luvuistakin on havaittavissa.

Menot sisustukseen, kotitalousvälineistöön ja kodinhoitoon vastaavat kotitaloustutkimuksien mukaan noin viittä prosenttia kokonaismenoista. Kansantalouden tilinpidon mukaan osuus on noin 7–8 prosenttia. Tämä selittyy hyvin pitkälle sillä, että VTL:n ja julkisen sektorin välituotekäyttöä ei pystytty erottelemaan luvuista.

---

216 Tätä näkemystä tukee se, että asuntojen hallintaan nähden koko aineistosta vuosina 1950–51 61 prosenttia asui vuokra-asunnoissa, 20 prosenttia työsuhdeasunnoissa, neljä prosenttia osakehuoneistoissa ja 15 prosenttia omista asunnoissa. Viimeksi mainittuja, samoin kuin työnantajien asuntoja, oli eniten pienissä kaupungeissa ja kauppaloissa ja vähiten Helsingissä, jossa 75 prosenttia tutkituista perheistä asui vuokra-asunnoissa. Lähde: Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII-21, elinkustannustutkimus helmikuu 1950 – tammikuu 1951, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1954, 15.

Oletettavasti suuri osa julkisen sektorin välituotekäytöstä on juuri huonekaluja, jotka lukeutuvat tähän kategoriaan. Sitä vastoin terveydessä ja henkilökohtaisessa puhtaudessa kansantalouden tilinpitoon perustuvien laskelmien luku on hieman alempi kuin kotitaloustutkimuksiin perustuva luku. Tässäkin tapauksessa syynä on se, että VTL:n ja julkisyhteisöjen menoja on mukana kansantalouden tilinpidon luvuissa. Nämä kasvattavat osaltaan nimittäjää jakoviivan alapuolella ja näin ollen myös tuotteiden arvoa, jota ei VTL:n tai julkiseen kulutukseen lukeudu. Niiden suhteellinen osuus laskee. Vuoden 1955–56 kulutustutkimuksen pohjalta lasketujen lukujen mukaan noin seitsemän prosenttia kulutuksesta meni terveyteen ja henkilökohtaiseen puhtauteen. Luku on kuitenkin liian korkea, sillä se sisältää myös eläkemaksuja, jotka eivät kuulu tähän kategoriaan. Tutkimuksessa käytetyn luokituksen takia kuitenkin virhettä ei pystytä korjaamaan.

Vapaa-aikaan, viihteeseen ja kulttuuriin liittyvät kulutusmenot ovat tyypillisesti sellaisia, että ne lisääntyvät elintason kasvaessa. Tämä on havaittavissa myös tämän tutkimuksen laskelmissa. Kansantalouden tilinpidon pohjalta tehtyjen laskelmien pohjalta tällaisten tavaroiden ja palveluiden osuus nousi tarkasteluaikana vajaasta kuudesta prosentista yli kuuteen prosentin. Vuoden 1950–51 tutkimuksen pohjalta lasketut luvut antaisivat ymmärtää, että tällaiset menot edustivat vain yhtä prosenttia kulutuksesta, mutta tässä tapauksessa nämä menot kattavat vain huvit. Kirjallisuus ja sanomalehdet, jotka muiden tutkimuksien pohjalta luokitellaan vapaa-aikaan, viihteeseen ja kulttuuriin, sisältyvät vuoden 1950–51 tutkimuksen pohjalta lasketuissa luvuissa koulutukseen.

Muulla luokittelemattomat palvelut sekä koulutus ja ravintolapalvelut kasvavat myös ajan kuluessa ja tämä on havaittavissa myös sekä kansantalouden tilinpidon että kulutustutkimuksen luvuissa. Ainoastaan maaseudun kulutustutkimuksen pohjalta lasketuissa luvuissa tämän tuoteryhmän osuus on hieman pienempi, mikä taas selittyy sillä, että maaseudulla kulutusrakenne on hieman erilainen ja tällaisia tuotteita käytettiin maaseudulla vähemmän kuin kaupungeissa. Kulutustutkimuksien luvut ovat systemaattisesti hieman pienempiä kuin kansantalouden tilinpidon luvut, mutta tämä selittyy sillä, että kansantalouden tilinpidon lukuihin sisältyy julkisen sektorin ja VTL:n kulutusta.

Yleisesti voidaan sanoa, että tämän vertailun perusteella kulutusmenojen luokittelussa on onnistuttu kohtalaisen hyvin. Edellä on käynyt ilmi, että vertailtavuus ei ole täydellistä eri tutkimuksien välillä ja mainitut erot pitää tiedostaa eri kulutusryhmien kulutusta vertailtaessa. Tämän tutkimuksen tavoitteena ei kuitenkaan ole edes luoda täysin vertailtavia COICOP-luokituksen mukaisia kulutusryhmiä, vaan tarkoitus on nimenomaan laskea kansantalouden tilinpidon kannalta oikea kulutuksen käsite, jotta säästämistä voidaan mitata eri laskelmien pohjalta vertailukelpoisesti. Tämän vertailun pohjalta voidaan todeta, että tässä tavoitteessa on onnistuttu.

Taulukossa 4.11 esitetään kulutusmenojen vertailu tarkimmalla mahdollisella tasolla eri kulutustutkimuksissa. Siihen on tehty tämän osion alussa mainitut korjaukset, eli tämä taulukko kattaa vain palkansaajaperheet, joissa on vähintään mies ja vaimo. Näin eri tutkimusten välillä tulokset ovat mahdollisimman vertailukelpoisia. Merkittävää eroa suhteessa kokonaisaineistojen tuloksiin ei ole havaittavissa. Elintarvikkeiden, vaatteiden ja jalkineiden osalta pitää vielä paikkansa sama huomio, jonka mukaan elintarvikkeiden osuus kokonaiskulutuksesta laskee ajan

Taulukko 4.11

Vuosien 1950–51, 1955–56 ja 1959–60 kulutustutkimuksien kulutusrakenteen vertailu, prosenttia (%) kulutusmenoista yhteensä

		1950-51	1955-56	1959-60
1.	Elintarvikkeet, juomat ja tupakka	50,45	37,36	47,06
1.1.	Elintarvikkeet	46,27	33,82	43,36
1.2.	Juomat	1,53	1,8	0,62
1.2.1.	Alkoholittomat juomat	0,6	0,77	0,31
1.2.2.	Alkoholijuomat	0,93	1,04	0,31
1.3.	Tupakka	2,65	1,74	3,09
2.	Vaatus ja jalkineet	18,66	14,96	10,89
2.1.	Vaatus	15,68	12,78	...
2.2.	Jalkineet	2,98	2,19	...
3.	Asuminen, vesi sähkö, kaasu ja muut polttoaineet	9,54	14,89	18,97
3.1.	Bruttovuokrat	6,15	10,02	6,72
3.1.b	Laskennalliset vuokrat	...	...	7,6
3.4.	Sähkö, kaasu ja muut polttoaineet	3,39	4,87	4,65
4.	Sisustus, kotitalousvälineistö ja tavanomainen kodinhoito	5,19	5,51	5,17
4.1.	Huonekalut, sisustet ja koriste-esineet, matot ja muut lattian päällysteet ja niiden korjaukset	3,77	...	...
4.4.	Lasiesineet, ruokailuvälineet ja kodin käyttöesineet	1,42	...	...
5.	Terveys	2,47	3,79	2,64
5.1.–5.3.	Sairaanhoidon liittyvät palvelut ja tuotteet	2,01	3,07	2,64
5.4.	Sairas- ja henkivakuutukset	0,46	0,73	0
6.	Liikenne	0,94	6,63	5,18
7.	Vapaa-aika, viihde ja kulttuuri	1,13	5,05	4,18
8.	Koulutus	2,21	0,48	0,91
9.	Hotellit, kahvilat ja ravintolat	1,62	4,42	2,07
9.1.	Ravintolapalvelut	1,62	4,42	2,07
10.	Sekalaiset tavarat ja palvelut	7,78	6,91	2,91
10.1.	Henkilökohtainen puhtauden ja puhtauden hoito	2,43	3,7	0,77
10.2.+10.6.	Mualla luokittelemattomat tavarat ja palvelut	5,35	3,21	2,15
	Kestokulutustavarat	5,19	6,13	6,74

Luvut on esitetty suhteessa kotitalouksien kulutusmenoihin (kotitalouksien kulutusmenot=100).

Lähteet: Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII-21, elinkustannustutkimus helmikuu 1950 – tammikuu 1951, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1954. Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII-22, kulutustutkimus – kaupungit ja kauppalat 1955–1956, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1959. Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII-24, maaseudun kulutustutkimus 1959–1960, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1962. Tekijän laskelmat.

kuluessa. Tässäkin on tosin muistettava, että vuosien 1955–56 kulutustutkimus todennäköisesti hieman aliarvioi elintarvikkeiden osuutta kokonaiskulutuksesta.²¹⁷

Vuokrien osalta aineistossa myös tämä taulukko vahvistaa huomion, että vuokrilla on taipumus nousta, vaikkakin vuokrat noudattavat hallinnollista sääntelyä. Taulukossa on maaseudun kulutustutkimuksen osalta tehty erittely laskennallisiin ja varsinaisiin vuokriin. Tämä näyttäisi vahvistavan vuokrien yleisen

²¹⁷ Jaakko Keto on tutkimuksessaan korjannut vuosien 1941–51 elinkustannusindeksin painoja, sillä hänen mukaansa mustan pörssin kauppa puuttui indeksin laskelmista. Indeksien painot perustuvat tässäkin tutkimuksessa käytetyille kotitaloustutkimuksille. Indeksien hintojen osalta tämä huomio pitää varmasti paikkansa, mutta varsinaisen painojen osalta tästä ei ole suoria merkkejä. Eri tuoteryhmien osuuksia ei ole tässä tutkimuksessa korjattu, sillä korjaukset olisivat täysin satunnaisia. Vertaa: Keto 1974, 113–123.

nousun, mutta myös sen, että kaupunkien ja kauppaloiden aineistossa laskennallisten vuokrien, ts. omistusasumisen, osuus ei ole suuri. Kokonaisvuokramenojen osuus kaupunkien, kauppaloiden ja maaseudun luvuissa näyttää olevan yleisesti linjassa. Laskennalliset vuokrat on laskettu markkinavuokra-arvojen mukaisesti, joten näiden pitäisi suunnilleen vastata markkinavuokria.

Tämä yksityiskohtainen vertailu vahvistaa myös huomion, että liikenteeseen ja vapaa-aikaan liittyvät menot kasvavat ajan myötä. Kehitys on sinänsä looginen, sillä nämä eivät ole tyypillisesti välttämättömiä kuluja, ja näin ollen näille on tyypillistä lisääntyä rahatilanteen sen salliessa. Tässä yhteydessä kuitenkin myös näkyy maaseudun kulutusrakenteen hieman jälkijätöinen kehitys. Erityisesti vapaa-aikaan ja ravintolapalveluihin liittyvä kulutus on maaseudulla alhaisempi kuin kaupungeissa.

Taulukossa 4.11 ovat lisäksi mukana kestokulutustavarat. Ne esitetään erikseen lähinnä käsitteellisistä syistä, sillä kestokulutustavaroiden käsittely on hieman kiistanalainen ja käsittelytapa vaikuttaa säästämiseen. Kestokulutustavarat voidaan tulkita joko kulutukseksi tai investoinniksi ja tästä tulkinnasta riippuen näiden käsittely ja näin ollen vaikutus säästämiseen on erilainen. Seuraavassa osassa keskitytään tarkemmin sektoritilien mielekkyyteen ja tulkinnanvaraisuuteen 1950-luvun Suomessa, ja tähän liittyen se myös sivuaa kestokulutustavaroiden käsittelyn moniulotteisuutta. Taulukosta 4.11 on havaittavissa, että kestokulutustavaroiden osuus kasvaa ajanjakson aikana noin viidestä prosentista reiluun kuuteen prosenttiin. Tämä heijastaa kahta ilmiötä. Ensinnäkin tämä ilmiön taustalla oli yleinen hyvinvoinnin kasvu. Lisääntyneiden tulojen myötä kotitaloudet pyrkivät lisäämään hyvinvointiaan ja helpottamaan arkeaan hankkimalla koteihinsa kestokulutustavaroita. Lisäksi 1950-luku oli teknisen kehittymisen aikaa. Kodinkoneet kuten ensin pesukoneet ja jääkaapit yleistyivät kodeissa ja pian tämän jälkeen myös televisiot. Säästämiseen näillä on kuitenkin vielä tässä vaiheessa vain marginaalinen vaikutus.²¹⁸

Myös tämän eri kotitalousaineistoihin perustavan vertailun pohjalta voidaan päätellä, että kulutuksen tulokset kokonaistasolla ovat melko luotettavia. Kuten aiemminkin todettiin, eri kulutuserien välillä vertailtavuus saattaa joissakin tapauksissa olla hankalaa, koska lähteaineistossa käytetyt luokitukset pakottavat luokittelemaan joitakin taloustoimia eri kategorioihin, mutta kulutuksen kokonaislukuihin vaikutus on rajattu.

Taulukossa 4.12 näytetään tulopuolen tilit, jotka on laskettu kulutustutkimusten pohjalta vuosille 1950–51, 1955–56 ja 1959–60. Luvut on pyritty saamaan mahdollisemman vertailukelpoisiksi poistamalla yksinasuvien kotitaloudet ja maanviljelijäkotaloudet otoksesta. Vuosien 1950–51 tutkimuksen pohjalta lasketuissa luvuissa ei ole laskennallista asuntotuloa, luontaismuotoisia tuloja tai saatuja vuokria, sillä kulutustutkimus ei kata niitä. Sitä vastoin maksettuihin kotitaloustyöhön liittyvää toimintaylijäämää tutkimuksen pohjalta on jossain määrin havaittavissa. Tämä tulovirta on kotitalouksien toisilta kotitalouksilta ostamia

218 Jalava ja Kavonius (2009) ovat laskeneet kestokulutustavaroiden potentiaalisen vaikutuksen euroalueen maiden ja koko euroalueen säästämisasteisiin. Näiden 2000-luvun alun kattavien laskelmien pohjalta vaikutus säästämisasteeseen oli hieman yli yksi prosenti. Nykyään kuitenkin kestokulutustavaroiden osuus kulutuksesta on moninkertainen 1950-lukuun nähden ja näin ollen on turvallista olettaa, että myös näiden vaikutus jää kohtuullisen marginaaliseksi.

Taulukko 4.12

Vuosien 1950–51, 1955–56 ja 1959–60 kulutustutkimuksien tulo rakenteen vertailu, prosenttia (%) käytettävissä olevista tuloista

Koodi	SNA93 taloustoimi	1950-51 käyttö	1950-51 resurssit	1955-56 käyttö	1955-56 resurssit	1959-60 käyttö	1959-60 resurssit
B2G	Toimintaylijäämä				0,94		1,93
	Toimintaylijäämä tuotannosta omaan käyttöön (luontaismuontoinen tulo)						16,11
	Laskennallinen asuntotulo						6,85
D1	Palkansaajakorvaukset		115,04		107,65		80,90
D5	Verot	17,67		14,26		11,75	
D75	Tulonsiirrot voittoa tavoittelemattomille yhteisöille	0,75		0,44		0,06	
D75	Kotitalouksien sisäiset tulonsiirrot	2,19	2,19	1,57	1,83	1,01	1,01
D41	Korot	0,04		0,09	1,49	0,29	0,00
D62	Rahamääräiset sosiaalietuudet		3,60		6,24		6,13
D71	Vahinkovakuutusmaksut	0,09		0,15		0,03	
D72	Vahinkovakuutuskorvaukset		0,08		0,13		0,00
D44	Vakuutuksenottajien omaisuustulo		0,01		0,01		0,00
D6112	Palkansaajien sosiaaliturvamaksut	0,29		0,19	0,01	0,17	
B6	Käytettävissä oleva tulo (markkaa per kotitalous)		307 191		588 613		568 673
P1	Kotitaloustuotos (maksetun kotityön toimintaylijäämä)		0,11		0,92		0,38

Luvut on esitetty suhteessa käytettävissä oleviin tuloihin (käytettävissä olevat tulot=100).

Lähteet: Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII-21, elinkustannustutkimus helmikuu 1950 – tammikuu 1951, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1954. Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII-22, kulutustutkimus - kaupungit ja kauppalat 1955–1956, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1959. Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII-24, maaseudun kulutustutkimus 1959–1960, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1962. Tekijän laskelmat.

palveluja. Säästämiseen tällä erällä sinänsä on neutraali vaikutus, sillä nämä on kirjattu samansuuruisina kotitalouksien muihin menoihin. Nämä eri toimintaylijäämät voitaisiin tietenkin teknisesti kirjata yhdeksi taloustoimeksi, mutta nämä on eritelty tässä tutkimuksessa, koska erien taustalla on eri taloudellinen ilmiö.

Vuosien 1955–56 tutkimuksen pohjalta lasketuissa luvuissa taas vuokraustoi-minnasta tulevaa toimintaylijäämää on vähän. Tämä tulo on peräisin alivuokraisilta saaduista vuokrasta. Todennäköisesti alivuokralaisvuokratuloja oli vähäisissä määrin jo vuoden 1950–51 kotitalouksilla, mutta näitä ei vain ole raportoitu kotitalousviihkoissa. Lisäksi kotitaloudet käyttivät, ja luonnollisesti myös näin ollen tarjosivat jossain määrin kotitaloustyöpalveluita.

Vuoden 1959–60 tutkimuksen pohjalta lasketuissa luvuissa on huomattavasti enemmän toimintaylijäämää.²¹⁹ Kotitalouksien toimintaylijäämää tulee vuokratuloista ja tuotannosta omaan käyttöön. Vuokratuloista tuleva toimintaylijäämä tulee kahdesta lähteestä. Ensinnäkin vuokratuloista, jotka ovat lähinnä vuokratuloja alivuokralaisilta. Näiden tulojen osuus on pieni ja toisaalta laskennal-

²¹⁹ Kotitalouksien toimintaylijäämää itse asiassa kutsutaan usein sekatuloksi. Kotitalouksien osalta yleensä pelkkää vuokratuloa kutsutaan toimintaylijäämäksi, sillä tämä on selvästi tuloa yritystoiminnasta ja siihen ei ole sekoittunut palkansaajakorvauksien tyyppisiä tuloja. Sekatuloa kutsutaan nimenomaan sekatuloksi sen takia, että yrittäjätuloja ei ole aina pystytty erottamaan palkansaajakorvauksista ja näin ollen sekatulo kattaa sekä palkansaajakorvauksia että yrittäjätuloja.

lisesta asumistulosta, joka on laskennallinen tulo- ja menovirta, joka kirjataan sekä tulopuolelle että kulutusmenoihin. Omistusasumisen on katsottu tuovan niin suuren taloudellisen edun säästettyjen vuokramaksujen muodossa, että laskennallisilla vuokrilla on katsottu aiheelliseksi korjata tämä tulovirta. Aiemmin todettiin, että tätä korjausta ei ole pystytty kirjaamaan kaupunkien ja kauppaloitten tileihin, sillä vuosien 1950–51 ja 1955–56 kulutustutkimuksissa ei ole minikäänlaisia arviota omistusasumisen laskennallisten vuokrien suuruudesta. Toisaalta laskennallisten vuokrien osuus kaupungeissa ja kauppaloissa lieenee melko pieni ja niiden vaikutus säästämiseen jäisi todennäköisesti myös pieneksi.

Maaseudun palkansaajakotitaloudet saivat lisäksi tuloja tuotannosta omaan loppukäyttöön. Määritelmällisesti tuotos omaan loppukäyttöön koostuu tavaroista ja palveluista, jotka sama institutionaalinen yksikkö pitää itsellään joko omaan loppukäyttöön tai kiinteän pääoman bruttomuodostusta varten. Ainoastaan kotitaloussektori voi tuottaa tuotteita omaa loppukulutusta varten. Tyypillisiä esimerkkejä ovat: maanviljelijöiden itsellään pitämät maataloustuotteet, omistusasuntojen asuntopalvelut ja palkatun henkilöstön tuottamat kotitalouspalvelut. Käytännössä tämän käsitteen idea on seuraava. Kotitalouden tuottaessa tuotteita, joilla on markkina-arvo, esimerkiksi perunoita, se käyttääkin ne itse, sen sijaan että myisi ne markkinoilla. Tällä tuottamallaan ja kuluttamallaan tuotteella on markkina-arvo, ja näin ollen se lasketaan osaksi tuotantoa omaan käyttöön. Omistusasuntojen laskeminen osaksi tuotantoa omaan käyttöön on taas hieman ongelmallisempaa. Tällöin on ajateltu, että vaihtoehto on vuokrata asunto markkinoilta ja näin ollen se on eräänlainen ”vaihtoehtoinvestointi”. Koska omistusasunnon taloudellinen merkitys on suuri, se on päätetty laskea osaksi tuotantotilejä. Vastaavalla tavalla palkaton kotitaloustyö voitaisiin laskea osaksi tuotantotilejä, mutta tähän ei ole päädytty normaalissa kansantalouden tilinpidossa. Tämä rajanveto on sinänsä keinotekoinen. Kotitaloustyön arvoa eri maissa on kuitenkin selvitetty lukuisissa erillisselvityksissä.²²⁰

Mikä tahansa sektori voi tuottaa tuotteita, joita käytetään omaan kiinteän pääoman bruttomuodostukseen. Esimerkkeinä voidaan mainita: konepajateollisuuden yritysten tuottamat erikoistyökalut, kotitalouksien rakentamat asunnot tai asuntojen laajennukset ja omaan loppukäyttöön tapahtuva rakentaminen, mukaan luetuna useiden kotitalouksien yhteinen rakentaminen.²²¹ Käytännössä kulutus omaan loppukäyttöön kirjataan markkinahintaisena toimintaylijäämänä kotitalouksien tuloksi, mutta koska tällainen ”luontoismuotoinen tulo” kulutetaan välittömästi, niin se kirjataan samansuuruisena kulutukseksi. Taulukossa 4.12 omaan loppukäyttöön tuotetut tuotteet ovat lähinnä maataloustuotteita, joita maaseudulla palkansaajaperheet ovat tuottaneet normaalin palkkatyön ohella omaan käyttöön. Liitteissä 9–12 esitetyissä luvuissa ovat mukana myös varsinaiset maanviljelijäperheet, joten näihin lukuihin sisältyy myös näiden perheiden tuotos omaan käyttöön. Käytännössä nämä ovat perheen kuluttamia tuotteita maatilán tuotannosta. Lisäksi taulukossa 4.12 kohdassa kotitaloustuotos on myös tuotantoa omaan käyttöön. Tämä erä on maaseudun aineistossa pienempi kuin kaupunkeja ja kauppaloita käsittävissä tileissä, mikä heijastaa kaupunkien suurempaa tarvetta ulkoiseen apuun.

220 ESA95 3.20–3.21.

221 Ibid.

Suurin osa palkansaajaperheiden käytettävissä olevasta tulosta muodostui luonnollisestikin palkansaajakorvauksista. Vuoden 1950–51 palkansaajaperheiden palkkojen osuus käytettävissä olevista tuloista oli yli 115 prosenttia. Tämä kertoo siitä, että pääasiassa tulot tulivat palkkатыöstä ja tulonjakojärjestelmä oli vielä varsin hatara. Liitteestä 5 on havaittavissa, että palkansaajakorvausten osuus käytettävistä olevista tuloista normaalisti laski perhekoon kasvaessa. Tämä kertoi lapsilisäjärjestelmän olemassaolosta.²²² Viisi-lapsisissa ja sitä suuremmissa perheissä palkansaajakorvausten osuus käytettävissä olevista tuloista alitti jo sadan prosentin rajan. Vuonna 1955–56 lapsilisien osuus perheiden käytettävissä olevista tuloista oli selvästi kasvanut. Tämä osaltaan laski palkansaajakorvausten osuutta noin 108 prosenttiin käytettävissä olevista tuloista. Taustalla oli osaksi lapsiluvun kasvu, mutta osaksi myös suhteellisesti parantuneet etuudet.

Verot näyttävät eri ajankohtina olevan yllättävän tasaiset. Verot suhteessa käytettävissä olevaan tuloon olivat vuosina 1950–51 noin 18 prosenttia. Muina vuosina verojen osuus oli alhaisempi, mutta tämä kertoo pitkälti verovapaiden tuloerien eli rahamääräisten sosiaalietuuksien (suuri osa näistä oli lapsilisiä, jotka olivat jo tällöin verovapaita) ja omaan käyttöön tarkoitetun tuotannon kehityksestä.

Tulonsiirrot VTL:lle ovat kirkollisveroja ja yhdistyksien kuten ammattiyhdistysliikkeen ja puolueiden jäsenmaksuja. Näiden osuus käytettävissä olevista tuloista oli noin puoli prosenttia. Vuosien 1959–60 luvut ovat selvästi alhaisemmat, mutta tämä johtuu siitä, että kirkollisverot luokiteltiin jo kulutustutkimuksessa veroiksi, ja tätä ei ole myöskään pystytty korjaamaan tässä tutkimuksessa. Tällä luokittelueroilla ei ole vaikutusta käytettävissä olevaan tuloon ja näin ollen säästämiseen, sillä molemmissa tapauksissa nämä vähentävät käytettävissä olevaa tuloa.

Kotitalouksien väliset tulonsiirrot ovat tyypillisesti kotitalouksien toisille kotitalouksille antamia lahjoja ja lahjoituksia. 1950-luvulle oli tyypillisiä vanhempien antama taloudellinen tuki nuorille perheille ja muun muassa maaseudulta tulleet luontoismuotoiset lahjoitukset kaupunkilaisperheille. Vuosien 1950–51 tutkimuksessa näiden tulonsiirtojen osuus näyttää olevan hieman suurempi kuin myöhemmin. Luvut ovat joka tapauksessa pieniä. Vuosien 1950–51 ja 1959–60 tutkimuksissa raportoidaan vain annetut lahjat ja avustukset. Vuosina 1950–51 ja 1959–60 tulonsiirrot on nettoutettu nolaksi kirjaamalla vastaava summa saatuihin tulonsiirtoihin. Vuosien 1955–56 osalta sitä vastoin sekä maksetut että saadut avustukset raportoidaan ja tämän takia myös tätä raportoitua tietoa on päätetty käyttää hyväksi. Tätä päätöstä puoltaa se, että saadut ja maksetut tulonsiirrot ovat hyvin lähellä toisiaan, mikä viittaisi siihen, että tulokset ovat melko luotettavia. Aiemminkin jo todettiin, että niiden nettovaikutus käytettävissä olevaan tuloon on myös melko marginaalinen.²²³

222 Kuten luvussa 2 todettiin, ensimmäinen laki lapsilisistä astui voimaan vuonna 1943. Universaliksi järjestelmä tuli vuonna 1949.

223 Sakari Saaritsa (2008) on todennut väitöskirjassaan, jossa hän tutkii epämuodollista auttamista ja tulonsiirtoja vuoden 1928 kulutusaineiston pohjalta, että kotitalouksilla oli jonkinlainen varovaisuus raportoida tulonsiirtoja ja pelko, että niitä käytetään hallinnollisiin tarkoituksiin. Tämän tutkimuksen tulokset näyttäisivät kohtalaisen uskottavilta ja toisaalta ainakaan 1950-luvun osalta tällaiseen tietoiseen toimintaan on hyvin vaikea nähdä minkäänlaisia kannusteita. Tällöin sosiaaliturvajärjestelmä oli vielä vaatimaton ja tällaisilla avustuksilla ei olisi ollut mitään merkitystä joko verotukseen tai saatuihin tulonsiirtoihin. Sinänsä eri syistä johtuva aliraportointi on kulutus-tutkimuksien puitteissa tunnettu ilmiö, muun muassa on yleisesti tiedetty, että alkoholinkulutus on aliraportoitua. Tämä johtuu joko häpeästä, että alkoholia kulutetaan paljon tai siitä, että tehdyt synnit unohtuvat nopeasti ja näin ollen ihmiset muistavat kulutuksensa väärin.

Pääomatuloja tutkimusajanjakson kotitalouksilla oli hyvin marginaalisesti. Osaltaan tähän vaikuttaa, että otoksen kotitaloudet kattavat vain palkansaajakotitaloudet. Kuten liitteestä 11 on havaittavissa, maanviljelijäkotitalouksilla pääomatuloja oli vielä vähemmän. Vauraiden kotitalouksien, jotka ansaitsivat merkittävässä määrin pääomatuloja, osuus kaikista kotitalouksista oli pieni ja näin ollen niiden merkitys kotitalouksien taloudelliseen kokonaiskuvaan on marginaalinen. Käytetyn lähdemateriaalin perusteella kotitalouksilla oli vain vähäisessä määrin korkomenoja niiden ottamista lainoista. Vuoden 1950–51 lähdeaineistosta ei ole laisinkaan raportoituja korkotuloja ja vuosien 1955–56 ja 1959–60 tutkimuksissa nämä ovat vähäiset. Lisäksi kotitalouksille on kirjattu jossain määrin vakuutuksen ottajien omaisuustuloa. Tämä liittyy vahinkovakuutuksen tuottoihin, jotka kansantalouden tilinpidon vakiintuneen käytännön mukaan kirjataan tuloksi. Kirjaus on kuitenkin tehty siten, että sillä ei ole vahinkovakuutusmaksujen ja -korvauksien kanssa nettovaikutusta käytettävissä olevaan tuloon.

Tämän vertailun pohjalta voidaan todeta, että tulokset ovat loogisia ja näyttäsivät olevan pääsääntöisesti oikein. Edellä on todettu, että tiettyjä ongelmia eritaloustoimien luokittelun suhteen on ollut ja tämä vaikeuttaa yksittäisten taloustoimien vertailua. Kuitenkaan käytettävissä olevaan tuloon ja näin ollen säästämiseen tällä ei ole vaikutusta. Tämä vertailu voitaisiin tehdä myös kansantalouden tilinpidon pohjalta lasketuista tulotileistä, mutta tätä ei ole tehty, koska tämä vertailu ei sinänsä toisi lisäinformaatiota tuloksien luotettavuudesta. VTL:llä on selvästi suurempi vaikutus tulotilien vertailtavuuteen kuin kulutukseen, sillä VTL saavat tulonsa lähinnä tulonsiirroista ja pääomatuloista. On loogista, että eroja esiintyy ja nämä selittyvät hyvin pitkälti sillä, että luvut kattavat myös VTL. Kansantalouden tilinpidolle perustuvat tulo- ja kulutustilit on esitetty liitteissä 15 ja 16.

4.3 *Käsitteiden soveltuvuus 1950-luvun yhteiskunnan kuvaamiseen*

SNA93:n mukaista kansantalouden tilinpitoa voidaan soveltaa myös 1950-luvun Suomeen. Järjestelmä on kehitetty mittaamaan yleensä taloudellisia ilmiöitä ja se pyrkii lähtökohtaisesti ottamaan huomioon erilaiset piirteet erilaisissa talouksissa. Järjestelmä pyrkii takaamaan vertailukelpoisen käsittelyn samoille talouden ilmiöille riippumatta talousalueen taloudellisesta kehittyneisyydestä tai maassa vallitsevista institutionaalisista järjestelyistä.²²⁴

Järjestelmän sopivuudesta on aina tärkeää keskustella. Tässä yhteydessä sovellettavan tilinpitojärjestelmän relevanssia voidaan tarkastella kolmesta näkökulmasta. Ensinnäkin, mitä ilmiötä käsitteet kuvaavat, ja ovatko näiden ilmi-

224 SNA 93:n alkupuheessa todetaan: "With respect to clarifying and simplifying, the 1993 SNA is meant to be applicable to economies that are increasingly complex or changing in other ways, but it aims to simplify the work of the economic accountant. First, it recognizes the wide range of conditions and institutional arrangements that may be found in developed and developing countries and newly emerging market economies. Secondly, it provides the rationale for the treatment applied so that economic accountants can, by extension, decide on treatment for new conditions and institutional arrangements." Lähde: SNA93, XXXIII.

öiden taloudelliset merkitykset pysyneet samana kotitalouksille ajan kuluessa. Käytännössä tällaisen tapauksen voisi ajatella olevan pääomanmuodostuksen ja kulutuksen välisen rajan vetäminen eli kulutuksen käsitteen määrittelemineen. Kysymys on jo aiemmin tässä tutkimuksessa analysoidusta aiheesta, tulkitsiko kotitalous aiemmin jonkin transaktion pääomanmuodostukseksi sen käyttäytyessä nykyään ikään kuin se olisi osa kulutusta. Toiseksi, onko taloudellista ilmiötä, jota järjestelmä tai yksittäinen taloustoimi kuvaa, yleensä esiintynyt 1950-luvulla, ja mikä sen merkitys on ollut tutkimuskohteelle eli kotitalouksille. Kolmanneksi, miten sovellettavia tilinpidossa olevat käsitteet ovat, ja onko järjestelmässä käsitteitä, joiden merkitystä on miltei mahdoton ottaa analyysissäni huomioon.

Aiemmin tässä tutkimuksessa määriteltiin säästämis-, tulo- ja kulutuskäsitteet. Tulokäsitteellä ei ole käytännössä suurta merkitystä 1950-luvun ”normaaliperheiden” tuloihin. Sitä vastoin kestokulutustavaroiden luokittelulla on suuri periaatteellinen vaikutus 1950-luvun kulutukseen, tuloihin ja säästämiseen. Esimerkkinä voidaan mainita, että mikäli noudatettaisiin nykyistä kulutuskäsitettä, muun muassa omatoiminen rakentaminen luokiteltaisiin kulutukseksi eikä investoinniksi, vaikka taloudellisen toiminnan luonne on selvästi investointi. Kuten aiemmin kävi ilmi, vanha kansantalouden tilinpito ei ollut tässä rajanveto kysymyksessä yhtä pragmaattinen kuin nykyinen kansantalouden tilinpito, sillä yksityiset autot luokiteltiin siinä kotitalouksien investoinneiksi. Kestokulutustavaroiden osuus kulutuksesta oli 1950-luvulla noin kuusi prosenttia. Säästämiseen tällä oli vain pieni vaikutus, sillä investoinnit tuottavat määritelmällisesti palvelu- tai tulovirtaa, joka sekä saadaan että kulutetaan.

Toiseen kysymykseen, joka esitettiin tämän jakson alussa, eli siihen kuvataan-ko sovelletussa järjestelmässä taloudellisia ilmiöitä, joita ei ilmene 1950-luvun Suomessa tai joiden merkitys oli pieni kotitalouksille, voidaan sanoa, että reaalitylinpidossa taloustoimet eivät ole käytännössä paljon muuttuneet. Kotitaloudet saivat 1950-luvulla palkkatuloja tai yrittäjätuloja (esimerkiksi vuokratuloja), maksoivat veroja, saivat sosiaalisia tulosiirtoja ja kuluttivat kuten nykyäänkin. Rahoitusmarkkinat ovat kuitenkin kehittyneet paljon 1950-luvun jälkeen. Näin ollen rahoitustilinpidossa esiintyy instrumentteja, joita ei 1950-luvulla tunnettu. On olennaista huomata, että rahoitustilinpito ja rahamarkkinatilastot eivät vielä tällöin olleet keskeinen mielenkiinnon kohde. Rahoitusmarkkinoiden idea oli tietenkin olemassa nykyisen kaltaisena eli käteisvaroja omistamalla, pankkitalleille tallettamalla ja osakkeita tai obligatioita omistamalla sektorit lainasivat rahaa toisille sektoreille. Rahoitustilinpidossa transaktiot eivät ole tutkimukseni kannalta ongelma, sillä säästämistä tarkastellaan lähdeaineiston puutteen takia vain reaalityalouden näkökulmasta.

Eräs näkökulma siihen, miten kattavasti taloudelliset ilmiöt on otettu huomioon kansantalouden tilinpidossa, on julkisen sektorin tehtävä taloudessa. Kansantalouden tilinpitoa on viime vuosina kehitetty aikaisempaa paremmin ottamaan huomioon eri tavalla tuotettuja palveluja, jotta esimerkiksi eri maita, joissa on erilaiset järjestelmät, voidaan paremmin verrata keskenään. Vertailuongelmia tulee muun muassa silloin, kun verrataan maata, jossa julkinen sektori tuottaa paljon kansalaisille ilmaiseksi annettavia palveluita, maahan, jossa kotitalouksien on ostettava nämä palvelut vapailta markkinoilta. Sektoritilinpidossa tällai-

sia käsitteitä ovat todellisen kulutuksen ja todellisen käytettävissä olevan tulon käsitteet. Aiemmin on todettu, että kansantalouden tilinpito keskittyi aluksi tuotannon kuvaamiseen, mutta tulokäsitteiden kehittymisen myötä paineet lisääntyivät myös entistä vertailukelpoisempien kulutus- ja tulokäsitteiden kehittämiselle. Todellinen kulutus voidaan määritellä siten, että se koostuu tavaroista ja palveluista, jotka kotimaiset institutionaaliset yksiköt hankkivat inhimillisten tarpeiden, yksilöllisten tai kollektiivisten, välitöntä tyydyttämistä varten.

Kotitalouksien kulutusmenoista puhuttaessa kaikki kulutusmenot ovat yksilöllisiä, joten näiden palvelujen käyttäjät voidaan yksilöidä. Nämä voivat kuitenkin olla julkisesti tai yksityisesti tuotettuja. Julkisesti tuotetut yksilölliset palvelut annetaan kotitalouksille ilmaiseksi tai tuotantokustannukset alittavaan hintaan luontaismuotoisina tulonsiirtoina. Tyypillisesti tällaiset palvelut ovat julkisia palveluja, kuten ilmainen koulutus tai terveydenhuolto. Nämä luontaismuotoiset tulonsiirrot lasketaan mukaan sekä tulona että kulutuksena. Suurin kritiikki näitä kansantalouden tilinpidon julkisia yksilöllisiä palveluja kohtaan on, että niitä ei pystytä arvottamaan markkinahintaan, vaan ne on otettu mukaan niiden tuotantokustannuksien arvoisina. Näin ollen vertailuja tehtäessä eri julkisten sektoreiden tai eri aikakausien julkisen sektorin tuottavuuseroja ei ole otettu huomioon näissä korjatuissa luvuissa. Näitä käsitteitä käyttäen ei myöskään lasketa säästämisasteita, joten tällä ei ole vaikutusta säästämiseen. Näin ollen tällä kysymyksellä ei ole vaikutusta tämän tutkimuksen keskeisimpään tutkimuskysymykseen. Kotitalouksien yleiseen hyvinvointiin tällaiset julkisen sektorin toimet kuitenkin luonnollisesti vaikuttavat. Valitettavasti näitä ei ole pystytty ottamaan huomioon tässä tutkimuksessa. Mukana ovat vain rahamuotoiset tulonsiirrot kotitalouksille.²²⁵

Eri ajankohtina saatavilla olevien lähdeaineistojen kattaessa osittain eri populaatioita sekä aineistoihin liittyvät raja-ongelmat ovat johtaneet joidenkin tulojen poissulkemiseen. Tällaisista tuloista voidaan esimerkkinä mainita osingot, joita 1950-luvun alun työläisperheet eivät käytännössä saaneet, sillä heidän osakkeiden omistuksensa oli hyvin marginaalista. Nämä taloustoimet siis puuttuvat. Toisaalta on tuloja, joita lähdeaineistoissa ei ole huomioitu. Niillä ei ole katsottu olevan suurta merkitystä säästämiseen, ja näin ollen niitä ei ole otettu huomioon tutkimuksessani. Tällaisia tuloja ovat ns. laskennalliset tulot eli tutkimukseni tapauksessa muun muassa laskennalliset vuokratulot. Laskennalliset vuokratulot eivät sisällyneet 1950-luvun alun ja puolivälin laskelmiin, koska niiden vaikutuksen on katsottu olevan työläisväestön piirissä pieni. Vakuutus- ja eläinvarojen omaisuustulo on karkeasti huomioitu. Sitä vastoin kansantalouden tilinpidon laatimisen kannalta hankalista kysymyksistä, kuten luontaismuotoisista tuloista ja harmaan talouden tuloista eli tuloista, josta ei ole maksettu lain mukaisia veroja, laskelmat sisältävät jonkinlaisia arvioita, sillä kotitaloudet ainakin periaatteessa raportoivat nämä tulot. Näin ollen nämä sisältyvät laskelmiini.

---

225 Ks. ESA95 3.81–3.88.

5 *Oliko kotitalouksilla mahdollisuus säästää?*

Toisessa luvussa kuvattiin Suomen taloudellista ja poliittista tilannetta ja sen kehittymistä 1950- ja 1960-luvuilla. Siinä kävi ilmi, että säästäminen oli keskeisellä sijalla silloisessa poliittisessa keskustelussa, mutta säästämistä on kuitenkin tutkittu hyvin vähän. Kotitalouksien ja VTL:n kokonaissäästäminen oli 1950- ja 1960-luvuilla varsin vaatimatonta, koska säästäminen tapahtui tuolloin pitkälti julkisen sektorin kautta. Tutkimuksen empirian avulla pyritään hahmottamaan kotitalouksien säästämistä ja säästämiskäyttäytymistä. Taloudellinen kasvu oli nopeaa 1950-luvulla ja Suomi vaurastui toisen maailman sodan jälkeen nopeasti. Näin ollen kotitalouksien säästämismahdollisuuksien olisi pitänyt myös lisääntyä. Millä tavoin kulutuksen rakenne muutti kehityksen myötä?

Luvussa vastataan tutkimuskysymyksiin edellä kuvatun sektoritilinpitojärjestelmän ja kulutusaineistojen pohjalta ja keskitytään siihen, miten nämä tulokset suhtautuvat aiempaan tutkimukseen. Säästämistä tarkastellaan tässä luvussa kolmesta näkökulmasta ja näin käytetään hyväksi tutkimuksessa sovellettavaa makro-mikrolinkkiä. Luvun ensimmäisessä osuudessa palataan jo toisessa luvussa sivuttuun kysymykseen säästämisen yleisestä kehityksestä. Tämä tehdään analysoimalla makrotalouden eli kansantalouden tilinpitoon perustuvia laskelmia. Tämän jälkeen keskitytään vuosien 1950–51 säästämiseen ja hyvinvointiin. Luvun kolmannessa osuudessa tarkastellaan taas vuosien 1955–56 säästämistä ja hyvinvointia kaupungeissa ja lopuksi vastaavaa tilannetta vuosina 1959–60 maaseudulla. Kulutustutkimuksiin perustuvassa analyysissä tarkastellaan säästämistä ja kulutuksen rakennetta ja näin pyritään hahmottamaan kotitalouksien kulutusmahdollisuuksia. Analyysi tehdään kotitaloustyypeittäin. Tässä yhteydessä analyysiä syvennetään käsittelemällä kotitalouskohtaisten kulutusviikkojen pohjalta laskettuja mikrotason eli yksittäisiä kotitalouksia koskevia tuloksia.

5.1 *Säästämisen yleiskuva*

Suljetussa taloudessa säästäminen on investointien edellytys. Koska ulkomaisen rahoituksen saanti oli hyvin rajallista, voidaan sanoa, että Suomi oli 1950-luvulla hyvin lähellä suljettua taloutta ja investoinnit piti pääasiassa rahoittaa kotimaisella säästämisellä. Säästäminen rahoitettiin kulutusta leikkaamalla. Tämä tapahtui siten, että valtio pyrki verotuloja keräämällä ja talouden resursseja uudelleen jakamalla edistämään investointeja. Palkankorotukset pyrittiin pitämään pieninä, jolloin yrityksien voitto tai toimintaylijäämä jäi mahdollisimman suureksi ja näin yrityksille jäi vastaavasti enemmän rahaa investointeihin. Lisäksi kotitalouksia kehoitettiin tallettamaan säästöjään julkisiin rahoituslaitoksiin, jotta rahoituslaitokset pystyisivät

edelleen jakamaan luottoja investointeihin.²²⁶ Julkisen sektorin aktiivinen toiminta säästämisen edistämisessä ei ollut tyypillistä ainoastaan Suomessa. Peter Vikström on todennut, että Ruotsin valtio oli aktiivinen säästämisen lisäämisessä. Säästäminen kanavoitiin 1950-luvun lopulta lähtien julkisten eläkerahastojen kautta, mikä vähensi kotitalouksien säästämistä. Vikström on esittänyt, että säästämisen ja pääomien tietynlainen monopolisointi johti pääomamarkkinoiden vääristymiseen ja tehotomaan pääoman käyttöön.²²⁷ Samantyyppistä kritiikkiä on esitetty myös Suomen pääomamarkkinoiden tehottomuudesta. Matti Pohjola on muun muassa todennut, että Suomessa valittiin kansallisista syistä hidas tie investointien rahoittamiseksi, eikä tuettu nopeaa tietä eli helpotettu ulkomaalaisia suoria sijoituksia Suomeen. Lisäksi tehdyt kotimaiset investoinnit ovat osoittautuneet tuottavuudeltaan heikoiksi.²²⁸ Vastaavan tyyppiseen eläkeratkaisuun päädyttiin Suomessa vuonna 1961, jolloin säädettiin yleinen yksityisalojen työeläkelaki (TEL). Keskeinen ero Ruotsin järjestelmään on se, että Ruotsissa säästäminen on järjestetty julkisen sektorin kautta, kun taas Suomessa vakuutuksia hoitavat yksityiset vakuutuslaitokset.

Säästäminen taas edellyttää, että kotitalouksien taloudellinen tilanne on niin hyvä, että rahaa voi kertyä säästöön. Kotitalouksilla on sekä toteutetussa politiikassa että markkinalähtöisessä vaihtoehdossa merkittävä tehtävä tuottaessaan huomattavan osan talouden arvonlisästä tekemällä työtä ja pitämällä näin hallussaan keskeistä osaa talouden voimavaroista. On syytä myös huomata, että itse asiassa kaikki talouden resurssit ovat suoraan tai epäsuorasti kotitalouksien hallinnassa, sillä kotitaloudet omistavat suoraan tai epäsuorasti myös yritykset. Keskeinen kysymys on, mikä oli suomalaisten kotitalouksien tulotaso ja oliko se sellainen, että ylimääräinen tulo olisi suuntautunut säästämiseen eikä kulutukseen. Tietenkin kotitalouksien tulotaso vaihteli eri kotitalouksien välillä, mutta keskeistä on, mikä oli kotitalouksien suuren enemmistön taloudellinen tilanne.

Toteutuneen säästämisen tutkiminen on siinä mielessä yksiselitteistä, että se on suoraan mitattavissa sekä kokonaistalouden tasolla että kotitaloustyypeittäin, kuten tässä tutkimuksessa on tehty. Potentiaalista säästämistä on sitä vastoin huomattavasti hankalampi selvittää, sillä se on elintasoon liittyvä kysymys ja heijastuu lähinnä kulutuksen rakenteeseen. Liisa Sauli (1951) korosti tutkimuksessaan kulutustason (*scale of living*) ja elintason (*standard of living*) eroa. Kulutuksen tasoa on sinänsä yksinkertaisempi mitata, mutta elintason mittaaminen on monimutkaisempi asia, sillä elintasossa on kysymys myös henkilökohtaisesta kokemuksesta. Elintaso riippuu kulutuksesta, työ- ja vapaa-ajasta, perheestä ja

226 Säästämisen merkityistä kuvastaa 1950-luvun kansakoulujen säästäväisyyskasvatus: Säästömerkkikortti oli jokaisella kansakoulun oppilaalla ja sitä säilytettiin omassa pulpetissa. Kortti oli pieni vihko, jonka kansiteksteissä kehoitettiin säästämään ja kerrottiin mitä kaikkea säästämällä voi saavuttaa. Opettajan hallussa oli numeroitu lokerikko, ”pankki”, sekä eriarvoisia säästömerkkejä. Kun oppilas laittoi rahaa lokerikkoon, hän sai summaa vastaavan postimerkin näköisen liimamerkin vihkoonsa. Samalla opettaja kirjasi listaan oppilaan säästöt. Kun säästömerkkikortti tuli täyteen, se vietiin rahojen kanssa pankkiin. Pankki hyvitti kortin ja rahat merkitsemällä säästöt oppilaan tilille. Lähde: Turun yliopiston Museologia, Humanistinen tiedekunta, haastatteluaineisto.

Lisäksi tällöin oli erityistä säästämisvalistusta, ja muun muassa Pellervo seura teki pienen vihkosen, jossa kerrottiin hieman humoristiseen sävyyn säästämisen ja pääoman välisestä yhteydestä ja valistettiin mihin yleisesti kannattaa säästää. Ks: Haikala 1960.

227 Vikström 2002, 146–151.

228 Pohjola 1996, 10–17.

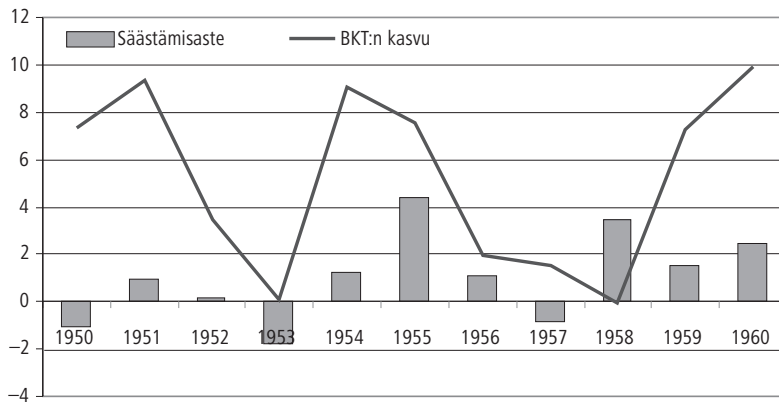
säästämisestä. Säästämisen rooli elintasossa on taata elintason pysyvyys, eli kysymys on maslowilaisesta turvallisuuden tunteen hakemisesta.²²⁹

Säästäminen voidaan tulkita elintason merkiksi. Yksilötasolla on tietenkin mahdollista, että joillakin ihmisillä on taipumus tuhlaata, jolloin heille ei välttämättä tule sellaista tilannetta, että he säästäisivät. Heidän elintasolleen tuhlaamisella on suurempi merkitys kuin säästämisen mukanaan tuomalla turvallisuuden tunteella. Nämä ovat kuitenkin poikkeustapauksia, ja aggregaattilukuja tarkastellessa voidaan lähteä siitä, että säästäminen on vaihtoehto ei-välttämättömälle kulutukselle. Näin ollen kulutuksen rakenteellinen muutos heijastaa vaihtoehtoa säästämislle. Tällöinhän tilanne on myös se, että jos verotusta kevennetään, niin tämä ylimääräinen tulo menee joko lisääntyneeseen kulutukseen tai säästämiseen.

Kuviossa 5.1 on esitetty kotitalouksien säästämisaste ja bruttokansantuotteen kasvu vuodesta 1950 vuoteen 1960. Kotitalouksien säästämisaste on laskettu vanhasta kansantalouden tilinpidosta edellisessä luvussa kuvatulla tavalla, ja näin ollen se kattaa myös VTL. VTL:llä on taipumus nostaa säästämistä, sillä niihin kuuluu muun muassa säätiöitä, valtion kirkot ja ammattiyhdistysliike, joilla säästäminen on tyypillisesti positiivinen. Sirkka Hämäläinen (1974) on todennut analysoidessaan vuoden 1969 kotitalouksien säästämistiedustelun tuloksia, että on ilmeistä, että kansantalouden tilinpidossa kotitaloussektoriin kuuluvien VTL:n osuus sektorista on suhteellisen pieni.²³⁰ Tämä pitää paikkansa, mutta

Kuvio 5.1

Kotitalouksien ja VTL:n säästämisaste sekä bruttokansantuotteen kasvu (prosenttia, %) vuosina 1950–60

Huomaa, että tässä kuviossa esitetyt bruttokansantuotteen kasvuluvut eivät ole yhtenäisiä kuviossa 2.1 esitettyjen kasvujen kanssa, sillä kuvion 2.1 bruttokansantuotteen kasvut on ensinnäkin mitattu henkeä kohden ja toiseksi luvut ovat ostovoimakorjattuja.

Lähde: Suomen kansantalouden tilinpidon, Tilastollisia tiedonantoja nro 43, Tilastollinen päätoimisto, Helsinki 1968 ja tekijän laskelmat.

229 Tämä liittyi laajempaankin kritiikkiin inhimillisten tarpeiden mittaamisesta, johon taloustiede erityisesti oli keskittynyt, ja vaatimukseen mitata laajemmin elintaso. Hugo E. Pipping esitti tällaista kritiikkiä pelkkää inhimillisten tarpeiden mittaamista kohtaan jo 1930-luvulla. Lähteet: Sauli 1951, 5–11. Alapuro ja Alestalo 1992, 135–137.

230 Hämäläinen 1974, 10.

tähän on syytä lisätä, että säästäminen on määritelty tulojen ja menojen erotuksena, ja että se on suhteessa esimerkiksi käytettävissä oleviin tuloihin pieni luku. VTL:n säästämisen ollessa yleensä lähtökohtaisesti positiivinen ja usein korkeampi kuin kotitalouksien on niiden säästämällä varmasti positiivinen vaikutus mitattuun säästämisasteeseen. Kotitalouksien säästämisaste oli alhainen 1950-luvun alussa ja vuosina 1950 ja 1953 peräti negatiivinen. Vuosikymmenen kuluessa säästäminen lisääntyi, mutta se näyttää olleen riippuvainen talouden kasvusta. Tämä tukee tutkimuksen oletusta, jonka mukaan säästäminen lisääntyy vaurauden noustessa.

Vaikka vuonna 1950 talouskasvu oli nopeaa, kotitalouksien säästämisaste oli lievästi negatiivinen. Vuonna 1951 maailmantaloudessa vallinneen Korean sodan buumin myötä talous kasvoi peräti yli yhdeksän prosenttia ja kotitalouksien säästäminenkin nousi positiiviseksi. Alhainen säästäminen liittyi kotitalouksien heikkoon taloudelliseen asemaan. Vuonna 1954 talous kääntyi kasvuun ja kasvoi lähes kymmenen prosenttia vuodessa. Tämä nosti myös säästämisasteen tähän aikaan poikkeukselliselle yli neljän prosentin tasolle. Tämän jälkeen maailmanlaajuinen kysyntä ei enää kasvanut kuten ennen, ja tämä johti lähes talouskasvun pysähtymiseen. Talouskasvun hidastuttua myös säästäminen väheni, ja säästämisaste oli vuonna 1957 peräti negatiivinen. Säästäminen kääntyi kasvuun jo seuraavana vuonna, vaikka kasvu jatkui hidastumistaan. Tämän taustalla oli, että reaalin kulutus kääntyi laskuun reaalityulojen hieman kasvaessa. Eräs syy tähän saattoi olla se, että kotitaloudet varautuivat taloudellisesti heikompiin aikoihin ja leikkasivat kulutustaan. Vuonna 1959 talous kääntyi taas voimakkaaseen nousuun ja säästäminen laski hieman, mutta pysyi kuitenkin selvästi positiivisena.

5.2 *Säästäminen ja kuluttaminen säännöstelyn aikana: 1950-luvun alku*

Edellisessä osuudessa tarkasteltiin kotitalouksien ja VTL:n säästämistä 1950-luvulla. Säästämisaste oli alhainen ja joinakin vuosina peräti negatiivinen. Tämä antaa viitteitä kotitalouksien säästämis- ja kuluttamismahdollisuuksista, mutta on syytä huomata, että kysymys on aggregoidusta säästämisestä, jota osaltaan nostavat VTL:t. Tämä ei sinänsä kerro paljoa palkansaajakotitalouksien tai maanviljelijäkotitalouksien säästämisestä, mahdollisuuksista säästää ja kuluttamisesta. Tässä osuudessa käydään läpi vuosien 1950–51 käsittävän makro- ja mikrotaloudellisen analyysin tuloksia.

Esimerkeiksi valitaan satunnaisesti kaksi helsinkiläistä perhettä.²³¹ Kaikkia tätä tutkimusta varten analysoituja kotitalouksia ei ole nähty mielekkääksi esittää tässä yhteydessä, sillä kuten aiemmin kävi ilmi, niin erot ovat kuitenkin niin pienet, että muutama kotitalous valottaa riittävästi silloista kotitalouksien käytännön kuluttamis- ja säästämiskäyttäytymistä. Erillisiä taulukoita kotitalouksien tulo- ja kulutus-rakenteesta ei ole tässä yhteydessä mielekäästä esittää, mutta itse kvalitatiivisessa

---

231 Elinkustannustutkimus helmikuu 1950 – tammikuu 1951, mikroaineisto, kansio numerot I–III, Tilastokeskuksen arkisto.

osuudessa esitän pääluokkien osuudet. Tutkimuksessa yksityiskohtaisesti analysoidut kotitaloudet on esitetty liitteessä 4. Lisäksi pyrin kulutusvihkoista saatavan lisätiedon kautta hahmottamaan, mitä yksittäiset erät käytännössä sisältävät.

On syytä korostaa, että vaikka sovellettu tekniikka on selvästi kvalitatiivinen ja kotitalouksien valintaa voidaan kritisoida harhaiseksi, niin kotitaloudet kuvaavat yllättävän hyvin yleistä elintasoa, vaikkakin aineiston kotitalouksien kulutuksessa ja tuloissa on eroja, kuten aiemmin menetelmäosuudessa havaittiin. Vaikka eri kotitalouksien säästäminen, tulot ja kulutus poikkesivat toisistaan, niin kulutustottumukset olivat kuitenkin melko samankaltaiset.

Taulukossa 5.1 on esitetty palkansaajaperheiden säästämisasteet perheeseen mukaan. Lisäksi kuviossa 5.2 on esitetty säästämisaste ja sen tulo- ja menekomponentit. Koko aineistossa säästäminen näytti olevan vajaat kaksi prosenttia.²³² Säästäminen oli suurempaa pienissä perheissä kuin suurissa perheissä, sillä tuloilla ei ole taipumus merkittävästi kasvaa lapsiluvun mukaan. Säästäminen oli jokaisessa perhetyyppissä vähäistä. Aikaisemmassa taloustieteellisessä tutkimuksessa on pyritty verifioimaan elinkarihypoteesia eikä perhekoko välttämättä suoraan indikoi säästivätkö perheet elinkarihypoteesin mukaisesti eli säästivätkö elämänsä keskivaiheilla vanhuutta varten vai ei. Useampilapsisten perheiden vanhempien kuitenkin täytyi vähintään lähestyä keski-ikää ja näillä perheillä säästäminen näytti olevan selvästi negatiivista. Näin ollen tämä aineisto, kuten Marja Riihelän käyttämä aineistokaan 2000-luvun taitteesta, ei näyttäisi tukevan tätä hypoteesia.²³³ Tämä ei sinänsä tarkoita, että hypoteesi ei pitäisi paikkansa, vaan osoittaa pelkästään, että lasten lukumäärä on määräävämpi tekijä

Taulukko 5.1

Palkansaajaperheiden säästämisaste (prosenttia, %, käytettävissä olevista tuloista) vuosina 1950–51 perheeseen mukaan

	Lapsiluku					
	0	1	2	3	4	5+
Säästämisaste	1,37	3,35	1,52	0,20	-0,31	-2,73
						1,70

Lähteet: Sosiaalisia erikoistutkimuksia 21, Elinkustannustutkimus helmikuu 1950 – tammikuu 1951, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1954. SNA93 ja tekijän laskelmat.

232 Artikkeleissa Kavonius 2006 ja Kavonius 2010, jotka keskittyvät suomalaisten kotitalouksien säästämiseen eri kaupungeissa, kokonaistasolla esitetty säästämisaste on lievästi negatiivinen. Syy tähän eroon on se, että tämän tutkimuksen laskelmissa on huomioitu kotitaloustyön arvo. Laskelmat on korjattu raportoidun maksetun kotitaloustyön arvolla. Vuoden 1950–51 tutkimuksessa näyttää siltä, että näitä ei ole erikseen tuloiksi kirjattu. Käytännössä kysymys on epävirallisesta siivousavusta, lastenhoitajista ja muista vastaavista kotona käytetyistä apulaisista. Edellisissä tutkimuksissa omaksuttua näkemystä puoltaa se, että makrotasolla voidaan ajatella, että nämä maksetut tulot päätyvät myös kotitalouksille ja näin ollen nämä palvelut voidaan nettouttaa nollassi. Tämä tietenkin tarkoittaa myös sitä, että vaikutus säästämiseen on nolla. Tässä tutkimuksessa on taas pyritty saamaan eri kotitaloustyyppien säästäminen mahdollisemman oikeaksi ja näin ollen kotitalouksien väliset tulonsiirrot on kirjattu. Ongelma tämän tyyppisten tulojen kirjaamisessa on se, että nämä ovat luonteeltaan ”harmaan talouden” tuloja eli veroja näistä ei ole maksettu. Kuten aiemmin viitattiin varmuutta näiden tulojen ja menojen tasosta ei voi olla, mutta ei ole syytä epäillä, että näitä olisi erityisesti tässä yhteydessä aliarvioitu.

233 Ks: Riihelä 2006. Toisaalta Koljonen ja Loikkanen (1982) havaitsivat, että sekä perheen päämiehen ikä että tulotaso vaikuttivat positiivisesti säästämiseen. Tutkimus oli tehty vuoden 1976 aineistosta, jolloin kotitaloudet olivat selvästi vauraampia ja tällaiset erot tulevat selvemmin esille.

lapsiperheille kuin elinikä. Hypoteesin todentamiseen itse asiassa tarvittaisiin kotitalouksien taseet, joissa on mukana myös tulevien eläkesaamisten nykyarvo, riippumatta siitä onko eläkejärjestelmistä saatava tulo etukäteen määritellystä kiinteästä summasta vai järjestelmässä olevasta rahasummasta.²³⁴

Mikroaineistoa tarkasteltaessa muut suorat indikaatiot säästämisestä ovat vähäisiä. Tosin aineistosta löytyy merkkejä siitä, että jotkut kotitaloudet ostivat rakennustarvikkeita joko rintamamiestalon tai kesämökin rakentamiseen. Lisäksi jossain tapauksissa aineistosta löytyy merkintöjä, joiden mukaa velkaa maksettiin takaisin esimerkiksi toiselle perheelle. Velan tarkoitusta sinänsä ei ollut eritelty, mutta se oli saattanut syntyä muun muassa talon rakentamisesta. Myöskään aina ei ole selvää, kenelle laina on maksettu takaisin ja kysymys saattaa olla myös rintamamiestontteihin myönnettyistä aravalainoista. Aravalainoja saivat 1950-luvun alussa nimenomaan perheet, jotka itse rakensivat talonsa, ja aineistoista löytyi tapauksia, joissa kotitaloudet hankkivat rakennustarvikkeita.²³⁵ Laajamuotoisesta pankkitallettamisesta tai pääomatuloista aineistossa ei ole merkkejä. Merkintöjä tosin löytyi siitä, että monet perheet joutuivat vippaamaan tutuilta tai pyytämään *förskottia* työnantajalta. Vippauskulttuuri oli yleinen ilmiö köyhemmissä perheissä ja muun muassa Susan Porter Benson (2007) on havainnut vastaavanlaisen vippauskulttuurin tutkiessaan 1920- ja 1930-lukujen yhdysvaltalaisia työläiskotitalouksia.

Liitteessä 5 on esitetty elinkustannustutkimuksen pohjalta lasketut tulotilit perhekoon mukaan ja kuviossa 5.2 on esitetty säästäminen ja sen komponentit. Taulukosta käy hyvin ilmi, miten palkkatulojen osuus käytettävissä olevista tuloista laskee perhekoon kasvaessa. Tämä näkyy kuviossa sosiaalisten tulonsiirtojen kasvuna. Tähän ovat syynä lapsilisät, jotka kasvattavat tuloja, mutta eivät ole verotettavaa tuloa, ja näin ollen tulojen mutta myös muiden käytettävissä olevaan tuloon laskettavien tulokomponenttien osuus laskee. On syytä kuitenkin huomata, että tulonsiirroilla on positiivinen vaikutus kotitalouden säästämiseen, mutta kuten Pekka Parkkinen-

234 Tällaisen aineistoa ei käytännössä ole tälle ajanjaksolle olemassa, mutta tulevilla tilastosuosituksissa uusi pian julkaistavan SNA 2008 suosittelee nykyisen käsittelyn lisäksi tällaista käsitelyä eläkkeille. Katso tarkemmin: System of National Accounts 2008, painamaton, Annex 3: Changes from the 1993 System of National Accounts.

235 Lainoilla oli alun perin ajateltu rahoittaa asuntoja pienituloisille, mutta lainaa myönnettiin enintään 60 prosenttia vuokratuloihin ja 40 prosenttia muihin taloihin ja tämä kohdensi ensimmäisinä vuosikymmeninä asunnot lähinnä hyvätuloiselle väestölle. Pienituloisille ainoa mahdollisuus aravarahoitukseen oli itse rakentaminen. Helsingin kaupungin selvityksen mukaan 1949–52 lähes puolet lainoista oli mennyt parhaiten ansaitsevalle väestönosalle. Asunnot olivat myös jälleenmyynnin kautta laajan keinottelun kohteena, joka saatiin kuriin vasta 1956 voimaan astuneilla myyntirajoituksilla. Vasta 1960-luvulla asuntosäästäminen yleistyi huomattavasti. Lähteet: Waris 1962, 295–298. Tuuri 1998.

Pekka Sinko (1991) on tehnyt mielenkiintoisen huomion asuntosäästämisestä. Suurella lainoitusosuudella on yleensä taipumus vähentää kotitalouden säästämistä suhteessa tilanteeseen, jossa kotitalous joutuu säästämään asuntoonsa varten etukäteen. Tämä tulkinta 1950-luvun Suomessa tarkoittaisi, että ennen aravarahoituksen muuttamista pienituloiset kotitaloudet, jotka pystyivät säästämään asunnon hankintaa varten, itse asiassa säästivät enemmän kuin tilanteessa, jossa he saivat asuntolainaa. Tämän ilmiön taustalla on se, että suuri osa lyhennyksistä menee itse asiassa korkoihin (vähentää tuloja) ja toisaalta pitkäaikaiset laina-ajat mahdollistaa ehkä sen verran helpomman maksujärjestelyn, että suurempi osuus tuloista voidaan käyttää kulutukseen. Toisaalta on syytä huomata, että etukäteissäättämisen tapauksessa kotitalouden on kuitenkin asuttava jossakin – yleensä vuokralla – ja tämä taas kasvattaa kotitalouksien kulutusmenoja. Kuten tämä tutkimus näyttää ainakaan 1950-luvun tapauksessa hyvin harvoilla kotitalouksilla oli varaa säästää merkittäviä määriä maksettujen vuokrien lisäksi.

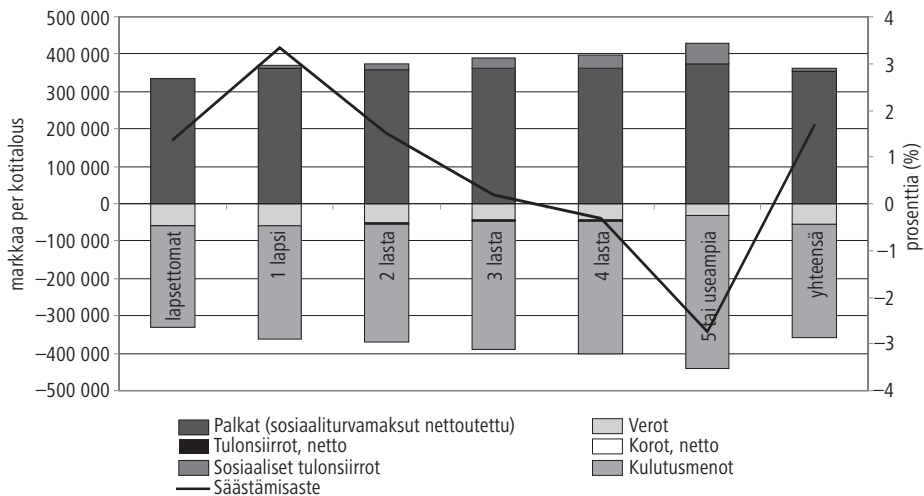
kin (1997) on todennut, että koko kansantalouden näkökulmasta perheet, jotka saavat tulonsiirtoja, itse asiassa käyttävät toisten tuloja, ts. potentiaalisia säästöjä. Viime kädessä tulonsiirrot kuitenkin maksetaan jonkun tuottamista ensituloista. Yli viisilapsisissa perheissä tulonsiirtojen eli lähinnä lapsilisien osuus käytettävissä olevista tuloista kasvoi peräti 14 prosenttiin, osuuden ollessa keskimääräisissä perheissä noin 3,5 prosenttia. Lapsilisät olivat keskeisin tulokomponentti, joka kasvatti suurien perheiden keskituloa, vaikkakin palkkatulot lisääntyivät myös hieman perheeseen kasvaessa. Tämä ei johtunut niinkään päätoimen palkan kasvusta vaan siitä, että sivutulot lisääntyivät. Tämä on looginen lopputulos, sillä tulot eivät yksinkertaisesti riittäneet rahoittamaan suuren perheen elämistä ja näin ollen vanhemmat olivat usein pakotettuja tekemään sivutöitä. Lisäksi aineistosta on havaittavissa, että työläisperheissä oli yleistä, että perheen kouluikävät lapset, heti kun se oli mahdollista, hankkiutuivat loma-aikoina töihin rahaa ansaitsemaan.

Tulot ovat positiivisia lukuja ja tuloja vähentävät tulokomponentit ja kulusmenot negatiivisia lukuja. Mittayksikkö on 1 000 markkaa käypiin hintoihin ja pylväskuvio seuraa vasemman puoleisia mittayksiköitä. Säästämisaste on viivakuvio ja seuraa taulukon oikean puoleisia mittayksiköitä (prosenttia, % käytettävissä olevista tuloista).

Yksi selvä kehitystrendi oli lisäksi, että vaimon tulot vähenivät, kun perheko-ko kasvoi. Naiset jäivät suuremmalla todennäköisyydellä kotiin hoitamaan lapsia, kun perhe kasvoi. Lisäksi suurien perheiden äideillä oli vähemmän mahdollisuuksia hankkia sivutulot kuin vähälapsisten perheiden äideillä. Tämän ilmiön taloudellinen vaikutus oli kuitenkin niin pieni, että miesten ja lapsien lisäansiot riittivät kompensoimaan tästä tulleen tulomenetyksen.

Kuvio 5.2

Palkansaajaperheiden tulot, menot ja säästäminen vuosina 1950–51 perheeseen mukaan

Lähteet: Sosiaalisia erikoistutkimuksia 21, Elinkustannustutkimus helmikuu 1950 – tammikuu 1951, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1954. SNA93 ja tekijän laskelmat.

Toteutunut säästäminen on hyvin alhainen ja tuloja tarkasteltaessa on ilmeistä, että kotitalouksilla oli vaikeuksia tulla toimeen saaduilla tuloilla. Yksi aspekti potentiaaliseen säästöön oli kerätyt verot. Kuten liitteestä 5 on havaittavissa, verojen osuus käytettävissä olevista tuloista oli vajaat 18 prosenttia. Gunnar Modeen (1955) laski tämän saman aineiston pohjalta, että verojen osuus kokonaiskulutuksesta oli noin 15 prosenttia ja on siis yhteneväinen tulos tässä saadun 18 prosentin käytettävissä olevista tuloista kanssa. Modeen laski lisäksi vastaavat luvut vuosien 1908–09, 1920–21 ja 1928 tutkimuksien perusteella. Aikasarjan perusteella verot olivat nousseet voimakkaasti sotaa edeltäneestä ajasta. Vuosina 1908–09 kotitalouksien maksamien verojen osuus kokonaiskulutuksesta oli 1,7 prosenttia menoista niiden osuuden noustessa vuosina 1920–21 2,5 prosenttiin ja vuonna 1928 jo 4,6 prosenttiin.²³⁶ Verotus kiristyi sotavuosien aikana, ja sodan jälkeen poliittisella tasolla haviteltiin matalaan verotukseen palaamisesta. 1950-luvun aikana tämä ei ollut mahdollista, sillä Suomella oli sotakorvaukset maksettavina, ja tämän jälkeen kekkoslaisessa pakkosäästämis- ja teollistamispoliitikassa ei ollut välttämättä tilaa verojen alennuksille.

Edellisessä luvussa todettiin, että kulutuksen rakenne oli tyypillinen kehittymättömälle agraarivaltiolle. Liitteestä 6, jossa on esitetty kotitalouksien kulutuksen rakenne, käy ilmi, että tulot menivät tässä vaiheessa hyvin pitkälti välttämättömään. Lapsettomilla tai yksilapsisilla perheillä hieman alle puolet kokonaismenoista kului elintarvikkeisiin ja näitä suuremmilla perheillä yli puolet. Suurehko osa (18,7 %) meni vaatetukseen ja jalkineisiin. Niiden tarjonta oli vielä niukkaa ja ne olivat kalliita. Asumiseen kului 9,5 prosenttia, josta bruttovuokran osuus oli noin kuusi prosenttia. Vastaava osuus oli vuonna 1928 kolminkertainen. Tämä ero johtuu siitä, että 1950-luvulla oli vuokrasäännöstely, jota ei 1920-luvulla ollut. Kodinhoidon, sisustuksen ja kotitalousvälineiden osuus oli 5,2 prosenttia. Vain pieni osa kokonaismenoista käytettiin vapaa-aikaan, viihteeseen ja kulttuuriin, samoin kuin koulutukseen ja liikenteeseen. Näiden osuudet tyypillisesti kasvavat elintason noustessa.²³⁷

Elintarvikkeiden korkeaan osuuteen kokonaiskulutuksesta liittyen Johanna Maula on todennut, että kulutusyhteiskunnan alkuvuosina kulutuksen rakenteellinen eriytyminen tapahtui eri elintarvikeryhmien sisällä ja sen jälkeen hyvinvoinninkasvu on näkynyt muussa kulutuksessa.²³⁸ Lisäksi vapaa-ajan viettotavat olivat tällöin riippuvaisia luonnollisesti sekä tarjonnasta että kotitalouksien rahatilanteesta, eikä niihin kulunut paljon rahaa. Mikäli perheellä oli sukulaisia maalla tai perintönä saatu talo maalla, niin perheet menivät lomilla tai vapaapäivinä sinne. Telttailu oli tällöin myös yleistä. Lisäksi tanssitilaisuudet ja elokuvat olivat suosittuja 1950-luvun Suomessa.²³⁹

Liisa Sauli teki jaon toimeentulo- ja sivistysmenojen välillä, joka on vastaava jako välttämättömän ja muun kulutuksen kanssa, vaikka hän ei tätä työsään määritellytkään. Hän totesi myös, että sivistysmenot kasvavat, kun elintaso

236 Modeen 1955, 148.

237 Modeen 1955, 148.

238 Maula 1995, 46–47. Maula 1996, 43–44.

239 Jaatinen 2004, 83–84. Keto 1974.

nousee.²⁴⁰ Tällaisia vastaavia ja vastaavaa ideaa noudattavia jakoja on paljon, ja nykyään ehkä yleisin jako on välttämättömyyden ja luksuksen välillä, jota käyttävät muun muassa Sakari Heikkinen (1998) ja Liisa Uusitalo (1979) tutkimuksissaan. Kuitenkin tuotteiden, ja erityisesti tuoteluokkien luokittelu tällaisten kategorioiden mukaan on vaikeaa. Esimerkiksi vaatteet ovat tietyssä tilanteessa välttämättömyyshyödykkeitä, mutta toisessa luksustuotteita. Tämä on selvästi havaittavissa myös tämän tutkimuksen kotitalouskohtaisissa analyyseissä, jotka valottavat kulutuksen luonnetta paremmin kuin pelkkä makrotaloudellinen analyysi. Makrotaloudellisessa analyysissä tällaiset jaot tehdään normaalisti tulojoustojen mukaan, mutta kuten Kaj Ilmonen (2007) on muun muassa osoittanut, niin tulojoustoilla on taipumus muuttua ajan myötä. Tässä tutkimuksessa kuitenkin kulutuksen rakenne on niin yksinkertainen, että esimerkiksi ruuan ja vaatteiden tulojoustot ovat mitättömiä, ja näin ollen jako välttämättömän ja ylimääräisen välillä on yksinkertaisempi. Tämä on tyypillistä köyhille yhteiskunnille.²⁴¹

Mikroaineistoon perustuva analyysi tukee makroaineiston antamaa kuvaa kotitalouksien säästämisestä ja kulutusmahdollisuuksista. Ensimmäinen esimerkkiperhe²⁴², kutsutaan sitä vaikka Meikäläisen perheeksi, asui Helsingin Vanhasakaupungissa 46 neliömetrin vuokra-asunnossa, joka oli senaikaisiin Helsingin olosuhteisiin verrattuna kohtalaisen tilava. Asunnossa oli yksi huone ja keittiö. Käymälä jaettiin naapurin kanssa, ja se oli toisessa rakennuksessa. Talo oli rakennettu ennen vuotta 1941, ja siinä oli sähköt. Asunto vastasi hyvin silloisia asumisstandardeja, sillä kokonaisaineiston perheistä noin 75 prosenttia asui yhden huoneen ja keittiön tai sitä pienemmissä asunnoissa.²⁴³ Perheeseen kuului 35-vuotias isä, 36-vuotias äiti sekä viisi- ja seitsemänvuotiaat tyttäret. Isä oli ammatiltaan autonasentaja ja vaimo kotirouva. Kotitalouden tulot saatiin lähinnä miehen palkasta ja lapsilisistä kuten makroaineistokin näyttää. Välillä perheen vaimokin teki joitain tilapäistöitä ja ansaitsi hieman rahaa yhteiseen kassaan. Ilmeisesti kysymys oli epävirallisesta työstä, sillä veroja näistä tuloista ei maksettu. Ajanjaksolle oli tyypillistä, että työläisperheiden vaimot tekivät korvausta vastaan ulkopuolisille perheille kotitöitä kuten pesivät pyykkiä tai ompelivat vaatteita. Perheen rahataloutta hoiti käytännössä nainen, sillä tilikirjoista löytyy merkintöjä ”taskurahaa miehelle”. Tämä oli kohtalaisen yleinen työnjako vähävaraisimissa perheissä, sillä Susan Porter Benson (2007) havaitsi vastaavan ilmiön 1920- ja 1930-lukujen Yhdysvalloissa. Tällöin oli tyypillistä, että perheessä mies oli perheenelättäjä (*breadwinner*) ja nainen hoiti käytännössä perheen rahankäytön (*household accountant*).

Kotitalouden ilmoittamien tulojen ja menojen pohjalta laskettuna säästämisaste on selvästi negatiivinen, noin -10 prosenttia. Tämä saattaa johtua joko virheel-

240 Sauli 1951, 18.

241 Katso esimerkiksi: Uusitalo 1979, 26–27. Ilmonen 2007, 128–130. Tässä tutkimuksessa on pääasiassa oletettu elintarvikkeiden, vaatteet ja asumiseen liittyvät kustannukset olevan välttämättömiä, mutta koska tässä tutkimuksessa on käytetty myös mikroaineistoja, niin tässä on päästy tällaista analyysia syvemmälle ja pystytään myös erottamaan välttämätön ja ylimääräistä kuluttamista myös näiden tuoteryhmien sisältä.

242 Kaikkien tässä tutkimuksessa esitettyjen esimerkkiperheiden tunnistettavat tiedot kuten nimet ja tarkemmat asuinalueet on muutettu, jotta näitä ei pystyttäisi tunnistamaan.

243 Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII–21, elinkustannustutkimus helmikuu 1950 – tammikuu 1951, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1954, 15.

lisestä raportoinnista tai elintarvikkeiden kokonaiskulutuksen estimointitavasta, joka saattaa yliarvioida hieman kokonaiskulutusta. Kulutuslomakkeiden viesti on kuitenkin selkeä: kaikki meni, mikä tulikin. Otetuista vipeistä ei kulutusvihkossa ole merkintöjä. Negatiivinen säästämisaste ei tietenkään voinut ollut kestävä tilanne, eikä perhe olisi voinut kuluttaa pitkällä tähtäimellä enemmän kuin tienasi. Selvää tältä pohjalta on, että Meikäläisillä ei olisi ollut mahdollisuutta osallistua kansallisiin säästötalkoihin vaikka tuloja olisi ollut enemmänkin.

Meikäläisten tulot menivät välttämättömään. Miltei 70 prosenttia perheen kulutuksesta kului elintarvikkeisiin, mikä on selvästi enemmän kuin keskimäärin. Ostetut elintarvikkeet olivat tämän ajan tyypillisiä peruselintarvikkeita. Perheen ruokavalioon kuului mm. sianlihaa, makkaraa – perhe kirjoitti kulutusvihkoon ostaneensa ”halpamakkaraa” – silakoita ja hapan- tai ranskanleipää. Hyvin satunnaisesti rahaa kului ylimääräisiin tuotteisiin – kulutusvihkoista löytyy joitain merkintöjä pullasta tai lakritsista. Alkoholia perheessä kulutettiin selvästi vähemmän kuin keskimäärin. Merkintöjä alkoholista löytyy vain hieman ennen juhlapäiviä. Sitä vastoin savukkeita paloi – ilmeisesti miehellä – sitäkin enemmän. Miltei kuusi prosenttia kokonaiskulutuksesta paloi ”savuna ilmaan”. Aiemminkin on jo todettu, että alkoholin ja tupakan kulutukseen on suhtauduttava tietyllä varauksella, sillä nämä ovat tyypillisesti tuoteryhmiä, joiden kulutusta aliarvioidaan. Tämä ilmiö on sinänsä tunnettu yleisesti kotitalouskyselyitä tehdessä, ja Suomessa muun muassa Sakari Heikkinen (1998) huomasi tutkiessaan 1800-luvun ja 1900-luvun taitteen suomalaista kulutusta, että juomien (pääosassa alkoholijuomien) ja tupakan osalta, että makrotaloudellisissa tilastoissa näiden kulutus on selvästi korkeampi kuin mikrotaloudellisissa tilastoissa, ja totesi, että kotitaloudet aliarvioivat näiden tuotteiden kulutusta.²⁴⁴ Tässä tutkimuksessa käytetyt aineistot tuskin aliarvioivat tupakan kulutusta, sillä perheissä, joissa tupakoidaan, on tupakkaa ostettu varsin runsaasti. Oman arvioni mukaan tupakointi oli tällöin sosiaalisesti niin hyväksyttyä, että kotitalouksilla ei ollut tarvetta aliarvioida omaa tupakan kulutustaan.²⁴⁵ Tupakoijat olivat pääsääntöisesti miehiä, sillä tupakointia ei pidetty naisille sopivana tapana. Alkoholin kulutusta on sitä vastoin todennäköisesti aliarvioitu 1950-luvun kulutustutkimuksissa.²⁴⁶

Vaatetukseen perheellä kului miltei puolta keskimääräistä vähemmän rahaa eli noin kahdeksan prosenttia kokonaiskulutuksesta. Vaatemerkintöjä kulutusvihkossa oli vähän ja kulutusvihkosta saa sen käsityksen, että vaatteita ostettiin vain tarvittaessa. Tämä nimenomaan viittaa edellä mainittuun asiaan, että tällöin vaatteiden tulojousto oli todennäköisesti varsin alhainen – tämä näyttäisi olevan tilanne ainakin tällä esimerkkiperheellä. Lisäksi perheessä tehtiin vaatteita itse, mikä oli 1950-luvulla hyvin yleistä. Asuminen ja sähkö vastasivat noin kahdeksaa prosenttia kotitalouden kulutusmenoista. Tämä oli hyvin lähellä keskimääräistä

244 Heikkinen 1998, 64.

245 Tämä perustuu siihen, että tupakointi oli tällöin hyvin yleistä. Tupakointi oli lisääntynyt paljon sotavuosina. Vasta 1950-luvun loppupuolelta alkaen joukkotiedotus ja terveystkasvatus ovat lisänneet väestön tietoja tupakoinnin haitoista ja tämän myötä tupakoinnin suosio kääntyi laskuun. Erityisesti kouluttamattomissa perheissä, joita suurin osa 1950-luvun perheistä oli, tupakointi oli yleistä. Lähde: Rimpelä 1978, 42–57.

246 Timo Toivosen käsityksen mukaan tilastolähteet aliarvioivat tämän ajanjakson alkoholinkulutusta. Lähde: Toivonen 1986, 67.

osuutta kulutuksesta. Perhe kävi viikoittain yleisessä saunassa, ja myös pyykkiä pestiin kodin ulkopuolella, sillä perheellä itsellään ei ilmeisesti ollut kunnollisia pesu- tai mankelointimahdollisuuksia. Meikäläisillä meni vähän rahaa sairasmak suihin. Perheen lapset piti viedä tilivuoden aikana pari kertaa lääkärille, ja perhe joutui pari kertaa vuoden aikana ostamaan flunssalääkkeitä. Vapaa-aikaan perhe kulutti pari prosenttia kokonaismenoistaan. Ravintolalaskuja ei ollut, ja elokuvissa käytiin vain muutaman kerran vuodessa. Perhe tilasi Helsingin Sanomia. Näiden lisäksi ainoastaan juhlien yhteydessä perhe kulutti hieman rahaa joko lahjoihin tai juhliin liittyviin tarvikkeisiin.

Toinen esimerkkiperhe – kutsutaan sitä vaikka Virtasen perheeksi – asui Töölössä 23 neliömetrin asunnossa. Se oli ns. hellahuone eli siinä oli yksi huone eikä siinä ollut keittiötä. Asunnossa oli keskuslämmitys, vesijohto, WC, sähköt ja ruuanvalmistukseen käytettiin ”kaasuliekkiä”. Asuntoon ei tullut lämmintä vettä. Perheen isä oli 30-vuotias raitiovaununkuljettaja. Perheen 24-vuotias äiti kävi myös töissä, mutta hänen ammatistaan ei ole tietoa. Lisäksi perheeseen kuului 3-vuotias tytär.

Perheet tulot muodostuivat pääasiassa vanhempien palkoista ja lapsilisästä. Lisäksi perhe sai välillä pieniä avustuksia isovanhemmilta. Lisäksi kulutusviikkoissa on merkintöjä vipeistä ja huoltokonttorista²⁴⁷ otetuista lainoista. Perheen säästämistä oli lähellä nollaa. Tämä vastaa sinänsä hyvin makrolukujen antamaa kuvaa perheiden tuloista, sillä nämähän olivat ainoat tulolähteet tämän ajan perheille. Perheen menoista noin 45 prosenttia kului elintarvikkeisiin, mikä on varsin lähellä elintarvikkeiden kulutusosuutta yksilapsisissa perheissä (liite 6). Perhe kulutti lähinnä peruselintarvikkeita, mutta joukosta löytyy myös välillä merkintöjä nautanpaistista ja tuontihedelmistä, kuten appelsiineista. Lisäksi perheeseen ostettiin useamman kerran viikossa kahvileipää ja makeisia. Tämä indikoi juuri sitä, että Virtasilla oli hieman paremmat mahdollisuudet kuluttaa ja myös säästää kuin Meikäläisillä. Virtasilla oli tosin vain yksi lapsi, kun Meikäläisillä taas kaksi ja molemmat vanhemmat olivat töissä Virtasten perheessä. Lapsien lukumäärä lisäsi perheen tuloja lapsilisien muodossa. Olennaisin merkitys kuitenkin oli tietysti, olivatko molemmat vanhemmat ansiotyössä. Perhekoon kasvaessa menot kasvavat – tosin menolisäys yhdestä lapsesta ei ole sama kuin toisesta tai kolmannelta lapselta. Perheen koon kasvaessa skaalaedut vaikuttavat perheen kokonaiskulutukseen.

Perheessä käytettiin vähän alkoholia – lähinnä juhlapäivinä. Ilmeisesti perheen isä tupakoi. Tupakasta oli vain pari kolme kertaa viikossa merkintöjä. Tupakan osuus oli vajaat neljä prosenttia kokonaismenoista. Perhe osti satunnaisesti päivälehtiä. Vaatetukseen perheellä kului noin 10 prosenttia kokonaismenoista, joka on vähemmän kuin keskimäärin (15,6 %) kokonaismenoista. Suuri osa vaatemenosta oli lapselle ostettuja vaatteita. Huonekaluihin ja sisustukseen perheellä kului noin kolmisen prosenttia menoista. Lisäksi perheellä kului suhteellisen paljon rahaa rakennustarvikkeisiin. Tämä viittaisi siihen, että perhe olisi saanut rintamamiestontin. Rintamamiestontit annettiin perheille ilmaiseksi, mutta perheen tuli maksaa itse tontin rakennus. Myös perheen kulutuksen rakenne viittaa tähän suuntaan, sillä usein perheet viljelivät omat perunat ja sipulit rintamamiestontin pihamaalla. Tämä

247 Työnantajilla oli usein työntekijöilleen ns. huoltotoimistoja (tai huoltokonttoreita), jotka toimivat työntekijöille pankkeina. Työntekijät pystyivät tietyissä puitteissa tallettamaan ja lainaamaan huoltotoimistoilta edullisesti rahaa. Rahamarkkinoiden ollessa rajoitetut, huoltotoimistoilla oli merkittävä rooli kotitalouksien lainoittajana.

vapautti vastaavasti rahaa muuhun kulutukseen – ja perheellä saattoi olla varaa syödä perunoiden sijasta paistia. Toisaalta rakennustarvikkeiden ja ruuankulutuksen rakenteen taustalla voisi myös olla siirtolapuutarhatontti, mutta tilikirjoissa ei näy merkintöjä siirtolapuutarhavuokrista. Tämän takia rintamamiestontti on todennäköisempi syy tälle ilmiölle. Tuloista noin viidennes kului rakennustarvikkeisiin.

Pienestä asunnosta huolimatta Virtasilla kului vuokriin ja sähköihin suunnilleen saman verran kuin keskivertoperheellä eli noin kymmenen prosenttia. Myös lääkäri- ja lääkekustannukset olivat lähellä keskimääristä. Vapaa-aikaan perheellä kului miltei kolme kertaa enemmän kuin keskivertoperheellä. Kulut tulivat lähinnä elokuvakäynneistä, mutta merkintöjä myös löytyy tanssilipuista ja eläintarhan ajoista. Ravintolalaskuja perheessä sitä vastoin oli murto-osa keskimääräisestä perheestä. Vuoden aikana perhe kävi ravintolassa yhden kerran.

Kun ajatellaan Meikäläisten säästämismahdollisuuksia, ei heillä missään tapauksessa ollut varaa säästää. On myös hyvin selvää, että vaikka perheen tulot olisivat hieman kasvaneet, säästöön ei rahaa olisi jäänyt. Keynesin termein voidaan sanoa, että rajakulutusalttius oli korkea. Sinänsä tämä tulos on varsin looginen, sillä keynesiläinen teoriakin väittää, että yleensä pienituloisilla säästäminen pitäisi olla vähäisempää kuin suurituloisilla. Hugo E. Pipping (1950) toteamus, että pienimmät säästämisluvut ovat yleensä kouluttamattomien ja eläkkeensaajien keskuudessa, on tämän Keynesin näkemyksen kanssa yhteneväinen. Suomessa suurin osa väestöstä oli vielä 1950-luvun alussa pienituloista ja kouluttamatonta. Vähäiset saadut tulonsiirrot eli lapsilisät tulivat myös tarpeeseen. Subjektiviisen valinnan osuus kulutuksessa oli pieni. Perheen kuluttama ruoka oli hyvin yksinkertaista, ja asumistasokin oli vaatimaton. Karkeasti ottaen tupakointi ja erittäin vähäinen kulutus vapaa-aikaan oli se alue, jossa perheellä oli hieman suurempi subjektiivisen valinnan vapaus. Perhettä voi hyvin kuvailla köyhäksi, vaikka Peter Townsend on todennut, että suhteellinen köyhyys on yhteiskuntariippuvainen asia.²⁴⁸

Kun Meikäläisten elintasoa verrataan koko yhteiskunnan keskimääräiseen kulutukseen, ei perhe välttämättä poikkea siitä kovinkaan paljon. Meikäläisten perhettä voidaan pitää hyvin keskimääräisenä ja edustavana perheenä. Kuten makrotason luvuista havaittiin, suuri osa kulutuksesta meni nimenomaan elintarvikkeisiin, ja muuhun kulutukseen käytettiin vähemmän rahaa. Tässä mielessä suhteellisen köyhyyden käsite ei välttämättä täyty. Toisaalta kulutusvihkoista käy ilmi, että vaikka elämä oli yksinkertaista, ei perheessä nähty nälkää, mikä ei oikein sovi absoluuttii-

248 1970-luvun lopulla Peter Townsendarin tutkimuksen myötä suhteellisen ja absoluuttisen köyhyyden käsitteet vakiintuivat. Absoluuttista köyhyyttä mitataan nykyään esimerkiksi minimitulona henkeä kohden. OECD ja Eurostat soveltaa suhteellisen köyhyyden käsitteeseen joko 50 tai 60 prosentin rajaa mediaanitulosta. Minimitulon tarkoitus on kuvata eräänlaista absoluuttista rajaa, jonka puitteissa ihminen tulee toimeen. On syytä huomata, että nämä ovat käytännön sovellutuksia ja mm. Townsend ei näitä mittareita määrittänyt.

Köyhyyden määrittäminen sen mukaan, onko kotitaloudella varaa yleisesti hyväksyttyihin kulutushyödykkeisiin, on itse asiassa johdettu Peter Townsendarin 1970-luvun lopulla esille nostaman suhteellisen köyhyyden käsitteestä, jonka mukaan köyhyys voidaan määritellä objektiivisesti suhteellisenä puutteena. Jos yksilön, perheen tai ihmisryhmän elintaso laskee merkittävästi yleisesti hyväksyttävän elintason alapuolelle siinä yhteiskunnassa, johon he kuuluvat, köyhyyden määritelmä täyttyy. Yleisesti hyväksyttävä elintaso on luonnollisesti yhteiskuntariippuvainen käsite. Ks. esim. Townsend 1979, 33.

Peter Townsendarin suhteellisen köyhyyden käsite on johdettu Walter G. Runcimanin suhteellisen deprivaaation käsitteestä. Suhteellinen köyhyys voidaan ymmärtää yhdeksi suhteellisen deprivaaation tapaukseksi. Ks. esim. Runciman 1967(1966).

sen köyhyyden piiriin. Tässä mielessä on edetty paljon Sakari Heikkisen tutkimasta vuosisadan taitteesta, jolloin näyttäisi muun kuin elintarvikkeiden ja asumiseen liittyvän kulutuksen osuus olevan marginaalinen ja jopa eri ruokatuotteiden väliset tulojoustot suuret.²⁴⁹ Hyvinvoinnin lisääntyminen heijastui ensin elintarvikkeiden kulutuksen rakenteeseen. Sakari Heikkisen sanoin kulutus oli *modernisoitunut* suhteessa sotaa edeltäneeseen aikaan eli perunoiden käyttö suhteellisesti oli vähentynyt ja lihan käyttö oli lisääntynyt.²⁵⁰ Sitä vastoin Timo Toivonen mukaan 1950-luvun alussa suomalaisten työläisperheiden makkaran ja leikkeleiden kulutus oli vuoteen 1928 nähden moninkertaistunut. Näiden osalta lieenee aivan uudesta kulutusmallista, koska lihan kulutus ei ollut kovin paljon korkeampi kuin vuonna 1928.²⁵¹

Virtasten osalta säästämismahdollisuudet olivat jo paremmat kuin Meikäläisillä. Perheessä oli yksi lapsi vähemmän, ja näin ollen välttämättömyysmenot olivat myös pienemmät. Virtasten kulutus- ja säästämiskäyttäytyminen on sinänsä hyvin lähellä silloista yksilapsisten perheiden käyttäytymistä. Rakennustarvikkeiden osto itse asiassa viittaa siihen, että perhe omien rajoitettujen resurssien puitteissa myös säästi. Kysymys on tässä tapauksessa siitä, mihin itse asiassa investoinnin raja vedetään. Rakennustarvikkeiden osto viittaa siihen, että perhe investoisi, vaikkakaan välttämättä tilastollisessa mielessä yksittäiset rakennustarpeet eivät täytä investoinnin määritelmää. Lisäksi riippuen siitä, mihin huoltotoimistosta otettu laina on käytetty – kulutukseen vai investointityyppiseen kulutukseen – voi tämän katsoa indikaatioksi säästämisestä. Näin ollen Virtasilla voidaan sanoa olleen mahdollisuus säästää. Toinen asia on, paljonko heillä olisi ollut lisämahdollisuuksia säästää. He käyttivät selvästi enemmän rahaa vapaa-aikaan kuin keskivertoperhe, mutta toisaalta he saivat myös taloudellista tukea vanhemmiltaan. Mahdollisesti, jos tuloja olisi ollut enemmän, niin olisi suurempi osa mennyt vaikkapa sen oman talon rakentamiseen. Ylimääräistä rahaa perheellä ei kuitenkaan missään tapauksessa ollut ja on vaikea kuvitella, että perheellä olisi säästänyt rahaa vaikkapa rahoitusinstrumentteihin.

5.3 *Säästäminen ja kulutus tarjonnan normalisoituessa: 1950-luvun puoliväli*

Vuosien 1955–56 kulutustutkimus sattui aikaan, jolloin noususuhdanne oli käynyt huipussaan ja säästämisaste oli yhä korkealla, mutta kääntyi taas korkeasuhdannetta seuranneen taantuman myötä laskuun (vertaa: kuvio 5.1). Taulukossa 5.2 on esitetty vuosien 1955–56 palkansaajaperheiden säästämisasteet.

249 Esimerkiksi sokerin ja siirapin ja maidon, juuston ja kananmunien tulojoustot näyttivät olevan varsin korkeat, kun perunoissa joustoa oli tuskin lainkaan. Tämä heijastaa nimenomaan, että näitä tuotteita ostettiin, jos perheellä oli ylimääräistä rahaa, mutta yksinkertaisimmat elintarvikkeet oli silloista välttämättömyyskulutusta. 1950-lukuun mennessä kuitenkin peruselintaso oli tässä mielessä selvästi korkeampi kuin 50 vuotta aiemmin ja näin välttämättömyyden käsite muuttunut – kuten aiemmin viitattiin Kaj Ilmosen (2007) todenneen. Lähde: Heikkinen 1998, 59–70.

250 Heikkinen 1996, 17–18.

251 Toivonen 1986, 65.

Taulukko 5.2

Palkansaajaperheiden säästämisaste (prosenttia, %, käytettävissä olevista tuloista) vuosina 1955–56 perhekoon mukaan

	Yksinäiset		Leskiperheet	Puolisot					
	nainen	mies	leskiperheet	ilman lapsia	1 lapsi	2 lasta	3 lasta	4 tai useampia kaikki	
Säästämisaste	-3,47	3,27	-10,89	2,97	1,02	-0,60	-3,73	-0,01	0,28

Lähteet: Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII–22, kulutustutkimus – kaupungit ja kauppalat 1955–1956, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1959. SNA93 ja tekijän laskelmat.

Aineiston kokonaissäästämisaste on lähes nollassa prosentissa (0,3 %): Vuosien 1950–51 aineiston kanssa vertailukelpoinen säästämisaste eli säästämisaste, joka ei kata yksihenkisiä perheitä on hieman negatiivinen eli noin -0,1 prosenttia. Ilmiö on sinänsä mielenkiintoinen, sillä tämä antaisi ymmärtää, että säästäminen olisi hieman laskenut 1950-luvun alusta. Ilmiö voi olla osaksi todellinen, ja siihen saattaa heijastua heikentynyt taloudellinen tilanne tai taustalla voi olla myös tilastollinen mittausvirhe. On kuitenkin selvää, että toteutunut säästäminen ei ollut viidessä vuodessa merkittävästi muuttunut.

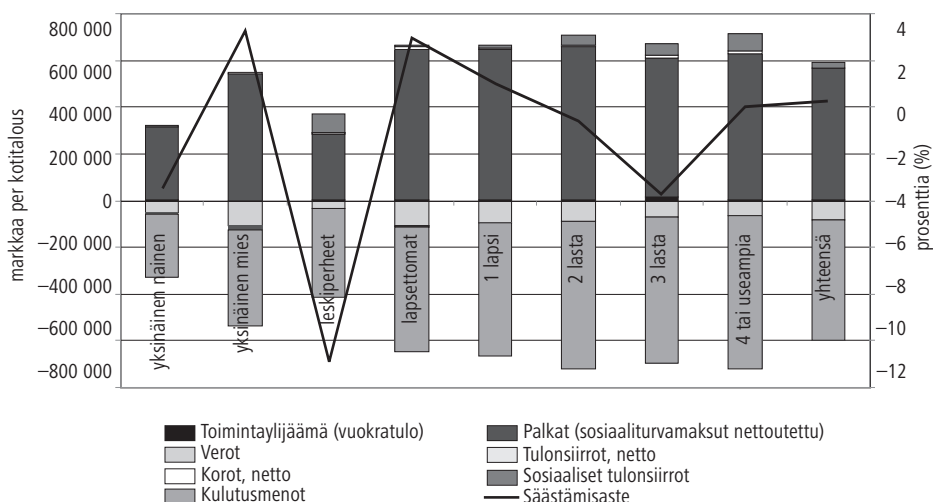
Kokonaistasolla kotitalouksien tulokertymän (liite 7) keskeinen osa eli noin 109 prosenttia käytettävissä olevista tuloista koostui palkoista ja palkansaaja-korvauksista. Säästämisen jakautuminen tulo- ja menoeriin esitetään tarkemmin kuviossa 5.3. Toiseksi suurin tulonlähde olivat rahamääräiset tulonsiirrot, jotka vastasivat noin 4,7 prosentin osuutta kokonaisuineistosta. Osuus on korkeampi kuin 1950-luvun alussa. Syy tähän on se, että leskiperheet, joilla sotalaskien eläkkeet vastasivat suurta osaa tuloista, ovat mukana aineistossa, mikä ei vuosien 1950–51 aineistossa ole tilanne. Lisäksi reaaliset lapsilisät olivat kasvaneet, mikä heijastui erikokoisten perheiden lapsilisien osuuden kasvuna kokonaistuloista. Tulonsiirrothan eivät sinänsä kasvata säästämistä koko kansantalouden näkökulmasta.²⁵² Kotitaloudet saivat lisäksi vähäisissä määrin tuloja toisilta kotitalouksilta, jotka luonnollisestikin miltei nettoutuivat nollassa, sillä näiden tulojen lähde on myös kotitalous. Vuosien 1955–56 kulutustutkimuksessa on lisäksi raportoitu kotitalouksien korkotulot, jotka vastasivat noin kahta prosenttia kotitalouksien tuloista. Edellisessä tutkimuksessa näitä ei oltu raportoitu, mutta oletettavasti niiden osuus tuloista olisi ollut myös selvästi pienempi. Korkotulot on indikaatio siitä, että kotitalouksilla oli joitakin säästöjä pankkitilillä tai obligaatioista. Vuosina 1955–56 pankkien ottolainauskorkojen vaihdellessa 4,3 ja 6,1 prosentin välillä²⁵³, tämän korkotulon saaminen edellytti keskimäärin rahasumman, joka oli noin puolet keskimääräisen työläisperheen kuukausituloista, pitämistä normaalilla talletustilillä, joten erityisen suurista säästöistä nämä korkotulot eivät kuitenkaan kertoneet. Tämä vastaa Kristiina Liljan (2009) tutkimuksen 1900-luvun alun ruotsalaisten työläiskotitalouksien tilannetta, jolloin vähäiset säästöt olivat joko käteisenä tai talletustileillä. Verot olivat keskimäärin 16 prosenttia aineiston kotitalouksien käytettävissä olevista tuloista. Verojen osuus oli suunnilleen sama kuin 1950-luvun alussa. On keskeistä huomata, että tässä vaiheessa sota-

252 Ks. Parkkinen 1997.

253 Suomen tilastollinen vuosikirja 1959, 179.

Kuvio 5.3

Palkansaaajaperheiden tulot, menot ja säästäminen vuosina 1955–56 perhekoon mukaan

Tulot ovat positiivisia lukuja ja tuloja vähentävät tulokomponentit ja kulutusmenot negatiivisia lukuja. Mittayksikkö on 1 000 markkaa käypiin hintoihin ja pylväskuvio seuraa vasemman puoleisia mittayksiköitä. Säästämisaste on viivakuvio ja seuraa taulukon oikean puoleisia mittayksiköitä (prosenttia, % käytettävissä olevista tuloista).

Lähteet: Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII–22, kulutustutkimus – kaupungit ja kauppalat 1955–1956, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1959. SNA93 ja tekijän laskelmat.

korvaukset oli jo maksettu takaisin ja jälleenrakennuskin pääasiassa hoidettu, joten valtiolla olisi ollut teoreettisesti mahdollisuus alentaa veroja, mutta lisäntyneet tulot käytettiin valtion muiden menojen kattamiseen.

Vaikka säästäminen ei ollut aineiston kokonaistasolla merkittävästi muuttunut, niin yhteiskunnan kehitys heijastui kulutuksen rakenteeseen (liite 8). Kokonaisaineiston tasolla elintarvikkeiden osuus kokonaiskulutuksesta oli laskenut noin 37 prosenttiin. Osuuden lasku vuosikymmenen alusta on suuri – noin 10 prosenttiyksikköä viidessä vuodessa. Selityksiä tälle kehitykselle on useita. Aineistossa ovat mukana yksinasuvat, joilla ruuan osuus on selvästi alhaisempi kuin muilla kotitaloustyypeillä, ja tämä laskee ruuan osuutta kokonaisagregaatissa. Tämä ei kuitenkaan riitä selittämään koko laskua, sillä lapsiperheilläkin se oli noin 10 prosenttia. Keskeinen selitys on, että taloudellinen kehitys oli 1950-luvun alussa nopeaa ja kotitalouksien taloudellinen tilanne parani nopeasti. Tämä mahdollisti muidenkin kuin välttämättömyystuotteiden ja palveluiden lisääntyvän kulutuksen. Lisäksi maailmantalouden tilanne parani ja tämä heijastui myös lisääntyneenä tarjontana Suomessa. Muutos oli joka tapauksessa suuri 1950-luvun aikana, mutta lukuihin on todennäköisesti jossain määrin vaikuttanut kyselyaineiston luonne eli joko 1950–51 elinkustannustutkimus hieman yliarvioi elintarvikkeiden osuutta tai vuosien 1955–56 kulutustutkimus hieman aliarvioi elintarvikkeiden osuutta. Tämä arvio perustuu siihen, että muuten elintarvikkeiden lasku näin lyhyessä ajassa on epäuskottavan jyrkkä ja esimerkiksi kansantalouden tilinpidon kulutusmenojen lasku ei tue näin suurta laskua.

Keskeistä on havaita, että liikenteeseen, vapaa-aikaan ja kulttuuriin käytetty rahamäärä oli näiden viiden vuoden aikana moninkertaistunut. Sekä liikenteeseen että vapaa-aikaan käytetyn rahan määrä oli noussut vuosikymmenen alun noin parista prosentista noin kuuteen prosenttiin. Näiden menojen osuus oli kasvanut kaikissa kotitaloustyypeissä, mutta erityisen suuri se oli yksinäisissä perheissä. Yksinäisillä miehillä vapaa-ajan osuus oli noin 10 prosenttia ja liikenteenkin osuus noin seitsemän prosenttia kokonaiskulutuksesta.

Vuosien 1955–56 aineisto tuo mielenkiintoista valaistusta yksinasuvien ja leskiperheiden säästämismahdollisuuksiin, sillä näitä perhetyypejä aikaisemmissa aineistoissa ei ollut mukana. Aineiston pohjalta kaikkein heikoimmassa asemassa eri perhetyypeistä olivat leskiperheet. Aineiston perusteella heidän säästämisasteensa oli peräti –11 prosenttia. Luku sinänsä ei voi pitää pitkällä tähtäimellä paikkaansa, sillä on vaikea kuvitella, miten nämä perheet saivat rahoitusta jatkuvasti menoilleen. Perheiden tulorakennetta tarkasteltaessa kuitenkin käy hyvin ilmi, miten heikossa taloudellisessa asemassa nämä perheet olivat, sillä noin 83 prosenttia käytettävistä olevista tuloista tuli palkoista ja peräti 22 prosenttia sosiaalietuuksista (liite 7). Tämä tarkoittaa sitä, että tämä ryhmä oli käytännössä tulojen suurin nettosaaja eli verojen ja tulonsiirtojen jälkeen nämä saivat rahaa enemmän käteen kuin he palkkatyöstä tienasivat. Perheessä piti olla keskimäärin vähintään kolme lasta ennen kuin kotitalous päättyi vastaavaan tilanteeseen. Kotitalousryhmänä leskiperheet saivat suhteellisesti eniten sosiaalietuuksia. Sosiaalietuuksista suurin osa oli leskeneläkkeitä ja toinen keskeinen, mutta selvästi pienempi tulon lähde, oli lapsilisät ja muut sosiaaliset tulonsiirrot. Leskiperheet olivat pääasiassa naisia ja niiden perheiden lapsia, joiden isä oli kaatunut sodassa. Tämä selittää myös osaltaan leskiperheiden heikkoa taloudellista asemaa, sillä naiset tienasivat selvästi vähemmän kuin miehet. Koko kansantalouden näkökulmasta luonnollisesti perheiden, jotka saivat enemmän tulonsiirtoja kuin maksoivat veroja, säästäminen oli jo lähtökohtaisesti negatiivinen, sillä he saivat enemmän tuloja kuin pystyivät tuottamaan ensituloja.²⁵⁴

Monet naiset olivat kotirouvina ja mikäli he tekivät töitä, niin kysymyksessä oli sivutyöt. Kotitaloudet teettivät kodinhoitoon liittyviä töitä myös kodin ulkopuolella. Oli hyvin yleistä, että esimerkiksi vaatteita teetettiin kotiompelijalla tai että vaimo kävi jossakin toisessa perheessä siivoamassa tai pesemässä pyykkiä. Yhteiskunnassa, jossa oli voimakkaat sukupuoliroolit, yksinäisten leskinaisten asema on hankala, sillä heidän on vaikea saada yhtä hyvin palkattua työtä kuin miehen. Tutkimuksen tulokset selvästi näyttävät, että leskirouvat olivat selvästi suomalaisessa yhteiskunnassa selvästi heikoimmassa asemassa.

Monissa suhteissa yhteiskunnan rakennemuutos kuitenkin oli tällöin nopea ja se on havaittavissa jopa vuoden 1950–51 aineistosta verrattuna vuoden 1955–56 aineistoon. Erityisesti ero on havaittavissa Sirkka Hämäläisen huomiossa, että kotitalouksien säästäminen oli 1960-luvun lopulla noussut merkittävästi nimenomaan asuntojen hankintamotiivin voimistuessa. Tämän taustalla oli ikäluokkarakenteen muuttuminen suhteessa 1950-lukuun, mutta myös elintason noususta ja muuttoliikkeen aiheuttamasta uusien asuntojen tarpeesta.²⁵⁵ Kotitaloudet

254 Vrt. Parkkinen 1997.

255 Hämäläinen 1974, 28.

olivat 1950-luvun Suomessa vielä liian köyhiä suhteessa 1960-lukuun hankkimaan asuntoja. Lisäksi ikärakenne oli sellainen, että asunnonhankintaikäisiä oli vähemmän ja suuret ikäluokat, jotka näitä asuntoja myöhemmin alkoivat hankkia, olivat tällöin vielä lapsia.

Leskiperheiden kulutus oli hyvin lähellä lapsiperheiden kulutusta, sillä leskiperheillä kului tuloista suunnilleen sama osuus välttämättömyyskulutukseen kuin lapsiperheillä (liite 8). Asumiseen ja elintarvikkeisiin kului noin 54 prosenttia menoista. Sitä vastoin liikenteeseen ja sisustukseen leskiperheillä kului suhteellisesti vähemmän rahaa. Sitä vastoin vapaa-aikaan leskiperheillä kului hieman enemmän kuin lapsiperheillä. Tässä mielessä leskiperheiden kulutus oli lähempänä lapsettomien perheiden kulutusta.

Toisen mielenkiintoisen näkökulman 1955–56 säästämiseen tuo yksinasuvinen säästäminen. Yksinäisten miesten säästämisaste oli noin kolme prosenttia ja yksinäisten naisten säästäminen oli noin kolme prosenttia negatiivinen. Valtaosa sekä miehien ja naisten tuloista tuli palkkatyöstä. Naisten heikompi palkkataso heijastuu luvuissa selvästi, sillä naisten palkkojen osuus käytettävissä olevasta tulosta oli 120 prosenttia kun se oli miehillä 127 prosenttia (liite 7). Vastaavasti verojen osuus käytettävissä olevasta tulosta oli naisilla noin 20 prosenttia kun se oli miehillä noin 25 prosenttia. Erot miesten ja naisten käytettävissä olevassa tulossa olivat merkittävät. Naisten käytettävissä oleva tulo oli 262 000 markkaa kun se oli miehillä 426 000 markkaa. Palkkojen ja verojen lisäksi kotitalouksien väliset tulonsiirrot olivat keskeisessä asemassa yksinäisten perheiden tuloissa. Yksinäiset perheet antoivat muille perheille selvästi enemmän rahaa kuin saivat. Yksinäiset miehet antoivat noin kuusi prosenttia tuloistaan muille kotitalouksille ja saivat noin kaksi prosenttia ja naiset antoivat viisi prosenttia ja saivat noin kolme prosenttia tuloistaan.

Yksinäisten miesten ja naisten kulutus poikkesi myös selvästi muista kotitalouksista. Yksihenkisten kotitalouksien elintarvikkeiden osuus kokonaiskulutuksesta oli hyvin alhainen suhteessa muihin kotitalouksiin. Yksinäisillä miehillä ruuan osuus kokonaiskulutuksesta oli 17 prosenttia ja naisilla noin 25 prosenttia. On syytä huomata, että elintarvikemenot käsittävät alkoholimenot, joihin yksinäisillä miehillä kului yli neljä prosenttia ja tupakan, johon heidän menoistaan oli yli kolme prosenttia. Sitä vastoin vapaa-aikaan yksinäisillä kotitalouksilla kului rahaa huomattavasti enemmän kuin keskimääräisellä perheellä. Vapaa-aikaan, viihteeseen ja kulttuuriin miehillä meni noin kymmenen ja naisilla noin kahdeksan prosenttia. Ravintolapalvelut olivat naisilla kymmenen ja miehillä peräti 25 prosenttia kokonaismenoista.

Lapsiperheiden taloudellinen tilanne oli muuttunut 1950-luvun alusta. Säästäminen oli lapsiperheillä pääsääntöisesti hieman vähentynyt. Ainoastaan yksilapsisilla perheillä säästäminen oli lievästi positiivista, kun taas suuremmilla lapsiperheillä säästäminen oli negatiivista. Tulojen osalta lapsiperheiden tilanne oli hyvin samankaltainen kuin 1950-luvun alussakin. Tulot koostuivat pääasiassa palkoista ja perhekoon kasvaessa tulonsiirtojen osuus tuloista kasvoi ja verojen osuus pieneni. Tulonsiirrot eli lähinnä lapsilisät olivat hieman lisääntyneet. Myös menoissa oli tapahtunut muutos sitten 1950-luvun alun. Elintarvikkeiden osuus oli laskenut ja vapaa-aikaan käytetyn rahan osuus oli lisääntynyt. Vapaa-ajan ja kulttuurin osuus oli noussut noin prosentista 4–6 prosenttiin ja ravintolapalve-

luiden käyttö oli lisääntynyt noin prosentista 2–4 prosenttiin aina perhekoosta riippuen. Pienillä perheillä oli enemmän rahaa ja varmasti myös mahdollisuuksia käyttää rahaa vapaa-aikaan kuin suurilla perheillä.

Vuosien 1955–56 aineiston osalta on otettu neljä esimerkkiperhettä hieman eri puolilta Suomea ja erilaisista taustoista.²⁵⁶ Ensimmäinen perhe, kutsutaan sitä vaikkapa Jokisten perheeksi, jossa mies oli 30-vuotias varastomies, vaimo 25-vuotias konttoristi ja lapsia heillä ei ollut. He asuivat Tampereella 26-neliömetrin asunnossa, jossa oli yksi huone ja keittiö. Talossa oli sähköt, mutta siinä oli puulämmitys. Lisäksi Jokisilla oli mahdollisuus käyttää saunaa. Jokisten perheen tulot muodostuivat pelkästään palkoista ja heidän säästämisensä oli nolla. Perhe antoi avustuksia noin kuusi prosenttia tuloistaan perheen ulkopuolelle, mikä oli selvästi enemmän kuin keskimäärin lapsettomat perheet antoivat. Kyse-lylomakkeista ei tarkalleen selviä mistä oli kysymys, mutta todennäköisesti nämä olivat avustuksia esimerkiksi perheen vanhemmille. Perheet elintarvikemenot olivat hyvin lähellä keskimääräisen lapsettoman perheen menoja ja vastasivat noin 35 prosenttia kokonaiskulutuksesta. Perheen ruoka oli yksinkertaista kotiruokaa. Ruokavalioon kuului esimerkiksi maksaa, silliä, muikkua ja ruisleipää. Perheessä käytettiin hyvin vähän alkoholia. 1950-luvun alkuun verrattuna ehkä merkittävin ero oli se, että kulutusvihkoista löytyi selvästi enemmän merkintöjä tuontihedelmistä kuten banaaneista ja makeisista kuten suklaasta. Tämä oli osaltaan varallisuuteen liittyvä kysymys, mutta lisäksi asiaan vaikutti se, että lisääntyneen tuonnin myötä myös kauppojen tarjonta oli lisääntynyt.

Tulo- ja kulutusrakenteeltaan Jokiset vastasivat hyvinkin makroaineiston antamaa kuvaa lapsettomasta perheestä. Vaatetukseen perheellä kului hieman keskimääräistä enemmän rahaa eli noin 16 prosenttia. Perheessä ostettiin myös kangasta, lankaa ja muita ompelutarvikkeita, ja ajan tavan mukaisesti osa vaatteista tehtiin itse. Valmisvaatteet olivat tällöin vielä kalliita, vaikkakin, kuten Matti Virén on todennut, niin vaatteiden suhteellinen hinta kuitenkin kääntyi laskuun 1950-luvun alussa ja näin valmisvaatteet myös alkoivat nopeasti lisääntyä.²⁵⁷ Matkustamiseen Jokisilla kului hyvin keskimääräisesti rahaa. Perhe matkusti bussilla Tampereen keskustaan tai silloin tällöin vanhempiensa luokse hieman Tampereen ulkopuolelle. Vapaa-aikaan kulunut rahamäärä oli myös hyvin lähellä keskimääräistä. Perhe tilasi päivälehteä ja kävi silloin tällöin elokuvissa. Ravintolalaskut kertyivät lähinnä siitä, että sekä molemmat söivät työpaikan ruokalassa.

Toinen esimerkkiperheemme on Turussa asuva 22-vuotias poikamies. Kutsukaamme häntä vaikka Penaksi. Pena työskenteli paikallisen panimon varastomiehenä ja asui alivuokralaisena hyvin yksikertaisessa huoneessa, jossa oli puulämmitys ja jonkinlainen yksinkertainen keittomahdollisuus. Vuokriin hänellä kuitenkin meni hieman enemmän kuin keskimäärin eli noin 12 prosenttia menoista. Kaikki tulonsa hän sai palkkatyöstä ja noin pari prosenttia tuloistaan hän pystyi säästämään. Eräänlaisesta mahdollisuudesta säästää kertoi myös se, että Penalla oli moottoripyörä, joka oli hyvin todennäköisesti edellyttänyt säästämistä. Kuten aiemmin investointien määritelmästä puhuttaessa todettiin, kotitalou-

256 Kulutustutkimus – kaupungit ja kauppalat 1955–1956, mikroaineisto, kansiot: Tampere II, Turku I, Pori ja Varkaus Tilastokeskuksen arkisto.

257 Virén 1983, 83.

den omistamaa moottoripyörää ei sinänsä nykyisessä kansantalouden tilinpidon mielessä ymmärretä investoinniksi, mutta tämä rajanveto ei ole missään tapauksessa yksiselitteinen. Moottoripyörän hankkiminen vaikuttaa Penan kulutuskäytökseen kuin kysymyksessä olisi investointi, sillä myös moottoripyörään Penan piti säästää. Keskeinen kriteeri hyödykkeen pitämislle investointina on, että se tuottaa palveluvirtaa ja näin korvaa kulutusta. Moottoripyörän osalta tällainen palveluvirta on nähtävissä, sillä moottoripyörän käyttö korvaa muun muassa linja-automatkoja. Lisäksi moottoripyörän voi nähdä selvästi ylellisyyskulutuksena. Kuten Riihelä ja Sullström (2006) ovat laskeneet, kestokulutustavaroiden tulojousto on vielä tänä päivänäkin yli yksi, mikä tarkoittaa, että kysyntä riippuu voimakkaasti saaduista tuloista eli kysymyksessä on ylellisyystuote.

Pena ei ollut ilmeisesti kynämiehiä, sillä kulutusvihkoa hän ei ollut saanut täytetyksi ja kulutustutkimus oli tehty haastatteleamalla. Lisäksi haastattelija oli kommentoinut haastattelulomakkeeseen, että ”poika näytti kovin tietävän rahasioista. Tosin veroviraston olemassaoloa hän ei oikein ymmärtänyt.” Vero- ja tulotiedot häneltä kuitenkin loppujen lopuksi haastatteleamalla saatiin. Poikamieheksi Penalta kului tavallista enemmän ruokaan eli noin 35 prosenttia – tosin tähän vaikutti se, että hän ruokaili usein kodin ulkopuolella. Hän söi ilmeisesti työmaaruokalassa tai muussa ruokalassa, ja silloin tällöin valmisti kotona jotain helppovalmisteista kuten makkaraa. Haastattelun yhteydessä mainitut ateriat olivat yksinkertaista kotiruokaa kuten hernekeittoa, sianlihastikettä tai lihakeittoa. Henkilökohtaiseen puhtauteen Penalla meni enemmän kuin normaalisti, sillä hän kävi yleisissä saunoissa. Lisäksi Pena kävi silloin tällöin huvittelemassa ja siihen häneltä kului noin kuusi prosenttia menoista. Hän tupakoi ja siihen kului noin neljä prosenttia menoista. Lisäksi hän ilmeisesti kävi myös kerran lomailemassa jossain päin Suomea, sillä haastattelulomakkeessa on yksi merkintä lomailusta kotimaassa, joka vastaa noin viittä prosenttia hänen kokonaismenoistaan.

Kolmas esimerkkiperheemme on Möttösten perhe, joka asui Porissa 70 neliön paritalossa, jossa oli kolme huonetta ja keittiö. Talossa oli sähköt, puulämmitys, juokseva vesi ja lisäksi perheellä oli sähköhella, pölynimuri ja ompelukone. Perheeseen kului autonkuljettaja isä, kaupanmyyjä äiti ja kaksi lasta. Lisäksi perheellä oli yksi alivuokralainen. Möttösten tulot koostuivat pääasiassa työtuloista, saaduista vuokrista ja lapsilisistä. Lisäksi Möttöset saivat ilmeisesti vanhemmiltaan jonkin verran rahalahjoituksia. Möttöset pystyivät säästämään noin kolme prosenttia tuloistaan. Möttösten asunto oli aikakauteen nähden varsin tilava ja sijaitsi Porin keskustan ulkopuolella. Koska he omistivat asuntonsa, heiltä kului asumiseen vain noin viisi prosenttia rahamuotoisista kokonaismenoista.²⁵⁸ Ruokaan perheeltä kului noin 25 prosenttia kokonaismenoista ja siitä noin viidennes meni työmaaruokailuihin. Ruoka oli perinteistä suomalaista kotiruokaa kuten sianlihaa, savukalaa ja perunoita. Tosin kulutusvihkosta löytyy myös merkintöjä tuontihedelmistä ja makeisista. Lisäksi perheessä tupakoitiin, sillä noin neljä prosenttia meni pääasiassa tupakkaan ja jossain määrin alkoholiin. Ilmeisesti perheen isä osti silloin tällöin pullon viinaa.

258 Tosin asunnolle tietenkin pitäisi laskea laskennallinen vuokra-arvo, joka tulisi kirjata sekä tulo- että menopuolelle. Näin ollen tämä asunnon omistaminen itse asiassa kasvattaa sekä perheen tuloja ja miltei vastaavan määrän myös perheen menoja. Kuten aiemminkin on mainittu, tällä on teknisesti pieni positiivinen vaikutus kotitalouksien säästämisasteisiin.

Erikoista tämän perheen kulutuksessa on, että perheessä käytettiin huomattavan paljon rahaa vaatetukseen, sillä noin 35 prosenttia perheen menoista kului vaatteisiin. Normaalisti nelihenkisen perheen vaatekulut olivat alle puolet tästä. Miltei puolet näistä menoista kului perheen vaimon vaatteisiin ja loput miehen ja lasten vaatteisiin. Kuten aiemminkin viitattiin, vaatteet on tyypillisesti tuoteryhmä, joka voi joissakin tapauksissa olla välttämättömyystuote ja joskus myös luksustuote. Tässä tapauksessa suuri osa vaatteiden kulutuksesta voidaan määritellä ylimääräiseksi luksuskulutukseksi, jolla tulojousto on varmasti varsin korkea. Johan Söderberg on havainnut tutkiessaan eri sukupuolien preferenssejä kulutukseen Ruotsissa vuosina 1920–65, että naisten vaatteiden kulutus lisääntyy erityisesti tulojen kasvaessa, kun taas miesten vaatteiden kulutuksen ollessa huomattavasti muuttumattomampaa.²⁵⁹ Tämä näyttäisi jossain määrin pitävän paikkansa myös tässä tutkimuksessa. Muuten Möttösten kulutus oli hyvin lähellä keskimääräisen nelihenkiseen perheen kulutusta. Sairaanhoidon kului hieman vähemmän kuin normaalisti eli hieman alle pari prosenttia, mutta tämä johtui siitä, että perheen isällä oli työnantajan maksama sairaanhoito. Urheiluun ja vapaa-aikaan perheellä kului noin kuusi prosenttia menoista. Keskeinen osa näistä menoista kului urheiluvälineisiin. Lisäksi perheessä harrastettiin valokuvausta. Jossain määrin perheen rahoja käytettiin myös elokuva- ja tanssilippuihin.

Neljäs esimerkkiperhe on Makkosten perhe Varkaudesta, johon kuului 33-vuotias isä, 26-vuotias äiti ja kuusi- ja neljävuotiaat lapset. Isä oli ammatiltaan viilaaja ja äiti oli kotirouva. Makkoset asuivat omistusasunnossa, kuten tilanne usein oli suurempien kaupunkien ulkopuolella. Talo oli 50 neliön yhden perheen talo, jossa oli kaksi huonetta ja keittiö. Talo oli rakennettu ilmeisesti rintamamiestontille tai kunnan tarjoamalle halpakorkoiselle vuokratontille ja rakennusvuosi oli 1950. Talo oli puulämmitteinen ja siinä oli juokseva vesi ja sähköhella. Perheellä oli lisäksi ompelukone. Perhe pystyi selvästi säästämään, sillä he maksoivat melko suuria velan kuoletuksia kirjanpitoaikana. Velan lähde ei tässä yhteydessä selvinnyt, mutta kuten luvun alussa todettiin, niin kysymyksessä oli hyvin todennäköisesti aravalaina. Velkaa oli ilmeisesti kertynyt talon rakentamisesta. Tosin velan kuoletuksien ja muiden menojen jälkeen ylimääräistä rahaa ei sitten jäänytäkään. Perheen tulot koostuivat palkoista ja lapsilisistä.

Makkosten perheen kulutuksesta miltei 60 prosenttia oli elintarvikkeita, mikä oli selvästi enemmän kuin keskimääräisellä kaksilapsisella perheellä. Ruokailutottumukset olivat yksinkertaiset. Ruokavalioon kuului muun muassa muikkua, jauhelihaa, perunoita ja marjoja. Silloin tällöin perheen ruokapöydässä näkyi myös tuontihedelmiä kuten appelsiineja ja banaaneja. Muiden kulutusryhmien osuudet olivat Makkosten perheessä selvästi pienemmät kuin keskimääräisellä kahden lapsen perheellä. Liikenteeseen kului noin kaksi prosenttia kokonaisuusmenoista, joka vastasi alle puolta keskimääräisestä. Nämäkin menot kuuluivat perheeltä lähinnä siihen, että perheelle oli ostettu vene – ilmeisesti soutuvene. Vapaa-aikaan perheeltä kului alle puolet keskimääräisestä – nämäkin lähinnä menivät pääsylippuihin kuten elokuvalippuihin.

Säästämismahdollisuudet olivat parantuneet 1950-luvun alusta, jolloin toteutunut säästäminen oli tällöin alhainen ja kulutuksen rakenne hyvin yksin-

259 Söderberg 1998, 71–84.

kertainen. Perheitä voi menemättä erityisesti köyhyyden määrittelemisen ongelmiin kutsua köyhiksi ja ylimääräinen tulo varmasti olisi mennyt enemmän kulutukseen kuin säästämiseen. Tällöin harvoja indikaatiota säästämisestä olivat Meikäläisten hankkimat rakennusmateriaalit – luultavasti rintamamiestalon rakentamiseen tai siirtolapuutarhapalstaa varten.

Kotitalouksien toteutunut säästäminen ei erityisemmin lisääntynyt 1950-luvun puoliväliin mennessä, vaikka talous kasvoi tällöin nopeasti. Potentiaalisesta säästämisestä 1950-luvun alussa oli kuitenkin selvästi enemmän merkkejä. Kestokulutustavaroiden osuus kulutuksesta oli lisääntynyt siitä huolimatta, että esitetyt luvut todennäköisesti aliarvioivat kestokulutustavaroiden määrän kasvua, sillä erityisesti 1950–51 elinkustannustutkimuksen pohjalta oli hankala erotella kestokulutustavaroita ja muita tavaroita sisustamisesta. Tämä on yhteneväinen tulos Visa Heinosen huomion kanssa, että yksi selvä kehityssuunta oli kestokulutustavaroiden ja palveluiden osuuden kasvu koko yksityisestä kulutuksesta 1950-luvulta lähtien.²⁶⁰ Aiemminkin tässä tutkimuksessa on todettu, että kotitaloudet suhtautuvat kestokulutustavaroihin kuin investointeihin ja nämä vaativat usein kotitalouksilta säästämistä.²⁶¹ Lisäksi kestokulutustavaroiden tulojoustot ovat tyypillisesti korkeita, ja näin ollen nämä heijastavat tyypillisesti elintason nousua. Mikroaineistosta löytyi useitakin tämän tyyppisiä esimerkkejä säästämisestä kuten poikamies Penan moottoripyörä ja Makkosten ostama soutuvene. Lisäksi Makkoset ja Möttöset asuivat omistusasunnossa, joka on varmasti vaatinut säästämistä, vaikka Möttösten asunto olisikin rintamamiestontilla, ja Makkoset lyhensivät lisäksi asuntolainaa. Kuten aiemmin viitattiin, Sirkka Hämäläinen on myös todennut asuntosäästämisen yhtenä motiivina, joka lisäsi säästämistä ajan kuluessa.²⁶² Mikko Tammisen termein säästämismotiivia voitaisiin kutsua tavoitesäästämiseksi eli perheellä oli tavoitteena hankkia asunto.²⁶³ Hämäläinen (1969) on lisäksi tähän liittyen todennut, että säästämisen motiiveja voi luokitella erilaisilla luokittelumuuttujilla, jotka ovat osin päällekkäisiä. Kotitalouksilla on usein useita motiiveja, ja motiivien tunnistaminen perustuu osin oletamiseen. Eräänlaiseksi säästämiseksi voidaan lisäksi tulkita se, että korkotulojen perusteella kotitalouksilla oli jatkuvasti tilillään noin puolen kuukauden palkkaa vastaava rahamäärä. Tämä tosin on todennäköisesti kotitalouksien ”psykologian” kannalta enemmin tulojen tasaamista läpi kuukauden kuin säästämistä.

Sirkka Hämäläinen (1981) väitöskirjassaan päätyi myös siihen, että asuntosäästäminen oli keskeinen motiivi 1960-luvun lopulla kotitalouksien säästämisessä. Hän totesi, että jatkossa tämän säästämismotiivin pitäisi heikentyä, sillä yhteiskunnan ja kotitalouksien vaurastuessa monet kotitaloudet saavat perinnöksi asunnon ja rationaalinen kuluttaja ottaa huomioon tämän käyttäytymisessään. Jos tätä samaa logiikkaa noudatetaan tämän tutkimuksen ajanjaksoon, niin 1950-luvulla ei ollut vielä suuressa määrin mahdollista säästää asuntoon, mutta kehitys erityisesti

260 Heinonen 1998, 253.

261 Tässä yhteydessä on hyvä kiinnittää huomio edellisessä luvussa analysoituun ongelmaan kestokulutustavaroiden luonteesta. Tämä selittää myös hyvin minkä takia esimerkiksi Suomen Pankin säästämiskyselyssä ja monissa muissa yhteyksissä säästämistä on mitattu vaihtoehtoisilla tavoilla ja Hämäläisen (1969) huomion, että kestokulutustavarat itse asiassa edellyttivät kotitalouksilta säästämistä.

262 Hämäläinen 1969. Hämäläinen 1981.

263 Tamminen 1973(1967), 15–18.

kaupungeissa näytti olevan sellainen, että säästäminen lisääntyi jatkuvasti, minkä taustalla oli asuntojen ostaminen. Sirkka Hämäläinenkin viittasi tässä yhteydessä siihen, että realistinen vaihtoehto omistamiselle ei ainakaan 1960-luvun lopulla ollut vuokraaminen, sillä vuokramarkkinat toimivat niin huonosti. Suhteessa säästämiseen ja omistamiseen kotitalouksien palkansaajakotitalouksien asema muuttui merkittävästi 1950-luvun puolivälistä 1960-luvun loppuun.²⁶⁴

Kulutuksen rakenteen monipuolistumisessa on selvästi havaittavissa elintason nousu. Sekä makro- että mikroaineistossa on selvästi havaittavissa, että elintarvikkeiden osuus laski ja muun muassa liikenteen ja vapaa-ajan osuudet kasvoivat. Tämä ilmiö on havaittavissa kaikissa perhetyypeissä, myös lapsiperheissä, jotka ovat näiden tutkimusten välillä parhaiten vertailtavissa. 1950-luvun aineiston kattaessa yhdenhengen perheet on yllättävää havaita, kuinka suuri osuus näiden perheiden kulutuksesta kului itse asiassa vapaa-aikaan. Kotitalouksien ei voinut missään tapauksessa sanoa olleen varakkaita. Nämä asuivat ja söivät hyvin yksinkertaisesti ja käyttivät kaiken irtoavan rahan vapaa-aikaansa.²⁶⁵

Kotitalouksien toteutuneen säästämisen ollessa 1950-luvulla vähäistä ja elintaso alhainen on vaikea uskoa, että tulojen lisääntyessä esimerkiksi veroja alentamalla lisääntynyt raha olisi säästetty eli toisin sanoen kotitalouksien rajakulutusalttius oli korkea. Verot olivat pysyneet 1950-luvun alusta 1950-luvun puoliväliin suurin piirtein samalla tasolla. Vaikka 1950-luvun puoliväliin mennessä tapahtunut muutos on selvä, ei vielä 1950-luvun puolivälissäkään suomalaisille kotitalouksille jäänyt ylimääräistä rahaa, vaan monissa perheistä jokainen ylimääräinen markka olisi ohjautunut kulutukseen – vaatteisiin, ehkä hieman monipuolisempaan ruokaan tai mahdollisesti suurempaan asuntoon.

Sirkka Hämäläinen (1974) on todennut 1960-luvun säästämisestä, että säästämistä olisi voitu lisätä lisäämällä tulonjaon epätasaisuutta. Ristiriita muiden yhteiskuntapoliittisten tavoitteiden kanssa teki kuitenkin tämä keinon mahdottomaksi.²⁶⁶ Hämäläisen analysoima säästämistutkimus kattoi vain palkansaaja-perheet kuten tämäkin tutkimus. Hämäläisen tutkimus sijoittuu aikaan, jolloin

264 Hämäläinen 1981, 148–152.

265 Suomen kulutuksen muutosta on mielenkiintoista Länsi-Saksan kehitykseen. Michael Wildt on tutkinut haastattelujen avulla länsi-saksalaisten kulutuksen kehitystä. Vielä 1950-luvun alussa Länsi-Saksassa tavaroiden tarjonnassa oli paljon puutteita ja ihmiset olivat aiempaan verrattuna tyytyväisiä, että he pystyivät syömään itsensä täyteen. Hän käyttää esimerkki perhe Z tarinaa Kielistä, joka kertoi, että *tämä saattaa kuulostaa nykyään naurettavalta, mutta olimme miehemme kanssa iloisia, että pystyimme syödä itsemme täyteen* (*"Das gehört heute vielleicht komisch an: Mein Mann und ich, wir sind ein Leben lang immer froh gewesen, daß wir uns wider sattessen konnten, daß es überhaupt wieder möglich war..."*) (Wildt 1995, 256). Kuitenkin Wildtin tutkimuksestaan käy ilmi, että ongelma oli erityisesti tarjonnan puute eikä niinkään rahanpuute. Suomessa tarjonnastakin oli puute, mutta kotitalouksilla ei myöskään ollut "ylimääräistä" rahaa. Länsi-Saksan tilannetta heijastaa rouva L:n tarina, jossa hän kertoi, että *1950-luvun loppupuolella hänellä kulutuksen suhteen kirimisen tarve. Aiemmin eli ennen sotaa, sodan aikana ja sen jälkeen piti aina ottaa mitä oli tarjolla. Kaikki tarjolla oleva oli vanhaa. 1930-luvulla ei pystynyt ostamaan oikein mitään. Tavarat olivat pääsääntöisesti 1920-luvulta tai jopa vanhempia. 1940-luvulla taas ei ollut yhtään mitään tarjolla. Tämän takia oli vain uskomattoman suuri kirimisen tarve. ("Man hatte eben Nachholbedarf, es gab nie 'was zu kaufen. Man mußte immer alles so nehmen, wie es war. Es war naturgemäß alles alt. In den dreißiger Jahren konnte sich kaum jemand 'was kaufen. Das waren Sachen aus den zwanziger Jahren oder noch früher. Und in den vierziger Jahren, da gibt es nichts. Man hatte ein unheimlichen Nachholbedarf..."*) (Wildt 1995, 257).

266 Hämäläinen 1974, 36.

tehtiin ensimmäinen keskitetty tulosopimus, ja kuten hän itsekin totesi, ajatus tuloerojen kasvattamisesta tämän ajan poliittisessa ilmapiirissä olisi ollut mahdollon. Tuloerojen kasvu olisi tässäkin tapauksessa mahdollistanut rikkaan väestön osan suuremman säästämisen, mutta kysymys olisi tällöin ollut, miten suuri olisi ollut se väestönosa, jolla säästämismahdollisuudet olisivat kasvaneet? Todennäköisesti tässä vaiheessa se olisi ollut vielä melko pieni, sillä Suomi oli tässä vaiheessa vielä varsin köyhä maa. Ristiriita suhteessa vallitsevaan poliittiseen keskusteluun ei olisi välttämättä ollut niin suuri kuin 1960-luvulla, mutta 1950-luvun poliittisina tavoitteina oli kuitenkin tulojen tasaaminen ennemmin kuin niiden jaon kasvattaminen. Ajan poliittiset tavoitteet heijastuivat muun muassa silloisissa lapsilisien ja eläkejärjestelmien parannuksissa.

5.4 Maaseudun säästäminen ja kulutus 1960-luvun taitteessa

Vuosien 1959–60 kulutustutkimus kattaa maaseudun väestön, eikä siten ole täysin vertailukelpoinen edellisten tutkimusten tulosten kanssa. Tutkimus kuitenkin antaa mielenkiintoista lisävalaistusta kotitalouksien säästämiskäyttäytymiseen, sillä maaseudulla asui tällöin vielä suuri osa väestöstä. Maaseudun kulutuskäyttäytymisen osalta on sanottava, että yleisesti kaikki trendit tulivat selvästi myöhemmin maaseudulle kuin kaupunkiin, ja kun ajatellaan esimerkiksi kotitalouksien hyvinvointia maaseudulla, taloudellinen tilanne oli ennen vuosia 1959–60 varmasti heikompi kuin kulutustutkimuksen toteuttamisajankohtana. Lisäksi maaseudulla omalla tuotannolla oli keskeinen asema kotitalouksien kulutuksessa. Maaseudun tilit on laskettu erikokoisten perheiden lisäksi maanviljelijä- ja työläisperheille ja molemmille perhetyypeille yhteensä. Tässä luvussa tarkastellaan myös näiden eri perhetyyppien erilaista säästämiskäyttäytymistä.

1950-luvun lopussa Suomen talous kasvoi ja säästäminen lisääntyi. Taulukossa 5.3 on esitetty maaseutuväestön säästämisasteet. Verrattaessa kaupunkien säästämisasteita maaseutuun kaupunkien säästämisasteet olivat matalammat. Kokonaistalouden tasolla säästämisasteet olivat 1950-luvun lopulla toki hieman korkeammat kuin 1950-luvun alussa, mutta vaihtelut olivat noin muutaman prosentin margi-

Taulukko 5.3

Maaseutuväestön säästämisaste (prosenttia, %, käytettävissä olevista tuloista) perhekoon mukaan

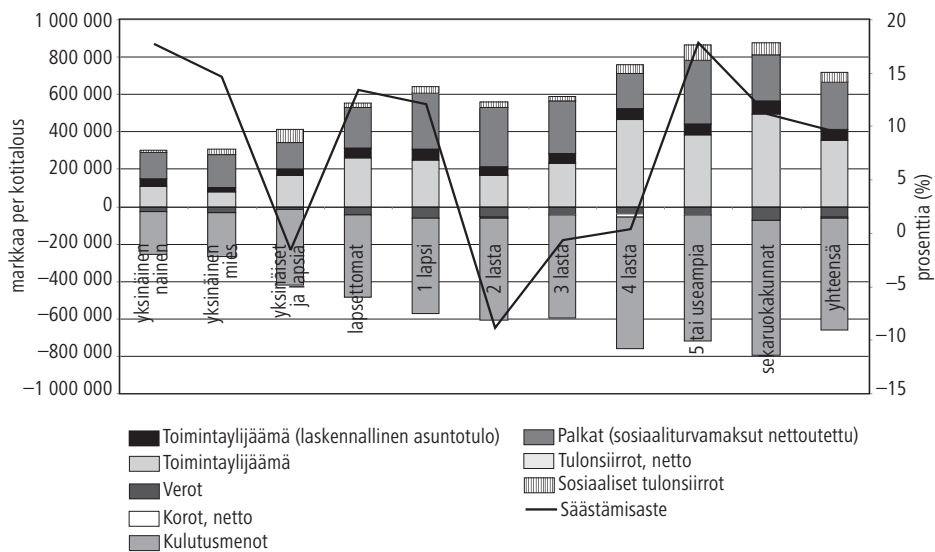
	Yksinäiset			Puolisot								
	mies	nainen	ja lapsia	ilman lapsia	1 lapsi	2 lasta	3 lasta	4 lasta	5 tai useampia	seka-ruokakunnat	kaikki	
Kokonaissäästämisaste	17,70	14,66	–1,58	13,43	12,10	–8,82	–0,64	0,36	17,87	11,13	9,48	
Palkansaajien säästämisaste	13,83	10,66	–3,07	14,21	10,94	–0,66	0,83	2,84	26,69	6,12	6,63	
Maanviljelijöiden säästämisaste	28,47	42,83	18,93	12,77	12,50	–26,01	–1,93	–8,96	17,53	12,97	11,06	

Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII–24, maaseudun kulutustutkimus 1959–1960, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1962. SNA93 ja tekijän laskelmat.

naalissa eivätkä näin ollen riittäneet selittämään eroja säästämisasteissa. Otoksen perheiden säästämisaste oli 9,5 prosenttia maanviljelijäperheiden säästämisasteen ollessa 11 prosenttia ja palkansaajaperheiden 6,6 prosenttia käytettävissä olevista tuloista. Maanviljelijäperheissä säästäminen oli toiminnan edellytys, sillä maanviljelijät olivat yrittäjiä ja heidän oli säästettävä, jotta he pystyivät investoimaan yritystoimintaansa. Maatalouden tuotot vaihtelivat myös voimakkaasti vuodesta toiseen, ja näin ollen hyvinä vuosina oli säästettävä huonoja vuosia varten. Lisäksi tulojen kausivaihtelu oli suuri.²⁶⁷ Maaseudun palkansaajaperheetkin harjoittivat usein maataloutta, ja näin ollen kotitalouksien säästäminen oli myös tämän takia maaseudun palkansaajaperheillä korkeampi kuin kaupungin palkansaajaperheillä. Maaseudun kulutuskimpuksessa on pyritty erottamaan kotitalouksien ja yrityksen menot ja tulot, mutta tämä on kuitenkin osoittautunut varsin vaikeaksi ja välttämättä jotkin yrityksen tulot ja menot päätyvät kotitalouksien tuloiksi ja menoiksi.²⁶⁸ Maaseudulla omistusasuminen oli myös yleisempää kuin etenkin suuremmissa

Kuvio 5.4

Maaseutuväestön tulot, menot ja säästäminen vuosina 1959–60 perhekoon mukaan

Tulot ovat positiivisia lukuja ja tuloja vähentävät tulokomponentit ja kulutusmenot negatiivisia lukuja. Mittayksikkö on 1 000 markkaa käypiin hintoihin ja pylväskuvio seuraa vasemman puoleisia mittayksiköitä. Säästämisaste on viivakuvio ja seuraa taulukon oikean puoleisia mittayksiköitä (prosenttia, % käytettävissä olevista tuloista).

Lähteet: Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII–24, maaseudun kulutustutkimus 1959–1960, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1962. SNA93 ja tekijän laskelmat.

267 Sauli 1951, 31.

268 Tutkimuksen menetelmäosuudessa on yksityiskohtaisesti lueteltu mitkä tulo- ja menoerät on kirjattu yritykselle ja mitkä kotitaloudelle. Tällaiseen pragmaattiseen ratkaisuun on päädytty, koska muuten yritysten ja kotitalouksien tuloja ja menoja on miltei mahdoton erottaa. Esimerkkinä mainittakoon, että muun muassa puhelinmenot on kirjattu kotitaloudelle, mutta näistä on osa varmasti aiheutunut yrityksen toiminnasta. Katso tarkemmin: Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII–24, maaseudun kulutustutkimus 1959–1960, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1962, 10–11.

kaupungeissa, joissa vuokra-asuminen oli hallitseva asumismuoto. Tämä oli omiaan kasvattamaan säästämisen rakenteellisia eroja kaupunkien ja maaseudun välillä.

Liitteissä 11 ja 13 on esitetty maanviljelijöiden ja palkansaajien tulotilit. Lisäksi kuviossa 5.4 on esitetty kotitalouksien eri tulotyytit, menot ja säästäminen. Sekä maanviljelijät että palkansaajat tienasivat palkkatuloja ja yritystuloja. Maanviljelijäksi on laskettu sellainen henkilö, joka elätti perheensä pääasiassa maanviljelyllä. Raja on kuitenkin häilyvä, sillä oli hyvin yleistä, että pientilalliset työskentelivät myös tilansa ulkopuolella. Matti Alestalo (1980) onkin todennut, että vielä 1950-luvulla pyrittiin lisäämään pienviljelyä. Tämä johti tilakoon pienenemiseen ja näin monet joutuivat hankkimaan maanviljelyn lisäksi lisätoimeentuloa metsä- ja rakennustöistä.²⁶⁹ Liitteissä on eroteltu toimintaylijäämä, joka on tullut varsinaisesta yritystoiminnasta, tuotannosta omaan käyttöön ja omistusasumisesta. Varsinaisilla maanviljelijäkotalouksilla hieman alle 40 prosenttia tuloista muodostui varsinaisista yritysten tuloista. Melkein yhtä suuri osuus eli 35 prosenttia muodostui tuotannosta omaan käyttöön eli lähinnä tilan tuotteista. Laskennallisen vuokratulon osuus tuloista taas oli lähes 10 prosenttia käytettävissä olevista tuloista. Tämän arvo perustuu arvioon vastaavasta markkinavuokrasta, ja on hyvä huomata, että tämä vastaa hyvin pitkälle samaa osuutta, jonka kotitaloudet maksoivat vuokraa kaupungeissa. Tässä mielessä laskelmaa voidaan pitää varsin luotettavana. Maanviljelijät saivat yli 17 prosenttia tuloistaan normaaleina palkkatuloina palkansaajien saadessa noin 75 prosenttia. Lisäksi palkansaajat saivat hieman alle 20 prosenttia tuloistaan tuotannosta omaan käyttöön. Yleensä maaseudun palkansaajat olivat köyhempiä kuin viljelijät. Viljelijöiden pienet tilat riittivät tuottamaan ruokaa heidän omaan käyttöönsä. Liisa Sauli (1951) on tutkimuksessaan pyrkinyt karkeasti vertaamaan maanviljelijöiden ja kaupunkilaisten elintasoja. Hänen mukaansa noin 10–25 hehtaarin tila riitti takaamaan vastaavan toimeentulon kuin teollisuustyöväen toimeentulo oli kaupungeissa. 25–50 hehtaarin tilat riittivät tuottamaan vastaavan toimeentulon kuin kaupunkien toimenhaltijaperheillä ja yli 100 hehtaarin tilat taas vastaavan toimeentulon kuin varakkaalla kaupunkilaisperheellä. Tähän tulokseen Sauli päätyi vertailemalla 1940-luvulla tehtyjä kotitalouksien budjettitutkimuksia.²⁷⁰

Maaseudun palkansaajaperheiden pienviljelmien tuotannosta riitti pieni osa myyntiin, joka näkyy tulotileissä hieman alle kolmen prosentin tuloina maanviljelyksestä. Laskennallisen omistusasumistulon osuus tuloista oli taas hieman yli seitsemän prosenttia eli noin kolmisen prosenttia alempi kuin päätoimisilla maanviljelijöillä. Alhaisempi osuus johtuu pääosin siitä, että vuokralla asuminen palkansaajien keskuudessa oli yleisempää kuin maanviljelijöiden, vaikkakin pääasumismuoto maaseudulla kaikissa ryhmissä oli omistusasuminen.

Maaseudun palkansaajien ja maanviljelijöiden (liitteet 12 ja 14) kulutustotumukset olivat hyvin lähellä toisiaan. Elintarvikkeiden osuus kulutuksesta oli palkansaajilla noin 45 prosenttia sen ollessa maanviljelijöillä noin 50 prosenttia. Kaupunkeihin ero kuitenkin on selvä, sillä kaupungeissa elintarvikkeiden osuus 1950-luvun puolivälissä oli noin 40 prosenttia ja oletettavasti tämä oli laskenut tästä entisestään. Toisen suuren menoerän eli asumisen ja siitä koituvien kulujen

269 Alestalo 1980, 116–124.

270 Sauli 1951, 148.

osuus sekä maanviljelijä- että maaseudun palkansaajaperheissä oli noin 18 prosentista kokonaismenoista. Maaseudun palkansaajat käyttivät maanviljelijöihin verrattuna rahoistaan hivenen suuremman osan muuhun kuin elintarvikkeisiin. Kuitenkin verrattuna kaupunkilaiskotitalouksiin muun muassa vapaa-aikaan ja liikenteeseen käytetyn rahan osuus oli selvästi pienempi kuin viisi vuotta aiemmin suomalaisissa kaupungeissa.

Perhetyyppikohtaiset säästämisasteet eivät ole täysin luotettavia, sillä tutkimuksen otanta on kovin tarkalle jaottelulle liian pieni. Tutkimuksessa kerättiin yhteensä 1423 perheen kulutus- ja tulotiedot ja näin ollen tarkimman tason luokitusta käyttäen keskimäärin 50 perhettä on yhtä alaluokkaa kohden. Lapsettomia ja pienempiä kuin alle nelilapsisia perheitä käsittävissä tilastoluokissa oli perheitä enemmän kuin 50, mutta tilastoluokat, jotka käsittivät perheitä, joissa oli enemmän kuin neljä lasta tai ne olivat sekaruokakuntia, on otoksessa selvästi vähemmän kuin 50 perhettä eivätkä tulokset ole näiden kategorioiden osalta luotettavia.²⁷¹ Näiden perhetyyppien tuloksien epäluotettavuutta heijastaa se, että esimerkiksi yli nelilapsisten palkansaajaperheiden säästäminen on yllättäen selvästi korkeampi kuin maanviljelijäperheiden säästäminen, joka ei ole sinänsä looginen tulos. Tämä ei kuitenkaan heijastu koko tämän perhetyypin kokonaissäästämiseen, sillä palkansaajaperheitä, joiden perusteella säästäminen on laskettu, on niin vähän, että tämä ei vaikuta merkittävästi aineiston pohjalta laskettuun kokonaissäästämiseen.

Vähälapsisissa tai lapsettomissa perheissä säästettiin enemmän kuin perheissä, joissa oli useita lapsia. Lapsiluvun kasvaessa myös säästäminen väheni. Monilapsisissa perheissä säästäminen oli lähellä nollaa tai oli peräti negatiivinen. Kulutuksen rahoittaminen säästöillä oli maanviljelijäperheissä varsin tavallista huonoina vuosina, sillä maanviljelijöiden tulot vaihtelivat voimakkaasti vuodesta toiseen. Tarkasteltaessa maanviljelijä- ja palkansaajaperheiden tulorakennetta (liitteet 11 ja 13) on havaittavissa, että palkkatulojen osuus käytettävissä olevista tuloista oli suurempi lapsiperheillä kuin lapsettomilla perheillä. Tämä näkyy erityisen selvästi maanviljelijäperheissä. Selitys tähän on se, että perhekoon kasvaessa rahaa tarvittiin enemmän ja näin ollen myös maanviljelijäperheiden jäsenten oli pakko työskennellä myös tilan ulkopuolella saadakseen paremman toimeentulon perheelle. Lisäksi kaikissa perhetyypeissä sosiaaliset tulonsiirrot kasvoivat perhekoon kasvaessa, mikä taas johtui lapsilisistä. Kotitalouksien väliset tulonsiirrot perustuvat maksettuihin tulonsiirtoihin, sillä aineisto ei sisällä saatuja tulonsiirtoja. Vastaavasti kuin vuoden 1950–51 elinkustannustutkimuksessa nämä on nettoutettu nollassa. Suhteellisesti suurimpia lahjoittajia olivat lapsettomat parit ja perheet, joissa oli vain muutama lapsi. Näillä perheillä lahjoitusten osuus käytettävissä olevista tuloista oli yli viisi prosenttia.

Tarkasteltaessa kulutusta perhekoon mukaan (liitteet 10, 12 ja 14) maaseudulla pätee sama sääntö kuin kaupungeissa: lapsiluvun kasvaessa ruuan osuus kasvoi, mikä on tietysti luonnollista. Yksinäisillä palkansaajilla ruuan osuus oli al-

271 Tutkimuksen menetelmäosuudessa on esitetty tarkemmin tutkimuksen otoksen jakautuminen eri perheryhmittäin. Esimerkiksi viisilapsisia perheitä otoksessa on enää 50 kappaletta, joista 33 on maanviljelijäperheitä. Näin pienessä otoksessa outlierit saattavat muuttaa merkittävästi tuloksia. Katso tarkemmin: Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII–24, maaseudun kulutustutkimus 1959–1960, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1962, 14–15.

haisin: sekä miehillä että naisilla noin 30 prosenttia kokonaiskulutuksesta. Tämä oli kuitenkin selvästi enemmän 1950-luvun puolivälin kaupunkilaispalkansaajilla. Sitä vastoin yksinäisillä maanviljelijöillä ruuan osuus oli korkein kulutuksesta sen ollessa miehillä miltei 50 prosenttia kokonaiskulutuksesta, ja naisillakin se oli noin 45 prosenttia. Muilta osin eri perhekokojen kulutuksen rakenne oli hyvin lähellä kaupunkien kulutuksen rakennetta. Asumisen osuus kokonaiskulutuksesta oli suurempi yhden hengen perheissä kuin tätä suuremmissa. Vaikkakin asuminen vei suunnilleen saman osuuden tuloista aineistojen kokonaistasolla, vei se selvästi suuremman osuuden maalla asuvilta yksinäisiltä kuin kaupungissa asuvilta yksinäisiltä. Myös maaseudun yksinäisillä perheillä ja pienillä perheillä kului enemmän rahaa vapaa-aikaan, vaikkakin osuudet ovat selvästi pienempiä 1950-luvun puolivälin kaupungeissa.

Aineistossa on myös muita indikaatioita säästämisestä kuin pelkät estimoidut säästämisasteet. Tällaisia indikaatioita ovat esimerkiksi pääomatulot, kuten korot ja osingot. Näitä maksetaan korvaukseksi pääoman käytöstä. Maanviljelijä- ja palkansaajaperheillä sekä saadut että maksetut korot olivat olemattomat. Maksettujen korkojen perusteella palkansaajaperheillä oli suhteellisesti hieman enemmän lainaa ja saatujen korkojen perusteella talletuksia ei ollut käytännössä lainkaan. Tuloksia tarkastellessa on kuitenkin syytä huomioda, että yritykseen eli käytännössä maatalaan liittyvät menot ja tulot, joita ei ollut "kotiutettu" tai jotka oli "säästetty yrityksessä", eivät ole mukana näissä tileissä. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että yrityksen lainat ja varallisuus ja niihin liittyvät korkotulot ja -menot on pyritty poistamaan aineistossa. Käytännössä asuntoon liittyvät lainat on laskettu kotitalouksien lainoiksi ja muut lainat on luokiteltu yrityksen lainoiksi. Tämä mahdollistaa myös sen, että kotitaloudet voivat säästää tietyllä tavalla "yritykseensä" (tilaansa) eikä niiden tarvitse välttämättä tulouttaa mahdollisia ylimääräisiä voittoja kotitalouteen ennen kuin se on täysin välttämätöntä.

Tämä ongelma on laajempi ja Viljo Koponen ja Esko Koivisto totesivat vuonna 1962, että kotitalouksien säästämisen luotettavuutta heikentää se seikka, "että maanviljelijöiden ja muiden yksityisyrittäjien saamasta tai heille lasketusta tulosta siirtyy osa suoraan liikeyritysinvestointina säästämiseksi, jota ei kaikissa tapauksissa voitane katsoa yksityisen henkilön, vaan pikemminkin yrityksen säästämiseksi. Näin ollen yritysten ja yksityisten henkilöiden rajaaminen on käytännössä mahdotonta."²⁷² Koposen ja Koiviston kritiikki oli kohdistettu kansantulotilastoon, mutta käytännössä tämän voi laajentaa koskemaan myös maaseudun kulutustutkimusta. Tämä kritiikki on sinänsä oikea, mutta on syytä huomata, että tämä ongelma on tänä päivänäkin ratkaistu siten, että nämä investoinnit on määriteltä osaksi kotitaloussektoria.

Maaseudun kulutustutkimuksessa on yksi uusi säästämisaspekti. Aineistossa on hyvin karkealla tasolla esitetty kotitalouksien varallisuuden muutokset eri kotitaloustyypeissä. Käytännössä luvut on laskettu säästämisen kasvun, sijoitusten, lainojen kuoletuksien ja tilille panojen kasvun ja säästöjen vähenemisen eli reaali- ja finanssiomaisuuden myynnin ja otettujen lainojen erotuksena. Luvussa kaksi kävi ilmi, että talousteoreettisesti tämän pitäisi vastata tässä tutkimuksessa käytetyn säästämisen muutosta. Nämä säästämisen ja varallisuuden muutokset,

272 Koponen ja Koivisto 1962, 5.

niiden perusteella lasketut säästämisasteet (merkitty taulukossa: säästämisaste) ja tässä tutkimuksessa aiemmin lasketut säästämisasteet (merkitty taulukossa: reaalityalouden säästämisaste) on esitetty taulukossa 5.4.

Reaalityalouden ja rahalityalouden säästämisasteet poikkeavat toisistaan kuitenkin merkittävästi, ja syitä eroon on lukuisia. On kuitenkin hyvä huomata, että tämä esitystapa antoi huomattavasti laajemman kuvan säästämisestä kuin vanha lähestymistapa, jossa tarkasteltiin pelkkiä pankkitalletuksien muutoksia.²⁷³ Mikäli eri taloustoimet sekä reaali- että rahoituspuolella on johdonmukaisesti määritelty ja luokiteltu ja mikäli luvut ovat absoluuttisesti oikein, molempien säästämisen pitäisi olla määritelmällisesti yhtä suuria. Maaseudun kulutustutkimuksessa säästöjä ja sijoituksia ei ole kuitenkaan määritelty yhtenäisellä tavalla lasketun reaalityalouden säästämisen kanssa. Ensinnäkin on hyvin vaikea sanoa, kattavatko kulutustutkimuksessa olevat varat ja velat kaikkia kansantalouden tilinpidossa määriteltyjä varoja ja velkoja. Maaseudun kulutustutkimuksessa mainitaan, että velkojen maksetut korot kasvattaisivat säästöä, vaikka nykyisen kansantalouden tilinpidon mukaan sekä maksetut että saadut korot ovat tuloja ja näin ollen osa tulotilejä. Epäjohdonmukaista käsittelyä korostaa se, että saatuja korkoja ei ole maaseudun kulutustutkimuksessa otettu huomioon. Huomattava ero kahden säästämisen välillä on se, että investointien ja kulutustavaroiden välinen luokittelu poikkeaa kahden säästämisen välillä merkittävästi. Maaseudun kulutustutkimus laskee erilaiset korjaustoiminnot osaksi säästämistä. Aikaisemmin on jo mainittu, että monet pienemmät korjaukset rajautuvat nykyisen säästämiskäsitteen mukaan loppukulutukseksi eivätkä investoinneiksi, vaikka ne olisivatkin investointiluonteista toimintaa. Lisäksi maatalouden kulutustutkimuksen rajanveto ei ollut kovin selvä ja systemaattinen, mitä tulee yritystoiminnan ja kotitalouden talouksien hoitoon.²⁷⁴

Vaikka lasketut säästämisasteet olisivat konseptuaalisesti yhtenäiset, on hyvin epätodennäköistä, että reaali- ja rahoituspuolelta riippumattomasti lasketut nettoluotonannot ja säästämiset olisivat samoja. Vielä nykyäänkin ainoastaan harvat maat ja alueet²⁷⁵ julkaisevat tässä suhteessa tasapainotettuja tilejä. Kysymys onkin näin ollen eksplisiittisestä päätöksestä julkaista yhtenäisiä lukuja eikä indikaatio siitä, että luvut olisivat laadullisesti parempia tai että käytetty lähdemateriaali tuottaisi yhtenäisempiä tuloksia.

Vaikka taulukossa 5.4 esitetyt kaksi säästämisastetta ovat konseptuaalisesti täysin erilaiset, ne antavat kuitenkin hyvin yhtenäisen kuvan eri perhetyyppien suhteellisesta säästämisestä. Selvästi korkein säästämisaste oli yksinäisillä miehillä, toiseksi korkein yksinäisillä naisilla ja puolisoilla, joilla oli vain yksi tai ei yhtään lasta ja tämän jälkeen sekaruokakunnilla. Selvästi alhaisin säästämisaste näyttäisi oleva kaksilapsisilla perheillä. Yhdensuuntaiset säästämiset kertovat

273 Ks. esimerkiksi Koposen ja Koiviston (1962) johtopäätökset.

274 Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII–24, maaseudun kulutustutkimus 1959–1960, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1962, 70–72.

275 Esimerkkinä voidaan mainita Espanjan sektorittaiset reaali- ja rahoitustilit, jotka ovat vuositasolla yhtenäiset ("integroidut") rahoituslaitoksien, julkisen sektorin ja muut maat sektorin osalta ja neljännesvuositasolla rahoituslaitoksien ja muut maat sektorin osalta. Lisäksi myös euroalueen neljännesvuositilien reaali- ja rahoitustilien osalta tilit ovat yhtenäiset rahoituslaitoksien, julkisen sektorin ja muut maat sektorin osalta. Vaikka nykyään lähdeaineistot ovat paremmat kuin 1950-luvulla, niin luvut eivät ole automaattisesti laskennan yhteydessä saatu tasapainoon, vaan ne on jouduttu erityisesti tasapainottamaan.

Taulukko 5.4

Maaseudun kulutustutkimuksen säästöt ja sijoitukset perhetyypeittäin (markkaa kotitaloutta kohden), sen perusteella laskettu kotitalouksien säästämisaste (%) ja reaali talouden lukuihin perustuva säästämisaste (%)

	Säästöjen kasvu			Säästöjen väheneminen					
	Sijoitukset	Lainat ja panot	Yhteensä	Reaaliomaisuuden myynti	Lainat ja otot	Yhteensä	Nettosäästö	Säästämisaste	Reaali talouden säästämisaste
Yksinäiset miehet		53 000	53 000		33 000	33 000	20 000	7,36	17,70
Yksinäiset naiset	2 200	75 200	77 400		65 500	65 500	11 900	4,38	14,66
Yksinäiset ja lapsia	14 900	63 300	78 200		76 800	76 800	1 400	0,35	-1,58
Puolisot	26 200	107 300	133 500		128 900	128 900	4 600	0,90	13,43
Puolisot ja 1 lapsi	45 700	125 300	171 000		155 900	155 900	15 100	2,59	12,10
Puolisot ja 2 lasta	32 300	144 900	177 200		269 500	269 500	-92 300	-18,27	-8,82
Puolisot ja 3 lasta	54 200	143 600	197 800		206 600	206 600	-8 800	-1,61	-0,64
Sekaruokakunnat	77 000	217 000	294 000	36 000	239 000	275 000	19 000	2,34	11,13

Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII-24, maaseudun kulutustutkimus 1959-1960, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1962 ja tekijän laskelmat.

siitä, että käsitteet ovat konseptuaalisesti erilaiset, mutta tulokset ovat sinänsä oikein. Maaseudun kulutustutkimuksesta säästöjen ja otettujen lainojen rakenteesta saa hieman tarkemman käsityksen. Sijoitukset liittyivät lähinnä talon korjaamiseen tai rakentamiseen tai vaihtoehtoisesti investointeihin ja kustannuksiin varsinaisesta yrityksestä eli pääasiassa maatilasta. Lainat ja otot ovat lähinnäottoja omalta pankkitililtä tai yrityksen kassan vähennyksiä. Varsinaisten lainojen osuus lainoista ja otoista oli noin 10 prosenttia. Tämä tukee näkemystä, että maanviljelijät säästivät ”pahan päivän varalle” suurehkojakin rahasummia ja säilyttivät niitä lähinnä käteisenä tai normaaleilla talletustileillä. Varsinaisesta sijoitustoiminnasta ei kuitenkaan voida puhua.²⁷⁶

Toinen puoli asiasta oli, että kotitalouksille ei ollut tietotaitoa kehittyneemmistä säästämisen muodoista, ja rahat säilytettiin yleisesti joko käteisenä tai pankkitilillä. Reino Rossi totesi vuonna 1950, että ”eritoten maaseudulla lienee todella ”kirstuja sukanvarsisäästäminen” meillä Suomessa edelleen varsin yleistä. Pitkät matkat, tottumattomuus rahoituslaitoksissa asioimiseen sekä kaiketi jossain määrin haluttomuus edes pankkien ja muiden rahalaitosten virkailijoille paljastaa rahassäästöjen määrää ovat tärkeimmät tämän asiantilan aiheuttajat.²⁷⁷” Tosin yleinen ilmapiiri ei yleisestikään tukenut kehittyneempiä säästämisen muotoja. Tätä asennetta heijastaa hyvin Pellervo seuran opetusvihkonen säästämisestä, jossa todetaan, että: ”Meidän maassamme arvopaperisäästäminen on toistaiseksi siinä määrin kehittymätöntä ja vähäistä, ettei sitä voida erikoisesti suositella yleiseen käyttöön. Vain pitkän kokemuksen perusteella tai asiantuntijan opastuksella voidaan tähän säästämismuotoon mennä.²⁷⁸” Kehittymättömissä yhteiskunnissa tämä ilmiö on yleinen.

Seuraavaksi tarkastellaan neljän satunnaisesti valitun esimerkkiperheen säästämistä, tuloja ja kulutusta. Kutsutaan perheitä vaikka Korhosiksi, Holopaisiksi, Kinnu-

²⁷⁶ Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII-24, maaseudun kulutustutkimus 1959-1960, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1962, 70-72.

²⁷⁷ Rossi 1950, 61.

²⁷⁸ Haikala 1960, 10-11.

siksi ja Koljosiksi.²⁷⁹ Korhosten maanviljelijäperheeseen lisälmelta kuului 75-vuotias isä, 52-vuotias äiti ja 25-vuotias poika, joka asui kotona. Perheellä oli 45 hehtaarin tila, josta oli peltoa viisi hehtaaria, laidunta yksi hehtaari, metsää 34 hehtaaria ja joutomaata viisi hehtaaria. Perhe asui 45 neliön omistusasunnossa, jossa oli kolme huonetta ja keittiö. Talossa ei ollut sähköä, keskuslämmitystä, viemäriä eikä juoksevaa vettä. Talossa oli puuhella ja pihalla erillinen sauna. Perheen ainoa kodinkone oli ompelukone. Mies oli sairaalassa koko tarkasteluajanjakson, ja kyse oli ilmeisen vakavasta sairaudesta, joka sekoitti perheen tuloja ja menoja, minkä takia tulot ja menot on hieman epäselvästi merkitty. Kulutusvihkoista selviää kuitenkin se, että miehen sairaus rasitti perheen taloutta, ja osaksi tästä syystä perhe joutui rahoittamaan talouttaan myymällä metsää. Menot olivat selvästi tuloja suuremmat, mutta kirjauksien epäselvyyksistä johtuen tarkan säästämistason laskeminen on mahdotonta.

Perheen kulutuksesta suuri osa oli lähtöisin tuotannosta omaan käyttöön. Perhe asui omistusasunnossa, omasta metsästä saatiin puut lämmitykseen ja tilalta saatiin suuri osa peruselintarvikkeista. Isän sairaalassaolo rasitti perhettä, koska hänen työpanoksensa puuttui, ja lisäksi perheen rahamuotoisista menoista kului lähes 40 prosenttia sairauden hoitoon. Toiseksi suurin menoerä oli ruoka, johon kului hieman yli 20 prosenttia menoista. On syytä huomata, että tässä tapauksessa puhutaan menojen osuudesta rahamuutoisesta kulutuksesta. Perheen luontoismuutoisesta kulutuksesta (tuoteryhmittäin) ei ole olemassa arviota ja näin ollen ruuan osuus todellisesta kulutuksesta on huomattavasti suurempi. Seuraavaksi suurin menoerä, noin 15 prosenttia, oli matkustus, joka koostui ilmeisesti pääasiassa matkoista sairaalaan isää tervehtimään. Loput perheen menoista kuuluivat erillisiin kotiin ja vaatetukseen liittyviin kustannuksiin. Huvitukseen tai varsinaiseen vapaa-ajanviettoon perheeltä ei kulunut rahaa.

Holopaisen perhe asui Keuruulla 55 neliön omistusasunnossa, jossa oli yksi suuri huone ja keittiö. Taloon ei tullut lämmintä vettä, ja ruoka tehtiin puuhellalla. Talossa oli sauna ja piharakennuksessa käymälä. Perheeseen kuuluivat 53-vuotiaat vanhemmat ja viisi lasta, joista vanhin oli 28- ja nuorin 12-vuotias. Holopaiset ompelivat vaatteistaan osan itse, mihin tarkoitukseen heillä oli ompelukone. Tämän lisäksi heillä oli radio ja mopo. Holopaisen tila oli 37 hehtaaria, josta metsää oli 31, laidunmaata yksi ja peltoa viisi hehtaaria. Lisäksi perheellä oli 40 kanaa, kaksi lehmää ja yksi hevonen. Perhe oli pääasiallisesti maanviljelijäperhe, ja noin 65 prosenttia perheen tuloista tuli yrityksestä, minkä lisäksi noin 20 prosenttia tuloista saatiin tuotannosta omaan käyttöön. Ilmeisesti yksi perheen lapsista kävi tilan ulkopuolella töissä, sillä perhe sai hieman palkkatuloja. Palkkatöistä ja lapsilisistä tuli 15 prosenttia perheen tuloista.

Kuten tyypillisesti maanviljelijäperheissä, niin myös Holopaisen piti säästää aikoina, jolloin tuloja tuli, ja kuluttaa säästöjä tilanteissa, jolloin tuloja kertyi vähemmän. Tutkimuksen tekoaikana Holopaiset söivät säästöjään ja säästäminen oli noin 10 prosenttia miinuksella, mikä sinänsä vastaa tutkimusajankohdan yli neljälapsisten maanviljelijäperheiden säästämistä. Holopaisilla kului varsinaisista rahamuutoisista menoista noin 15 prosenttia ruokaan, mutta Holopaiset saivat suuren osan ruuastaan omalta tilalta. Noin 20 prosenttia menoista taas kului mui-

---

279 Maaseudun kulutustutkimus 1959–1960, mikroaineisto, kansiot: tammikuu 3/4/25–335–331 ja tammikuu 211/141–232/291 ja 271

hin perheen normaaleihin menoihin kuten kodintarvikkeisiin, polttoaineisiin ja vaatetukseen. Perheessä meni lisäksi menoista noin 10 prosenttia koulutukseen eikä kulutusvihkosta käy tarkemmin ilmi, mistä oli oikein kysymys, mutta on mahdollista, että yksi lapsista oli lähetetty oppikouluun. Perheeltä kului melko paljon rahaa vapaa-aikaan ja merkintöjä löytyy paljon myös makeisista ja kahvileivästä. Näiden osuuksia on vaikea eritellä, sillä tilikirjojen perusteella suuri osa menoista kului taskurahoihin, jotka vihkoissa esitettyjen karkeiden erottelujen perusteella näytti kuluvan vapaa-aikaan, mutta joukossa on myös ruokamenoja.

Kinnusten perheeseen Virroilta kuului 48-vuotias isä, 43-vuotias äiti ja 12-vuotias lapsi. Perheen isä oli ammatiltaan metsätyöntekijä ja perheellä oli 48 hehtaaria maata, josta vain 2,1 hehtaaria oli peltoa, 0,5 hehtaaria puutarhaa ja sama määrä laidunta. Siitä ei ole tietoa, missä käytössä loput maasta oli. Perheellä oli lisäksi lehmä ja kaksi lammasta. Perhe asui 34 neliön omistusasunnossa, jossa oli kolme huonetta ja keittiö. Asunto oli hyvin yksinkertainen. Sähköä ei ollut ja vedet kannettiin sisään ja ulos. Ruoka keitettiin puuhellalla. Käymälä ja sauna olivat pihalla.

Kinnusten perheen tulot tulivat puoliksi metsätöistä ja puoliksi tuotannosta omaan käyttöön eli lähinnä tilan omista tuotteista. Tuotanto oli kuitenkin niin vähäistä, eikä siitä juuri liennyt mitään tilan ulkopuolelle myytäväksi. Perheen säästäminen oli nollassa eli syötiin kädestä suuhun, mikä oli vähemmän kuin keskimäärin yksilapsissa perheissä. Puolet perheen rahamääräisestä kulutuksesta meni ruokaan ja ostetut elintarvikkeet olivat lähinnä peruselintarvikkeita kuten halpamakkaraa ja kahvia. Kinnuset eivät ostaneet alkoholia, mutta sitäkin enemmän rahaa kului tupakkaan. Maaseudun kulutusvihkojen mukaan voisi itse asiassa saada yleisestikin sellaisen kuvan, että alkoholia ei käytetty maaseudulla juuri lainkaan. Tämä sopii hyvin Liisa Saulin (1951) romanttiseen käsityksen siitä, että ”maalaiselämä tuottaa sellaista tyydytystä, joka on riippumatonta tuloista kuten terveelliset elämäntavat, itsenäisyys, peritty tila...”²⁸⁰ Ainakin alkoholin osalta kulutustutkimuksen kuva on todennäköisesti hyvinkin vääristynyt, sillä pääosa kulutuksesta tuli ”tuotannosta omaan käyttöön” eli kotipoltosta tai itse tehdystä sahdistä. Kotitaloudet eivät tietenkään tätä viranomaisille raportoineet, sillä kysymyksessä oli laitton toiminta.²⁸¹ Kuitenkin maaseudulla määräyksen kontrollointi oli miltei mahdoton tehtävä, sillä Suomen metsissä riitti tarpeeksi rauhaisia paikkoja, jossa viinaa pystyi keittelemään kenenkään häiritsemättä.²⁸²

280 Sauli 1951, 25.

281 Lyhyitä polttokieltoja lukuun ottamatta Suomessa keitettiin paloviinaa vuoteen 1866 asti, jolloin kotipoltto lopullisesti kiellettiin ja valmistus siirtyi valtion valvontaan.

282 Kotipolton määrästä ei ole tietenkään tarkkaa tietoa, sillä kysymyksessä oli laitton toiminta ja kotipoltosta ei luonnollisesti tämän takia kauheasti puhuttu. Pontikan poltto oli yleistä 1930-luvulla, ja pysyi kohtuullisen korkealla tasolla vuosina 1948–54, jonka jälkeen se alkoi laantua, mutta jatkui kuitenkin aina 1970-luvulle asti. Vuonna 1946 on arvioitu, että pontikan valmistukseen käytettiin 3,5 miljoonaa kiloa leipäviljaa. Tämä vastasi 32500 vuotuista leipäkorttiannosta ja on arvioitu, että pontikkaa tuotettiin miljoona litraa vuodessa (eli karkeasti ¼ litra per asukas lapset mukaan lukien). Jos sen sijasta olisi ostettu laillistettuja väkijuomia, niin tämä olisi vastannut noin 550 miljoonaa vanhaa markkaa. Pontikan tuotannossa oli suuria alueellisia vaihteluita, ja pontikkaa tuotettiin tyypillisillä alueilla, joissa ei ollut lähellä viinakauppaa. Vaasan läänissä, joka oli tällöin runsastuottoisinta pontikka-aluetta, pontikan osuus oli puolet kulutetuista väkijuomista. Lähde: Pöysä, Rannikko ja Pöysä 1982, 221–225. Lisäksi Kuusen (1956) tutkimukseen mukaan 1950-luvun alussa 67 prosenttia maaseudulla asuvista miehistä oli joko laittomiin juomiin turvautunut tai laitottomia juomia käyttänyt. Lähde: Kuusi 1956, 170–172. Syytä on kuitenkin huomata, että nykypäivän melko runsaan kokonaiskulutuksen näkökulmasta alkoholin kulutus pysyi varsin vaatimattomana aina 1960-luvulle saakka. Ks. Peltonen 2006, 9.

Kinnusten kulutus oli muuten varsin yksinkertaista. Perheessä ilmeisesti sairasteltiin, sillä perheen rahamääräisestä kulutuksesta meni yli 15 prosenttia terveydenhoitoon. Lisäksi perheeseen tilattiin sanomalehti ja ostettiin muutamia kirjoja. Niiden osuus kokonaisrahamääräisestä kulutuksesta oli yli 10 prosenttia. Eri tuoteryhmien osuuksien korkeuteen vaikutti se, että suuri osa perheen kulutuksesta oli itse tuotettua. Muuten perheessä ostettiin hieman vaatteita ja kodintarvikkeita. Kuluttamisesta vapaa-aikaan ei ole merkkejä.

Koljosten perhe oli kotoisin Ylistarolta ja perheeseen kuului 39-vuotias isä, 37-vuotias äiti, 18-vuotias lapsi ja kaksi 14-vuotiasta kasvattilasta. Perhe asui 16 neliön omistusasunnosta, jossa yksi huone ja keittiö. Talossa ei ollut vesijohtoja eikä sähköjä. Talon pihalla oli saunarakennus ja käymälä. Muita laitteita kotitaloudessa ei ollut kuin radio. Perheen isä oli ammatiltaan metsätyöntekijä ja lisäksi perheellä oli oma 2,5 hehtaarin tila, josta yksi hehtaari oli peltoa ja 1,5 hehtaaria metsää. Tila oli kuitenkin niin pieni, että tilan koko tuotto meni perheen omaan käyttöön. Luontoismuotoiset tulot näin ollen vastasivat noin reilua neljännestä perheen tuloista. Perheen säästäminen oli noin kolmisen prosenttia tuloista, mikä on hieman enemmän kuin kolmilapsissa perheissä keskimäärin.

Koljosten kulutus oli hyvin yksinkertaista. Miltei 70 prosenttia kulutuksesta meni kulutusjaksona ruokaan. Tupakkaan kulutuksesta meni hieman alle 10 prosenttia. Alkoholista ei ollut merkintöjä, mutta kuten aiemminkin mainittiin, tämä ei välttämättä tarkoittanut, ettei perheessä olisi alkoholia käytetty. Perheeseen tilattiin lisäksi paikallista sanomalehteä, mutta muuten Koljosilta meni hyvin vähän rahaa vaatteisiin eikä kotiin laisinkaan. Myöskään vapaa-aikaan perheellä ei kulunut rahaa.

Maaseudun säästämistä ja kulutusta ei sinänsä voi suoraan verrata kaupunkilaisten säästämis- ja kulutuskäyttäytymiseen. Liisa Sauli (1951) oli jo ennen maaseudun kulutustutkimuksen tekoa todennut, että viljelijäperheiden ravinto riippui varsin vähän vauraudesta.²⁸³ Tämän taustalla on, että suuri osa kulutuksesta tuli tuotannosta omaan käyttöön. Edellä todettiin, että Koljoset, Kinnuset ja Holopaiset asuivat omistusasunnoissa. Asumistaso ei ollut monessa tapauksessa välttämättä muuttunut paljoakaan viimeisen sadan vuoden aikana. Edelliset sukupolvet olivat joskus aikojen saatossa hankkineet maalänttinsä, ja tämä periytyi sukupolvelta toiselle. Vaihtoehtoisesti vanhemmat sukupolvet olivat torppansa lunastaneet isänniltä ja siirtoväki oli saanut tilansa valtiolta korvauksena menetystä maasta. Rakennukset olivat usein itse tai edellisten sukupolvien rakentamia. Tässä mielessä asuminen maaseudulla ja kaupungeissa poikkesi merkittävästi. Kaupungeissa – varsinkaan suurempien kaupunkien keskustoissa – ei normaaleissa palkansaaajaperheissä taloja tällä tavoin peritty tai itse rakennettu. Asunnon omistaminen edellytti merkittävää säästämistä, johon harvemmin oli mahdollisuutta. Vaihtoehtoisesti perhe sai rintamiestontin ja rakensi siihen itse talon. Maaseudulla taas asunnot ja maat kulkivat usein perintönä ja näin ollen eivät edellyttäneet niin suurta investointia tai säästämistä.²⁸⁴

Maaseudulla toinen keskeinen tekijä oli, että suuri osa kulutetusta ruuasta tuotettiin omalla tilalla. Lisäksi metsästäminen ja kalastaminen oli varsin yleistä.

283 Sauli 1951, 161–163.

284 Sauli 1951, 25.

Tämä koski sekä maaseudun maanviljelijä- että palkansaajaperheitä. Tässä suhteessa raja näiden kahden välillä oli itse asiassa varsin häilyvä, sillä kuten makrotason luvuistakin on havaittavissa, monissa perheissä oman tilan tuotteita riitti myyntiin, mutta samalla käytiin tilan ulkopuolella töissä tavallisemmin metsä- ja rakennustöissä. Holopaiset elivät pääasiassa maanviljelyksestä, mutta joku perheen lapsista kävi tilan ulkopuolella töissä.

Säästämiskäyttäytyminen maaseudulla poikkesi paljon kaupungeista. Kaupungissa tulovirta oli kuitenkin melko tasainen ja taattu ja mikäli rahaa jäi säästämään, niin sitä jäi tasaisesti ympäri vuoden. Maaseudulla tulot olivat sadosta kiinni ja lisäksi hyvin kausiluontoisia. Tämä edellytti jo rakenteellisesti säästämistä huonoja aikoja varten. Tämä sinänsä koski sekä palkansaajia että maanviljelijöitä. Jos satoa ei nimittäin tullut, eivät maanviljelijät, jotka tarvitsivat ulkopuolista apua tilallaan, voineet tarjota töitä ulkopuolisillekaan. Tosin maaseudun palkansaajilla säästämisen oli jossain määrin vähäisempää kuin varsinaisilla maanviljelijöillä. Tässä yhteydessä on kuitenkin huomattava, että raja palkansaaja- ja maanviljelijäkotitalouksien välillä on keinotekoinen, sillä suuri osa perheistä teki töitä tilansa ulkopuolella. Käytännössä perheet, jotka saivat yli puolet tuloistaan omalta tilaltaan, on luokiteltu maanviljelijöiksi.²⁸⁵ Yritystoiminta, jota maanviljelyskin on, edellytti säästämistä, eikä ilman sitä investointi yritystoimintaan olisi ollut mahdollista. Kuten Hugo E. Pipping totesi: "... voidaan ehkä sanoa talonpoikien olevan synnynnäisiä säästäjiä sen vuoksi, että maanparannuksilla ja rakennusten kunnossapidolla on aivan ratkaiseva merkitys heidän olemassaololleen..."²⁸⁶. Tosin tässä tutkimuksessa yritykseen liittyvä säästäminen on pyritty eliminoimaan luvuista, vaikkakin se aiheuttaa tiettyjä vaikeuksia varsinaisiin säästämisiin ja niiden tulkintaan. Tästä huolimatta esimerkiksi Yhdysvalloissa on havaittu, että yrittäjäkotitaloudet säästävät enemmän kuin muut kotitaloudet ja yrittäjyydestä tuleva säästämismotiivi on jopa voimakkaampi kuin elinkaariteoriaan perustuva säästäminen.²⁸⁷ Vaikka monet suomalaiset maanviljelijät voidaan nähdä yrittäjinä, olivat nämä kuitenkin köyhiä ja tämän takia säästämisen taustalla näyttäisi olevan pääasiassa varautumismotiivi. Mikko Tamminen on lisäksi todennut, että on yleisesti havaittu maaseudulla kulutusalttius on alhaisempi, ts. säästäminen korkeampaa, sillä maaseudun kulttuuri ja toisaalta välimatkat eivät tue kuluttamista.²⁸⁸

Maaseudun säästämisen osalta voidaan todeta, että maaseudulla oli mahdollista säästää ja säästettiin sen takia, että saatiin taattua huonojen aikojen toimeentulo. Tämä siis nimenomaan viittaisi, että maaseudulla säästämisen motiivi oli Christopher Carrollin esittämä varovaisuusmotiivi, jossa varaudutaan tulojen epävarmuuteen. Tämä säästämiskäyttäytyminen tuskin oli muuttunut viimeisten satojen vuosien aikana. Kuten myös edellisestä analyysistä voidaan havaita niin

285 Kotitalouksia koskevassa tutkimuksessa yrittäjyyden määrittäminen on yleinen ongelma. SNA93 erottaa kotitalousyritykset muista yrityksistä, mutta yrittäjäkotitalouksien ja muiden kotitalouksien eroa se ei määrittele. Gentry ja Hubbard (2000) toteavat tutkimuksessaan, että yrittäjäkotitalouksia on toki määritelty, mutta määritelmät ovat kuin porno: näkemällä sen tunnistaa (...like pornography, one will know it when one sees it...). Tämän takia käytännön työssä on valittava mielekäs operationaalinen määritelmä yrittäjäkotitalouksien ja muiden kotitalouksien välillä. Ks: Gentry ja Hubbard 2000, 4 (korostus lisätty).

286 Pipping 1950, 146.

287 Katso esimerkiksi Gentry ja Hubbard 2000.

288 Tamminen, 1973 (1967), 15–18.

säästäminen voi painua hyvinkin alas vaikeina aikoina. Korhoset joutuivat muun muassa rahoittamaan perheen isän sairaalassa oloa metsän myynneillä. Maaseudun säästäminen oli tyypillisesti sellaista, että rahat pidettiin usein käteisessä muodossa, eikä varsinaisesta sijoitustoiminnasta voida missään tapauksessa puhua.

Jos perheet jossain määrin säästivät – tosin lähinnä patjan alle ja jossain määrin varsinaisille talletustileille tai säästö- ja osuuskassoihin –, niin tämän tutkimuksen perusteella näyttäisi siltä, että perheiden lisäsäästämismahdollisuudet olivat hyvin rajalliset. Elämä oli maaseudulla köyhää ja yksikertaista. Vaikka-kin perheet asuivat omistusasunnoissa, niin asunnot olivat pieniä, ja niissä asui suuria perheitä. Asunnon ja pienen maaläntin omistus oli elinehto maaseudulla. Suuri osa maalaisten taloudellisesta aktiviteetista oli varsinaisen rahatalouden ulkopuolella. Kuten edeltä havaittiin, monilla perheillä noin kolmanneksesta puoleen kulutuksesta tuli omasta tuotannosta. Valtaosa perheiden kulutuksesta meni ruokaan. Ruoka näytti olevan pitkälti itse tuotettua ja ostettu ruoka oli usein hyvin yksinkertaista. Tosin jonkin verran tuontihedelmiä alkoi näkyä jo kulutuksessa. Liisa Sauli on todennut, että ruuan osuus väheni normaalisti tilakoon kasvaessa.²⁸⁹ Tämä osaltaan piti paikkansa, mutta tärkeämpää perheen kulutukselle oli perheen koko. Pienemmissä perheissä säästäminen oli korkeampi ja ruuan osuus kulutuksesta suurempi kuin suurissa perheissä. Yleisesti ottaen vapaa-aikaan tai ei-välttämättömään käytettiin hyvin vähän rahaa.

---

289 Sauli 1951, 98.

6 Loppupäätelmät

Tutkimuksessa tarkastellaan kotitalouksien säästämistä, kulutusta ja näiden kehitystä 1950-luvun Suomessa. Säästäminen oli keskeisessä asemassa 1950-luvun poliittisessa ja yhteiskunnallisessa keskustelussa. Lisäksi työssä on toinen näkökulma, jossa tarkastellaan, miten säästämisen käsite ja aineistot kehittyivät, ja onko näiden pohjalta mahdollista tarkastella säästämistä.

Säästämistä voidaan tietenkin tarkastella monesta näkökulmasta. Suomalaisen perheiden säästämisestä 1950-luvulla ei ole aiempaa tutkimusta. Tutkimuseni lähestyy tätä ongelmaa tilastollisen analyysin ja tiedonmuodostuksen kautta eli pyrkii mittaamaan säästämistä. Tutkimuksessani määritellään säästäminen ja aineistot, millä säästämistä voidaan mitata ja analysoidaan, onko se näiden pohjalta mahdollista. Käsitteellisen monitulkinnallisuuden vuoksi tutkimuksessani tarkastellaan säästämiskäsitteen kehittymistä, ja miten tältä pohjalta säästämistä voidaan mitata, ja mitä rajoitteita tuloksissa on. Tutkimus ei rajoitu kuitenkaan pelkästään makrotaloudelliseen analyysiin, vaan säästämistä on tarkasteltu kolmesta eri näkökulmasta: kokonaistalouden näkökulmasta, eri kotitaloustyyppiin tasolla ja mikrotalouden eli yksittäisten kotitalouksien näkökulmasta. Tämä eräänlainen makro-mikrolinkki hahmottaa säästämistä *yhtenäisellä menetelmällä* eri näkökulmista, mutta tämän lisäksi tätä käytetään tuloksien todentamiseen.

Säästämisen mittaaminen on siinä mielessä yksinkertaista, että kyseessä on toteutunut ilmiö. Ongelma kuitenkin on varsinaisen säästämisen tulkinnassa. Pelkkää kulutusta tai tuloja tarkasteltaessa pienet käsitteelliset erot eivät yleensä vaikuta merkittävästi kehityksen yleiskuvaan. Säästämisen ollessa – tarkastelunäkökulmasta riippuen – joko nettoreaaali- ja nettorahoitusinvestointien summa tai karkeasti tulojen ja kulutuksen erotus, käsitteet pitää määritellä tarkasti, sillä kaikki virheet kulutuksen ja tulojen käsitteissä heijastuvat mitattuun säästämiseen. Lisäksi lähdeaineiston tarkastelussa on oltava hyvin tarkka ja perehdyttävä aineiston kattavuuteen. Säästämiskäsitteen moninaisuus, sen historiallinen kehitys ja samanaikainen tutkimuksen lähdeaineiston kehitys tuovatkin täydentävän näkökulman tutkimukseen. Tämä on samalla myös keskeinen osa tutkimustuloksien lähdekriittisyyttä ja tulkintaa.

Kirsi Ahlqvist on todennut väitöskirjassaan, että ensimmäiset kulutustutkimukset tehtiin selvittämään ns. työväenkysymystä. Tätä aikakautta Paavo Grönlund ja Olavi Niitamo kutsuivat ensimmäiseksi tilastolliseksi aikakaudeksi, jolloin tilastoja tehtiin yksittäiseen tarkoitukseen, eikä yleisempää linjaa tilastoiden julkaisemisessa voida löytää. Luonnollisestikaan tässä vaiheessa ei politiikassa, menetelmällisessä keskustelussa tai aineistoissa ole viitteitä säästämiseen tai vähän yleisemmin kokonaistaloudellisiin suureisiin. Säästämisen toissijainen asema johtui osittain siitä, että tilastojen kehittämisessä mukaanlukien menetelmien kehittäminen, keskityttiin ensisijaisesti kysynnän eli kulutuksen seuraamiseen. Säästäminen nähtiin lähinnä pankkitalletuksien muutoksena. Tämä oli luonnollinen tärkeysjärjestys siinä yhteiskunnallisessa vaiheessa. Lisäksi tulokäsitteestä käytiin melko laajaa keskustelua. Onkin tärkeää huomata, että jo yli sata vuotta sitten alkanut keskustelu tulo- ja kulutuskäsitteistä on vielä tänä päivänä ajan-

kohtainen. Säästäminen tai yleisestikään makrotaloudellinen kokonaiskehitys ei ollut tällöin vielä ajankohtainen kysymys yhteiskunnallisessa keskustelussa.

Tutkimukseni sijoittuu menetelmällisen kehityksen, poliittisten tarpeiden ja aineistojen näkökulmasta murroskauteen. Grönlundin ja Niitamon aikajaottelussa se sijoittuu toisen vaiheen loppuun, joka alkoi 1930-luvun laman jälkeisestä tarpeesta tutkia taloudellisia suhteita kansantaloudellisten kokonaiskäsitteiden valossa. Tällöin menetelmällinen kehitys oli nopeaa. Tällöin James Meade ja Richard Stone kehittivät kansantalouden tilikehikkoa. Menetelmällisessä mielessä tutkimukseni kohteena oleva ajanjakso sijoittuu osaksi jo Grönlundin ja Niitamon kolmatta vaihetta, jolloin taloudellista mittaamista yritettiin harmonisoida ja ensimmäisiä kansainvälisiä kansantalouden käsikirjoja laadittiin. Tällöin kuitenkin tässäkin tutkimuksessa käytetyissä kulutusaineistoissa eivät näkyneet kansantalouden tilinpidon vaatimukset. Kulutustutkimuksien kehitys perustuu enemmänkin työläiskysymyksen selvittämiseen eli sosiaalitutkimuksen traditioon kuin keynesiläiseen talousteorian, johon taas kansantalouden tilinpito perustuu.

Lisääntyneet poliittiset ja yhteiskunnalliset tietotarpeet kuitenkin heijastuivat aineistoihin. Tämä näkyi erityisesti tutkimuksiin sisältyvien kotitalouksien valinnassa. Vielä 1950-luvun alussa kulutustutkimus kohdistui pelkästään palkansaaja-perheisiin, mutta 1950-luvun puolivälin aineistossa ajan poliittiset tarpeet alkoivat heijastua aineistoon. Tällöin aineiston menetelmällisen kehityksen lisäksi aineisto laajennettiin kattamaan myös yksinasuvat. Leskien ja orpojen sosiaalisesta asemasta oli tullut sodan jälkeen poliittisesti merkittävä kysymys. Maaseudun kulutustutkimuksessa, joka kattaa vuodet 1959–60 painotetaan kaikkien kansanosien mukanaoloa kulutustutkimuksissa. Tutkimuksessa kuitenkin keskitytään pelkästään maaseudun väestöön. Tällöin maaseudun elinolot oli keskeinen poliittinen kysymys, sillä Suomessa oli vielä 1950-luvun aikana aktiivisesti tuettu maaseudun pientilallistumista. Vasta seuraava, vuoden 1966 tutkimus kattaa koko väestön. Sen menetelmäosuudessa myös ensimmäisen kerran mainitaan kansantalouden tilinpidon tarpeet ja myös tarve analysoida säästämistä. Kun ajatellaan silloisten tutkimuksien pätevyyttä ja luotettavuutta, niin tutkimuksissa on luonnollisestikin nykypäivän näkökulmasta paljon ongelmia, jotka liittyvät tutkimuksien populaation kattavuuteen ja käytettyihin otantamenetelmiin.

Säästämisestä on yllättävän vähän mainintoja ottaen huomioon, miten keskeinen asia se oli 1950-luvun yhteiskunnallisessa keskustelussa. Taustalla oli osaksi Klaus Wariksen vuonna 1945 tekemä huomio, että silloisilla aineistoilla säästämisen mittaaminen oli vaikeaa. Toinen puoli asiasta oli, ettei säästäminen ollut tällöin käsitteellisesti vielä vakiintunut. Suomessa 1950-luvulta lähtien käytiin kuitenkin menetelmällistä keskustelua kansantalouden aikakauskirjan ja liiketaloudellisen aikakauskirjan sivuilla liittyen keynesiläiseen traditioon perustuvan kansantalouden tilinpidon kehitystyöhön. Kulutustutkimuksissa kerättiin lisääntyvissä määrin säästämiseen ja varallisuuteen liittyvää tietoa. Aluksi aineistossa kysyttiin asunnon hallintamuotoa ja maaseudun kulutustutkimukseen sisältyy tietoja jo kotitalouksien muustakin varallisuudesta kuten pankkitalletuksista. Vuoden 1966 tutkimuksessa todettiin säästämisen tutkiminen sekä vuoden 1966 tutkimuksen että 1950-luvun tutkimuksien motiiviksi. Lisäksi eksplisiittisesti mainittiin kansantalouden tilinpidon tietotarpeet. Näin työväenkysymystä tarkasteleva sosiaalitutkimuksen ja keynesiläiseen teoriaan perustuva kansanta-

louden tilinpidon traditiot yhdiytyivät. Menetelmällisessä mielessä tässä tutkimuksessa on kysymys tästä samasta asiasta.

Säästämisen määrittely liittyi aluksi siihen, miten säästäminen ymmärretään. Yleinen käsitys oli, että kysymys oli pankkatileillä olevasta rahasta. Keynesiläisen teorian tullessa vallalle, se alettiin ymmärtää tulojen ja menojen erotuksena. Tästä ajatus kehittyi siihen, että säästämistä voidaan mitata myös varallisuuden muutoksien kautta. Käytännössä tästä näkökulmasta säästämistä kuvaavien tilastojen kehitys Suomessa venyi aina viimeisille vuosikymmenille.

Kun säästämisen käsitteestä tällä tasolla päästiin yhteisymmärrykseen, on keskeistä määritellä tulojen ja kulutuksen käsitteet. Tulokäsitteen osalta on keskeinen rajanvetokysymys, mikä on tulon, varallisuuden arvonmuutoksen ja kulutuksen erotus. Tulokäsitteen lähtökohtana on pidetty sitä, että tuloa on kaikki, joka voidaan kuluttaa vähentämättä reaaliomaisuutta. Käsitteen alkuaikoina jo tiedostettiin, että omaisuuden hintamuutokset vaikuttavat tuloon. Asiaan ei kuitenkaan vielä tällöin kiinnitetty paljoa huomiota, sillä kysymys oli kuitenkin koko järjestelmän kannalta tällöin jokseenkin merkityksetön. Joan Robinsonin sanoin *looginen saivartelu* kuvaa asennetta pääomatuloilla elävän tuloihin. Tämän näkemyksen mukaan pääomatuloilla (ja myyntivoitoilla) elävät pystyivät itse määrittelemään tulonsa. Sinänsä asenteelle on selvä selitys, sillä tulokäsitteet eivät myöskään vaikuta tämän tutkimuksen tuloksiin. Tutkimuksien kotitalouksilla ei tällaisia tuloja tai arvon muutoksia ollut. Koko talouden näkökulmasta tilanne lienee laajemmin maailmalla ollut näin. Vasta viime vuosikymmeninä tällä tulkintaerolla on havaittu olevan merkittävä vaikutus makrotaloudellisiin lukuihin.

Sitä vastoin kestokulutustavaroiden ja investointien välisellä rajanvedolla on melko suuri merkitys aikakauden ja näin ollen tämänkin tutkimuksen sekä tulo-, kulutus että säästämiskäsitteisiin. Aiheesta on väitelty jo sadan vuoden ajan ja asia on ollut viimeksi esillä jälleen kansantalouden tilinpidon käsikirjaa SNA2008 uudistettaessa. Kysymys on tuotantorajan vetämisestä. Tutkijat, jotka ovat sitä mieltä, että kestokulutustavarat ovat osa kulutusta, korostavat, että ne käytetään osana kulutusta, eivätkä näe, että niillä olisi merkitystä tuotantoprosessissa. Toisaalta tutkijat, jotka laskevat nämä osaksi investointeja, korostavat, että kotitaloudet säästävät niihin, ja ne tuottavat tietyn palveluvirran, joka korvaa markkinoilta ostettavia palveluja. Oli tulkinta mikä tahansa kestokulutustavaroita oli 1950-luvun kotitalouksilla vain noin viisi prosenttia kulutuksesta. Mikäli nämä tulkitaan investoinneiksi, niin tämä tarkoittaa alle prosentin käytettävissä olevan tulon kasvua ja hieman vähäisempää säästämisasteiden kasvua. Vaikutuksen suuruus riippuu pitkälti pääomakannan koosta, hintojen kehityksestä ja tavaroiden kulumisnopeudesta. Ajan kotitalouksilla kestokulutustavarat olivat muun muassa huonekaluja, mutta vähitellen myös kulkuneuvot kuten moottoripyörät ja soutuveneet lisääntyivät kulutuksessa. Lisäksi aineistossa on rakennustarvikkeita. Näiden osalta kyse on suuremmasta periaatteellisesta asiasta, sillä aineistojen perusteella on mahdoton sanoa, mihin näitä rakennustarvikkeita on käytetty. Mikäli nämä on käytetty esimerkiksi oman talon rakentamiseen, on selvästi kysymyksessä investointi. Kuitenkin sovellettujen määritelmien ja luokitusten puitteissa tämä päättyy helposti kulutukseen. Rakennustarvikkeiden luokittelu on keskeinen kysymys 1950-lukua tutkittaessa, sillä aluksi sodasta pa-

lanneet saivat rintamamiestontteja, joille he rakensivat taloja ja tämän jälkeen aravajärjestelmän puiteissa kotitaloudet rakensivat taloja.

Tutkimuksen menetelmälliseen kysymykseen liittyen voidaan todeta, että säästämisen mittaamisessa on onnistuttu. Tässä tutkimuksessa mitatusta kolmesta eri näkökulmasta eli 1. kokonaistaloudellisesta, 2. mesotasolta eli eri kotitaloustyyppien tasolta ja 3. mikrotasolta tulokset antavat yhtenäisen kuvan säästämisestä. Kaikki näkökulmat tukivat sitä, että säästäminen oli melko vähäistä. Luonnollisesti tutkimuksen tuloksiin heijastuvat aineistoissa olevat rajoitukset. Kulutusaineistot eivät kata kaikkia kotitalouksia, ja näin ollen kuva kotitalouksien säästämisestä voi jäädä hieman vaillinaiseksi. Toisaalta kulutustutkimukset kattavat keskeisen osan väestöstä eli palkansaajat ja maaseudun väestön, ja tämän väestöryhmän ulkopuolelle jääneillä kotitalouksilla on tuskin suurta merkitystä koko talouden tasolla säästämiseen. Tutkimuksissa sovelletut otantamenetelmät myös vaihtelevat paljon ja eivät ole nykypäivän näkökulmasta kovinkaan kehittyneitä. Lisäksi jotkut erät kuten laskennalliset vuokrat on otettu huomioon puutteellisesti analyysissä, mutta myös näiden vaikutus on pieni säästämiseen.

Suurempi haaste kuin aineiston kattavuus, on pohtia, mitä tällaiset aggregoidut säästämiset kertovat aikakauden kotitalouksista, niiden säästämisestä ja säästämismahdollisuuksista. Viime kädessä esitetyt luvut ovat kuitenkin valitun käsitteistön ja lähdeaineiston lopputulos. Säästämiset eivät ole mitenkään ehdottoman oikeita ja niihin heijastuu lähdeaineiston mahdolliset virheet. Keskenään ne ovat kuitenkin vertailukelpoisia. Aggregoituina lukuina ne peittävät myös paljon tietoa kotitalouksien elintasosta eli millaisissa oloissa ne elivät, ja mitkä niiden jokapäiväiset mahdollisuudet olivat säästää. Tämä on laajempi ongelma makrotaloudellisessa analyysissä, ja tätä on käytännössä mahdollista syventää tarjoamalla mikrotaloudellisen tutkimuksen analyysijä. Nykypäivän taloustieteellisessä tutkimuksessa tämä tarkoittaa makroaggregaattien syventämistä muun muassa hajontaa kuvaavilla luvuilla.

Tässä tutkimuksessa makrotaloudellisia lukuja on syvennetty esittelemällä esimerkkitalouksia kulutustutkimuksien mikroaineistosta, jota on käsitelty käsitteellisesti identtisellä tavalla makrotaloudellisten aineistojen kanssa. Tätä varten on analysoitu noin 15 kotitaloutta jokaista tutkimusta kohden. Tarkoitus on syventää kuvaa käytännön elämästä, ja siitä miten perheet elivät ja kuluttivat. Varsinaiseen kotitalouksien hajonnan ja heterogeenisyyden mittaamiseen tarvittaisiin laaja projekti, jossa kaikki kyselyvihkot tallennettaisiin sähköiseen muotoon. Vaikka analysoitavien vihkojen määrä ei käytännön syistä ole erityisen suuri, niin kulutusvihkojen tuoma analyysi auttaa konkretisoimaan kuvaa aikakauden säästämisestä. Toisaalta tämän tutkimuksen tuloksia luettaessa on myös pidettävä mielessä, että tulokset koskevat palkansaajia ja maanviljelijöitä eivätkä siis kata koko kansaa. Yhteenvetona kuitenkin voidaan todeta, että mainittujen rajoitteiden puiteissa tutkimuksen kaikilla kolmella tasolla säästämisen mittaamisessa on onnistuttu.

Liittyen tutkimuksen pääkysymykseen, voidaan todeta, että kotitalouksilla oli rajoitetut säästämismahdollisuudet. Tutkimuksen kaikki kolme aspektia tukevat tätä näkemystä. 1950-luvun alussa kotitaloudet säästivät vähän, mutta säästämisellä oli aina jokin motiivi. Sirkka Hämäläinen havaitsi tutkiessaan 1960-luvun lopun palkansaajaperheitä, että keskeinen motiivi säästämiseen oli kotitalouksil-

la omistusasuminen. Tämä näyttäisi pitävän paikkansa myös 1950-luvun Suomessa, mutta tässä vaiheessa tämä ei näyttäisi olevan kovin yleistä. Syy tähän oli varmasti osaltaan se, että kotitaloudet eivät olleet vielä niin vauraita, että olisivat pystyneet hankkimaan omistusasuntoa. Toinen keskeinen tekijä oli lainansaannin vaikeus. Aravajärjestelmä oli kehitetty tukemaan asuntojen rakentamista, mutta järjestelmän alkuaikoina lainojen myöntämisehdot olivat hyvin tiukat. Asunnosta piti olla niin suuri osa säästettynä, eikä tavallisella palkansaajalla ollut juuri mahdollisuutta saada lainaa muuten kuin rakentamalla talon itse. Tällöin pienemmätkin säästöt riittivät lainan saamiseen. Aineistosta on joitakin tapauksia, jossa ostettiin rakennustarvikkeita ja kysymyksessä saattaisi olla talon rakentaminen joko rintamiestontille tai kunnan halpavuokraiselle tontille. Aravajärjestelmän sääntöjä sittemmin muutettiin, ja Hämäläisen kuvaamalla 1960-luvulla asuntosäästäminen yleistyi huomattavasti.

Muilta osin kaupunkien ja kauppalojen kotitalouksien säästämisestä on vain vähän merkkejä. 1950-luvun alussa kaikki rahat näyttivät menevän, jotka tulivatkin. Keynesiläisestä näkökulmasta kotitalouksien rajakulutusalttius oli korkea. Kotitaloudet lainasivat harvoin rahaa, sillä heillä oli siihen harvemmin mahdollisuus. Tällaisia mahdollisuuksia olivat kunnan palveluksessa oleville huoltokassat tai toisaalta tarvittaessa vipata naapurilta, jos se oli mahdollista. Vippaaminen oli yleinen ilmiö. Susan Porter Benson on havainnut vastaavan ilmiön 1920- ja 1930-lukujen amerikkalaisissa työläiskotitalouksissa. Asuntosäästämisen lisäksi perheillä oli keskimäärin noin puolen kuukauden palkka tilillä. Tätä ei varsinaisesti voi kutsua säästämiseksi, sillä tämän verran tarvitaan tasaamaan kuukautiset menot.

Kotitalouksien kulutus oli hyvin yksinkertaista. Elintarvikkeista, jotka olivat suuri osa kulutusta, oli keskeinen osa peruselintarvikkeita kuten silakoita, sianlihaa ja perunoita. 1950-luvun alussa kulutuksessa esiintyi vähän myös tuontihedelmiä, ja 1950-luvun puoliväliin mennessä on havaittavissa jossain määrin elintarvikkeiden kulutuksen monipuolistumista. Tämän taustalla ei ollut pelkästään kotitalouksien tulojen kasvu, vaan myös tarjonnan lisääntyminen kaupoissa. Vaikka kulutus oli hyvin yksinkertaista, tilanne oli kehittynyt huomattavasti Sakari Heikisen tutkimasta 1800-luvun ja 1900-luvun taitteesta, jolloin monet 1950-luvun välttämättömyshyödykkeet kuten kananmunat ja liha olivat ylellisyystuotteita ja jolloin muutamat peruselintarvikkeet kuten peruna oli harvoja välttämättömyshyödykkeitä ja jokapäiväistä ruokaa. Tämä on tyypillinen esimerkki Kaj Ilmosen esille nostamasta välttämättömyys käsitteen muutoksesta historiassa.

Vaikka 1950-luvun puoliväliin mennessä elintarvikkeiden kulutus oli monipuolistunut ja vapaa-aikaan käytettiin enemmän rahaa kuin vuosikymmenen alussa, on vaikea kuvitella, että jos tulot olisivat lisääntyneet, niin lisääntynyt tulo olisi säästetty. Säästäminen oli muuttunut merkittävästi 1950-luvun alusta. Erilaisten perheiden kulutuksessa ja säästämisessä oli toki suuria eroja. Vähälapsisissa tai lapsettomissa perheissä oli yleisesti hieman enemmän mahdollisuuksia käyttää rahaa vapaa-aikaan ja säästämiseen oli hieman paremmat mahdollisuudet. Lapsiperheiden asemaa oli tasoittamassa lapsilisäjärjestelmä, mutta tämä ei riittänyt tasoittamaan elintasoeroja. Monilapsisissa perheissä kulutus- ja säästämismahdollisuudet olivat selvästi pienemmät kuin vähälapsisissa perheissä.

Hämäläinen on todennut, että kotitalouksien säästämistä olisi 1960-luvulla voitu lisätä tuloeroja kasvattamalla, mutta tämä ei ollut poliittisesti mahdollista.

Hämäläisen huomio perustuu muun muassa Jeffrey G. Williamssonin monien muiden empiirisesti havaittuun tosiasiaan, että rikkaammat säästävät suhteellisesti ja absoluuttisesti enemmän kuin köyhät.²⁹⁰ Teoriassa tämä sama mahdollisuus oli 1950-luvulla, mutta käytännössä se olisi tarkoittanut ohuen eliitin tulojen nousua ja tämän tutkimuskohteen perheiden elintason kurjistumista. Tämä olisi ollut ristiriidassa valitsevan politiikan kanssa, jolla pyrittiin luomaan edes jonkinlainen elintaso kansan suurelle enemmistölle.

Maaseudulla kotitalouksien tilanne poikkesi huomattavasti kaupunkien oloista. Kun erityisesti suuremmissa kaupungeissa elettiin vuokralla, ja säästämisen taustalla oli oman asunnon hankinta, niin maaseudulla valtaosa asui omistusasunnoissa ja heillä oli oma pieni tila. Vielä 1950-luvun poliittisilla toimilla edistettiin pientilallistumista. Asunnot ja tilat kulkivat tyypillisesti perintönä sukupolvelta toiselle ja nämä olivat toimeentulon edellytys. Maaseudulla omalla tuotannolla oli keskeinen asema perheiden tuloissa. Monet tilat olivat liian pieniä jokapäiväisen leivän turvaamiseksi ja maaseudun väestölle oli välttämätöntä hankkia tuloja muun muassa metsätöillä. Rajanveto maaseudun palkansaajien ja maanviljelijöiden välillä onkin hieman keinotekoinen, sillä käytännössä suurin osa väestöstä sai tuloja sekä omalta tilalta että tilan ulkopuolisista töistä. Kysymys onkin lähinnä, miten suuri osuus tuloista tuli omalta tilalta. Vaikka maaseudulla kotitaloudet pääsääntöisesti omistivat asuntonsa ja tilansa, ei tämä ollut merkki kotitalouksien vauraudesta. Se on lähinnä indikaatio yhteiskunnan agraarisuudesta. Talot ja tilat olivat pääsääntöisesti hyvin pieniä ja yksikertaisesti varustettuja. Ilman omaa tilaa maaseudulla ei ollut mahdollista elää, sillä tarjolla ei ollut vuokrataloja.

Kaupunkeihin verrattuna maaseudun säästämässä oli suuret vaihtelut, joka oli täysin riippuvainen tulojen vaihtelusta. Osa perheistä näytti säästävän paljonkin, kun osa perheistä taas söi säästöjään. Syy tähän on maaseudulla elämisen luonne. Koska tulot olivat kausiluontoisia, niin silloin oli säästettävä, kun tuloja saatiin ja näin pyrittiin takaamaan eräänlainen pysyväistulo. Oliko kysymys siitä, että vauraudutaan tulojen vähenemiseen tulevaisuudessa vai pyritäänkö vakaaseen suhteeseen tulojen ja säästöjen välillä, lieene makuasia. Kysymys oli joka tapauksessa selvästi tällaisesta muun muassa Jeffrey Campbellin ja Christopher Carrollin esittämästä varautumisesta huonoihin aikoihin. Tyypillistä maaseudun säästämällä oli, että kun käteismuotoiset tai pankkitilien säästöt eivät riittäneet, niin myytiin metsää, jotta juoksevat menot saatiin katettua. Esimerkiksi Korhosten perheessä elämää piti rahoittaa metsän myynnillä, sillä perheen isä oli vakavasti sairastunut. Metsän myynti on rajatapaus ja ei ole selvää pitäisikö metsä tulkita jo kasvaessaan tulovirraksi vai vasta hakkuiden yhteydessä. Tässä tutkimuksessa lähtökohta on se, että myyntitulot huomioidaan vasta hakkuiden yhteydessä.

Maaseudun säästöt olivat pääasiassa käteisenä rahana tai normaalilla pankkitilillä. Tämä on loogista, sillä rahat olivat tarkoitettu "pahanpäivän varalle" ja maaseudulla suuri osa vuodesta oli aikaa, jolloin ei saatu tuloja. Näin ollen säästöjen tuli olla mahdollisemman likvidissä muodossa. Tämä on tyypillinen ilmiö muutenkin köyhissä yhteiskunnissa.

---

290 Williamsson 1991, 70–82

Rakenteellisista eroista huolimatta, maaseudun kotitalouksien säästämismahdollisuudet olivat hyvin samanlaiset kuin kaupungeissa. Jos tulonsiirtoja olisi lisätty tai verotusta kevennetty, niin säästäminen olisi tuskin merkittävästi lisääntynyt. Maaseudulla talouden suunnittelussa tarvittiin enemmän pitkäjänteisyyttä ja varautumista, sillä tulot olivat lähtökohtaisesti epävarmemmat kuin kaupungissa. Kaupungissa kuitenkin menot pystyttiin paremmin ennakoimaan. Käytännössä elämä oli maaseudulla niin köyhää, että kotitaloudet olisivat lisänneet tasaisesti kulutustaan, jos siihen vain olisi ollut mahdollisuus.

Yleisesti ottaen voidaan todeta, että kotitalouksien lisäsäästämismahdollisuudet olivat hyvin rajalliset ja viitaten vallinneeseen poliittisen linjaan julkisen vallan keskeinen asema investointivetoisessa politiikassa mahdollisti toteutetut investoinnit. Viime kädessä kaupungeissa säästöjä näytti lisäävän oman talon tai asunnon hankinta tai rakentaminen. Tässä mielessä Joan Robinsonin huomio investoinneista säästämisen määrittävänä tekijänä, joka on luonnollisestikin ajateltu pitävän paikkansa vain koko talouden tasolla, näyttäisi pitävän paikkansa 1950-luvun Suomessa monien yksittäisten kotitalouksien tasolla. 1950-luvulla lainansaanti mahdollisuudet olivat rajalliset, mutta julkinen valta kuitenkin hahtui tähän kysymykseen ja kehitti 1950-luvun myötä aravajärjestelmän toimivammaksi. Lisäksi 1960-luvun alussa työeläkejärjestelmien yhtenäistäminen ja sen levittäminen kaikkia kattavaksi voidaan nähdä osana tietynlaisen pakkosäästämisjärjestelmän kehittämistä. Maaseudulla tässä vaiheessa investoinnit eivät välttämättä määrittäneet säästämistä, vaikka tilaa ja taloa tarvittiinkin aika ajoin kunnostaa. Varautuminen oli säästämistä ajava motiivi.

Lähdeluettelo

Arkistolähteet:

- Elinkustannustutkimus helmikuu 1950 – tammikuu 1951, mikroaineisto, kansio numerot I–III, Tilastokeskuksen arkisto.
- Kulutustutkimus – kaupungit ja kauppalat 1955–1956, mikroaineisto, kansiot: Tampere II, Turku I, Pori ja Varkaus Tilastokeskuksen arkisto.
- Maaseudun kulutustutkimus 1959–1960, mikroaineisto, kansiot: tammikuu 3/4/25–335–331 ja tammikuu 211/141–232/291 ja 271.
- Turun yliopiston Museologia, Humanistinen tiedekunta, Ulvilalaisen kansakoulun opettajan ja hänen tyttärensä haastattelu 4.11.1999. Haastattelu tallennettu sivulle: <http://vanha.hum.utu.fi/museologia/50-luku/lahteet.htm>

Komiteamietinnöt ja hallinnolliset aineistot:

- BKT ja muut indikaattorit – Edistyksen mittaaminen muuttuvassa maailmassa; Komission tiedonanto neuvostolle ja Euroopan parlamentille, Bryssel 20.8.2009, KOM(2009) 433 lopullinen.
- Fyysillisten henkilöiden verorasitus vuonna 1949, Komiteamietintö 8/1951, Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1951.
- Teollistamiskomitean mietintö, Komiteamietintö 12/1951, Helsinki 1951.
- Tilastoeettisen lautakunnan kokouksen pöytäkirja 3/2007, Tilastokeskus 2007.
- Tulotasokomitean mietintö, Komiteamietintö 94/1966:B, Helsinki 1966.

Tilastolähteet:

- Ennakkotietoja maaseudun kulutustutkimuksesta vuosilta 1959–60, Sosiaalinen aikakauskirja, Sosiaaliministeriö, 55. vuosikerta.
- Ennakkotietoja palkansaajien elinkustannustutkimuksesta vuosilta 1955–56, Sosiaalinen aikakauskirja, Sosiaaliministeriö, 51. vuosikerta.
- Hjelt, Vera (1912): Tutkimus ammattityöläisten toimeentuloehdoista Suomessa 1908–1909. Työtilasto XIII, Helsinki 1912.
- Kotitaloustiedustelu 1966 tekstiosa I, tilastollisia tiedonantoja 51, Tilastokeskus, Helsinki 1972.
- Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII–21, elinkustannustutkimus helmikuu 1950 – tammikuu 1951, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1954.
- Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII–22, kulutustutkimus – kaupungit ja kauppalat 1955–1956, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1959.
- Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII–22, kulutustutkimus – kaupungit ja kauppalat 1955–1956, liite, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1959.
- Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII–24, maaseudun kulutustutkimus 1959–1960, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1962.

Suomen kansantalouden tilinpito 1948–1964. Tilastollisia tiedonantoja nro 43. Tilastollinen päätoimisto, Helsinki 1968.

Suomen tilastollinen vuosikirja 1956, Tilastollinen päätoimisto, Helsinki 1957.

Suomen tilastollinen vuosikirja 1959, Tilastollinen päätoimisto, Helsinki 1960.

Suomen virallinen tilasto IV, Kertomus Suomenmaan suostuntaverosta vuonna 1865.

Suomen virallinen tilasto IV 3: Varallisuuden suhteita, Kertomus Suomenmaan suostuntaverosta vuonna 1881.

Käsikirjat:

Classification of Individual Consumption According to Purpose (COICOP), Statistical Papers, Series M, No. 84, United Nations, New York 2000.

European System of Accounts 1995 (ESA95), European Commission 1996.

Expert Group on Household Income Statistics; "The Canberra Group": Final Report and Recommendations, Ottawa 2001.

Measurement of National Income and the Construction of Social Accounts, United Nations, Geneva 1947.

Sektoriluokitus 2000. Käsikirjoja 5, Tilastokeskus, Helsinki 2000.

A Simplified System of National Accounts, Organization for European Economic Cooperation, Cambridge 1950.

A System of National Accounts (SNA68), Studies in Methods, Series F, No. 2, Rev. 3, United Nations, New York 1968.

System of National Accounts 1993 (SNA93). Commission on the European Communities, International Monetary Fund, Organization for Economic Corporation and Development, United Nations and World Bank, Brussels/Luxembourg, New York, Paris and Washington DC, 1993.

System of National Accounts 2008 (SNA2008), European Commission, International Monetary Fund, Organization for Economic Corporation and Development, United Nations and World Bank, New York 2009.

A System of National Accounts and Supporting Tables, Studies in Methods, Series F, No.2, Rev. 2, United Nations, New York 1964.

Kirjallisuus:

Ahlqvist, Kirsti (2010): Kulutus, tieto, hallinta – Kulutuksen tilastoinnin muutokset 1900-luvun Suomessa, Tutkimuksia 252, Tilastokeskus, Helsinki 2010.

Airikkala, Reino ja Suokselainen, Tuomas (1976, toimittaneet): Suomen maksutaseen kehityslinjat vuosina 1950–1974, Suomen Pankki A:41, Helsinki 1976.

Alapuro, Risto ja Alestalo, Matti (1992): Konkreettinen sosiaalitutkimus. Luku III kirjassa: Suomalaisen sosiologian historia. Toimittaneet: Risto Alapuro, Matti Alestalo ja Elina Haavio-Mannila. Werner Söderström Oy, Juva 1992.

Alestalo, Mikko ja Toivonen, Timo (1977): Changes in Class Structure and Stratification in Finnish Society 1950–1974, Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia numero 210, 1977.

- Alestalo, Mikko (1980): Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat toisen maailmansodan jälkeen. Artikkelit kirjassa: Suomalaiset – yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana, WSOY, Juva 1980.
- Anckar, Olle (1973): Den sektorala kapitalbidningen och dess finansiering, Skriftserien utgiven av handelshögskolan vid Åbo Akademi, A:12, Åbo 1973.
- Ando, Alberto ja Modigliani Franco (1963): The "Life Cycle" Hypothesis of Saving: Aggregate Implications and Tests, *The American Economic Review*; Vol. 53., No. 1, part 1. (maaliskuu, 1963).
- Antoniewicz, R., Bonci R., Generale A., Marchese G., Neri A., Maser K. and O'Hagan P. (2005): "Household Wealth: Comparing Micro and Macro Data in Cyprus, Canada, Italy and United States", paperi, joka on esitetty: LWS Workshop: "Construction and Usage of Comparable Microdata on Wealth: the LWS", Banca d'Italia, Perugia, Italy, 27-29 January 2005.
- Attanasio, Orazio; Battistin, Erich ja Ichimura, Hidehiko (2004): What Really Happened to Consumption Inequality in the US?, NBER Working Paper Series 10338, National Bureau of Economic Research, Cambridge 2004.
- Battistin, Erich (2002): Errors in Survey Reports of Consumption Expenditures, Institute for Fiscal Studies London, 28th January 2002.
- Blades, Derek (1989): Revision of the system of national accounts: a note on objectives and key issues, sivut 205–219, *OECD Economic Studies*, 1989.
- Bos, Frits (1992): The History of National Accounting, MPRA Paper No. 5952, posted 26. November 2007, ensimmäinen versio kirjoitettu 1992.
- Bowden, Sue ja Turner, Paul (1993): The Demand for Consumer Durables in the United Kingdom in the Interwar period, *The Journal of Economic History* 2/1993 (June), Volume 53, Cambridge University Press.
- Braakmann, Albert, Schmidt, Joachim ja Schwarz, Norbert (2008): The Relevance of the German Household Budget Survey for National Accounts, paperi on esitetty the 30th General Conference of The International Association for Research in Income and Wealth, 22.28. elokuuta 2008, Portoroz, Slovenia.
- Brunila, Anne (1997a): Current Income and Private Consumption – Saving Decisions: Testing the Finite Horizon Model, Suomen Pankin keskustelualoitteita 6/97, Suomen Pankin monituskeskus, Helsinki 1997.
- Brunila, Anne (1997b): Fiscal Policy and Private Consumption – Saving Decisions: European Evidence, Bank of Finland Studies E8, Helsinki 1997.
- Brunila, Anne (1997c): Fiscal Policy and Private Consumption – Saving Decisions: Evidence from Nine EU Countries, Suomen Pankin keskustelualoitteita 2/97, Suomen Pankin monituskeskus, Helsinki 1997.
- Brunila, Anne (1996): Fiscal Policy and Private Consumption – Saving Decisions: Evidence from Finland, Suomen Pankin keskustelualoitteita 28/96, Suomen Pankin monituskeskus, Helsinki 1996.
- Bärlund, Ragni (1951): Suomen maksutase jälleenrakennuskauden aikana, Taloudellisia selvityksiä, Suomen Pankin taloustieteellisen tutkimuslaitoksen julkaisuja, sarja A:12, Helsinki 1951.
- Campbell, Jeffrey Y. (1987): Does Saving Anticipate Decline in Labour Income? An Alternative Test of the Permanent Income Hypothesis, *Econometrica* 55/1987.

- Carroll, Christopher (1992): The Buffer-Stock of Theory of Saving: Some Macroeconomic Evidence, *Brooking Papers Economic Activity* 2/1992.
- Cassel, Gustav (1934): *Teoretisk socialekonomi Kooperativa Förbundets Bokförlag, Stockholm 1934.*
- Coli, Alessandra ja Tartamella, Francesca (2008): Income and Consumption Expenditure by Household Groups in National Accounts, paperi on esitetty the 30th General Conference of The International Association for Research in Income and Wealth, 22.28. elokuuta 2008, Portoroz, Slovenia.
- Coli, Alessandra ja Tartamella, Francesca (2010): Micro-Macro Integration: Surveys Data on Household Income for the Estimate of the Italian GDP, paperi on esitetty the 31st General Conference of The International Association for Research in Income and Wealth, 22.28. elokuuta 2010, St. Gallen, Sveitsi.
- Doyal, Len ja Gough, Ian (1991): *A Theory of Human Need. The Guilford Press, New York 1991.*
- Duesenberry, James (1949): *Income, Saving and the Theory of Consumer Behavior. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1949.*
- Fellman, Susanna ja Lindholm, Christian (1996): *Tillväxt, omvandling och kris – Finlands ekonomi efter 1945, Söderström och c:o förlags ab, Helsingfors 1996.*
- Fesseau, Maryse ja Le Laidier, Sylvie (2010): Social Disparities Between Groups of Households Within a National Accounts Framework: A Breakdown of Household Accounts, paperi on esitetty the 31st General Conference of The International Association for Research in Income and Wealth, 22.-28. elokuuta 2010, St. Gallen, Sveitsi.
- Fesseau, Maryse, Raynaud, Emilie, Le Laidier, Sylvie ja Bournay, Jacques (2008): Building a 'Household-Sub-Categories Accounting System' Using French Micro and Macro Statistics, paperi on esitetty the 30th General Conference of The International Association for Research in Income and Wealth, 22.-28. elokuuta 2008, Portoroz, Slovenia.
- Fischer, Irving (1906): *The nature of Capital and Income, The MacMillan Company, New York, 1906.*
- Fleurbay, Marc (2009): Beyond GDP: The Quest for a Measure of Social Welfare, *Journal of Economic Literature* 2009, Volume 47/4.
- Forssell, Osmo ja Grönlund, Paavo (1960): *Panos-tuotostutkimus Suomen talouselämästä vuonna 1956, Tilastokatsauksia 10/1960 Helsinki.*
- Forssell, Osmo (1979): *Kauppa Suomessa 1860–1960, Kasvututkimuksia X, Suomen Pankin julkaisuja, Helsinki 1979.*
- Friedman, Milton (1957): *A Theory of Consumption Function, Princeton University Press, Princeton 1957.*
- Garner, Thesia ja Short, Katleen (2008): Reconciling Micro and Macro Estimates of Dwelling Services in the U.S., paperi on esitetty the 30th General Conference of The International Association for Research in Income and Wealth, 22.-28. elokuuta 2008, Portoroz, Slovenia.
- Gentry, William M. ja Hubbard, R. Glenn (2000): *Entrepreneurship and Household Saving, NBER Working Papers 7894, National Bureau of Economic Research 2000.*

- Grytten, Ola Honningdal ja Minde, Kjell Bjorn: The Demand for Consumer Goods in Norway 1850–1920, *Scandinavian Economic History Review*, Number 1/1998, Volume 46.
- Grönlund, Paavo, Niitamo Olavi (1966): Kansantalouden tilinpidon rakenne, monistettuja tutkimuksia numero 1, Tilastollinen päätoimisto, kesäkuu 1966.
- Grönlund, Paavo ja Niitamo, Olavi E. (1968): Suomen kansantalouden tilinpito, monistettuja tutkimuksia numero 5, Tilastollinen päätoimisto, maaliskuu 1968.
- Haikala, Eino (1960): Pääoma ja säästäminen, Pellervo seura, Raittiuskansan kirjapaino, Helsinki 1960.
- Han, Seong Ho (2008): Linking Household Income and Expenditure Statistics with SNA to Construct Micro Social Accounting Matrices (SAM) in the Case of Korea, paperi on esitetty the 30th General Conference of The International Association for Research in Income and Wealth, 22.–28. elokuuta 2008, Portoroz, Slovenia.
- Hansen, Alvin (1941): Fiscal Policy and Business Cycles. W W Norton & Company Inc, New York 1941.
- Harrison, Anne (2000): Disaggregation of the Household Sector, Agenda Item 1, OECD Meeting of National Accounts Experts, STD/NA(2000)01, OECD 2000.
- Heikkinen, Sakari ja Hjerppe, Riitta (1986): Suomen teollisuus ja teollinen käsityö 1860–1913, Kasvututkimuksia XII, Suomen Pankin julkaisuja, Helsinki 1986.
- Heikkinen, Sakari (1996): Finnish Food Consumption 1860–1957, ensimmäinen osa julkaisusta Finnish Food Consumption 1860–1993, kirjoittajat: Sakari Heikkinen ja Johanna Maula, Kuluttajatutkimuskeskuksen julkaisuja 1/1996.
- Heikkinen, Sakari (1981): Kulutus autonomian jälkipuoliskolla. När samhällen förändras, Kun yhteiskunta muuttuu, Historiallinen Arkisto 76, Helsinki 1981.
- Heikkinen, Sakari (1997): Labour and the Market – Workers, Wages, and Living Standards in Finland, 1850 – 1913, *Commentationes Scientiarum Socialium* 51/1997, Helsinki 1997.
- Heikkinen, Sakari (1998): Major Necessities and Minor Luxuries: Workers as Consumers in Finland at the Turn of the Twentieth Century. *Scandinavian Economic History Review* Vol. XLVI, 1/1998.
- Heikkinen, Sakari (1986): On Private Consumption and the Standard of Living in Finland, 1860–1912. *Scandinavian Economic History Review* Vol. XXXIV, 2/1986.
- Heikkonen, Eero (1971): Asuntopalvelukset Suomessa 1860–1965, Kasvututkimuksia III, Suomen Pankin julkaisuja, Helsinki 1971.
- Heikkonen, Eero (1977): Talonrakennusinvestoinnit ja talonrakennuskanta Suomessa 1900–1970, Kasvututkimuksia IX, Suomen Pankin julkaisuja, Helsinki 1977.
- Heinonen, Visa ja Konttinen, Hannu (2001): Nyt uutta Suomessa! Suomalaisen mainonnan historia, Mainostajien Liitto, Helsinki 2001.
- Heinonen, Visa (1998): Talonpoikainen etiikka ja kulutuksen henki – kotitalousneuvonnasta kuluttajapolitiikkaan 1900-luvun Suomessa, *Bibliotheca historica*, Suomen historiallinen seura, Helsinki 1998.
- Heller, Walter W.; Boddy, Francis M ja Nelson, Carl L. (1955, toimittaneet): Saving in the Modern Economy, the University of Minneapolis Press, Minneapolis 1955.
- von Hermann, Friedrich Benedikt Wilhelm (1832): *Staatswirtschaftliche Untersuchungen über Vermögen, Wirtschaft, Einkommen und Verbrauch*, 3. Auflage, Leipzig 1924. Ensimmäinen painos vuodelta 1832.

- Hicks, John R. (1939): *Value and Capital: An Inquiry Into Some Fundamental Principles of Economic Theory*. Oxford: Clarendon Press, 1939.
- Hjerppe, Reino; Hjerppe, Riitta; Mannermaan, Kauko; Niitamo, Olavi ja Siltari, Kaarlo (1976): *Suomen teollisuus ja teollinen käsityö 1900–1965, Kasvututkimuksia VII, Suomen Pankin julkaisuja, Helsinki 1976.*
- Hjerppe, Reino (1975): *Tutkimus tehokkaan ja optimaalisen allokation käsitteestä ja tuotannontekijöiden allokatiosta vuosina 1965–70, Kansantaloudellisia tutkimuksia XXXIV, Kansantaloudellinen yhdistys, Helsinki 1975.*
- Hjerppe, Riitta (1989): *The Finnish Economy 1860–1985: Growth and Structural Change. Studies on Finland's Economic Growth XIII.* Helsinki: Bank of Finland Publications, 1989.
- Hjerppe, Riitta (1996): *Finland's Historical National Accounts 1860–1994. Calculation Methods and Statistical Tables.* Jyväskylän yliopiston Suomen historian julkaisuja 24, Jyväskylä 1996.
- Hjerppe, Riitta (1990): *Kasvun vuosisata. VAPK kustannus, Helsinki 1990.*
- Hjerppe, Riitta (1988): *Suomen talous 1860–1985, Kasvu ja rakennemuutos, Kasvututkimuksia XIII, Suomen Pankin julkaisuja, Helsinki 1988.*
- Hjerppe, Riitta ja Vartia, Pentti (2002): *Talouden kasvu ja rakennemuutos 1860–2000. Artikkelikirjassa: Kansantaloutemme – rakenteet ja muutos. Toimittaneet: Heikki A. Loikkanen, Jukka Pekkarinen ja Pentti Vartia. Kolmas uudistettu painos, Taloustieto Oy, Helsinki 2002.*
- Hulten, Charles R. (2006): *The “Architecture” of Capital Accounting: Basic Design Principles*, in Dale W. Jorgenson, J. Steven Landefeld and William D. Nordhaus (eds.): *A New Architecture for the U.S. National Accounts, NBER Studies in Income and Wealth Volume 66, The University of Chicago Press 2006.*
- Huovari, Janne; Kiander, Jaakko ja Volk, Raija (2006): *Väestörakenteen muutos, tuottavuus ja kasvu. Pellervon taloudellisen tutkimuslaitoksen raportteja n:o 198, Helsinki 2006*
- Huttunen, Jussi (1992): *Kotitalouksien säästämiskannustimet verotuksessa kansainvälisen vertailun valossa, Helsingin yliopisto, Helsinki 1992.*
- Hämäläinen, Sirkka (1969): *Kotitalouksien säästämiseen vaikuttavista psykologisista tekijöistä ja niiden mittaamismahdollisuuksista, Suomen Pankin taloustieteellinen tutkimuslaitos, Helsinki 1969.*
- Hämäläinen, Sirkka (1974): *Palkansaajatalouksien säästämisestä – Suomen Pankin säästämistiedustelu vuodelta 1969, Suomen Pankki A:37, Helsinki 1974.*
- Hämäläinen, Sirkka (1981): *Suomalaisten palkansaajatalouksien säästämiskäyttäytyminen: poikkileikkausanalyysi säästämiseen vaikuttavista tekijöistä, Suomen Pankin julkaisuja. Sarja B; 36, Helsinki 1981.*
- Ilaskivi, Raimo (1959): *The Formation of Saving in Finland, Saving and Investment Congress, Brussels 1959.*
- Ilmonen Kaj (2007): *Johan on markkinat – kulutuksen sosiologista tarkastelua. Vastapaino, Tampere 2007.*
- Jaatinen, Satu (2004): *Kortilla korviketta – Säännöstelyä ja selviytymistä pula-ajan Suomessa, ensimmäinen painos, Multikustannus, Helsinki 2004.*
- Jalava, Jukka (2007): *Essays on Finnish Economy Growth and Productivity, Tilastokeskuksen tutkimuksia 248, Helsinki 248.*

- Jalava, Jukka and Kavonius, Ilja Kristian (2009): Measuring the Stock of Consumer Durables and its Implications for Euro Area Savings Ratios, *The Review of Income and Wealth*, Income and Wealth Series, Series 55, Number 1, March 2009, Wiley and Blackwell.
- Jalava, Jukka and Kavonius, Ilja Kristian (2008): The Effect of Durable Goods and ICT on Euro Area Productivity Growth?, *European Central Bank, Working Paper Series* No. 940, September 2008.
- Johansen, Hans Christian (1998): Food Consumption in the Pre-Industrial Nordic Societies, *Scandinavian Economic History Review*, Number 1/1998, Volume 46.
- Jonsson Gudmundur (1998): Changes in Food Consumption in Iceland, 1770–1940, *Scandinavian Economic History Review*, Number 1/1998, Volume 46.
- Jorgenson, Dale W. and Landefeld, J. Steven (2006): Blueprint for Expanded and Integrated U.S. Accounts: Review, Assessment and Next Steps, in Dale W. Jorgenson, J. Steven Landefeld and William D. Nordhaus (eds.): *A New Architecture for the U.S. National Accounts*, NBER Studies in Income and Wealth Volume 66, The University of Chicago Press 2006.
- Kallinen, Tauno (1961): Säästäminen ja rahoitustilinpito, *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 57. Vuosikerta, sivut 114–124, *Kansantaloudellinen yhdistys*, Helsinki 1961.
- Kauppila, Jari (2007): The Structure and Short-Term Development of Finnish Industries in the 1920s and 1930s – An input-output Approach, *Tilastokeskuksen tutkimuksia* 246, Helsinki 2007.
- Kavonius, Ilja Kristian (2010): Does Our Nation Have the Patience to Become Prosperous? – Finnish Income, Consumption and Saving in the Beginning of the 1950s, *Scandinavian Economic History Review*, Number 1/2010.
- Kavonius, Ilja Kristian (2006): Kotitaloluksien mittaaminen ja asema 1950-luvun alun Suomessa. Artikkelikirjassa: Muutoksen merkit – Kvantitatiivisia perspektiivejä Suomen taloushistoriaan edited by Jukka Jalava, Jari Eloranta ja Jari Ojala, *Research Reports* 245, sivut 199–229, *Tilastokeskus* 2006.
- Kavonius, Ilja Kristian (2006b): The Implication of Employee Stock Options and Holding Gains for Disposable Income and Household Saving Rates in Finland, *Journal of Official Statistics*, 3/Volume 22, 2006, *Statistics Sweden*.
- Kavonius, Ilja Kristian ja Törmälehto, Veli-Matti (2003): Household Income Aggregates in Micro and Macro Statistics. *Statistical Journal of the United Nations Economic Commission for Europe*, Volume 20, Number 1/2003. *IOS Press*, Amsterdam 2003.
- Kavonius, Ilja Kristian ja Törmälehto, Veli-Matti (2010): Integrating Micro and Macro Accounts – The Linkages between Euro Area Household Wealth Survey and Aggregate Balance Sheets for Households, paperi on esitetty the 31st General Conference of The International Association for Research in Income and Wealth, 22.–28. elokuuta 2010, St. Gallen, Sveitsi.
- Kekkonen, Urho (1952): Onko maallamme malttia vaurastua?, Helsinki, Otava 1952.
- Keto, Jaakko (1974): Elokuvalippujen kysyntä ja siihen vaikuttaneet tekijät, *ACTA Academiae Oeconomicae Helsingiensis Series A:10*, The Helsinki School of Economics, Helsinki 1974.
- Keynes, John Maynard (1936): *The General Theory on Employment, Interest and Money*. Macmillan, London 1936.

- Kohi, Pertti (1977): Maa- ja vesirakennustoiminta Suomessa 1900–1960, Kasvututkimuksia VIII, Suomen Pankin julkaisuja, Helsinki 1977.
- Koljonen, Kalevi ja Loikkanen, Heikki (1982): Erilaisten kotitalouksien säästäminen vuonna 1976, Työväen taloudellinen tutkimuslaitos tutkimusselesteita 23, Helsinki 1992.
- Koponen, Viljo ja Koivisto, Esko: Säästöjen muodostamisesta, Pellervo-seuran markkinatutkimuslaitoksen julkaisuja N:o 6, Helsinki 1962.
- Koskela, Erkki (1990a): Kotitalouksien säästämisasteen alenemisen syistä ja veropolitiikan keinojen tehokkuudesta sen elvyttämisessä, Työväen taloudellinen tutkimuslaitos, Esitelmää ja kirjoituksia 17, Helsinki 1990.
- Koskela, Erkki (1990b): Kotitalouksien säästäminen: historiaa ja tulevaisuudennäkymiä, Työväen taloudellinen tutkimuslaitos, Esitelmää ja kirjoituksia 20, Helsinki 1990.
- Koskela, Erkki ja Paunio, Jouko (1992, toimittaneet): Saving Behaviour – Theory, International Evidence and Policy Implications, Blackwell Publishers, Cambridge 1992.
- Koskela, Erkki ja Virén, Matti (1992): Inflation, Capital Markets and Household Saving: Evidence From Nordic Countries, Helsingin yliopiston kansantaloustieteen laitoksen keskustelualoitteita no. 332, Helsinki 1992.
- Koskela, Erkki ja Virén, Matti (1994): Taxation and Household Saving in Open Economies: Evidence from the Nordic countries, Department of Economics, Discussion Papers No. 357, University of Helsinki, Helsinki 1994.
- Koskela, Erkki ja Virén, Matti (1986): Testing the Substitutability of Hypotheses of Saving, Applied Economics 2 (February), Volume 18 (1986), sivut 143-155, Roudledge, Taylor & Francis Group.
- Kosonen, Katri (1988): Why are Household Saving Rates so Low in the Nordic Countries?, Helsingin yliopiston keskustelualoitteita 269, Helsinki 1988.
- Kovero, Ilmari (1935): Tulokäsité ja julkinen talous, Kansantaloudellisen yhdistyksen julkaisuja IV, Porvoo 1935.
- Kunnas, Heikki (1973): Metsätaloustuotanto Suomessa 1860–1965, Kasvututkimuksia IV, Suomen Pankin julkaisuja 1973.
- Kuusi, Pekka (1956): Alkoholijuomien käyttö maaseudulla. Väkijuomakysymyksen tutkimussäätiön julkaisuja n:o 3. Uudenmaan kirjapaino Osakeyhtiö, Helsinki 1966.
- Laurila, Eino H. (1985): Consumption in Finnish Economy. ETLA, Helsinki 1985.
- Laurila, Eino H. (1956): Laskelmia säästämisestä ja investoinneista vuonna 1951, Kansantaloudellinen aikakauskirja, 52. Vuosikerta, sivut 60–61, Kansantaloudellinen yhdistys, Helsinki 1956.
- Laurila, Eino H. (1949): Maamme kansantulolaskelmat ja niiden kehittämismahdollisuudet, Kansantaloudellinen aikakauskirja 45. Vuosikerta, sivut 181–203, Kansantaloudellinen yhdistys, Helsinki 1949.
- Laurila, Eino H. (1950): Suomen kansantulo 1926–1949, Ennakkoarvointien tuloksia, Tilastokatsauksia 1950.
- Laurila, Eino H. (1956): Säästämisen selvittämisestä Suomessa, Kansamme talous, sivut 2–4, Helsinki 1956.
- Leppänen, Heikki (1973): Liikenne Suomessa 1900–1965, Kasvututkimuksia V, Suomen Pankin julkaisuja, Helsinki 1973.

- Lilja, Kristina (2000): Utav omsorg och eftertanke: en undersökning av Falu stads sparbanks sparare 1830-1914, Uppsala papers in financial history no. 11, Uppsala 2000.
- Lilja, Kristina (2009): Working-class saving in late 19th and early 20th century Sweden, julkaisematon paperi esitetty XV Maailman taloushistoriallisessa konferenssissa, Utrechtissa 2.-7. elokuuta 2009.
- Lindberg, Valter (1926): Income in Finland, Bank of Finland Monthly Bulletin 11:1926.
- Lindberg, Valter (1943): Suomen kansantulo vuosina 1926–1938. Suomen Pankin suhdannetutkimusosaston julkaisuja sarja B.1, Helsinki 1943.
- Lindert, Peter H. ja Williamson, Jeffrey G. (2003): Does Globalization Make the World More Unequal? Kirjassa "Globalization in Historical Perspective". Toimittaneet: Michael D. Bordo, Alan M. Taylor, and Jeffrey G. Williamson, Chicago: University of Chicago Press for the NBER, 2003, sivut 227-270.
- Lindquist, Alf (1981): Hushållens sparande – Beteendevetenskapliga mätningar av hushållens sparbeteende, Ekonomiska forskningsinstitutet vid handelshögskolan i Stockholm, Stockholm 1981.
- Lindquist, Alf (1980): Hushållens sparande – Utveckling av beteendevetenskapliga indikator på sprande, Ekonomiska forskningsinstitutet vid handelshögskolan i Stockholm Rapport nr 2, Stockholm 1980.
- Linnamo, Jussi (1961): Rahoitustilinpito ja rahoitusmarkkinoiden tilastointi, Kansantaloudellinen aikakauskirja, 57. Vuosikerta, sivut 167–192, Kansantaloudellinen yhdistys, Helsinki 1961.
- Linnamo, Jussi (1957): Vakuutussäästämisen käsitteestä ja mittaamisesta, Liiketaloudellinen aikakauskirja, sivut 257–271, Helsinki 1957.
- Louko, Aimo (1959): Pääoman muodostus ja kansanvarallisuus kansantulolaskelmissa, Liiketaloudellinen aikakauskirja, sivut 9–27, Helsinki 1959.
- Luther Georg (1993): Suomen tilastotoimen historia vuoteen 1970, Tilastokeskus, Helsinki 1993.
- Maddison, Angus (2001): The World Economy – a Millennial Perspective, OECD 2001.
- Maddison, Angus (2003): The World Economy: Historical Statistics, OECD 2003.
- Maslow, Abraham H. (1943): A Theory of Human Motivation. Psychological Review 50/1943.
- Maslow, Abraham H. (1968): Towards a Psychology of Being. Third Edition. John Wiley & Sons, INC., New York, Chicster, Weinheim, Brisbane, Singapore and Toronto 1998. First Edition in 1968 and second 1999.
- Maula, Johanna (1995): Elintarvikkeiden kulutus ja kulutusmuutokset Suomessa 1950–1993, Kuluttajatutkimuskeskuksen julkaisuja 10/1995.
- Maula, Johanna (1996): Finnish Food Consumption 1950–1993, toinen osa julkaisusta Finnish Food Consumption 1860–1993, kirjoittajat: Sakari Heikkinen ja Johanna Maula, Kuluttajatutkimuskeskuksen julkaisuja 1/1996.
- McColl, Bob , Billing John ja Kindermann, Bindi (2010): Micro and Macro Economic Estimates for Australian Households: Recent Developments and Future Directions, paperi on esitetty the 31st General Conference of The International Association for Research in Income and Wealth, 22.–28. elokuuta 2010, St. Gallen, Sveitsi.
- Meade, James and Stone, Richard (1941): The Construction of Tables of National Income, Expenditure and Investment. The Economic Journal Vol 51, No. 202/203 (Jan-Sep., 1941), Blackwell Publishing for the Economic Society.

- Meade, James and Stone, Richard (1944, (1952)): National Income and Expenditure, Bowes and Bowes, ensimmäinen painos 1944, kolmas painos 1952, Cambridge 1944 (1952).
- Meinander, Nils (1950): Korkokanta ja säästövarojen tarjonta, Juhlajulkaisu Rainer von Fieandt in kuusikymmenvuotispäivänä, sivut 105–116, toimituskunta: Bruno Suviranta, Hugo E. Pipping ja Klaus Waris, Helsinki 1950.
- Meinander Nils (1951): Säästäminen inflaatioaikoina, Kansamme talous, sivut 244–246, Helsinki 1951.
- Modeen, Gunnar (1955): Förändringarna in arbetarfamiljernas levnadsnivå sedan sekelskiftet. Artikkel kirjassa: Ekonomi och kultur, toimitanut Hugo E. Pipping, Söderström och C:o förlagsaktiebolag, Helsingfors 1955.
- Modigliani, Franco ja Brumberg, Richard (1954): Utility Analysis and the Consumption Function: an Interpretation of the cross-section data. Post-Keynesian Economics, toimitanut K. K. Kurihara, Rutgers University Press, New Brunswick, New York 1954.
- Morell, Mats (1987): Eli. T. Heckser, The “Food Budgets” and Swedish Food Consumption from the 16th to the 19th Century, Scandinavian Economic History Review, Volume XXXV, Number 1/1987.
- Niitamo, Olavi E. ja Paunio, Jouko J. (1956): Säästämisen käsitteestä ja sen muodostumisesta Suomen kansantaloudessa, Kansantaloudellinen aikakauskirja, 52. Vuosikerta, sivut 44–59, Kansantaloudellinen yhdistys, Helsinki 1956.
- Niitamo, Olavi E. (1959): Säästämisestä ja sen mittaamisesta, Kansantaloudellinen aikakauskirja, 55. Vuosikerta, sivut 229–254, Kansantaloudellinen yhdistys, Helsinki 1959.
- Nyberg, Klas; Jonsson, Pernilla; Fagerberg, Mats ja Lindberg, Erik (1998): Trade and Marketing, Market Institutions in Swedish Industrialisation, Scandinavian Economic History Review, Number 1/1998, Volume 46.
- Ohlin, Bertil (1934): Penningpolitik, offentliga arbeten, subventioner och tullar som medel mot arbetslöshet. Arbetslöshetsutrednings betänkande II. Bilagor band 4. Statens offentliga utredningar 1934:12, Stockholm 1934.
- Oksanen, Heikki ja Pihkala, Erkki (1975): Suomen ulkomaankauppa 1917–1949, Kasvututkimuksia VI, Suomen Pankin julkaisuja, Helsinki 1975.
- Paavonen Tapani (2006): Talouden kehitys ja talouspolitiikka hyvinvointivaltion kaudella. Artikkel kirjassa: Eduskunta hyvinvointivaltion rakentajana – Suomen Eduskunta 100 vuotta, osa 8. Toimittaneet: Tapani Paavonen ja Olli Kangas. Edita Publishing Oy, Helsinki 2006.
- Pantzar, Mika (2000): Tulevaisuuden koti. Arjen tarpeita keksimässä. Otava, Helsinki 2000.
- Parkkinen, Pekka (1997): Kulutus ja säästäminen väestön ikääntyessä, VATT-keskustelualoitteita 138, Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, Helsinki 1997.
- Pekkarinen, Jukka ja Vartiainen, Juhana (1993): Suomen talouspolitiikan pitkä linja, Werner Söderström Osakeyhtiö, Juva 1993.
- Pekkarinen, Jukka; Vartiainen, Juhana; Väisänen, Jarmo ja Åkerholm, Johnny (1984): Suomalainen finanssipolitiikka ja kysynnän säätely. Artikkel kirjassa: Sata vuotta suomalaista kansantaloustiedettä. Kansantaloudellinen yhdistys 1884–1984. Toimittaneet: Heikki Koskenkylä, Jukka Pekkarinen, Antti Räikkönen ja Pentti Vartia. Kansantaloudellinen yhdistys, Vammala 1984.

- Peltonen, Matti (2006): Alkoholi ja suomalaiset 1900-luvulla. Historiallinen arkisto 122, Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 2006.
- Peltonen, Matti (1983): Liikenne Suomessa 1860–1913, Kasvututkimuksia XI, Suomen Pankin julkaisuja, Helsinki 1983.
- Peltonen, Matti (1999): Mikrohistoriasta, Gaudeamus, Helsinki 1999.
- Pietinen, Pekka (1987): Voidaanko kotitalouksien säästämiseen vaikuttaa verotuksellisin keinoin?, Helsingin yliopisto, Helsinki 1987.
- Pihkala, Erkki (1970): Suomen ulkomaankauppa 1860–1917, Kasvututkimuksia II, Suomen Pankin julkaisuja, Helsinki 1970.
- Pipping, Hugo E. (1950): Tulojen ja säästämisen välisestä suhteesta, Juhlajulkaisu Rainer von Fieandtin kuusikymmenvuotispäivänä, sivut 138–151, toimituskunta: Bruno Suviranta, Hugo E. Pipping ja Klaus Waris, Helsinki 1950.
- Pohjola, Matti (1996): Tehoton pääoma – uusi näkökulma taloutemme ongelmiin, WSOY, Porvoo 1996.
- Porter Benson, Susan (2007): Household Accounts – Working-Class Family Economies in the Interwar United States. Afterword by David Montgomery, Cornell University Press, Ithaca and London 2007.
- Pöysä, Toivo; Rannikko, Götha ja Rannikko, Reima (1982): Pontikka – viisi vuosisataa suomalaista paloviinaperinnettä, Otava, Keuruu 1982.
- Rantala, Olavi (1976): Säästämiskohteiden valintaan vaikuttavat tekijät Suomessa, Suomen Pankki D40, Helsinki 1976.
- Reindorf, Marshall B. and Yan, Xiaoyi (2002): “Alternative Measures of Household Saving in the US, the UK and Canada”, paper prepared for 27th General Conference of the International Association for Research in Income and Wealth. Stockholm, Sweden, 18–24 August 2002.
- Riihelä, Marja (2006): Kotitalouksien kulutus ja säästäminen: ikäprofiilien ja kohorttien kuvaus, VATT-keskustelualoitteita 138, Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, Helsinki 2006.
- Riihelä, Marja (1990): Kotitalouksien säästäminen ja sen verotuskohtelu, Helsingin yliopisto, Helsinki 1990.
- Riihelä, Marja ja Sullström, Risto (2006): Väestön ikääntyminen, kulutus, säästäminen tulot ja eriarvoisuus, VATT-keskustelualoitteita 382, Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, Helsinki 2006.
- Riihelä, Marja; Sullström, Risto ja Takala, Kari (2002): Kotitalouksien tulot ja kulutus. Artikkelikirjassa ”Kansantaloutemme rakenteet ja muutos”. Toimittaneet: Heikki A. Loikkanen, Jukka Pekkarinen ja Pentti Vartia. Taloustieto Oy, Helsinki 2002.
- Rimpelä, Matti (1978): Aikuisväestön tupakointitavat Suomessa 1950–1970 –luvuilla. Kansanterveystieteen julkaisuja M 40/78, Tampereen yliopiston kansanterveystieteen laitos, Tampere 1978.
- Robinson, Joan (1969): Introduction to the Theory of Employment, 2nd Edition, MacMillan Press Ltd, London 1969.
- Robinson, Joan (1956): The Accumulation of Capital, MacMillan & Co. Ltd., London 1956.
- Rossi, Reino (1950): ”Näkyvästä” ja ”näkymättömästä” säästämisestä, Kansantaloudellinen aikakauskirja, 46. Vuosikerta, sivut 57–74, Kansantaloudellinen yhdistys, Helsinki 1950.

- Rossi, Reino (1955): Säästäminen ja rahalaitoksien luotonanto, Kansantaloudellinen aikakauskirja, 51. Vuosikerta, sivut 154–161, Kansantaloudellinen yhdistys, Helsinki 1955.
- Runciman, Walter G. (1967(1966)): Relative Deprivation and Social Justice: A Study of Attitudes to Social Inequality in Twentieth-Century England, Routledge & Kegan, London 1967(1966).
- Saaritsa, Sakari (2008): Beneath Moral Economy Informal Assistance in Early 20th Century Finland, väitös (painamaton) European University Institute, January 2008.
- Sauli, Liisa (1951): Viljelijäperheiden elintaso maataloushallituksen kirjanpitoiltoilla tilivuotina 1935/36–1948/49, Helsingin yliopiston väitöskirja, Arvi A. Kariston kirjapaino, Hämeenlinna 1951.
- Schokkaert E. ja van der Wee, H. (1988): A Quantative Study of Food Consumption in the Low Countries during the Sixteenth Century, The Journal of European Economic History 1/1988 Volume 17, Banco di Roma.
- Shafer, Jeffrey R, Elmeskov, Jorgen ja Tease Warren (1992): Saving Trends and Measurement Issues. Artikkelikirjassa: Saving Behaviour – Theory, International Evidence and Policy Implications. Toimittaneet Erkki Koskela ja Jouko Paunio. Blackwell Publishers, Cambridge 1992.
- Siimes, Suvi-Anne (1994): Kotitalouksien säästäminen eri vuosikymmeninä poikkileikkausaineistojen valossa, Helsingin yliopiston kansantaloustieteen laitoksen keskustelualoitteita 355, Helsinki 1994.
- Sinko, Pekka (1991): Varallisuus, pääomamarkkinat ja kotitalouksien kulutus – mihin katosi säästäminen. VATT-keskustelualoitteita 1, Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, Helsinki 1991.
- Stiglitz, Joseph E; Sen, Amartya ja Fitoussi, Jean-Paul (2009): Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress, www.stiglitz-sen-fitoussi.fr.
- Stone, Richard ja Croft-Murray, Giovanna (1959): Social Accounting and Economic Models, Bowes and Bowes, London 1959.
- Stone, Richard (1970): Mathematical Models of the Economy and Other Essays, Chapman and Hall Ltd, London 1970.
- Stone, Richard (1954): The Measurement of Consumers' Expenditure and Behaviour in the United Kingdom 1920–1938, Volume I, Studies in the National Income and Expenditure of the United Kingdom, Cambridge University Press 1954.
- Stone, Richard ja Stone, Giovanna (1968 (1966)): National Income and Expenditure. Bowes and Bowes, London 1966, Fifth edition of Meade and Stone's National Income and Expenditure, rewritten 1961, Eighth edition revised 1966, reprinted 1968.
- Suomi, Juhani (1990): Kuningastie. Urho Kekkonen 1950–1956. Otava, Helsinki 1990.
- Söderberg, Johan (1998): Consumption, Gender, and Preferences in Sweden, Scandinavian Economic History Review, Number 1/1998, Volume 46.
- Suomen taloushistoria osa 2. Toimittaneet: Jorma Ahvenainen, Erkki Pihkala ja Viljo Rasila. Kustannusyhtiö Tammi, Helsinki 1982.
- Takala, Kari, Kostiaainen, Seppo ja Hämäläinen, Timo (1991): Kotitalouksien säästäminen ja säästämisen mittaaminen vuosina 1960–1989, Suomen Pankin keskustelualoitteita 17, Helsinki 1991.

- Takala Kari (1995): Permanent Income Hypothesis and Saving in Finland, Suomen Pankin keskustelualoitteita 15, Helsinki 1995.
- Tamminen, Mikko (1967, 1973): Kotitalouksien tulonkäyttö: kulutus ja säästäminen, Kauppakorkeakoulun julkaisuja C:I:1, toinen painos, Helsinki 1973 (ensimmäinen painos 1967).
- Tanninen, Hannu ja Tuomala, Matti (2007): Tuloerot ja makrotaloustiede. Artikkelikirjassa: Kansantaloustiede, talouspolitiikka ja hyvinvointivaltio – juhla- ja tutkimus- Pekkarisen kunniaksi. Toimittaneet: Visa Heinonen, Markus Jäntti ja Juhana Vartiainen, Palkansaajien tutkimuslaitoksen raportteja 11, Helsinki 2007.
- Tarkka, Juha (1988): Kahlitun rahan aika: Suomen rahoitusmarkkinoiden säännöstelyn vuosikymmenet. Artikkelikirjassa: Raha, inflaatio ja talouspolitiikka. Toimittaneet: Seppo Honkapohja ja Antti Suvanto. Helsingin yliopiston kansantaloustieteen laitos ja Valtion painatuskeskus, Helsinki 1988.
- Toivonen, Timo (1986): Ainainen puute ja kurjuus? – Kulutusyhteiskunnan kerrostumat Suomessa 1928–1950, Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja A1:1986, Valtion painatuskeskus 1986.
- Townsend, Peter (1979): Poverty in the United Kingdom – A Survey of Households Resources and Standards of Living. Penguin Books LTD, Harmondsworth, Middlesex, England 1979.
- Tuikka, Timo J. (2007): ”Kekkonen konstit” – Urho Kekkosen historia- ja politiikkakäsitykset teoriasta käytäntöön 1933–1981. Jyväskylän Studies in Humanities 70, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä 2007.
- Tuuri, Antti (1998): Linnuille pesänsä, ketuille kolonsa. Suomen Rakennuslehti Oy, 1998.
- Uusitalo, Liisa (1979): Consumption Style and Way of Life – An Empirical Identification and Explanation of Consumption Style Dimensions, The Helsinki School of Economics Series A:27, Helsinki 1979.
- Vahtinen, Risto (2010): Elinkaarisäästäminen ja sijoitusriskit eri eläkejärjestelmissä, Eläketurvakeskuksen keskustelualoitteita, ISSN 1795-3103 ; 2010:2, Eläketurvakeskus, Helsinki.
- Valkonen, Tarmo ja Määttä, Niku (2010): Varallisuus ja eläkkeelle siirtyminen, Elinkeinoelämän tutkimuslaitos ETLA. Sarja B 243, Helsinki 2010.
- Valvanne, Heikki (1952): Mitä sotakorvaukset maksoivat valtiolle, Kansamme talous (lehti), Helsinki 1952.
- Vesikansa, Jyrki (1992): Kehityksmaasta elintaso-Suomeen, kustannusyhtiö Otava, Keuruu 1992.
- Viita Pentti (1965): Maataloustuotanto Suomessa 1860–1960, Kasvututkimuksia I, Suomen Pankin julkaisuja 1965.
- Vikström, Peter (2002): The Big Picture – A Historical National Accounts Approach to Growth, Structural Change and Income Distribution in Sweden 1870–1990. Umeå Studies in Economic History nr 26/2002. Umeå universitet, Umeå 2002.
- Virén, Matti (1983): Yksityisten kulutusmenojen rakenne ja kehitys Suomessa vuosina 1950–1986, Elinkeinoelämän tutkimuslaitos B37, Helsinki 1983.
- De Vries, Jan (2008): The Industrious Revolution – Consumer Behaviour and the Household Economy, 1650 to the Present, Cambridge University Press 2008.

- Waris, Heikki (1962): Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalipolitiikkaa. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisuja 5, Werner Söderstöm osakeyhtiö, Porvoo 1962.
- Waris, Klaus (1945): Kuluttajain tulot, kulutus ja säästäminen suhdannekehityksen valossa 1926–1938. Sanoma oy (Helsingin uusi kirjapaino), Helsinki 1945.
- Waris, Klaus (1941): Säästäminen ja sijoittaminen suhdanneteoriassa, Kansantaloudellinen aikakauskirja, 37. vuosikerta, sivut 255–272, Kansantaloudellinen yhdistys, Helsinki 1941.
- Weir, David R. (1993): Parental Consumption Decisions and Child Health During the Early Fertility Decline, 1790–1914, *The Journal of Economic History* 2/1993 Volume 53, Cambridge University Press.
- Wildt, Michael (1995): Am Beginn der “Konsumgesellschaft” – Mangelserfahrung, Lebenshaltung, Wohlstandshoffnung in Westdeutschland in den fünfziger Jahren, *Forum Zeitgeschichte* Band 3, 2. Auflag, Hamburg 1994 (1 Auflag, Hamburg 1994).
- Williamson, Jeffrey G. (1991): *Inequality, Poverty and History*, Basil Blackwell, Billing and Son Ltd, Worcester 1991.

English Summary

From Hand to Mouth – a Macro and Micro Economic Analysis of Finnish Saving and the Measurement of Saving in the 1950's

In the 1950's political debate, saving and the financing of investments were essential topics. As an example of this, Dr. Urho Kekkonen, the Prime Minister of Finland and from 1956 onwards the President of the Republic, published a book named *Does Our Nation Have the Patience to Become Prosperous?* where he discussed the role of saving for investment and, hence, industrialisation. Finland was at the time still recovering from the war against the Soviet Union and paid its last war reparations from that encounter in 1952. There was a general lack of capital as the capital markets were restricted and it was difficult to get financing abroad. Therefore, financing for industrial investment had to be found from other domestic sectors. Theoretically, there were two options for the government: either to return to the pre-WWII policy, i.e. to minimise the government's involvement in economic development and thus, minimise public investment, or to play a central role in economic policy and try to increase saving and investment by the use of other policy choices. The government chose the latter by keeping salaries low – thus increasing the private sector operational surplus. In addition, the Government kept taxation high and tried to encourage households to save in banks.

Against this background the purpose of this study is to investigate saving and the development of household saving. The starting point is an examination of whether the households saved in the 1950's or not. Saving is an alternative to consumption and therefore it is impossible to study saving without studying consumption. There are several consumption categories which are discretionary for households and thus, are alternatives for saving. However, the definition of non-discretionary consumption is conceptually difficult as it changes throughout history.

This study analyses saving from three points of view: from the individual household perspective, from the view of different types of households and that of the total economy. The data used are based on two different sources. The total economy is estimated using the national accounts' statistics. Unfortunately, the concept of saving applied in the 1950's national accounts does not correspond with the current concepts. However, the 1950's national accounts include the essential components which are needed to estimate saving of households and non-profit institution serving households. The two other sets of data, i.e. the meso level as well and the micro level, are estimated by using household survey data from years 1950–51, 1955–56 and 1959–60. The first two studies cover the working population of towns and market towns and the last survey covers the population of rural areas. The accounts of the *meso-level* are estimated by using the data at a publication level while the *micro-level* accounts are estimated using the data of individual households that were used for the compilation of the survey. The micro data are compiled from hand written booklets, which include all the consumption and income of households for a certain period. For this study I have analysed around 15 booklets for each survey. This is then, of course, more an examination of individual examples than a representative sample but ac-

cording to the statistical analyses presented in the study, the data-set taken from households correspond surprisingly well with the *meso-level* results.

There are two purposes of these three sets of the accounts. The first is the classical use of *micro-macro linkages*, i.e. checking the plausibility of the results. The second is to deepen the analysis, i.e. the macro aggregates are not necessarily giving a complete picture of the economic development and, especially, of well-being. This kind of criticism and discussion has increased in the past years. For instance, the *Stiglitz, Sen and Fitoussi Committee Report* recommends a focus on the household sector and a deepening of the analysis of the sector by introducing household accounts. One way of performing this is by breaking down the accounts by different types of households, which is the method used in this study, although the accounts presented in this study are not fully consistent. Additionally, the report emphasises that the analysis of welfare should not be focused only on the analysis of one component, i.e. not solely income, consumption or wealth. Instead the focus should be on the combination of these three factors if possible.²⁹¹ This study focuses on consumption, income and saving as there are hardly any wealth data available for this period. Concerning wealth, the owning of dwellings and land, and to some extent, the holdings of cash have been included in the analysis. It can also be argued that, in the 1950's, wealth did not play a very central role for employees and farmer's families and therefore, it does not make a considerable difference whether wealth is included in the analysis or not. All in all, in this study, this approach has for the first time been applied to Economic History.

This study also has a second conceptual dimension. Even though savings was a highly debated issue in the 1950's Finnish political discussion, there are surprisingly few contemporaneous studies. In the field of social sciences there is also surprisingly little debate on the concept of saving. The reason for this is twofold. First, saving is conceptually not straight forward and, in the 1950's, the concept of saving developed as a part of the on-going development work of national accounts. One of the first national accountants in Finland, Eino H. Laurila, in 1956, described research related to saving with the following words: "...it is surprising how little saving has been studied. The few studies are related to one area of this issue, namely to the saving of money (cash and deposits in banks). However, there are plenty of personal opinions or guessing concerning total savings. ... The economic policy recommendations and actions are based only on the subjective understanding and "feeling" and therefore, they can have fatal consequences to the economy."²⁹² The second reason was, as the concept of saving was only developing, the quality of the source material was also only just developing. From this point of view, the analysis of both the concept of saving as well as the applied sources is essential in this study.

This study follows how the concept of saving was developed in international fora and how these ideas were transmitted to Finnish economic thinking and implemented thereafter. As a result this study shows how two different traditions

---

291 Stiglitz, Joseph E; Sen, Amartya and Fitoussi, Jean-Paul (2009): Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress, www.stiglitz-sen-fitoussi.fr. See additionally the GDP and beyond debate: Fleurbaey 2009, 1029–1075.

292 Laurila 1956, 2.

of disciplines have, and are continuing to, integrate. The first of these disciplines is the tradition of working class welfare studies, which is the background of the household surveys. This started in Finland in 1908-09 when Vera Hjelt made her first household survey on working class welfare in Finland.²⁹³ The weights based on this study were also used in the first Finnish consumer price index. These kinds of the studies were subsequently repeated every 5 to 15 years. The target population of the surveys systematically increased but even in the 1950's these studies were covering only employees in towns and market towns. This reflects the purpose of the surveys at that point in time, i.e. the investigation of the well-being of the working class employees and to study, how inflation affected wage earners. Only at the end of the 1950's was one survey undertaken that covered only the rural population. This study was partly motivated by international examples, for instance, in Sweden and the US where similar kind of studies had been conducted. Additionally, after the Second World War the living standards of the rural area population were an increasingly political issue.

At first the household surveys focused mostly on consumption, although they also included some information on income. They emphasised the purpose of studying whether working class households were receiving enough food and how the price development affects their well-being. These issues related to the government's interest in observing whether there are any reasons for the working class to become radicalised and adopt revolutionary ideas. However, the studies also covered information on the ownership of dwellings as well as questions related to the comfort of the dwellings. In the rural areas entrepreneurial households (farmers) had an important role, therefore information pertaining to deposits, owning of land and some other wealth items were also collected in the survey. This also helped to analyse saving. Only in 1966 a survey, which covered the whole population, was conducted for the first time. It is also important to note that the motivation of that survey differed considerably from the previous surveys. Previously the main reason for undertaking the survey was to revise the weights of the consumer price index, however, now the data needs of the national accounts as well as measurement of saving were also emphasised. Thus, the integration process of surveys, from the background of separate social studies, and the compilation of national accounts, which are based on the economic theory, took a big step forward.

The second tradition, i.e. the conceptual and economic theory dimension, has background in the first national income calculations which were already conducted in the 19th century. However, after the Great Depression the development of the national accounts was intensive as the need of a tool to measure the overall economic development of a nation became obvious. This overall framework was based on *the Keynesian theory* although several other economists have contributed to the development of the system as well. This development influenced the development of the concept of saving. As Laurila (1956) mentioned, before the proper conceptual development of national accounts, saving was understood mostly as change of the money in peoples' bank accounts.

---

293 Hjelt, Vera (1912): Tutkimus ammattityöläisten toimeentuloehdoista Suomessa 1908–1909. Työtilasto XIII, Helsinki 1912.

During the 1940's and 1950's in Finland, as well in other parts of the world, national accounts were established. This period therefore required the first national accounts' manuals with James Meade and Richard Stones (1941) introducing the first accounting framework covering some sectoral aspects. Afterwards Richard Stone wrote international accounting recommendations for international organisations such as the OEEC and the United Nations. In the area of the income accounts, the conceptual discussion focused first on the concept of income and consumption. The conceptual income discussion concentrated on the notion of national income. At the end of 1930's the conceptual discussion turned to personal income – John R. Hicks (1939) defined income as *a man's income as the maximum value, which he can consume during a week, and still expect to be as well off at the end of the week as he was at the beginning*. Hick's income concept is referred to as the national accounts concept even though it leaves, in practical application, several issues open such as whether the income covers holding gains or not. This discussion actually affected the SNA income concept. In the beginning this kind of issue drew little attention as it was rather a theoretical than an actual statistical issue because rather few households actually recorded holding gains – Joan Robinson's (1956) description of *logic chopping* describes the attitude succinctly. However, at that time there were several opinions on this issue and it is important to note that this debate continues today.

The most dominant issue in the definition of consumption was the borderline between consumption and investment, i.e. how durable goods should be treated. In the first half of the century this issue was already more controversial than the income definition issue. The reason was that this, even at that time, influenced the results. The fundamental difference between investment and a good is that a good is purchased from income and thus it decreases saving while investment is paid from saving and increases future income and consumption. Again differing views on this issue remain today.

It is important to note that these questions, as well as many that are less fundamental, have been reflected in the compilation of the Finnish statistics. Therefore, from the practical point of view, these differences have to be understood in order to estimate the saving concept which is in current common use. Practically there are several issues which differ from the 1950's calculations such as the definition of public consumption and the actual borderline between goods and investments goods.

The ideas from the international forums and national accounts' framework were quickly taken up in the domestic discussions. The number of people who participated in the debate were limited but new ideas and the trends of international debate were very quickly raised on the pages of *The Finnish Economic Journal* (Kansantaloustieteellinen aikauskirja) and *The Finnish Journal of Business Economics* (Liiketaloustieteellinen aikauskirja). The main influence in the saving and income discussion was also reflected in the international discussion on the development of national accounts and it was also significantly motivated by the development work in the Finnish national accounts.

In the end of 1940's there was still ongoing discussion about the concept of saving and whether saving should be defined as the difference of income and consumption. At that point of time essential questions were, for instance, the re-

lationship between interest and saving. Quickly the saving discussion focused on problems which are related to the concepts of income and consumption expenditure. In the Finnish discussion pre-dominant discussants included Nils Meinander, Reino Rossi, Eino H. Laurila, Olavi Niitamo, Jussi Linnamo and Jouko Paunio. In the second half of the 1950's also first ideas that established financial accounts or flows of funds were presented. At this stage the linkage between the financial and non-financial side started to become clearer. Due to problems with source statistics and, probably, partly due to extensive development work in the other fields, the practical application of financial accounts were introduced only several decades later. The development of financial accounts has also become a part of the integration of the two traditions: social studies and economics tradition. The process continues today, as can be seen for instance in the development work on wealth surveys and the practical proposals made by the *Stiglitz, Sen and Fitoussi committee report*.

The practical application of this macro-meso-micro analysis shows that the households were saving very little in the 1950's. In towns and market towns families were mostly renting their apartments, although in smaller towns it was more common to live in owner-occupied houses as the rental markets were not as developed as in towns. In the rural areas, households were predominantly living in owner occupied houses as there were hardly any houses to be rented. This is also related to the living style in the countryside. The majority of houses were inherited from the past generations. Often also a small farm or forest belonged to the house and this is where income also came from. Alternatively, the house was next to a larger farm and provided thus the possibility to work for this neighbouring farm. The house was not anyway any sign of prosperity. It was rather a necessity for living in the countryside.

The household had limited possibilities to save. In the beginning of the 1950's, most households consumed what they earned (i.e. they mainly subsisted). Most income was spent on the necessities and only a small portion went to leisure time. It was also common either to grow vegetables or food for self-consumption or to receive it, for instance, from family from the countryside. The roots of the Finnish society were still strongly in the countryside. Leisure time consumption was mostly movie tickets or tickets to a prom. Additionally, some discretionary consumption was expenditure on cigarettes, as smoking was common among the male population, and on alcoholic beverages. However, the micro analyses show clearly that alcohol was mostly bought around bank holidays and only a few families consumed alcohol weekly. However, it should also be kept in mind that alcohol is typically an article that it is often under-estimated in surveys and households were not reporting the consumption of moonshine as it was an illegal activity.

The standard of living changed rapidly in the 1950's in line with the rapid expansion of the economy. Additionally, due to the war the markets of several products remained regulated. However, gradually the supply of several products increased and the rationing was removed. This naturally increased also the consumption possibilities of households. From the beginning of the 1950's until the middle of 1950's the saving of the Finnish households did not increase considerably but a change in consumption patterns can be observed. First of all it can be seen that in the middle of the 1950's consumption of imported fruits

like bananas and oranges increased. Also the consumption of beef and different sweet things like Finnish plain coffeebread (*pulla*) or confectionary increased. Additionally, the development can be seen in the consumption of leisure related items. The share of movie tickets, short holidays within the country and restaurant bills also increased. The shares of these consumption groups however are still low and the overall way of living can be still described as being simple. Additionally, the micro data show that the variation in the consumption patterns was still large. The common factor for almost all the families was that all the money was consumed but differences in the consumption structure can be seen.

There were also differences between family types. The couples without children or just with a few children had more money to save than the large families. These families were also typically transferring little money to larger families. Singletons, especially war widows, and large families were economically in the worst situation. There were very little signs of savings in towns at that time. The families had around half a month's salary either in cash or in bank accounts as savings. The micro data set also show that short term loans from other families were very common. This was typical phenomena for poor working class societies. This was also evident in the 1920's and 1930's US working class families.²⁹⁴ Large loans and mortgages were rare as the financial markets were quite restricted and it was difficult to get any kind of official loan. The government gave plots for free to the soldiers who were in the war and they were obliged to build on those plots. In these kinds of cases some saving could be observed. However, from the source material these investments are difficult to distinguish as households were building the houses by themselves and therefore, the building materials were not bought all at once. In the 1950's a state supported loan programme (ARAVA) was introduced to support households to build their own houses but the guarantees required were so high that this did not become very common before the 1960's.

In the rural areas the nature of saving differed fundamentally from towns and market towns. As mentioned previously families usually owned their houses and around the house there was piece of land which provided their living. The living in the countryside was simple and there were hardly any pure entrepreneurs or employees. In most of the cases families owned a small piece of land where they worked but additionally, they worked as employees in other farms. Due to the agricultural way of life, there was a strong seasonal pattern in receiving income and therefore, the households had to always prepare for the "bad times". Additionally, farming and housing required periodically some investments which requires saving. The micro analysis shows that the households were using forests as a method of saving and when in urgent need of money they were felling their forest.

---

294 See: Porter Benson 2007.

Liite 2.

Sektoritilinpitojärjestelmän tilit tuotantotilistä pääomatiliin eli reaali talouden sektoritilinpidon tilit. Jokainen taulukko on oma erillinen tilinsä. Tilit kuitenkin liittyvät toisiinsa tasapainoerien kautta. Kuten taulukoista on havaittavissa jokaisen tilin lopettaa tasapainoerä, joka vastaavasti on seuraavan tilin ensimmäinen kirjaus. Lähde: ESA95.

Taulukko (1.) Numeerinen esimerkki tuotantotilistä

Käyttö			Resurssit		
P.2	Välituotekäyttö	694	P.1	Tuotos	1 269
			P.11	Markkinatuotos	1 129
			P.12	Tuotos omaan loppukäyttöön	140
B.1g	Arvonlisäys, brutto	575			
K.1	Kiinteän pääoman kuluminen	42			
B.1n	Arvonlisäys, netto	533			

Taulukko (2.) Numeerinen esimerkki tulonmuodostustilistä

Käyttö			Resurssit		
D.1	Palkansaajakorvaukset	39	B.1n	Arvonlisäys, netto	533
D.29	Muut tuotantoverot	3			
D.39	Muut tuotantotukipalkkiot	-1			
B.2	Toimintaylijäämä	60			
B.3	Sekatulo	432			

Taulukko (3.) Numeerinen esimerkki ensitulon jakotilistä

Käyttö			Resurssit		
D.4	Omaisuusmenot	44	B.2	Toimintaylijäämä	60
D.41	Korot	17	B.3	Sekatulo	432
D.45	Maanvuokrat	27			
			D.1	Palkansaajakorvaukset	766
			D.4	Omaisuuksut	134
B.5	Sektorin ensitulo	1 348			

Taulukko (4.) Numeerinen esimerkki tulojen uudelleenjaon tilistä

Käyttö			Resurssit		
D.5	Tulo-, varallisuus-ym. juoksevat verot	178	B.5	Sektorin ensitulo	1 348
D.61	Sosiaaliturvamaksut	322	D.62	Rahamääräiset sosiaalietuudet	332
D.7	Muut tulonsiirrot	71	D.7	Muut tulonsiirrot	36
B.6	Käytettävissä oleva tulo	1 145			

Taulukko (5.) Käytettävissä olevan tulon käyttötili

Käyttö			Resurssit		
P.3	Kulutusmenot	996	B.6	Käytettävissä oleva tulo	1 145
P.31	Yksilölliset kulutusmenot	996	D.8	Kotitalouksien eläkerahasto-osuuden oikaisu	11
B.8	Säästö	160			

Taulukko (6.) Pääomatili

Varojen muutokset			Velkojen ja nettovarallisuuden muutokset		
B.10.1	Säästöstä ja pääomansiirroista johtuvat nettovarallisuuden muutokset	178	B.8n	Säästö, netto	160
			D.9	Pääomansiirrot, saadut	23
			D.9	Pääomansiirrot, maksetut	-5
P.51	Kiinteän pääoman bruttomuodostus	61	B.10.1	Säästöstä ja pääomansiirroista johtuvat nettovarallisuuden muutokset	178
K.1	Kiinteän pääoman kuluminen	-42			
P.52	Varastojen muutokset	2			
P.53	Arvoesineiden hankinnat miinus vähennykset	5			
K.2	Valmistamattomien muiden kuin rahoitusvarojen hankinnat miinus vähennykset	4			
B.9	Nettoluotonanto (+) / nettoluotonotto (-)	148			

Liite 3.

Sektoriluokitus 2000

S.1 Koko kansantalous (kotimaiset sektorit)

- S.11 Yritykset ja asuntoyhteisöt
  - S.111 Yritykset
    - S.1111 Julkiset yritykset
      - S.11111 Valtion yritykset
      - S.11112 Kuntien yritykset
    - S.1112 Yksityiset yritykset
      - S.11121 Yksityiset kotimaiset yritykset
        - S.111211 Yksityiset suomalaisomisteiset yritykset
        - S.111212 Yksityiset ulkomaalaisvähemmistöiset yritykset
      - S.11122 Yksityiset ulkomaalaisenemmistöiset yritykset
  - S.112 Asuntoyhteisöt
- S.12 Rahoitus- ja vakuutuslaitokset
  - S.121-2 Rahalaitokset (S.121, S.122)
  - S.121 Suomen Pankki
  - S.122 Muut rahalaitokset
    - S.1221 Talletuspankit
    - S.1222 Rahamarkkinarahastot
    - S.1223 Muut rahoitusta välittävät rahalaitokset
  - S.123 Muut rahoituslaitokset
  - S.124 Rahoituksen ja vakuutuksen välitystä avustavat laitokset
  - S.125 Vakuutuslaitokset
- S.13 Julkisyhteisöt
  - S.1311 Valtionhallinto
  - S.1312 Osavaltiohallinto (ei käytössä Suomessa)
  - S.1313 Paikallishallinto
    - S.13131 Kunnat
    - S.13132 Kuntayhtymät
    - S.13133 Ahvenanmaan maakuntahallinto
  - S.1314 Sosiaaliturvarahastot
    - S.13141 Työeläkelaitokset
    - S.13149 Muut sosiaaliturvarahastot
- S.14 Kotitaloudet
  - S.141 Työnantaja- ja muut elinkeinonharjoittajien kotitaloudet (EKT95: S.141+S.142)
    - S.1411 Maatilataloudenharjoittajien kotitaloudet
    - S.1419 Muut elinkeinonharjoittajien kotitaloudet
  - S.143 Palkansaajakotitaloudet
  - S.144 Omaisuustulojen ja tulonsiirtojen saajakotitaloudet (EKT95: S.1441, S.1442, S.1443)
  - S.145 Laitoskotitaloudet
- S.15 Kotitalouksia palvelevat voittoa tavoittelemattomat yhteisöt
  - S.151 Valtionkirkot
  - S.152 Muut voittoa tavoittelemattomat yhteisöt

S.2 Ulkomaat

- S.21 Euroopan Unioni
  - S.211 Euroopan unionin jäsenmaat
    - S.2111 EMU:n jäsenmaat
    - S.2112 EU:n muut jäsenmaat
  - S.212 Euroopan unionin toimielimet
- S.22 Muut maat ja kansainväliset järjestöt
  - S.221 Muut maat
  - S.222 Kansainväliset järjestöt

Lähde: Sektoriluokitus 2000. Käsikirjoja 5, Tilastokeskus, Helsinki 2000.

Liite 4.

Tutkimuksessa esimerkkeinä käytettyjen perheiden kulutusmenojen osuus kokonaiskulutusmenoista ja palkkojen ja yrittäjätulojen osuus käytettävissä olevista tuloista

	Vuosi Perhe/ luokitus	1950–51		1955–56				1959–60			
		Meikä- läinen	Virta- nen	Jokinen	Pena	Möttö- nen	Makko- nen	Korho- nen	Holo- painen	Kinnu- nen	Koljo- nen
Elintarvikkeet, juomat ja tupakka	1 (COICOP)	76,5	45,0	31,0	44,4	26,5	58,1	20,5	15,0	54,9	83,8
Vaatesetus ja jalkineet	2 (COICOP)	8,8	9,7	20,2	18,2	37,0	8,1	4,1	8,8	0,0	0,0
Asuminen, vesi sähkö, kaasu ja muut polttoaineet	3 (COICOP)	4,0	8,6	13,2	13,8	5,0	10,0	0,4	3,1	4,2	0,0
Sisustus, kotitalousvälineistö ja tavanomainen kodinhoito	4 (COICOP)	6,0	3,1	8,1	0,0	7,3	3,6	11,3	2,0	0,4	0,0
Terveys	5 (COICOP)	0,3	1,3	2,8	2,2	2,2	5,8	40,9	0,0	22,7	0,0
Vapaa-aika	7 (COICOP)	0,6	6,2	5,9	12,8	7,2	4,4	0,7	2,5	10,8	9,0
Koulutus	8 (COICOP)	0,0	0,3	0,0	0,0	0,6	0,0	0,0	10,6	0,0	0,0
Hotellit, kahvilat ja ravintolat	9 (COICOP)	0,1	0,3	7,0	0,0	4,1	1,1	0,0	0,0	0,0	0,0
Sekalaiset tavarat, palvelut ja liikenne	6+10 (COICOP)	3,8	25,4	11,8	8,6	10,3	8,9	22,1	58,0	7,0	7,2
Palkansaajakorvauksien osuus käytettävissä olevista tuloista		120,0	116,8	x	129,8	107,3	108,7	0,0	16,8	0,0	68,1
Yrittäjätulojen osuus käytettävissä olevista tuloista		0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	101,2	69,5	37,7	0,0

Tekstissä esitetyt prosenttiosuudet eivät välttämättä vastaa taulukon prosenttiosuuksia, sillä taulukossa käytetty luokitus ei ole kaiktia osin niin tarkka kuin tekstin viitteet. Esimerkiksi tekstissä on usein viitattu pelkkiin elintarvikkeisiin kun taulukossa esitetty luku kattaa elintarvikkeet, juomat ja tupakan. Yritystulot eivät kata luontaismuotoisia tuloja, mutta käytettävissä olevissa tuloissa on huomioitu luontaismuotoiset tulot. Lisäksi kulutus on laskettu rahamääräisestä kulutuksesta, eikä sisällä tuotantoa omaan käyttöön ja tämän takia esimerkiksi maaseudun elintarvikkeiden osuus kokonaiskulutuksesta näyttää vähäiseltä.

Lähde: Elinkustannustutkimus helmikuu 1950 – tammikuu 1951, mikroaineisto, kansio numero I–III, Tilastokeskuksen arkisto. Kulutustutkimus – kaupungit ja kauppalat 1955–1956, mikroaineisto, kansiot: Tampere II, Turku I, Pori ja Varkaus Tilastokeskuksen arkisto. Maaseudun kulutustutkimus 1959–1960, mikroaineisto, kansiot: tammikuu 3/4/25–335–331 ja tammikuu 211/141–232/291 ja 271. Tekijän laskelmat.

On syytä huomata, että mikroaineistoja tulee analysoida sillä tavoin, että yksittäiset kotitaloudet eivät ole tunnistettavia. Tämän takia mikroaineistoja analysoitaessa ei ole tarkasti indikoitu, mitä kotitalouksia analyysissä on käytetty. Katso tarkemmin: Tilastoeettisen lautakunnan kokouksen pöytäkirja 3/2007, Tilastokeskus 2007.

Liite 5.

Kotitalouksien tulotilit kotitaloustyyteittäin vuosina 1950–51.
Taloustoimet on esitetty suhteessa käytettävissä olevaan tuloon
(käytettävissä oleva tulo=100)

		Lapsiluku							
		0		1		2		3	
		Käyttö	Resurssi	Käyttö	Resurssi	Käyttö	Resurssi	Käyttö	Resurssi
D1	Palkansaajakorvaukset		121,9		116,9		112,1		106,1
D5	Verot	20,9		18,6		16,4		13,0	
D75	Tulonsiirrot voittoa tavoittelemattomille yhteisöille	0,8		0,8		0,8		0,6	
D75	Kotitalouksien sisäiset tulonsiirrot	3,4	3,4	2,0	2,0	1,7	1,7	1,4	1,4
D41	Korot	0,0		0,1		0,1		0,0	
D62	Rahamääräiset sosiaaliuudet		0,1		2,8		5,2		7,6
D71	Vahinkovakuutusmaksut	0,1		0,1		0,1		0,1	
D72	Vahinkovakuutuskorvakset		0,1		0,1		0,1		0,1
D44	Vakuutuksenottajien omaisuustulo		0,0		0,0		0,0		0,0
D6112	Palkansaajien sosiaaliturvamaksut	0,2		0,4		0,3		0,3	
B6	Käytettävissä oleva tulo (markkaa per kotitalous)		275 591		311 186		320 100		342 494
P1	Kotitaloustuotos (maksetun kotityön toimintaylijäämä)		0,0		0,1		0,2		0,2

		Lapsiluku					
		4		5–		kaikki	
		Käyttö	Resurssi	Käyttö	Resurssi	Käyttö	Resurssi
D1	Palkansaajakorvaukset		103,2		94,2		115,0
D5	Verot	12,4		7,7		17,7	
D75	Tulonsiirrot voittoa tavoittelemattomille yhteisöille	0,6		0,3		0,8	
D75	Kotitalouksien sisäiset tulonsiirrot	0,8	0,8	0,7	0,7	2,2	2,2
D41	Korot	0,0		0,1		0,0	
D62	Rahamääräiset sosiaaliuudet		10,0		13,9		3,6
D71	Vahinkovakuutusmaksut	0,1		0,1		0,1	
D72	Vahinkovakuutuskorvakset		0,1		0,1		0,1
D44	Vakuutuksenottajien omaisuustulo		0,0		0,0		0,0
D6112	Palkansaajien sosiaaliturvamaksut	0,4		0,2		0,3	
B6	Käytettävissä oleva tulo (markkaa per kotitalous)		353 188		397 833		307 191
P1	Kotitaloustuotos (maksetun kotityön toimintaylijäämä)		0,2		0,2		0,1

Lähde: Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII–21, elinkustannustutkimus helmikuu 1950 – tammikuu 1951, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1954 ja tekijän laskelmat

Liite 6.

Kotitalouksien kulutusmenot kotitaloustyypeittäin vuosina 1950–51.

Kulutusmenot on esitetty suhteessa kokonaiskulutusmenoihin

(kulutusmenot=100)

		Lapsiluku						
		0	1	2	3	4	5+	kaikki
1.	Elintarvikkeet, juomat ja tupakka	48,9	49,4	51,2	53,1	54,5	56,0	50,5
1.1.	Elintarvikkeet	43,6	45,4	47,5	49,8	51,4	52,6	46,3
1.2.	Juomat	2,1	1,4	1,2	1,2	0,9	1,1	1,5
1.2.1.	Alkoholittomat juomat	0,8	0,5	0,5	0,5	0,3	0,6	0,6
1.2.2.	Alkoholijuomat	1,4	0,9	0,7	0,7	0,6	0,5	0,9
1.3.	Tupakka	3,1	2,6	2,4	2,1	2,2	2,3	2,7
2.	Vaatetus ja jalkineet	19,5	18,6	18,7	17,2	16,7	18,0	18,7
2.1.	Vaatetus	16,8	15,6	15,7	13,9	13,4	14,6	15,7
2.2.	Jalkineet	2,7	3,1	3,0	3,3	3,3	3,4	3,0
3.	Asuminen, vesi sähkö, kaasu ja muut polttoaineet	9,0	9,8	9,9	9,9	9,3	9,3	9,5
3.1.	Bruttovuokrat	5,8	6,4	6,4	6,5	5,6	5,7	6,2
3.4.	Sähkö, kaasu ja muut polttoaineet	3,2	3,4	3,5	3,4	3,7	3,6	3,4
4.	Sisustus, kotitalousvälineistö ja tavanomainen kodinhoito	5,2	5,8	4,9	4,8	4,6	4,4	5,2
4.1.	Huonekalut, sisusteet ja koriste-esineet, matot ja muut lattian päällysteet ja niiden korjaukset	3,9	4,4	3,3	3,6	2,7	3,1	3,8
4.4.	Lasiesineet, ruokailuvälineet ja kodin käyttöesineet	1,3	1,4	1,6	1,2	2,0	1,3	1,4
5.	Terveys	2,3	2,6	2,6	2,3	3,7	2,4	2,5
5.1.–5.3.	Sairaanhoidon liittyvät palvelut ja tuotteet	1,9	2,2	2,1	1,9	1,7	1,9	2,0
5.4.	Sairas- ja henkivakuutukset	0,3	0,5	0,6	0,5	0,8	0,5	0,5
6.	Liikenne	1,4	0,9	0,7	0,7	0,5	0,6	0,9
7.	Vapaa-aika, viihde ja kulttuuri	1,1	1,2	1,3	1,1	0,9	0,8	1,1
8.	Koulutus	2,5	2,1	2,1	2,2	2,1	2,0	2,2
9.	Hotellit, kahvilat ja ravintolat	1,8	1,7	1,6	1,4	1,3	0,9	1,6
9.1.	Ravintolapalvelut	1,8	1,7	1,6	1,4	1,3	0,9	1,6
10.	Sekalaiset tavarat ja palvelut	8,5	7,8	7,3	7,4	6,5	5,6	7,8
10.1.	Henkilökohtainen puhtauden ja puhtauden hoito	2,4	2,4	2,6	2,3	2,5	2,4	2,4
10.2.+10.6.	Muulla luokittelemattomat tavarat ja palvelut	6,2	5,4	4,7	5,1	3,9	3,2	5,4
	Kestokulutustavarat	8,6	7,6	5,8	6,8	4,6	4,4	5,2

Lähde: Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII–21, elinkustannustutkimus helmikuu 1950 – tammikuu 1951, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1954 ja tekijän laskelmat

Liite 7.

**Kotitalouksien tulotilit kotitaloustyypeittäin vuosina 1955–56 .
Taloustoimet on esitetty suhteessa käytettävissä olevaan tuloon
(käytettävissä oleva tulo=100)**

		Yksinäiset				Leskiperheet	
		nainen		mies		leskiperheet	
		Käyttö	Resurssi	Käyttö	Resurssi	Käyttö	Resurssi
B2G	Toimintaylijäämä		0,0		0,0		0,4
D1	Palkansaajakorvaukset		120,0		127,2		83,5
D5	Verot	19,8		25,0		9,4	
D75	Tulonsiirrot voittoa tavoittelemattomille yhteisöille	0,4		0,4		0,2	
D75	Kotitalouksien sisäiset tulonsiirrot	4,7	3,2	6,2	1,8	1,3	3,3
D41	Korot	0,1	0,7	0,0	1,5	0,1	0,3
D62	Rahamääräiset sosiaalietuudet		1,1		0,9		21,9
D71	Vahinkovakuutusmaksut	0,1		0,2		0,1	
D72	Vahinkovakuutuskorvaukset		0,1		0,1		0,1
D44	Vakuutuksenottajien omaisuustulo		0,0		0,0		0,0
D6112	Palkansaajien sosiaaliturvamaksut	0,2		0,2		0,2	
B6	Käytettävissä oleva tulo (markkaa per kotitalous)		262 330		426 160		342 230
P1	Kotitaloustuotos (maksetun kotityön toimintaylijäämä)		0,0		0,4		1,7

		Puolisot					
		ilman lapsia		1 lapsi		2 lasta	
		Käyttö	Resurssi	Käyttö	Resurssi	Käyttö	Resurssi
B2G	Toimintaylijäämä		0,6		0,7		0,4
D1	Palkansaajakorvaukset		118,2		111,2		104,8
D5	Verot	19,2		16,4		13,8	
D75	Tulonsiirrot voittoa tavoittelemattomille yhteisöille	0,4		0,4		0,4	
D75	Kotitalouksien sisäiset tulonsiirrot	2,5	1,2	1,7	2,5	1,4	1,9
D41	Korot	0,1	1,5	0,2	0,9	0,0	1,1
D62	Rahamääräiset sosiaalietuudet		0,9		2,8		6,1
D71	Vahinkovakuutusmaksut	0,1		0,2		0,1	
D72	Vahinkovakuutuskorvaukset		0,1		0,2		0,1
D44	Vakuutuksenottajien omaisuustulo		0,0		0,0		0,0
D6112	Palkansaajien sosiaaliturvamaksut	0,2		0,2		0,2	
B6	Käytettävissä oleva tulo (markkaa per kotitalous)		547 850		576 530		629 128
P1	Kotitaloustuotos (maksetun kotityön toimintaylijäämä)		0,0		0,7		1,5

		Puolisot				kaikki	
		3 lasta		4 tai useampia		kaikki	
		Käyttö	Resurssi	Käyttö	Resurssi	Käyttö	Resurssi
B2G	Toimintaylijäämä		2,5		0,5		0,7
D1	Palkansaajakorvaukset		98,2		95,0		109,4
D5	Verot	11,1		9,9		15,8	
D75	Tulonsiirrot voittoa tavoittelemattomille yhteisöille	0,4		0,5		0,4	
D75	Kotitalouksien sisäiset tulonsiirrot	1,5	2,2	0,9	1,1	2,1	2,0
D41	Korot	0,1	1,5	0,2	2,1	0,1	1,2
D62	Rahamääräiset sosiaalietuudet		8,4		11,1		4,7
D71	Vahinkovakuutusmaksut	0,2		0,1		0,1	
D72	Vahinkovakuutuskorvaukset		0,1		0,1		0,1
D44	Vakuutuksenottajien omaisuustulo		0,0		0,0		0,0
D6112	Palkansaajien sosiaaliturvamaksut	0,3		0,1		0,2	
B6	Käytettävissä oleva tulo (markkaa per kotitalous)		608 230		656 520		513 420
P1	Kotitaloustuotos (maksetun kotityön toimintaylijäämä)		0,6		1,7		0,8

Lähde: Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII–22, kulutustutkimus – kaupungit ja kauppalat 1955–1956, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1959 ja tekijän laskelmat.

Liite 8.

Kotitalouksien kulutusmenot kotitaloustyypeittäin vuosina 1955–56.

Kulutusmenot on esitetty suhteessa kokonaiskulutusmenoihin

(kulutusmenot=100)

		Yksinäiset		Leski- perheet	Puolisot					
		nainen	mies	leski- perheet	ilman lapsia	1 lapsi	2 lasta	3 lasta	4 tai useampia	kaikki
1.	Elintarvikkeet, juomat ja tupakka	25,1	17,5	38,1	36,8	39,6	38,4	41,1	46,7	37,2
1.1.	Elintarvikkeet	23,1	8,3	36,8	31,7	33,8	33,8	37,1	42,8	32,5
1.2.	Juomat	0,9	6,0	0,8	2,5	2,9	2,2	1,5	1,5	2,3
1.2.1.	Alkoholittomat juomat	0,4	1,5	0,7	0,8	0,8	0,7	0,7	0,5	0,7
1.2.2.	Alkoholijuomat	0,4	4,4	0,1	1,7	2,1	1,5	0,9	1,0	1,6
1.3.	Tupakka	1,2	3,3	0,5	2,6	2,9	2,3	2,5	2,3	2,4
2.	Vaateset ja jalkineet	17,8	12,0	16,4	14,0	15,3	14,9	15,0	14,6	15,1
2.1.	Vaateset	15,3	10,5	13,7	12,1	13,1	12,6	12,6	12,1	12,8
2.2.	Jalkineet	2,5	1,5	2,6	1,9	2,2	2,3	2,4	2,4	2,2
3.	Asuminen, vesi sähkö, kaasu ja muut polttoaineet	18,4	12,8	15,8	14,2	13,6	15,8	15,4	14,4	15,0
3.1.	Bruttovuokrat	13,9	10,4	10,4	9,8	9,2	11,2	10,6	9,4	10,4
3.4.	Sähkö, kaasu ja muut polttoaineet	4,5	2,5	5,5	4,5	4,3	4,7	4,8	5,0	4,5
4.	Sisustus, kotitalousvälineistö ja tavanomainen kodinhoito	4,6	4,1	4,5	6,2	5,9	6,2	5,4	4,6	5,6
5.	Terveys	4,0	2,1	4,2	3,5	3,4	3,2	3,4	2,5	3,3
5.1.–5.3.	Sairaanhoidon liittyvät palvelut ja tuotteet	2,8	1,3	3,5	2,8	2,4	2,3	2,1	1,8	2,4
5.4.	Sairas- ja henkivakuutukset	1,1	0,8	0,7	0,7	1,0	0,9	1,2	0,7	0,9
6.	Liikenne	4,8	7,2	4,1	8,5	5,4	5,2	5,2	3,3	5,8
7.	Vapaa-aika, viihde ja kulttuuri	7,7	10,4	4,6	5,4	5,8	5,2	5,0	4,1	5,5
8.	Koulutus	0,4	1,0	0,8	0,3	1,1	1,0	1,2	1,4	0,9
9.	Hotellit, kahvilat ja ravintolat	9,6	25,3	3,7	4,9	3,0	2,7	2,3	1,6	4,7
9.1.	Ravintolapalvelut	9,6	25,3	3,7	4,9	3,0	2,7	2,3	1,6	4,7
10.	Sekalaiset tavarat ja palvelut	7,8	7,6	7,9	6,2	7,0	7,4	6,1	6,8	7,0
10.1.	Henkilökohtainen puhtauden ja puhtauden hoito	4,7	4,3	3,9	3,6	3,7	3,7	3,4	3,3	3,7
10.2.+10.6.	Mualla luokittelemattomat tavarat ja palvelut	3,0	3,3	3,9	2,7	3,3	3,7	2,7	3,5	3,2
	Kestokulutustavarat	2,4	5,5	3,7	7,9	5,5	5,8	5,9	3,7	5,6

Lähde: Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII–22, kulutustutkimus – kaupungit ja kauppalat 1955–1956, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1959 ja tekijän laskelmat.

Liite 9.

**Kotitalouksien (maanviljelijä- ja palkasaajaperheet yhteensä)
tulotilit kotitaloustyypeittäin vuosina 1959–60. Taloustoimet on esitetty
suhteessa käytettävissä olevaan tuloon (käytettävissä oleva tulo=100)**

		Yksinäiset					
		mies		nainen		ja lapsia	
		Käyttö	Resurssi	Käyttö	Resurssi	Käyttö	Resurssi
B2G	Toimintaylijäämä		11,2		7,8		11,7
	Toimintaylijäämä tuotannosta omaan käyttöön (luontaismuontoinen tulo)		28,4		20,7		29,4
	Laskennallinen asuntotulo		14,4		9,4		9,6
D1	Palkansaajakorvaukset		53,0		63,9		37,2
D5	Verot	10,5		12,8		3,2	
D75	Tulonsiirrot voittoa tavoittelemattomille yhteisöille	0,2		0,1		0,0	
D75	Kotitalouksien sisäiset tulonsiirrot	0,1	0,1	1,5	1,5	0,8	0,8
D41	Korot	0,0		0,0		0,1	
D62	Rahamääräiset sosiaaliuudet		3,6		11,2		16,9
D71	Vahinkovakuutusmaksut	0,0		0,2		0,0	
D72	Vahinkovakuutusmaksut		0,0		0,0		0,1
D44	Vakuutuksenottajien omaisuustulo		0,0		0,0		0,0
D6112	Palkansaajien sosiaaliturvamaksut	0,0		0,0		1,7	
B6	Käytettävissä oleva tulo (markkaa per kotitalous)		271 556		271 724		400 475
P1	Kotitaloustuotos (maksetun kotityön toimintaylijäämä)		0,0		1,9		0,0

		Puolisot					
		ilman lapsia		1 lapsi		2 lasta	
		Käyttö	Resurssi	Käyttö	Resurssi	Käyttö	Resurssi
B2G	Toimintaylijäämä		24,1		19,1		7,8
	Toimintaylijäämä tuotannosta omaan käyttöön (luontaismuontoinen tulo)		26,7		24,0		25,2
	Laskennallinen asuntotulo		11,2		9,3		9,3
D1	Palkansaajakorvaukset		42,0		52,0		62,8
D5	Verot	8,2		10,3		11,3	
D75	Tulonsiirrot voittoa tavoittelemattomille yhteisöille	0,0		0,0		0,1	
D75	Kotitalouksien sisäiset tulonsiirrot	3,4	3,4	1,8	1,8	2,8	2,8
D41	Korot	0,4		0,0		0,3	
D62	Rahamääräiset sosiaaliuudet		4,9		5,6		6,3
D71	Vahinkovakuutusmaksut	0,1		0,0		0,0	
D72	Vahinkovakuutusmaksut		0,0		0,0		0,0
D44	Vakuutuksenottajien omaisuustulo		0,0		0,0		0,0
D6112	Palkansaajien sosiaaliturvamaksut	0,4		0,1		0,2	
B6	Käytettävissä oleva tulo (markkaa per kotitalous)		510 110		582 253		505 068
P1	Kotitaloustuotos (maksetun kotityön toimintaylijäämä)		1,4		0,6		0,0

Lähde: Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII–24, maaseudun kulutustutkimus 1959-1960, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1962 ja tekijän laskelmat.

		Puolisot					
		3 lasta		4 lasta		5 tai useampia	
		Käyttö	Resurssi	Käyttö	Resurssi	Käyttö	Resurssi
B2G	Toimintaylijäämä		13,7		34,5		20,0
	Toimintaylijäämä tuotannosta omaan käyttöön		28,4		31,4		27,0
	(luontaismuontoinen tulo)						
	Laskennallinen asuntotulo		9,9		8,1		7,3
D1	Palkansaajakorvaukset		50,8		26,8		41,8
D5	Verot	7,8		5,4		5,4	
D75	Tulonsiirrot voittoa tavoittelemattomille yhteisöille	0,0		0,0		0,0	
D75	Kotitalouksien sisäiset tulonsiirrot	0,8	0,8	0,8	0,8	0,7	0,7
D41	Korot	0,2		2,3		0,0	
D62	Rahamääräiset sosiaalietuudet		5,3		6,6		9,6
D71	Vahinkovakuutusmaksut	0,1		0,0		0,0	
D72	Vahinkovakuutuskorvaukset		0,0		0,0		0,0
D44	Vakuutuksenottajien omaisuustulo		0,0		0,0		0,0
D6112	Palkansaajien sosiaaliturvamaksut	0,0		0,2		0,5	
B6	Käytettävissä oleva tulo (markkaa per kotitalous)		547 970		706 053		818 352
P1	Kotitaloustuotos (maksetun kotityön toimintaylijäämä)		0,0		0,0		0,0

		sekaruokakunnat		kaikki	
		Käyttö		Käyttö	
		Resurssi		Resurssi	
B2G	Toimintaylijäämä		31,0		25,5
	Toimintaylijäämä tuotannosta omaan käyttöön		29,9		28,4
	(luontaismuontoinen tulo)				
	Laskennallinen asuntotulo		8,5		8,8
D1	Palkansaajakorvaukset		31,1		38,3
D5	Verot	8,8		8,7	
D75	Tulonsiirrot voittoa tavoittelemattomille yhteisöille	0,1		0,1	
D75	Kotitalouksien sisäiset tulonsiirrot	1,5	1,5	1,6	1,6
D41	Korot	0,4		0,4	
D62	Rahamääräiset sosiaalietuudet		7,9		7,6
D71	Vahinkovakuutusmaksut	0,0		0,1	
D72	Vahinkovakuutuskorvaukset		0,0		0,0
D44	Vakuutuksenottajien omaisuustulo		0,0		0,0
D6112	Palkansaajien sosiaaliturvamaksut	0,2		0,2	
B6	Käytettävissä oleva tulo (markkaa per kotitalous)		812 414		661 408
P1	Kotitaloustuotos (maksetun kotityön toimintaylijäämä)		0,2		0,4

Liite 10.

Kotitalouksien (maanviljelijä- ja palkasaajaperheet yhteensä) kulutusmenot kotitaloustyypeittäin vuosina 1959–60. Kulutusmenot on esitetty suhteessa kokonaiskulutusmenoihin (kulutusmenot=100)

		Yksinäiset			Puolisot							
		mies	nainen	ja lapsia	ilman lapsia	1 lapsi	2 lasta	3 lasta	4 lasta	5 tai useam- pia	seka- ruoka- kunnat	kaikki
1.	Elintarvikkeet, juomat ja tupakka	39,2	30,4	49,6	47,4	46,5	44,9	52,2	46,6	56,0	48,7	48,1
1.1.	Elintarvikkeet	30,3	29,8	48,9	43,5	43,4	42,2	48,1	43,9	53,4	46,0	45,3
1.2.	Juomat	3,4	0,5	0,3	0,8	0,5	0,5	0,6	0,4	0,3	0,6	0,6
1.2.1.	Alkoholittomat juomat	1,3	0,3	0,3	0,2	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,3	0,3
1.2.2.	Alkoholijuomat	2,2	0,2	0,0	0,6	0,2	0,2	0,4	0,3	0,2	0,3	0,3
1.3.	Tupakka	5,5	0,0	0,4	3,1	2,6	2,2	3,5	2,3	2,3	2,1	2,3
2.	Vaatetus ja jalkineet	7,5	14,6	13,8	9,5	9,7	13,1	7,3	8,9	9,6	11,7	11,0
3.	Asuminen, vesi sähkö, kaasu ja muut polttoaineet	32,4	29,5	20,1	22,9	22,3	20,1	18,9	15,9	18,3	16,9	18,5
3.1.	Bruttovuokrat	4,5	14,1	4,5	4,2	5,8	5,8	4,2	3,6	4,3	2,5	3,7
3.1.b	Imputoidut vuokrat	17,5	11,1	9,4	12,9	10,6	8,6	10,1	8,2	8,9	9,6	9,8
3.4.	Sähkö, kaasu ja muut polttoaineet	10,4	4,4	6,1	5,7	5,9	5,7	4,6	4,2	5,1	4,8	5,0
4.	Sisustus, kotitalousvälineistö ja tavanomainen kodinhoito	1,6	4,0	4,9	5,0	4,6	5,4	5,9	4,1	2,8	4,5	4,6
5.	Terveys	2,2	3,2	2,4	3,3	2,4	3,1	2,2	2,7	1,9	2,8	2,7
5.1.–5.3.	Sairaanhoidon liittyvät palvelut ja tuotteet	2,2	3,2	2,4	3,3	2,4	3,1	2,2	2,7	1,9	2,8	2,7
5.4.	Sairas- ja henkivakuutukset	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
6.	Liikenne	1,4	4,6	2,0	4,9	5,0	4,5	6,7	12,6	4,5	5,8	5,9
7.	Vapaa-aika, viihde ja kulttuuri	3,6	5,6	2,1	2,7	4,1	3,7	3,0	4,2	2,2	3,7	3,6
8.	Koulutus	0,0	0,1	0,3	1,4	1,0	0,7	0,2	1,2	0,4	0,7	0,7
9.	Hotellit, kahvilat ja ravintolat	12,0	6,6	2,6	1,0	1,7	2,2	1,9	2,1	2,3	1,7	2,0
9.1.	Ravintolapalvelut	12,0	6,6	2,6	1,0	1,7	2,2	1,9	2,1	2,3	1,7	2,0
10.	Sekalaiset tavarat ja palvelut	0,2	1,5	2,1	2,1	2,8	2,5	1,9	1,7	2,0	3,5	2,9
10.1.	Henkilökohtainen puhtauden ja puhtauden hoito	0,2	0,9	0,2	0,7	0,6	0,7	0,5	0,4	0,4	0,6	0,6
10.2.+10.6.	Muualla luokittelemattomat tavarat ja palvelut	0,0	0,7	1,9	1,5	2,1	1,8	1,4	1,4	1,6	2,9	2,3
	Kestokulutustavarat	1,6	5,6	4,9	7,2	5,2	6,4	9,2	13,5	5,2	5,5	6,3

Lähde: Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII–24, maaseudun kulutustutkimus 1959–1960, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1962 ja tekijän laskelmat.

Liite 11.

Kotitalouksien (maanviljelijäperheet) tulotilit kotitaloustyyppittäin vuosina 1959-60. Taloustoimet on esitetty suhteessa käytettävissä olevaan tuloon (käytettävissä oleva tulo=100)

		Yksinäiset					
		mies		nainen		ja lapsia	
		Käyttö	Resurssi	Käyttö	Resurssi	Käyttö	Resurssi
B2G	Toimintaylijäämä		43,5		45,2		40,0
	Toimintaylijäämä tuotannosta omaan käyttöön (luontaismuontoinen tulo)		35,9		34,6		36,8
	Laskennallinen asuntotulo		16,5		20,1		11,6
D1	Palkansaajakorvaukset		1,5		0,1		6,2
D5	Verot	0,0		0,0		0,0	
D75	Tulonsiirrot voittoa tavoittelemattomille yhteisöille	0,0		0,0		0,0	
D75	Kotitalouksien sisäiset tulonsiirrot	0,1	0,1	1,4	1,4	0,0	0,0
D41	Korot	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0
D62	Rahamääräiset sosiaalietuudet		2,5		0,0		5,6
D71	Vahinkovakuutusmaksut	0,2		0,0		0,0	
D72	Vahinkovakuutuskorvakset		0,2		0,0		0,0
D44	Vakuutuksenottajien omaisuustulo		0,0		0,0		0,0
D6112	Palkansaajien sosiaaliturvamaksut	0,0		0,0		0,0	
B6	Käytettävissä oleva tulo (markkaa per kotitalous)		308 000		348 800		608 000
P1	Kotitaloustuotos (maksetun kotityön toimintaylijäämä)		0,0		0,0		0,0

		Puolisot					
		ilman lapsia		1 lapsi		2 lasta	
		Käyttö	Resurssi	Käyttö	Resurssi	Käyttö	Resurssi
B2G	Toimintaylijäämä		42,8		38,6		26,1
	Toimintaylijäämä tuotannosta omaan käyttöön (luontaismuontoinen tulo)		35,2		35,3		48,5
	Laskennallinen asuntotulo		13,3		13,0		14,8
D1	Palkansaajakorvaukset		11,1		15,3		10,6
D5	Verot	4,7		7,4		8,8	
D75	Tulonsiirrot voittoa tavoittelemattomille yhteisöille	0,0		0,0		0,0	
D75	Kotitalouksien sisäiset tulonsiirrot	5,8	5,8	2,3	2,3	7,1	7,1
D41	Korot	0,4	0,3	0,0	0,3	0,3	0,0
D62	Rahamääräiset sosiaalietuudet		2,6		5,2		9,6
D71	Vahinkovakuutusmaksut	0,1		0,0		0,0	
D72	Vahinkovakuutuskorvakset		0,0		0,0		0,0
D44	Vakuutuksenottajien omaisuustulo		0,0		0,0		0,0
D6112	Palkansaajien sosiaaliturvamaksut	0,1		0,2		0,6	
B6	Käytettävissä oleva tulo (markkaa per kotitalous)		502 100		582 600		462 100
P1	Kotitaloustuotos (maksetun kotityön toimintaylijäämä)		0,1		0,0		0,0

Liite 11. Jatkuu

		Puolisot					
		3 lasta		4 lasta		5 tai useampia	
		Käyttö	Resurssi	Käyttö	Resurssi	Käyttö	Resurssi
B2G	Toimintaylijäämä		28,0		43,8		30,7
	Toimintaylijäämä tuotannosta omaan käyttöön (luontaismuontoinen tulo)		35,5		36,3		34,2
	Laskennallinen asuntotulo		11,8		9,3		8,1
D1	Palkansaajakorvaukset		26,4		11,1		15,8
D5	Verot	5,7		3,9		1,7	
D75	Tulonsiirrot voittoa tavoittelemattomille yhteisöille	0,0		0,0		0,0	
D75	Kotitalouksien sisäiset tulonsiirrot	0,2	0,2	0,2	0,2	0,8	0,8
D41	Korot	0,1	0,0	2,2	0,0	0,0	0,3
D62	Rahamääräiset sosiaalietuudet		4,1		5,5		13,2
D71	Vahinkovakuutusmaksut	0,0		0,0		0,0	
D72	Vahinkovakuutuskorvaukset		0,1		0,0		0,0
D44	Vakuutuksenottajien omaisuustulo		0,0		0,0		0,0
D6112	Palkansaajien sosiaaliturvamaksut	0,0		0,2		0,7	
B6	Käytettävissä oleva tulo (markkaa per kotitalous)		597 300		729 600		861 900
P1	Kotitaloustuotos (maksetun kotityön toimintaylijäämä)		0,0		0,2		0,0

		sekaruokakunnat		kaikki	
		Käyttö	Resurssi	Käyttö	Resurssi
B2G	Toimintaylijäämä		39,7		38,8
	Toimintaylijäämä tuotannosta omaan käyttöön (luontaismuontoinen tulo)		33,3		34,2
	Laskennallinen asuntotulo		9,0		9,8
D1	Palkansaajakorvaukset		18,6		17,3
D5	Verot	8,0		7,1	
D75	Tulonsiirrot voittoa tavoittelemattomille yhteisöille	0,0		0,0	
D75	Kotitalouksien sisäiset tulonsiirrot	1,6	1,6	1,8	1,8
D41	Korot	0,4	0,2	0,4	0,2
D62	Rahamääräiset sosiaalietuudet		7,0		6,8
D71	Vahinkovakuutusmaksut	0,0		0,0	
D72	Vahinkovakuutuskorvaukset		0,0		0,0
D44	Vakuutuksenottajien omaisuustulo		0,0		0,0
D6112	Palkansaajien sosiaaliturvamaksut	0,2		0,2	
B6	Käytettävissä oleva tulo (markkaa per kotitalous)		858 400		759 200
P1	Kotitaloustuotos (maksetun kotityön toimintaylijäämä)		0,8		0,6

Lähde: Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII–24, maaseudun kulutustutkimus 1959–1960, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1962 ja tekijän laskelmat.

Liite 12.

Kotitalouksien (maanviljelijäperheet) kulutusmenot kotitaloustyypeittäin vuosina 1959–60. Kulutusmenot on esitetty suhteessa kokonaiskulutusmenoihin (kulutusmenot=100)

		Yksinäiset			Puolisot							
		mies	nainen	ja lapsia	ilman lapsia	1 lapsi	2 lasta	3 lasta	4 lasta	5 tai useampia	seka-ruokakunnat	kaikki
1.	Elintarvikkeet, juomat ja tupakka	54,0	45,2	54,5	48,8	49,5	48,2	48,0	45,4	55,4	50,3	50,1
1.1.	Elintarvikkeet	47,1	44,5	54,1	45,6	46,7	45,9	44,4	43,2	53,2	47,8	47,5
1.2.	Juomat	2,5	0,8	0,2	0,8	0,3	0,7	0,4	0,6	0,2	0,5	0,5
1.2.1.	Alkoholittomat juomat	0,5	0,8	0,2	0,1	0,2	0,2	0,3	0,2	0,1	0,3	0,2
1.2.2.	Alkoholijuomat	2,0	0,0	0,0	0,7	0,1	0,5	0,1	0,4	0,1	0,3	0,3
1.3.	Tupakka	4,4	0,0	0,2	2,4	2,5	1,6	3,2	1,6	2,0	2,0	2,0
2.	Vaatetus ja jalkineet	3,7	3,3	9,0	8,3	7,5	9,7	6,4	7,7	11,2	11,4	10,5
3.	Asuminen, vesi sähkö, kaasu ja muut polttoaineet	32,3	47,0	18,1	26,8	23,4	24,8	18,9	16,0	17,5	17,5	18,8
3.1.	Bruttovuokrat	2,6	1,2	0,0	4,1	2,8	3,5	2,9	2,8	2,8	2,0	2,3
3.1.b	Laskennalliset vuokrat	23,1	35,2	14,3	15,3	14,9	11,8	11,6	8,6	9,8	10,3	11,0
3.4.	Sähkö, kaasu ja muut polttoaineet	6,6	10,6	3,8	7,5	5,8	9,6	4,5	4,6	4,9	5,1	5,4
4.	Sisustus, kotitalousvälineistö ja tavanomainen kodinhoito	1,0	2,0	5,5	4,2	4,8	2,5	5,4	3,7	3,4	3,9	4,0
5.	Terveys	1,3	1,4	0,2	2,9	2,3	2,1	2,8	1,6	2,3	2,5	2,4
5.1.–5.3.	Sairaanhoitoon liittyvät palvelut ja tuotteet	1,3	1,4	0,2	2,9	2,3	2,1	2,8	1,6	2,3	2,5	2,4
5.4.	Sairas- ja henkivakuutukset	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
6.	Liikenne	0,3	0,2	4,3	4,2	4,7	3,9	7,3	19,0	4,5	5,5	6,1
7.	Vapaa-aika, viihde ja kulttuuri	2,1	0,4	2,7	2,3	2,7	3,5	2,5	2,6	1,7	3,5	3,2
8.	Koulutus	0,0	0,0	0,8	0,6	0,8	1,2	0,3	0,8	0,4	0,7	0,7
9.	Hotellit, kahvilat ja ravintolat	5,1	0,0	0,7	0,3	1,6	1,8	1,3	1,9	2,3	1,4	1,5
9.1.	Ravintolapalvelut	5,1	0,0	0,7	0,3	1,6	1,8	1,3	1,9	2,3	1,4	1,5
10.	Sekalaiset tavarat ja palvelut	0,2	0,6	4,2	1,6	2,8	2,4	7,3	1,4	1,3	3,4	2,9
10.1.	Henkilökohtainen puhtauden ja puhtauden hoito	0,2	0,0	0,2	0,4	0,3	0,5	0,4	0,3	0,4	0,5	0,5
10.2.+10.6.	Muulla luokittelemattomat tavarat ja palvelut	0,0	0,6	4,0	1,2	2,5	1,9	6,9	1,1	0,9	2,9	2,4
	Kestokulutustavarat	1,0	2,0	5,5	6,4	5,6	2,5	10,1	19,9	5,4	5,2	6,2

Lähde: Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII–24, maaseudun kulutustutkimus 1959–1960, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1962 ja tekijän laskelmat.

Liite 13.

Kotitalouksien (palkansaajaperheet) tulotilit kotitaloustyypeittäin vuosina 1959–60. Taloustoimet on esitetty suhteessa käytettävissä olevaan tuloon (käytettävissä oleva tulo=100)

		Yksinäiset					
		mies		nainen		ja lapsia	
		Käyttö	Resurssi	Käyttö	Resurssi	Käyttö	Resurssi
B2G	Toimintaylijäämä		-0,7		2,8		5,1
	Toimintaylijäämä tuotannosta omaan käyttöön (luontaismuontoinen tulo)		25,6		18,9		27,7
	Laskennallinen asuntotulo		13,6		8,0		9,1
D1	Palkansaajakorvaukset		71,9		72,5		44,7
D5	Verot	14,3		14,5		4,0	
D75	Tulonsiirrot voittoa tavoittelemattomille yhteisöille	0,2		0,1		0,0	
D75	Kotitalouksien sisäiset tulonsiirrot	0,1	0,1	1,5	1,5	1,1	1,1
D41	Korot	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1
D62	Rahamääräiset sosiaalietuudet		4,0		12,7		19,7
D71	Vahinkovakuutusmaksut	0,0		0,2		0,0	
D72	Vahinkovakuutuskorvakset		0,0		0,0		0,0
D44	Vakuutuksenottajien omaisuustulo		0,0		0,0		0,0
D6112	Palkansaajien sosiaaliturvamaksut	0,0		0,0		2,4	
B6	Käytettävissä oleva tulo (markkaa per kotitalous)		260 300		263 900		369 100
P1	Kotitaloustuotos (maksetun kotityön toimintaylijäämä)		0,0		0,0		0,0

		Puolisot					
		ilman lapsia		1 lapsi		2 lasta	
		Käyttö	Resurssi	Käyttö	Resurssi	Käyttö	Resurssi
B2G	Toimintaylijäämä		3,7		2,3		-1,3
	Toimintaylijäämä tuotannosta omaan käyttöön (luontaismuontoinen tulo)		17,6		14,2		13,8
	Laskennallinen asuntotulo		8,9		6,0		6,6
D1	Palkansaajakorvaukset		75,4		84,0		88,5
D5	Verot	12,0		12,8		12,6	
D75	Tulonsiirrot voittoa tavoittelemattomille yhteisöille	0,1		0,1		0,1	
D75	Kotitalouksien sisäiset tulonsiirrot	1,1	1,1	1,2	1,2	0,9	0,9
D41	Korot	0,4	0,0	0,0	0,0	0,3	0,0
D62	Rahamääräiset sosiaalietuudet		7,5		6,0		4,6
D71	Vahinkovakuutusmaksut	0,0		0,0		0,1	
D72	Vahinkovakuutuskorvakset		0,0		0,0		0,0
D44	Vakuutuksenottajien omaisuustulo		0,0		0,0		0,0
D6112	Palkansaajien sosiaaliturvamaksut	0,7		0,1		0,0	
B6	Käytettävissä oleva tulo (markkaa per kotitalous)		519 300		582 200		528 800
P1	Kotitaloustuotos (maksetun kotityön toimintaylijäämä)		0,1		0,6		0,7

		Puolisot					
		3 lasta		4 lasta		5 tai useampia	
		Käyttö	Resurssi	Käyttö	Resurssi	Käyttö	Resurssi
B2G	Toimintaylijäämä		-1,9		1,4		6,9
	Toimintaylijäämä tuotannosta omaan käyttöön (luontaismuontoinen tulo)		20,6		14,1		18,1
	Laskennallinen asuntotulo		7,8		4,0		6,3
D1	Palkansaajakorvaukset		77,4		82,8		73,6
D5	Verot	10,1		10,9		10,0	
D75	Tulonsiirrot voittoa tavoittelemattomille yhteisöille	0,0		0,0		0,0	
D75	Kotitalouksien sisäiset tulonsiirrot	1,6	1,6	1,5	1,5	0,1	0,1
D41	Korot	0,2	0,0	2,6	0,0	0,0	0,0
D62	Rahamääräiset sosiaaliuudet		6,5		10,6		5,1
D71	Vahinkovakuutusmaksut	0,1		0,0		0,0	
D72	Vahinkovakuutusmaksut		0,0		0,0		0,0
D44	Vakuutuksenottajien omaisuustulo		0,0		0,0		0,0
D6112	Palkansaajien sosiaaliturvamaksut	0,0		0,1		0,0	
B6	Käytettävissä oleva tulo (markkaa per kotitalous)		503 000		630 000		772 900
P1	Kotitaloustuotos (maksetun kotityön toimintaylijäämä)		0,0		0,8		0,0

		sekaruokakunnat		kaikki	
		Käyttö	Resurssi	Käyttö	Resurssi
B2G	Toimintaylijäämä		4,5		2,8
	Toimintaylijäämä tuotannosta omaan käyttöön (luontaismuontoinen tulo)		19,7		18,3
	Laskennallinen asuntotulo		7,1		7,2
D1	Palkansaajakorvaukset		69,0		74,4
D5	Verot	11,0		11,4	
D75	Tulonsiirrot voittoa tavoittelemattomille yhteisöille	0,2		0,1	
D75	Kotitalouksien sisäiset tulonsiirrot	1,2	1,2	1,2	1,2
D41	Korot	0,5	0,0	0,5	0,0
D62	Rahamääräiset sosiaaliuudet		10,7		9,0
D71	Vahinkovakuutusmaksut	0,1		0,1	
D72	Vahinkovakuutusmaksut		0,0		0,0
D44	Vakuutuksenottajien omaisuustulo		0,0		0,0
D6112	Palkansaajien sosiaaliturvamaksut	0,2		0,3	
B6	Käytettävissä oleva tulo (markkaa per kotitalous)		698 800		541 200
P1	Kotitaloustuotos (maksetun kotityön toimintaylijäämä)		1,0		0,6

Lähde: Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII-24, maaseudun kulutustutkimus 1959-1960, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1962 ja tekijän laskelmat.

Liite 14.

Kotitalouksien (palkansaajaperheet) kulutusmenot kotitaloustyypeittäin vuosina 1959–60. Kulutusmenot on esitetty suhteessa kokonaiskulutusmenoihin (kulutusmenot=100)

		Yksinäiset			Puolisot							
		mies	nainen	ja lapsia	ilman lapsia	1 lapsi	2 lasta	3 lasta	4 lasta	5 tai useampia	seka-ruokakunnat	kaikki
1.	Elintarvikkeet, juomat ja tupakka	35,1	29,1	47,8	45,9	43,0	43,0	53,6	48,1	58,0	44,6	44,8
1.1.	Elintarvikkeet	25,7	28,6	47,0	41,3	39,6	40,1	49,1	44,7	54,1	41,4	41,5
1.2.	Juomat	3,7	0,5	0,3	0,8	0,7	0,3	0,8	0,3	0,7	0,6	0,6
1.2.1.	Alkoholittomat juomat	1,5	0,2	0,3	0,3	0,4	0,3	0,2	0,2	0,4	0,4	0,3
1.2.2.	Alkoholijuomat	2,2	0,3	0,0	0,6	0,2	0,1	0,6	0,1	0,3	0,2	0,3
1.3.	Tupakka	5,7	0,0	0,5	3,8	2,7	2,6	3,7	3,2	3,2	2,6	2,7
2.	Vaatetus ja jalkineet	8,6	15,4	15,7	10,6	11,9	15,1	7,9	10,4	4,3	12,0	11,8
3.	Asuminen, vesi sähkö, kaasu ja muut polttoaineet	32,4	28,0	20,9	18,9	20,9	17,4	17,6	15,9	21,0	15,5	18,1
3.1.	Bruttovuokrat	5,1	15,1	5,0	4,6	8,1	7,3	5,4	8,2	6,7	4,0	6,0
3.1.b	Laskennalliset vuokrat	15,8	9,0	8,9	10,4	6,8	6,6	7,9	4,1	8,6	7,6	7,7
3.4.	Sähkö, kaasu ja muut polttoaineet	11,5	3,9	7,0	4,0	6,0	3,6	4,4	3,6	5,7	4,0	4,4
4.	Sisustus, kotitalousvälineistö ja tavanomainen kodinhoito	1,8	4,2	4,7	5,8	4,4	7,1	6,1	4,7	1,1	6,1	5,6
5.	Terveys	2,5	3,4	3,2	3,6	2,5	3,6	1,3	4,2	0,4	3,8	3,3
5.1.–5.3.	Sairaanhoidon liittyvät palvelut ja tuotteet	2,5	3,4	3,2	3,6	2,5	3,6	1,3	4,2	0,4	3,8	3,3
5.4.	Sairas- ja henkivakuutukset	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
6.	Liikenne	1,7	4,9	1,1	5,7	5,4	4,9	5,7	4,3	4,5	6,7	5,6
7.	Vapaa-aika, viihde ja kulttuuri	4,0	6,0	1,9	3,1	5,5	3,7	3,3	6,3	4,0	4,3	4,3
8.	Koulutus	0,0	0,1	0,2	2,0	1,2	0,3	0,0	1,7	0,4	0,8	0,8
9.	Hotellit, kahvilat ja ravintolat	13,8	7,1	3,3	1,7	1,7	2,4	2,4	2,3	2,3	2,4	2,8
9.1.	Ravintolapalvelut	13,8	7,1	3,3	1,7	1,7	2,4	2,4	2,3	2,3	2,4	2,8
10.	Sekalaiset tavarat ja palvelut	0,2	1,9	1,3	2,7	3,5	2,5	2,1	2,1	4,2	3,8	3,0
10.1.	Henkilökohtainen puhtauden ja puhtauden hoito	0,2	0,9	0,2	0,9	1,0	0,9	0,6	0,4	0,3	0,9	0,8
10.2.+10.6.	Muualla luokittelemattomat tavarat ja palvelut	0,0	1,0	1,1	1,8	2,5	1,6	1,5	1,7	3,9	2,9	2,2
	Kestokulutustavarat	1,8	5,9	4,7	8,1	4,8	8,6	7,6	5,3	4,7	6,5	6,5

Lähde: Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII–24, maaseudun kulutustutkimus 1959–1960, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1962 ja tekijän laskelmat.

Liite 15.

Kotitalouksien ja voittoa tavoittelmattomien laitoksien tulotilit vuosina 1950–60, miljoonaa käypää markkaa

		1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960
D11R	Palkat	2 359	3 312	3 504	3 485	3 740	4 188	4 761	5 014	5 247	5 695	6 374
D12R	Työnantajain sosiaalikulut	237	330	358	362	391	443	484	507	568	627	689
B4	Yrittäjätulot	1 084	1 529	1 730	1 507	1 631	1 804	1 846	1 894	2 102	2 223	2 517
D5U	Verot	530	834	902	903	882	1 013	1 140	1 325	1 298	1 476	1 708
D751R	Kotitalouksien tulonsiirrot ulkomailta	5	6	5	5	5	5	7	6	9	9	12
D751U	Kotitalouksien tulonsiirrot ulkomaille	1	2	1	2	1	2	2	1	2	2	3
D752R	Kotitalouksien tulonsiirrot yrityksien ja yhteisöjen kanssa	9	9	9	9	9	13	12	11	11	13	12
D41R	Korot, saadut	169	235	220	230	256	297	321	357	386	403	427
D41U	Korot, maksetut	6	7	7	7	9	11	11	11	11	13	17
D421R	Osingot	66	114	130	103	135	164	166	158	169	183	225
D45R	Vuokrat (maa), saadut	64	107	139	200	262	309	406	553	659	734	777
D62R	Rahamääräiset sosiaaliuudet	244	340	423	485	473	500	557	736	788	827	919
D6111U	Työnantajan sosiaaliturvamaksut	237	330	358	362	391	443	484	507	568	627	689
D6112U	Palkansaajien sosiaaliturvamaksut	30	41	51	56	69	64	72	76	86	104	111
B6	Käytettävissä oleva tulo	3 433	4 767	5 199	5 055	5 549	6 192	6 850	7 316	7 974	8 493	9 423
P3	Kotitalouksien kulutusmenot	3 469	4 721	5 191	5 148	5 482	5 930	6 776	7 377	7 709	8 367	9 195
	Tilastollinen ero (kokonaiskulutuksesta)	-281	-213	-414	-399	-454	-496	-564	-611	-634	-451	-723
B8	Säästö	-36	46	8	-93	67	262	74	-62	265	126	228
	Säästämisaste (prosenttia)	-1,03	0,96	0,15	-1,80	1,21	4,43	1,09	-0,84	3,44	1,51	2,48

Lähde: Suomen kansantalouden tilinpito 1948–1964. Tilastollisia tiedonantoja nro 43.

Tilastollinen päätoimisto, Helsinki 1968 ja tekijän laskelmat.

Liite 16.

Yksityiset kulutusmenot vuosina 1950–60, miljoonaa käypää markkaa

	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960
1. Elintarvikkeet, juomat ja tupakka	1 725	2 124	2 407	2 446	2 571	2 704	3 047	3 386	3 599	3 748	4 063
1.1. Elintarvikkeet	1 422	1 740	1 985	2 016	2 115	2 190	2 500	2 794	2 964	3 059	3 321
1.2. Juomat (vain alkoholi)	177	248	269	276	289	331	352	367	370	401	436
1.3. Tupakka	126	137	153	153	167	183	195	225	265	289	306
2. Vaatetus ja jalkineet	745	1 057	1 003	898	940	957	1 077	1 022	897	1 023	1 114
2.1. Vaatetus	745	1 057	1 003	898	940	957	1 077	1 022	897	1 023	1 114
2.2. Jalkineet	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3. Asuminen, vesi sähkö, kaasu ja muut polttoaineet	325	519	626	679	745	829	1 023	1 218	1 337	1 440	1 567
3.1. Bruttovuokrat	133	208	258	326	404	472	601	768	901	1 007	1 087
3.4. Sähkö, kaasu ja muut polttoaineet	192	311	368	353	341	357	421	450	435	433	480
4. Sisustus, kotitalousvälineistö ja tavanomainen kodinhoito	276	412	437	422	461	536	586	607	613	470	792
4.4. Lasiesineet, ruokailuvälineet ja kodin käyttöesineet	276	412	437	422	461	536	586	607	613	470	792
5. Terveys	107	140	149	160	175	195	221	249	267	296	325
7. Vapaa-aika, viihde ja kulttuuri	218	283	324	322	352	399	445	466	486	531	587
8. Koulutus	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
9. Hotellit, kahvilat ja ravintolat	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
9.1. Ravintolapalvelut	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
10. Sekalaiset tavarat ja palvelut	355	400	660	620	692	805	942	1 041	1 143	1 310	1 471
10.2.+10.6. Muualla luokittelemattomat tavarat ja palvelut	355	400	660	620	692	805	942	1 041	1 143	1 310	1 471
yhteensä	3 750	4 935	5 605	5 547	5 936	6 425	7 340	7 988	8 342	8 818	9 918

Lähde: Suomen kansantalouden tilinpito 1948–1964. Tilastollisia tiedonantoja nro 43.

Tilastollinen päätoimisto, Helsinki 1968 ja tekijän laskelmat.

TUTKIMUKSIA-SARJA RESEARCH REPORTS SERIES

Tilastokeskus on julkaissut Tutkimuksia v. 1966 alkaen,
v. 1990 lähtien ovat ilmestyneet seuraavat:

164. **Henry Takala**, Kunnat ja kuntainliitot kansantalouden tilinpidossa. Tammikuu 1990. 60 s.
165. **Jarmo Hyrkkö**, Palkansaajien ansiotasoindeksi 1985=100. Tammi-kuu 1990. 66 s.
166. **Pekka Rytönen**, Siivouspalvelu, ympäristöhuolto ja pesulapalvelu 1980-luvulla. Tammikuu 1990. 70 s.
167. **Jukka Muukkonen**, Luonnonva-
ratilinpito kestävän kehityksen ku-
vaajana. 1990. 119 s.
168. **Juha-Pekka Ollila**, Tieliikenteen
tavarankuljetus 1980-luvulla. Hel-
mikuu 1990. 45 s.
169. **Tuovi Allén – Seppo Laaksonen
– Päivi Keinänen – Seija Ilma-
kunnas**, Palkkaa työstä ja suku-
puolesta. Huhtikuu 1990. 90 s.
170. **Ari Tyrkkö**, Asuinolotiedot väes-
tölaskennassa ja kotitaloustiedus-
telussa. Huhtikuu 1990. 63 s.
171. **Hannu Isoaho – Osmo Kivinen –
Risto Rinne**, Nuorten koulutus ja
kotitausta. Toukokuu 1990. 115 s.
171b. **Hannu Isoaho – Osmo
Kivinen – Risto Rinne**, Education
and the family background of the
young in Finland. 1990. 115 pp.
172. **Tapani Valkonen – Tuija Marte-
lin – Arja Rimpelä**, Eriarvoisuus
kuoleman edessä. Sosioekonomi-
set kuolleisuuserot Suomessa
1971–85. Kesäkuu 1990. 145 s.
173. **Jukka Muukkonen**, Sustainable
development and natural resource
accounting. August 1990. 96 pp.
174. **Iiris Niemi – Hannu Pääkkönen**,
Time use changes in Finland in the
1980s. August 1990. 118 pp.
175. **Väinö Kannisto**, Mortality of the
elderly in late 19th and early 20th
century Finland. August 1990.
50 pp.
176. **Tapani Valkonen – Tuija Marte-
lin – Arja Rimpelä**, Socio-
economic mortality differences in
Finland 1971–85. December 1990.
108 pp.
177. **Jaana Lähteenmaa – Lasse Siu-
rala**, Nuoret ja muutos. Tammikuu
1991. 211 s.
178. **Tuomo Martikainen – Risto
Yrjönen**, Vaalit, puolueet ja yh-
teiskunnan muutos. Maaliskuu
1991. 120 s.
179. **Seppo Laaksonen**, Comparative
Adjustments for Missingness in
Short-term Panels. April 1991. 74
pp.
180. **Ágnes Babarczy – István Harcsa
– Hannu Pääkkönen**, Time use
trends in Finland and in Hungary.
April 1991. 72 pp.
181. **Timo Matala**, Asumisen tuki
1988. Kesäkuu 1991. 64 s.
182. **Iiris Niemi – Parsla Eglite – Algi-
mantas Mitrikas – V.D. Pat-
rushev – Hannu Pääkkönen**,
Time Use in Finland, Latvia, Lithua-
nia and Russia. July 1991. 80 pp.
183. **Iiris Niemi – Hannu Pääkkönen**,
Vuotuinen ajankäyttö. Joulukuu
1992. 83 s.
- 183b. **Iiris Niemi – Hannu Pääkkönen
– Veli Rajaniemi – Seppo Laak-
sonen – Jarmo Lauri**, Vuotuinen
ajankäyttö. Ajankäyttötutkimuk-
sen 1987–88 taulukot. Elokuu
1991. 116 s.
184. **Ari Leppälahti – Mikael
Åkerblom**, Industrial Innovation
in Finland. August 1991. 82 pp.

185. **Maarit Säynevirta**, Indeksiteoria ja ansiotasoindeksi. Lokakuu 1991. 95 s.
186. **Ari Tyrkkö**, Ahtaasti asuvat. Syyskuu 1991. 134 s.
187. **Tuomo Martikainen – Risto Yrjönen**, Voting, parties and social change in Finland. October 1991. 108 pp.
188. **Timo Kolu**, Työelämän laatu 1977–1990. Työn ja hyvinvoinnin koettuja muutoksia. Tammikuu 1992. 194 s.
189. **Anna-Maija Lehto**, Työelämän laatu ja tasa-arvo. Tammikuu 1992. 196 s.
190. **Tuovi Allén – Päivi Keinänen – Seppo Laaksonen – Seija Ilmakuunnas**, Wage from Work and Gender. A Study on Wage Differentials in Finland in 1985. 88 pp.
191. **Kirsti Ahlqvist**, Kodinomistajaksi velalla. Maaliskuu 1992. 98 s.
192. **Matti Simpanen – Irja Blomqvist**, Aikuiskoulutukseen osallistuminen. Aikuiskoulutustutkimus 1990. Toukokuu 1992. 135 s.
193. **Leena M. Kirjavainen – Bistra Anachkova – Seppo Laaksonen – Iiris Niemi – Hannu Pääkkönen** – Zahari Staikov, Housework Time in Bulgaria and Finland. June 1992. 131 pp.
194. **Pekka Haapala – Seppo Kouvo-**
nen, Kuntasektorin työvoimakus-
tannukset. Kesäkuu 1992. 70 s.
195. **Pirkko Aulin-Ahmavaara**, The Productivity of a Nation. November 1992. 72 pp.
196. **Tuula Melkas**, Valtion ja markkinoiden tuolla puolen. Kanssaih-
misten apu Suomessa 1980-luvun
197. **Fjalar Finnäs**, Formation of unions and families in Finnish cohorts born 1938–67. April 1993. 58 pp.
198. **Antti Siikanen – Ari Tyrkkö**, Koti – Talous – Asuntomarkkinat. Kesäkuu 1993. 167 s.
199. **Timo Matala**, Asumisen tuki ja aravavuokralaiset. Kesäkuu 1993. 84 s.
200. **Arja Kinnunen**, Kuluttajahintaindeksi 1990=100. Menetelmät ja käytäntö. Elokuu 1993. 89 s.
201. **Matti Simpanen**, Aikuiskoulutus ja työelämä. Aikuiskoulutustutkimus 1990. Syyskuu 1993. 150 s.
202. **Martti Puohiniemi**, Suomalaisten arvot ja tulevaisuus. Lokakuu 1993. 100 s.
203. **Juha Kivinen – Ari Mäkinen**, Suomen elintarvike- ja metallituote-
teollisuuden rakenteen, kannatta-
vuuden ja suhdannevaihteluiden
204. **Juha Nurmela**, Kotitalouksien energian kokonaiskulutus 1990. Marraskuu 1993. 108 s.
- 205a. **Georg Luther**, Suomen tilastotoin-
men historia vuoteen 1970. Joulukuu 1993. 382 s.
- 205b. **Georg Luther**, Statistikens historia i Finland till 1970. December 1993. 380 s.
206. **Riitta Harala – Eva Hänninen-Salmelin – Kaisa Kauppinen-Toropainen – Päivi Keinänen – Tuulikki Petäjäniemi – Sinikka Vanhala**, Naiset huipulla. Huhtikuu 1994. 64 s.
207. **Wangqiu Song**, Hedoninen regressioanalyysi kuluttajahintaindeksissä. Huhtikuu 1994. 100 s.
208. **Anne Koponen**, Työolot ja ammattillinen aikuiskoulutus 1990. Toukokuu 1994. 118 s.
209. **Fjalar Finnäs**, Language Shifts and Migration. May 1994. 37 pp.
210. **Erkki Pahkinen – Veijo Ritola**, Suhdannekäännö ja taloudelliset aikasarjat. Kesäkuu 1994. 200 s.
211. **Riitta Harala – Eva Hänninen-Salmelin – Kaisa Kauppinen-Toropainen – Päivi Keinänen – Tuulikki Petäjäniemi – Sinikka Vanhala**, Women at the Top. July 1994. 66 pp.

212. **Olavi Lehtoranta**, Teollisuuden tuottavuuskehityksen mittaminen toimialatasolla. Tammikuu 1995. 73 s.
213. **Kristiina Manderbacka**, Terveystilanteen mittarit. Syyskuu 1995. 121 s.
214. **Andres Vikat**, Perheellistyminen Virossa ja Suomessa. Joulukuu 1995. 52 s.
215. **Mika Maliranta**, Suomen tehdasteollisuuden tuottavuus. Helmikuu 1996. 189 s.
216. **Juha Nurmela**, Kotitaloudet ja energia vuonna 2015. Huhtikuu 1996. 285 s.
217. **Rauno Sairinen**, Suomalaiset ja ympäristöpolitiikka. Elokuu 1996. 179 s.
218. **Johanna Moisander**, Attitudes and Ecologically Responsible Consumption. August 1996. 159 pp.
219. **Seppo Laaksonen** (ed.), International Perspectives on Nonresponse. Proceedings of the Sixth International Workshop on Household Survey Nonresponse. December 1996. 240 pp.
220. **Jukka Hoffrén**, Metsien ekologisen laadun mittaaminen. Elokuu 1996. 79 s.
221. **Jarmo Rusanen – Arvo Naukarinen – Alfred Colpaert – Toivo Muilu**, Differences in the Spatial Structure of the Population Between Finland and Sweden in 1995 – a GIS viewpoint. March 1997. 46 pp.
222. **Anna-Maija Lehto**, Työolot tutkimuskohteena. Marraskuu 1996. 289 s.
223. **Seppo Laaksonen** (ed.), The Evolution of Firms and Industries. June 1997. 505 pp.
224. **Jukka Hoffrén**, Finnish Forest Resource Accounting and Ecological Sustainability. June 1997. 132 pp.
225. **Eero Tanskanen**, Suomalaiset ja ympäristö kansainvälisestä näkökulmasta. Elokuu 1997. 153 s.
226. **Jukka Hoffrén**, Talous hyvinvoinnin ja ympäristöhaittojen tuottajana – Suomen ekotehokkuuden mittaaminen. Toukokuu 1999. 154 s.
227. **Sirpa Kolehmainen**, Naisten ja miesten työt. Työmarkkinoiden segregoituminen Suomessa 1970–1990. Lokakuu 1999. 321 s.
228. **Seppo Paananen**, Suomalaisuuden armoilla. Ulkomaalaisten työnhakijoiden luokittelu. Lokakuu 1999. 152 s.
229. **Jukka Hoffrén**, Measuring the Eco-efficiency of the Finnish Economy. October 1999. 80 pp.
230. **Anna-Maija Lehto – Noora Järnefelt** (toim.), Jaksaen ja joutaen. Artikkeleita työolotutkimuksesta. Joulukuu 2000. 264 s.
231. **Kari Djerf**, Properties of some estimators under unit nonresponse. January 2001. 76 pp.
232. **Ismo Teikari**, Poisson mixture sampling in controlling the distribution of response burden in longitudinal and cross section business surveys. March 2001. 120 pp.
233. **Jukka Hoffrén**, Measuring the Eco-efficiency of Welfare Generation in a National Economy. The Case of Finland. November 2001. 199 pp.
234. **Pia Pulkkinen**, ”Vähän enemmän arvoinen” Tutkimus tasa-arvokokemuksista työpaikoilla. Tammikuu 2002. 154 s.
235. **Noora Järnefelt – Anna-Maija Lehto**, Työhulluja vai hulluja töitä? Tutkimus kiirekokemuksista työpaikoilla. Huhtikuu 2002. 130 s.
236. **Markku Heiskanen**, Väkiältä, pelko, turvattomuus. Surveytutkimusten näkökulmia suomalaisten turvallisuuteen. Huhtikuu 2002. 323 s.
237. **Tuula Melkas**, Sosiaalisesta muodosta toiseen. Suomalaisen yksityselämän sosiaalisuuden tarkastelua vuosilta 1986 ja 1994. Huhtikuu 2003. 195 s.

238. **Rune Höglund – Markus Jäntti – Gunnar Rosenqvist (eds.)**, Statistics, econometrics and society: Essays in honour of Leif Nordberg. April 2003. 260 pp.
239. **Johanna Laiho – Tarja Nieminen (toim.)**, Terveys 2000 -tutkimus. Aikuisväestön haastatteluaineiston tilastollinen laatu. Otanta-asetelma, tiedonkeruu, vastauskato ja estimointi- ja analyysiasetelma. Maaliskuu 2004. 95 s.
240. **Pauli Ollila**, A Theoretical Overview for Variance Estimation in Sampling Theory with Some New Techniques for Complex Estimators. September 2004. 151 pp.
241. **Minna Piispa**, Väkivalta ja parisuhde. Nuorten naisten kokeman parisuhdeväkivallan määrittely surveytutkimuksessa. Syyskuu 2004. 216 s.
242. **Eugen Koev**, Combining Classification and Hedonic Quality Adjustment in Constructing a House Price Index. (Tulossa).
243. **Henna Isoniemi – Irmeli Penttilä (toim.)**, Perheiden muuttuvat elinolot. Artikkeleita lapsiperheiden elämänmuutoksista. Syyskuu 2005. 168 s.
244. **Anna-Maija Lehto – Hanna Sutela – Arto Miettinen (toim.)**, Kaikilla mausteilla. Artikkeleita työolotutkimuksesta. Toukokuu 2006. 385 s.
245. **Jukka Jalava – Jari Eloranta – Jari Ojala (toim.)** Muutoksen merkit – Kvantitatiivisia perspektiivejä Suomen taloushistoriaan. Tammikuu 2007. 373 s.
246. **Jari Kauppila**, The Structure and Short-Term Development of Finnish Industries in the 1920s and 1930s. An Input-output Approach. Elokuu 2007. 274 s.
247. **Mikko Myrskylä**, Generalised Regression Estimation for Domain Class Frequencies. Elokuu 2007. 137 s.
248. **Jukka Jalava**, Essays on Finnish Economic Growth and Productivity, 1860–2005. Joulukuu 2007. 154 s.
249. **Yrjö Tala**, Kirkon vai valtion kirjat? Uskontokuntasidonnaisuuden ongelma Suomen väestökirjanpidossa 1839–1904. 317 s.
250. **Hanna-Kaisa Rättö**, Hyvinvointi ja hyvinvoinnin mittaamisen kehittäminen. Huhtikuu 2009. 82 s.
251. **Pertti Koistinen (toim.)**, Työn hiipuvat rajat. Tutkielmia palkkatyön, hoivan ja vapaaehtoistyön muuttuvista suhteista. Huhtikuu 2009. 159 s.
252. **Kirsti Ahlqvist**, Kulutus, tieto, hallinta. Kulutuksen tilastoinnin muutokset 1900-luvun Suomessa. Maaliskuu 2010. 314 s.
253. **Jukka Hoffrén (editor) – Eeva-Lotta Apajalahti – Hanna Rättö**, Economy-wide MFA with Hidden Flows for Finland: 1945–2008. 89 pp.
254. **Hannu Pääkkönen**, Perheiden aika ja ajankäyttö. Tutkimuksia kokonaistyöajasta, vapaaehtoistyöstä, lapsista ja kiireestä. Toukokuu 2010. 260 s.
255. **Anna Pärnänen**, Organisaatioiden ikäpolitiikat: strategiat, instituutiot ja moraali. Helmikuu 2011. 291 s.
256. **Ilja Kristian Kavonius**, Kädestä suuhun – Makro- ja mikrotaloudellinen tarkastelu suomalaisten kotitalouksien säästämisestä ja sen mittaamisesta 1950-luvulla, 193 s.

Tutkimuksia-sarja kuvaa suomalaista yhteiskuntaa ja sen kansainvälistä asemaa tutkittujen tietojen pohjalta. Sarjassa julkaistaan Tilastokeskuksessa laadittuja tai Tilastokeskuksen aineistoihin perustuvia tieteellisiä tutkimuksia

Tämä tutkimus on jaettavissa kahteen osaan: menetelmälliseen ja kotitalouksien säästämistä tarkastelevaan. Säästäminen oli keskeisessä asemassa poliittisessa keskustelussa, mutta säästämiskäsite ei vielä aiemmin ollut vakiintunut. Säästäminen ymmärrettiin varsin yleisesti rahasäästämisenä eli pankkitilille tai sukanvarteen säästettyinä rahoina. Tutkimus tarkastelee taloudellisen analyysin ja yhteiskunnan tietotarpeiden kasvaessa talousteorialle perustuvan kansantalouden tilinpidon ja sosiaalitutkimuksen perinteelle perustuvien kotitaloustutkimuksien integraatiota.

Lisäksi tässä tutkimuksessa sovelletaan tätä teoriaa 1950-luvun kotitaloustutkimuksiin. Nämä tutkimukset kattavat vuosien 1950–51 ja vuosien 1955–56 kaupungit ja kauppalat ja vuosien 1959–60 maaseudun palkansaa- ja maanviljelijäväestön. Kotitalouksien säästämistä on analysoitu kolmella tasolla: kokonaistalouden, erilaisten perhetyyppien ja yksittäisten kotitalouksien tasolla. Näin on pyritty tarkastelemaan, miten 1950-luvun kotitaloudet säästivät ja kuluttivat ja miten nämä kehittyivät vuosikymmenen aikana.